

**Дніпровський
гуманітарний університет**

**СУЧАСНА ПРИКЛАДНА
ЛІНГВ ІСТИКА**

Частина III

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

СУЧАСНА ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

Частина III

**Дніпро
2024**

УДК 81'1(477)

С 91

*Ухвалено до друку Науково-методичною радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»
(протокол № 4 від 19 грудня 2024 р.)*

*Ухвалено до друку Вченою радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»
(протокол № 4 від 26.02.2024 р.)*

Сучасна прикладна лінгвістика. Збірник наукових праць. Дніпро: ВВПЗ «ДГУ», 2024. Ч. III. 295 с.

(в авторській редакції)

У збірник увійшли наукові дослідження, які були оприлюднені на міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні погляди на прикладну лінгвістику» (14 листопада 2024 року). Тематика статей охоплює актуальні питання щодо розвитку та становлення прикладної лінгвістики.

Матеріали наукових досліджень можуть бути використані у практичній діяльності фахівців вказаних напрямів діяльності та у навчальному і виховному процесах закладів освіти.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Лежнєва Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, проректор Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Крашеніннікова Тетяна Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Нежива Ольга Миколаївна – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Дудник Олена Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Лимар Андрій Петрович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Холод Ірина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Негодченко Ольга Петрівна – старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Мірошник Андрій Дмитрович – провідний фахівець відділу організації наукової роботи, міжнародних зв'язків та академічної мобільності Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

© ВВПЗ «ДГУ», 2024

© Автори, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Алексєєв Артур. Вплив штучного інтелекту на розвиток психолінгвістичних моделей	6
Андрішко Олег. Інтелектуальні ігри на уроках української мови	12
Варакута Марина. Психолінгвістика тайм-менеджменту: аналіз мовних технік у боротьбі з прокрастинацією	21
Василенко Олена. Формування полікультурної компетентності студентів у сучасному багатомовному середовищі	29
Возняк Ігор. Дотепність і сарказм як словотворчі характеристики сленгової лексики (на матеріалі сучасного німецького сленгу та його англійськомовних відповідників)	36
Возняк Ігор. Лінгвістичний аналіз правових дефініцій як засобу (інструмента) техніки нормопроєктування	48
Дудник Олена. Українізація в добу визвольних змагань 1917-1921 років (регіональний аспект)	58
Зав'ялов Дмитро. Компетентнісний підхід у підготовці здобувача вищої освіти.....	68
Запотічна Роксолана. Integrating language nests into English teaching strategies ..	73
Квітинська Ліана. Семіотика – принципи програмування: безпеки та забезпечення	80
Кирпита Тамара, Давидова Тетяна, Левицька Світлана. Підтримка студентів із вадами слуху на заняттях з іноземної мови	92
Korsunskia Viktoriia. Die Eisbergmethode in der Kommunikationspsychologie	100
Крашеніннікова Тетяна, Руколянська Наталія, Холод Ірина. Мова як етнічна ознака в суспільстві	113
Леошенко Дмитро. Мова як чинник формування етнічного світогляду	126
Лимар Андрій. Державна мовна політика радянської влади в Україні у 30 рр. ХХ ст. як засіб мовно-культурної асиміляції	133
Лучанінова Ольга. Інформаційно-аналітичне формування здобувачів вищої освіти як особистостей і професіоналів у векторі академічно-педагогічного дискурсу	143
Моргунова Аліна. «Таємна доктрина» О. П. Блаватської як джерело міжкультурної комунікації	149
Мосейко Анжела. Роль юридичної лінгвістики у судовому процесі: аналіз впливу мови на рішення суду	157
Негодченко Ольга. Символічні елементи України в наївному мистецтві	163
Нежива Ольга. Застосування медіації при вивченні іноземної мови	175
Панков Олександр. Інноваційні методи навчання студентів з питань пожежної безпеки на об'єктах з масовим перебуванням людей	184

Пйонтик Вікторія, Романишин Наталія. Концептуалізація російсько-української війни: антропоцентричний вимір в сучасному художньому дискурсі.....	200
Поповський Анатолій. Імперський жезл злочинної Москви – кати, катівні, катування	211
Рева Ірина. Вплив імперського нарративу на світосприйняття жителів Росії в умовах російсько-української війни 2014-2024 рр. (на матеріалах відеоблогу «Vox Veritatis»)	220
Романишин Наталія, Лапчук Руслана. Вербалізація емоційних параметрів концептосфери «війна очима цивільного населення» у сучасному українському художньому дискурсі	227
Руколянська Наталія. Лексичний масив сучасної кримінально-процесуальної субмови	234
Сергієнко Наталія. Проблеми і перспективи вивчення української мови як іноземної	241
Сімічева Юлія. Використання штучного інтелекту для підвищення ефективності викладання іноземної мови у ВНЗ	248
Сковронська Ірина. Еміграційні процеси і преса української діаспори США та Канади: причини виникнення й етапи становлення	256
Хмель-Дунай Галина. Збереження культурної спадщини як елемент виховання.....	266
Якубовська Марія, Даньшова Валентина. Система ціннісних нарративів особистості в умовах війни як основа ментального здоров'я: на прикладі творчості Ярини Черногуз	274
РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ, РЕКОМЕНДАЦІЇ	
Бабій Олег. Довженко: погляд крізь століття	280
Д'Аміко Аліса. Контент міжмовної синергії	282
Лимар Андрій. Реабілітовані історією	284
Сковронська Ірина. Пастух Юрій «Не сушу молодості весла!»	286
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	293

ПЕРЕДМОВА

Прикладна лінгвістика – це галузь мовознавства, орієнтована на практичне застосування здобутків теорії мови в різних напрямках людської діяльності, пов'язаних із використанням мови. Прикладні проблеми поставали перед мовознавством від самого початку його зародження та спрямовані на оптимізацію функцій мови – від формування і підтримування традиції читання та розуміння сакральних текстів до забезпечення й активізації міжнародних контактів.

Сучасна система лінгвістичних наук охоплює класичну теоретичну лінгвістику, де основні напрями вивчення пов'язані з розглядом фонології, морфології, синтаксису, семантики лексичної, до складу яких сучасні науково-лінгвістичні парадигми додали когнітивну лінгвістику, функційну лінгвістику і генеративну лінгвістику; дескриптивну лінгвістику, що містить антропологічну лінгвістику, еволюційну лінгвістику (порівняльно-історичне мовознавство, етимологія), фонетику і соціолінгвістику, а прикладна лінгвістика – це комп'ютерна лінгвістика, математична лінгвістика, судова лінгвістика, юридична лінгвістика, методики викладання і вивчення мови, прескриптивна лінгвістика, нейролінгвістика, психолінгвістика, етнолінгвістика, стилістика тощо.

Кафедра міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін на базі ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет» створила науковий майданчик із обговорення питань щодо «Сучасних поглядів на прикладну лінгвістику».

14 листопада 2024 року відбулася міжнародна науково-практична конференція. Науковими партнерами заходу були: Комунальний заклад культури «Дніпропетровський національний історичний музей імені Д. І. Яворницького» Дніпропетровської обласної ради, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, Вища Школа торгівлі та послуг Академії Прикладних Наук (м. Познань, Республіка Польща).

За результатами заходу підготовлено збірник наукових статей. Тематика оприлюднених досліджень охопила актуальні питання: юридичної лінгвістики, психолінгвістики, комп'ютерної лінгвістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, а також проблем розвитку та функціонування мов у поліетнічному та полікультурному просторі та інноваційних підходів у методиці навчання та виховання вищої школи.

Наукова спільнота університету і кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін вдячна всім учасникам за підтримку нашої конференції.

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РОЗВИТОК ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

Артур АЛЕКСЄЄВ

викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

У статті проаналізовано вплив штучного інтелекту на розвиток психолінгвістичних моделей. А також звернуто увагу на етапи виникнення та використання ШІ. З'ясовано, що у світовій практиці дослідники вивчають вплив ШІ на розуміння природної мови, на пам'ять людини, способи її тренування та формування візуального сприйняття. Аналіз сучасних систем розбору мовних запитів та їх внесок у розроблення психолінгвістичних моделей звертає увагу на Google's BERT, Microsoft's T5, та Facebook's RoBERTa, здатні аналізувати складні мовленнєві структури та контексти.

Ключові слова: штучний інтелект, психолінгвістика, психолінгвістичні моделі, психолінгвістичний аналіз.

The article analyses the impact of artificial intelligence on the development of psycholinguistic models. The article also draws attention to the stages of emergence and use of AI. It is found that in the world practice, researchers study the impact of AI on the understanding of natural language, on human memory, ways of training it and forming visual perception. The analysis of modern speech query parsing systems and their contribution to the development of psycholinguistic models draws attention to Google's BERT, Microsoft's T5, and Facebook's RoBERTa, which are capable of analysing complex speech structures and contexts.

Keywords: artificial intelligence, psycholinguistics, psycholinguistic models, psycholinguistic analysis.

Постановка наукової проблеми та її значення. Штучний інтелект (ШІ) – це галузь комп'ютерної науки, яка метою має створення систем, що здатні виконувати завдання, що традиційно вимагають людської інтелектуальної діяльності. Це можуть бути розпізнавання мовлення, переклад текстів, аналіз зображень та відео, прийняття рішень на основі аналізу великих обсягів даних і навіть створення творчих контентів. ШІ розглядається як один із найбільш перспективних напрямів технологічного прогресу, що має значний вплив на різні сфери життя: економіку, медицину, освіту, соціальні комунікації та інші.

У сучасному світі ШІ активно впроваджується у різних галузях, наприклад: у медицині (ШІ допомагає у діагностиці хвороб, аналізі медичних зображень та прогнозуванні розвитку захворювань), фінансуванні (алгоритми ШІ використовуються для автоматизації торгівлі на фондовому ринку, аналізу кредитних ризиків та боротьби з хакерськими атаками), транспорті (самохідні

автомобілі та авіаційні системи контролю використовують ШІ для забезпечення безпеки та ефективності руху), освіті (інтерактивні навчальні системи, які адаптується до індивідуальних потреб студентів, стають все більш поширеними) тощо.

Метою статті є дослідження впливу штучного інтелекту на розвиток психолінгвістичних моделей та їх застосувань.

Виклад основного матеріалу. Психолінгвістика – це наука, яка досліджує процеси оброблення мовної інформації людським мозком, а також взаємозв'язок між пізнавальними процесами та мовою. В останні роки ШІ зазнало значного прогресу в моделюванні мовних процесів, що призвело до створення нових психолінгвістичних моделей та інструментів для аналізу мовлення.

Розглядаючи ранні підходи до ШІ, варто звернути увагу на штучний інтелект як напрямок наукових досліджень, який виник у середині ХХ століття. Перші ідеї про створення машин, що здатні мислити, були запропоновані ще у 1950-х роках. Зокрема, Алан Тюринг ввів поняття «Тест Тюрінга» – експеримент, який призначений для перевірки здатності комп'ютерної системи відтворювати людську мову та поведінку. Цей тест став одним із перших критеріїв для оцінки рівня розвитку ШІ.

Перший період ентузіазму в дослідженні ШІ тривав з 1956 по 1974 роки. У 1956 році на конференції у Дартмуті сформулювали поняття «штучний інтелект». У цей період були створені перші алгоритми для розв'язання логічних задач, а також системи для перекладу мов. Однак, нестача обчислювальної потужності та відсутність достатньої кількості тренувальних даних призвели до першої «зими ШІ» (1974-1980). У цей період інтерес до ШІ значно знизився. Результати досліджень не відповідали очікуванням, що призвело до суттєвого зменшення фінансування та наукових робіт. Однак, навіть у цей період проводилися важливі дослідження в галузях логічного мовлення та знань-заснованих систем.

В 1980-ті роки з'явилися нові підходи до розвитку ШІ, зокрема, нейронні мережі та машинне навчання. Поява персональних комп'ютерів та інтернету

стимулювало розвиток обчислювальних технологій. У 1980-х роках були створені перші комерційно успішні системи ШІ, такі як експертні системи для діагностики хвороб та прогнозування ринку (1980-2000).

З 2000-х років початок масштабного використання глибоких нейронних мереж та багат шарових моделей. Розвиток обчислювальних можливостей, зокрема, графічних процесорів (GPU), дозволив створювати більш складні та ефективні системи ШІ. Поява великих наборів даних та хмарних технологій призвело до значного підвищення якості моделей ШІ.

Зосередимо увагу на концепції психолінгвістичних моделей.

Психолінгвістична модель – це науковий підхід, який вивчає процеси оброблення мовлення людиною. Ці моделі описують психологічні та неврологічні механізми, що лежать в основі розуміння, генерування та інтерпретації мовлення. Психолінгвістичні моделі використовують для аналізу взаємодії людини з комп'ютером, особливо у контексті природної мови та інтерфейсів користувача.

До перших систематичних досліджень у галузі психолінгвістики почалися у 1950-ті роки. Зокрема, Ной Хомський запропонував граматичну модель, яка описує структуру природної мови на синтаксичному та семантичному рівнях. Ця модель стала основою для багатьох подальших досліджень.

У 1970-ті роки з'явилися перші емпіричні дослідження, які використовували експериментальні методи для перевірки теоретичних моделей. Ці дослідження показали важливу роль пам'яті та уваги у процесах оброблення мовлення. У 1980-ті роки були створені перші комп'ютерні моделі, які відтворювали деякі аспекти людської мовлення.

Із 2000-х років початок активного використання методів машинного навчання та глибоких нейронних мереж для створення більш складних та точних психолінгвістичних моделей. Ці моделі здатні аналізувати великі об'єми мовлення, виявляти патерни та прогнозувати поведінку користувачів.

Психолінгвістичні моделі використовують для розроблення ефективних інтерфейсів користувача, особливо у контексті голосового управління та чат-

ботів. Ці моделі допомагають зрозуміти, як користувачі сприймають інтерфейси, як вони формулюють запити та як вони реагують на відповіді системи. Це дозволяє створювати більш природні та зручні інтерфейси, що підвищує користувацьку задоволеність та ефективність взаємодії.

У процесі вивчення питання зосередимося і на впливі ШІ на психолінгвістичні моделі. У світовій практиці дослідники активно піднімають питання щодо *впливу ШІ на розуміння природної мови*, а також розглядають наукові проблеми, які пов'язані: з особливостями граматики та синтаксису мовних пропозицій, що важко піддаються автоматичному аналізу; з обробленням контексту в людській мові; із сучасними методами машинного навчання для психолінгвістики (нейронні мережі, глибоке навчання та інші новітні підходи); із особливостями технологій, які роблять їх ефективними для моделювання людської поведінки та думок; із порівнянням результатів моделей машинного навчання з традиційними статистичними методами. Також набирає обертів вивчення *впливу ШІ на пам'ять людини, способи її тренування та формування візуального сприйняття*.

Вплив ШІ на психолінгвістичні моделі. Аналіз сучасних систем розбору мовних запитів та їх внесок у розроблення психолінгвістичних моделей звертає увагу на Google's BERT, Microsoft's T5, та Facebook's RoBERTa, здатні аналізувати складні мовленнєві структури та контексти. Ці системи використовують глибокі нейронні мережі для розуміння семантики, синтаксису та граматики текстів. Їх здатність обробляти великі об'єми даних і вивчати патерни мовлення дозволяють створювати більш точні психолінгвістичні моделі.

Досліджуючи особливості граматики та синтаксису, які найбільш важко піддаються автоматичному аналізу, з'ясовано, що: мови часто містять слова і фрази, які мають кілька значень у залежності від контексту (наприклад, слово «банк» може означати фінансову установу або берег річки); ідіоми та метафори часто не мають прямого значення і вимагають глибокого знання культури та контексту тощо.

Сучасні методи машинного навчання для психолінгвістики включають у себе: глибокі нейронні мережі (архітектури з багатьма шарами дозволяють моделям вивчати складні патерни та залежності в даних); трансформери (моделі, такі як BERT, T5 і RoBERTa, використовують механізми уваги для ефективного аналізу тексту), автоматичне навчання (AutoML) (автоматизація процесу налаштування гіперпараметрів та вибору моделей дозволяє швидко створювати ефективні моделі). Особливості цих технологій роблять їх ефективними для моделювання людської поведінки та думок через контекстуальність (здатність моделей враховувати контекст при аналізі тексту); масштабованість (вміння обробляти великі об'єми даних, що дозволяє вивчити різні аспекти людської мови та поведінки); адаптивність (моделі можуть навчатися на нових даних, що здійснюється в реальному часі або постійно).

III допомагає при психолінгвістичному аналізі: визначити емоційний тон тексту, що корисно для психологічного аналізу; розуміти значення слів і фраз в контексті дозволяє проводити більш глибокий аналіз мовлення; аналізувати зміни у мовленні відповідно до соціальних та культурних факторів.

Основні напрямки впливу III на психолінгвістику: «персоналізація навчання мови»: III дозволяє створювати адаптивні програми для вивчення мови, які враховують індивідуальні особливості та потреби кожного учня або студента [1; 2]; «аналіз мовних даних»: великі мовні моделі, такі як GPT, здатні аналізувати величезні обсяги текстових даних, що дозволяє виявляти нові закономірності у використанні мови [1]; «моделювання мовних процесів»: III допомагає створювати більш точні моделі того, як люди сприймають, обробляють та генерують мову [2]; «автоматична оцінка мовних навичок»: системи на основі III можуть аналізувати тексти на наявність помилок, визначати рівень знань та надавати рекомендації щодо покращання мовних навичок [2]; «дослідження когнітивних процесів»: III дозволяє створювати моделі, які імітують когнітивні процеси, пов'язані з мовою, що сприяє кращому розумінню роботи людського мозку [1]. Використання III в психолінгвістиці відкриває нові горизонти для

розуміння мови та когнітивних процесів, але також ставить нові виклики щодо етичного використання та інтерпретації результатів, отриманих за допомогою цих технологій.

Висновки. Розвиток ШІ та психолінгвістичних моделей відіграють ключову роль у створенні більш природних та ефективних систем взаємодії людини з комп'ютером. Використання сучасних технологій таких, як глибоке навчання та великі дані, дозволяє створювати моделі, що точно відтворюють процеси обробки мовлення людиною. Це відкриває нові можливості для розробки інтуїтивних та корисних технологій.

Сучасні методи машинного навчання, особливо глибоке навчання і нейронні мережі, надають потужний інструментарій для психолінгвістичного аналізу. Вони допомагають в розумінні складних аспектів мовлення таких, як контекстуальність, семантика та синтаксис, що дозволяє створювати більш точні та глибокі моделі людської мови. Використання цих технологій у психолінгвістиці відкриває нові можливості для наукового дослідження та практичних застосувань.

Список використаної літератури

1. https://cuesc.org.ua/images/informlist/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20advanced_training_OLA.pdf
2. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739941/1/%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25B0%25D1%2582%25D1%2582%25D1%258F.pdf>
3. <https://tit.dut.edu.ua/index.php/telecommunication/article/view/2526>
4. <https://ai360.com.ua/vcheni-vstanovyly-shcho-shtuchnyy-intelekt-mozhe-maskuvaty-svoiu-spravzhniu-rozumovu-potuzhnist/>
5. <https://naub.oa.edu.ua/shtuchnyj-intelekt-yak-nauka-ta-tehnolohiya-stvorennya-intelektualnyh-robotiv/>
6. <http://analiticbase.nlu.org.ua/?arg5=%D0%9D%D0%B5%D0%B9%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5+%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
7. <https://pravdatutnews.com/tehnologiyi/2023/04/21/25142-vcheni-diyshly-vysnovku-shcho-shtuchnyy-intelekt-zdatnyy>
8. <https://elar.khmnmu.edu.ua/bitstreams/85699dbc-dafe-4661-ae7e-89e06ba25ed9/download>

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ІГРИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Олег АНДРІШКО

*вчитель української мови та літератури Комунального закладу «Лицей № 29»
Кам'янської міської ради*

Інновації завжди були актуальними в освітньому процесі, адже постійно змінюються інтереси поколінь, запити суспільства, матеріально-технічна база навчальних закладів, рівень підготовки спеціалістів і т. д.

Події 2014-2024 років зрештою призвели до зростання зацікавленістю українською мовою, літературою, культурою. COVID-пандемія й повномасштабне вторгнення росії в Україну призвели до зростання кількості уроків онлайн, розвитку дистанційних методів здобуття освіти. В поєднанні з кліповим мисленням сучасних учнів і студентів це змушує вчителів і викладачів шукати нові способи викладання з урахуванням особливостей світосприйняття сучасної молоді.

Одним із таких методів є застосування ігрових технологій, під час яких можна практичним шляхом закріпити вивчений матеріал або використати зазначені вправи на дозвіллі. У статті наведено приклади таких завдань, пояснення, принципи застосування відповідно до віку здобувачів освіти.

Ключові слова: навчальний процес, інтелектуальна гра, українська мова, урок, нестандартні завдання.

Innovations have always been relevant in the educational process, because the interests of generations, the demands of society, the material and technical base of educational institutions, the level of training of specialists, etc., are constantly changing.

The events of 2014-2024 eventually led to an increase in interest in the Ukrainian language, literature, and culture. The COVID-pandemic and the full-scale invasion of russia into Ukraine led to an increase in the number of online classes and the development of distance learning methods. In combination with the clip-on thinking of modern pupils and students, this forces teachers and professors to look for new ways of teaching, taking into account the peculiarities of the worldview of modern youth.

One of these methods is the use of game technologies, during which you can consolidate the studied material in a practical way or use the specified exercises at your leisure. The article provides examples of such tasks, explanations, principles of application according to the age of the students of education.

Keywords: educational process, intellectual game, Ukrainian language, lesson, non-standard tasks.

Життя людини безперервно пов'язане з грою, що переконливо довів у своїй роботі « *homo Ludens*» нідерландський культуролог Й. Гейзінга.

Педагогіка гри є особливо важливою на уроках української мови. Саме мова дає можливість усебічно пізнати світ, адже без неї теж неможливо уявити людське існування, особливо сьогодні, коли суспільство зазнає змін, розвивається, тож необхідно змінювати й підхід до викладання шкільних предметів.

Популярними іграми для засвоєння навчального матеріалу є рухливі та із застосуванням комп'ютерних технологій (наприклад, квести). Водночас на уроках мови цілком можливо успішно застосовувати ігри іншого типу – інтелектуальні, дидактичні.

Дидактичну гру можна визначити як засіб навчання і виховання, практичну групову вправу з вироблення оптимальних рішень, застосування знань, умінь, навичок у штучно створених умовах, що відтворюють реальну обстановку [10, с. 179], а її функціями будуть: навчальна, розвивальна, формувальна, виховна, креативна, презентативна, аналітико-синтетична, мотиваційна, саморозвивальна, мотиваційна, соціалізація та інші [10, с. 180].

Навчальні ігри добре віддзеркалюють зміни до викладання предметів. Про ігрові елементи на уроках говорять переважно в контексті дошкільної чи початкової освіти, однак важливими вони є і для старших (пам'ятаймо про *homo ludens!*), особливо враховуючи покоління соцмереж, де вся інформація подається стисло, та кліпове мислення цього покоління. Величезний обсяг інформації зумовлює потребу швидко орієнтуватися, критично мислити, вчитися цікаво, динамічно, про що зазначають, зокрема, Р. Мельникова та К. Ангеловська: «Необхідність застосовувати ігри в 5–8 класах зумовлюється психофізіологічними особливостями розвитку носіїв мови в ранньому підлітковому віці: молодші підлітки виявляють здатність до фантазування й мовленнєвої творчості, стрімко втрачають інтерес до одноманітного навчання, яке організовується суто традиційними методами, швидко втомлюються, люблять перевтілюватися, інсценувати, сперечатися, їм подобається виконувати завдання, засновані на спільній діяльності, змаганнях чи ігровій ситуації» [9, с. 318].

Отже, сучасний урок української мови необхідно робити актуальним, цікавим, захоплюючим учнів. Розглянемо деякі пропозиції інтелектуальних лінгвістичних ігор для різних класів (з авторського досвіду).

Напевно, найвідомішою інтелектуальною грою на уроці можна назвати «Мозковий штурм», однак сучасний урок не обмежується (і його не варто обмежувати) тільки ним.

Українські філологи мають чималий досвід упровадження інтелектуальних ігор, наприклад, зазначимо такі видання, як-от: «Енциклопедія інтелектуальних ігор на уроках української мови» (авт. В. Федоренко, 2008), «Інтелектуальні ігри на уроках української мови та літератури. Випуск 2» (укл. О. Маленко, 2009), однак ми спробуємо поділитися деякими іншими напрацюваннями.

Незважаючи на те, що інтелектуальні лінгвістичні ігри можуть бути різного типу: мовні (фонетичні, орфографічні, лексичні, граматичні); мовленнєві, спрямовані на розвиток умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності; комунікативні [див.: 6], усе ж можемо стверджувати, що метод гри насамперед розвиває мовну компетентність [7, с. 157], а в умовах сучасного світу ці вміння варто застосовувати в міжпредметних зв'язках, щоб стати компетентним і навчитися комунікувати.

Безумовно, успішне проходження інтелектуальної мовної гри дозволить досягнути такого результату, позаяк «у процесі гри учні занурюються в комунікативну ситуацію, займають імпровізовану рольову позицію (інформувальника, дослідника, секретаря, редактора, доповідача, експерта та ін.), здійснюють відповідальну мовленнєву діяльність, що сприяє розвитку вмінь спілкуватися, відкриває простір для ініціативи і творчості, орієнтує на контроль власної комунікативної поведінки та реагування на поведінку співрозмовників» [3, с. 23].

Пропонуємо такі інтелектуальні ігри, основною перевагою яких є те, що їхній механізм досить гнучкий, що дозволяє планувати як індивідуальні (що не заперечує змагальності), так і колективні форми роботи.

5 клас, 6 клас, 11 клас. «Розшифруй вислів». Тема: «Алфавіт».

Перед початком гри важливий коментар учителя. Учням варто сказати, що люди споконвіку використовують різноманітні шифри для передавання секретних

повідомлень. Один із перших відомих способів вигадав знаменитий римський імператор Гай Юлій Цезар, і на уроці ми спробуємо прочитати «захований» текст; найдоцільніше об'єднати клас у команди та виконувати завдання на швидкість; зашифроване повідомлення може бути як однакове, так і різне для всіх команд; якщо завдання виконуватиме кожен учень окремо, тоді найдоцільніше роздати однаковий текст кожному учаснику.

Сьогодні цей шифр не створює значних ускладнень, тож може бути використаний як гра під час закріплення теми або як елемент підготовки до ЗНО/НМТ, а також дозволить розвинути логічне мислення.

Зауваження: ми радимо використовувати підказку лише в тому випадку, якщо виконання цього завдання викличе труднощі у здобувачів освіти.

Шифрувати можна будь-який невеликий текст: прислів'я, афоризм, речення з літературних творів (бажано з таких, які ще не вивчали). Пошук відповіді дозволить повторити українську абетку, порядок літер у ній.

Принцип шифрування незалежно від обраного тексту буде один: букви зсуваємо вперед або назад на визначену кількість знаків. Наприклад, якщо ми оберемо значення 2 вправо, то порядок буде такий:

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е	Є	Ж	З	И	І	Ї	Й	К	Л	М	Н	О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ь	Ю	Я
В	Г	Ґ	Д	Е	Є	Ж	З	И	І	Ї	Й	К	Л	М	Н	О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ь	Ю	Я	А	Б

Тобто в зашифрованому повідомленні на місці «А» буде «В», на місці «Б» – «Г» й т. д.

Ось який вигляд матиме речення для 5 класу, яке потрібно розшифрувати:

БУПЇОЇ ЄПБОЇ Г НЙУЙ ГХГВНР ФЖСЖТ ГЖУЖНР

Це речення з казки О. Іваненко «Цвітарінь» після дешифрування звучить так: *ЯСНИМИ ДНЯМИ В ЛІСІ БУВАЛО ТЕПЕР ВЕСЕЛО*

Якщо застосувати цю гру для випускників, то так само можна зашифрувати речення з твору української літератури, що є у підручнику, однак поки не вивчався. Наприклад:

ПВ УГЙФЙ ГЖІНІШ ФВМІЧ БМ Б ФВ Б КЛГРДХ РСІП

Дешифруємо – й отримуємо рядки з вірша В. Симоненка «Я»:

НА СВІТІ БЕЗЛІЧ ТАКИХ, ЯК Я, ТА Я, ЙЙ-БОГУ, ОДИН

8 клас. «Поясни слово». Теми: «Лексикологія», «Лексичне значення слова».

Це завдання передбачає слайд, запис на дошці або картки зі словами, які треба пояснити.

Чимало загальноживаної лексики ми розуміємо й можемо охарактеризувати, дати визначення, втім існує значна кількість слів, для яких важливою особливістю є схильність до неосемантизації (вторинної номінації), тобто витворення принципово нового значення, часто не пов'язаного з первинним. Найчастіше неосемантизація призводить до комічного, жартівливого ефекту, що можна побачити на сторінках преси в рубриці «Словничок-жартівничок».

Для гри бажано надати список слів, значення більшості яких, очевидно, не відоме учням, або наголосити на тому, що оскільки це гра, то варто дати свободу уяві, спробувати пояснити слово так, щоб було весело, цікаво й нестандартно. Скористаємося нашою науковою розвідкою «Неосемантизація у «Словничках-жартівничках» [1], звідки можна скласти приблизний список слів для гри: *викрутка; гончар; казан; косинець; кусень; молочай; паркан; пройдисвіт; репліка; скрепер; соната; стодола.*

Після завершення гри можна визначити найцікавіше пояснення й ознайомити учнів зі справжнім значенням слів.

9 клас. «Історичні постаті». Тема: «Види складнопідрядних речень».

У цій ігровій вправі можна запропонувати дев'ятикласникам актуалізувати свої знання не тільки української мови, а й літератури, мистецтва, історії України. Для виконання основного завдання – створення складнопідрядних речень різних

видів – спершу необхідно запропонувати учням відгадати, хто з відомих українців зображений на світлині (слайді); потім скласти речення про кожну зі вказаних осіб (*зображення нижче взяті з Вікіпедії*): Іван Котляревський (творчість вивчають наприкінці 1 семестру дев'ятого класу); Павло Чубинський (згаданий у курсі історії України під час вивчення Емського указу, українського національного руху 1860-80-х рр.); Архип Куїнджі (мистецтво, 9 клас); Леся Українка (українська література, 8 клас); другою частиною завдання буде вказати вид складнопідрядного речення.

Список можна змінювати відповідно до рівня підготовки класу і вчительського бачення. Наприклад, це можуть бути зображення таких видатних українців: Анна Київська, Іван Мазепа, Тарас Шевченко, Іван Франко, Соломія Крушельницька, Михайло Грушевський, Микола Леонтович, Ліна Костенко та ін.

Зразок виконання вправи:

Павло Чубинський написав текст, який відомий кожному українцеві (складнопідрядне означальне).

Як слайди можна також використати зображення відомих українців на гравнях.

9-11 класи. «Розділові знаки». Теми: «Складнопідрядне речення», «Складне речення з різними видами зв'язку», «Пунктуація».

У цій лінгвістичній грі можна запропонувати старшокласникам розставити розділові знаки у віршах. Вправу використовувати як під час поточного, так і

самостійного, й контрольного оцінювання; під час підготовки до олімпіад і мовознавчих конкурсів різних рівнів; як домашнє завдання. Автор використав це завдання під час контрольної роботи з теми «Складнопідрядне речення».

Перевага завдання в тому, що запропоновані тексти в оригіналі не містять розділових знаків, отже, це унеможлиблює списування. Оскільки відсутність пунктуації часто необхідно пояснити дво-/багатозначністю розуміння тексту, авторським задумом, за яким читач може сам вирішити, де ставити коми або тире, де робити павзу, іноді може виникати кілька правильних відповідей. Виконання передбачає як індивідуальну, так і групову форму – залежно від бачення конкретного педагога та можливостей класу.

Запропоновані тут верлібри українських поетів так само можна варіювати: цікаві зразки є у творчості багатьох письменників кінця ХХ – початку ХХІ ст.

1: ТЕОРІЯ ДОПИТЛИВОСТІ

*Людину яка знає
де закопано скарб
менше за інших цікавить
де закопано собаку*

*людину яка знає
де закопано собаку
менше за інших цікавить
де закопано скарб*

*людину яка знає
де закопано і перше і друге
менше за інших цікавить
де закопають її саму [2].*

2:

*той хто завжди мовчить
лиш іноді тихо сміється
прислухаючись до власного голосу [8, с. 12].*

9-11 класи. Розвідники. Теми: «Розвиток української мови», «Повторення вивченого», «Фонетика», «Алфавіт».

Всесвітньо відомий тест Айзенка, чи тест на визначення IQ, попри певні недоліки, досі не втрачає популярності і є надійним мірилом рівня інтелекту. Для певних професій характерне попереднє тестування претендентів на посаду, тому що воно показує, чи в подальшому людина зможе впоратися з інтелектуальною роботою, маючи для цього достатньо розвинений інтелект. Назва наступної гри не випадкова. Однією з таких професій є розвідник, і для цього ми використаємо лінгвістичні зразки тесту Айзенка із сайту Головного управління розвідки. Старшокласникам виконання таких завдань може допомогти розвинути логіку, пригадати алфавіт і лексику, навчить швидко орієнтуватися у складних завданнях, знаходити закономірності, покаже словниковий запас і підготує до складання ЗНО/НМТ, визначить мовні вміння тощо.

Ми спробували такі завдання в дев'ятому класі під час відкритого уроку; більшість учнів змогла впоратися хоча б із частиною завдань в умовах обмеженого часу; деякі потребували підказки; кілька здобувачів освіти показали чудові результати.

Звісно, традиційний тест Айзенка складається лише з певного відсотка лінгвістичних завдань, тож за бажанням старшокласники можуть пройти його самостійно, виконавши також завдання іншого типу.

Отже, зразки тестових завдань із сайту ГУР [4]:

1. Вставте слово, яке є закінченням першого слова та початком другого.

ЗВИ (...) КА

2. Розв'яжіть анаграми та виключіть зайве слово.

ААЛТІРК

КОЖАЛ

АЗІАЛВ

ШКААЧ

3. Вставте пропущену літеру.

Щ Ц Т П Л ?

4. Вставте пропущене слово.

ЛАСКА (САЖА) МІРАЖ

НАХИЛ (...) НАБАТ

Проаналізуємо перший тест і принципи його тесту. За потреби можна скористатися ключами [5].

1. Якщо враховувати, що необхідно підшукати слово, яке було б спільним на перетині двох інших заданих слів, то єдиним правильним варіантом буде «чай» (*звичай – чай – чайка*). Найчастіше першим спадає на думку слово «звичка», проте воно очевидно є помилковим (*звичка – чка – чкака*).

Завдання такого типу можна розробити самостійно, підлаштувавши їх під власні вимоги.

Отже, інтелектуальні ігри на уроках української мови передбачають велику варіативність, універсалізм, можливість використання однієї гри та одного матеріалу в різних класах (як в основній, так і в старшій школі). Такі завдання дозволяють не лише застосувати свої знання на практиці, повторити вивчений матеріал, а й досягти ключових компетентностей: загальнокультурної, комунікативної, міжпредметної, соціальної. Кілька мовних рівнів (фонологічний, морфологічний, лексичний, синтаксичний) дозволяє інтелектуальним лінгвістичним іграм стати універсальним інструментом закріплення знань з української мови.

Звісно, не варто зловживати такими чи й будь-якими іншими іграми й будувати на їхній основі увесь навчальний процес. Вони можуть бути ефективними як елемент уроку, підготувати учнів до дорослого життя, слугувати варіантом бліцопитування.

Важливо розуміти, що такі інтелектуальні вправи є важливим засобом для розвитку т. зв. м'яких навичок: комунікація, здатність навчатися протягом життя, критичне мислення.

Список використаної літератури

1. Андрішко О. Неосемантизація у «Словничках-жартівничках». *Синопис : текст, контекст, медіа*. 2024. 30(1). С. 43–49.
2. Борисполец В. Вірші. URL:

http://bukvoid.com.ua/library/vitaliy_borispolets/virshi/1.html (дата звернення 28.10.2024).

3. Галаєвська Л. Метод гри на уроках української мови у старшій школі. *Методи компетентнісного навчання української мови* : збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (28 вересня 2023 р., м. Київ). Педагогічна думка, м. Київ, Україна. 2023. С. 21–25.
4. Інтелектуальний текст Айзенка. URL: <https://gur.gov.ua/files/test-aizenka.pdf> (дата звернення 28.10.2024).
5. Ключ до інтелектуального тексту Г. Ю. Айзенка. URL: <https://gur.gov.ua/files/test-aizenka-key.pdf> (дата звернення 28.10.2024).
6. Котух Н. Інтелектуальні ігри на уроках української мови. *Рідний край*. 2017. № 1 (36). С. 65–69.
7. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі : теорія і практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011. 420 с.
8. Леонович М. Агон: окремі вірші & важкі блюзи. Київ : Смолоскип, 2004. 84 с.
9. Мельникова Р., Ангеловська К. Застосування елементів ігрової технології на уроках української мови та літератури. *Studia methodologica*. 2024. № 57. С. 312–325.
10. Пихтіна Н. П. Педагогіка гри : лекції : навч. посіб. / Н. П. Пихтіна. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 209 с.

ПСИХОЛІНГВІСТИКА ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ: АНАЛІЗ МОВНИХ ТЕХНІК У БОРОТБІ З ПРОКРАСТИНАЦІЄЮ

Марина ВАРАКУТА

*старший викладач кафедри психології
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

У статті проаналізовано роль психолінгвістичних технік у боротьбі з прокрастинацією та покращанні тайм-менеджменту. Автор підкреслює важливість внутрішнього діалогу як механізму саморегуляції, що дозволяє формувати позитивні стратегії мислення та долати когнітивний опір. Розглянуто методи афірмацій, переформулювання завдань, спостереження за думками, візуалізації успіху та практики подяки. Зазначено, що мовні техніки впливають не лише на емоційне ставлення до завдань, а й на когнітивні процеси планування та самоконтролю. Практичне застосування цих технік рекомендовано для використання в освітніх програмах, психологічних тренінгах та консультуванні. Результати дослідження демонструють, що системна зміна мислення за допомогою мови може не тільки знизити рівень стресу, але й створити ефективну систему управління часом.

Ключові слова: прокрастинація, тайм-менеджмент, психолінгвістика, внутрішній діалог, афірмації, когнітивні стратегії.

The article analyzes the role of psycholinguistic techniques in combating procrastination and improving time management. The authors emphasize the importance of internal dialogue as a mechanism of self-regulation, which allows to form strategies of positive thinking and overcome cognitive resistance. The authors consider such methods as affirmations, task reframing, thought monitoring, visualization of success, and gratitude practice. It is noted that linguistic techniques affect not only the emotional attitude to tasks, but also the cognitive processes of planning and self-control. The practical application of these techniques is recommended for use in educational programs, psychological training and counselling. The results of the study demonstrate that systematic transformation of thinking through language not only reduces stress but also creates an effective time management system.

Keywords: procrastination, time management, psycholinguistics, internal dialogue, affirmations, cognitive strategies.

Постановка наукової проблеми та її значення. Прокрастинація, як феномен хронічного відкладання важливих завдань, набула статусу глобальної проблеми, що суттєво знижує ефективність у професійній та особистісній сферах. Її визначають як багатовимірний феномен, що включає когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти [1]. Крім цього, дослідження показують, що прокрастинація пов'язана з дисфункціями префронтальної кори головного мозку, яка відповідає за планування та самоконтроль. Традиційні підходи до вирішення проблеми прокрастинації, зокрема через впровадження методів тайм-менеджменту, зосереджуються переважно на організаційних аспектах управління часом, часто залишаючи поза увагою психологічні та лінгвістичні механізми, які визначають поведінкові патерни людини.

Психолінгвістика, як міждисциплінарна наука, досліджує взаємодію мови, мислення та поведінки, відкриваючи нові перспективи у вивченні прокрастинації. Згідно з концепціями Виготського, мова виконує не лише комунікативну, а й когнітивну функцію, виступаючи механізмом когнітивної реструктуризації, що впливає на планування, саморегуляцію та емоційну стабільність (Виготський, 1986). Наприклад, негативна внутрішня саморегуляція («Це занадто важко») може сприяти тривозі та уникненню, тоді як позитивні твердження («Я можу зробити це зараз») підвищують мотивацію до виконання завдань. Аналізуючи мовні структури, які людина використовує у внутрішньому діалозі, а також у практиках

зовнішньої комунікації, можна визначити ключові фактори, що впливають на прокрастинацію завдань.

Вивчення ролі мови у формуванні звичок, зміщенні акцентів у сприйнятті завдань та подоланні когнітивного опору дозволяє поглибити розуміння механізмів боротьби з прокрастинацією. Це дослідження важливе не лише для розширення наукового знання, а й для розробки практичних інструментів, які допоможуть підвищити особисту ефективність та досягти професійних і життєвих цілей.

Аналіз досліджень проблеми. Проблема впливу мови на когнітивні процеси та поведінкові реакції активно досліджується в роботах багатьох науковців, зокрема в межах психолінгвістики та когнітивної психології. Л. Виготський одним із перших наголосив на тому, що мова є не лише засобом спілкування, а й слугує інструментом когнітивної перебудови. У його роботах розглядається роль внутрішньої мови (внутрішнього діалогу) як механізму, що впливає на процеси планування, вирішення проблем і саморегуляції. Наприклад, Виготський зазначав, що мовні структури можуть формувати мислення, полегшуючи або ускладнюючи виконання завдань залежно від їх емоційного контексту.

Сучасні дослідження підтверджують важливість використання афірмацій для збереження психічного здоров'я та покращення когнітивних і емоційних процесів. Афірмації – це позитивні твердження, які допомагають формувати конструктивне ставлення, замінюючи деструктивні думки та звички. Регулярне використання таких тверджень сприяє зміцненню позитивних нейронних зв'язків у мозку, що дозволяє підсвідомо налаштуватися на досягнення бажаних результатів. За словами Д. Товстолес, афірмації працюють за принципом заміщення: позитивні твердження витісняють негативні думки і створюють основу для нового позитивного впливу на свідомість і поведінку людини. Наприклад, твердження «Я можу це зробити зараз» не тільки створює позитивне

ставлення до завдань, а й допомагає подолати когнітивний опір, знижуючи при цьому тривожність [2].

Практичне застосування афірмацій демонструє їх ефективність у стимулюванні змін поведінки та організації часу. Як зазначає Д. Товстолес, афірмації виступають «пусковим гачком» для активації внутрішніх ресурсів, налаштування свідомості на досягнення конкретних цілей. У поєднанні з такими прийомами, як написання списків справ або використання контрольних списків, афірмації підвищують концентрацію та мотивацію. Наприклад, формула «я зараз почну працювати» в поєднанні з візуальним підкріпленням сприяє формуванню ефективної стратегії поведінки. Таким чином, афірмації стають важливим інструментом не тільки для підтримки психічного здоров'я, а й для підвищення особистої ефективності та раціонального планування часу [2].

Сучасні дослідження підтверджують, що мовні техніки відіграють ключову роль у підвищенні ефективності тайм-менеджменту, особливо в боротьбі з прокрастинацією. Як зазначає О. Ратушняк та ін., молоді люди стикаються з труднощами, пов'язаними з відволіканням та надмірним використанням соціальних мереж [3]. Саме мовні прийоми, такі як формулювання чітких завдань і створення мотиваційних тверджень, можуть слугувати ефективним інструментом подолання цих викликів.

Дослідження підкреслює важливість когнітивних і лінгвістичних стратегій для покращання тайм-менеджменту серед молоді. Автори підкреслюють, що ефективне планування часу передбачає використання чітких формулювань завдань і структурування діяльності [3]. Ці підходи сприяють не тільки підвищенню продуктивності, але й зниженню рівня прокрастинації. Наприклад, використання позитивних лінгвістичних конструкцій при формулюванні завдань допомагає молодим людям зосередитися на досягненні цілей і не відволікатися. Такі висновки демонструють, як лінгвістичні техніки можна інтегрувати в загальну стратегію управління часом, підвищуючи мотивацію та організацію завдань. Таким чином, аналіз наукових праць і практичних досліджень

підтверджує, що мова є потужним механізмом впливу на когнітивні процеси та поведінку, зокрема в контексті організації часу. Використання лінгвістичних технік, таких як афірмації, самоінструкції, позитивні формулювання та чітке структурування завдань, відкриває перспективи для розроблення ефективних стратегій боротьби з прокрастинацією.

Виклад основного матеріалу. Тайм-менеджмент розглядається як багатокомпонентна система, яка включає не тільки тайм-менеджмент, але й розвиток тайм-компетентності, що дозволяє оптимально використовувати часові ресурси. Як зазначає О. Ничипорук, основною метою тайм-менеджменту є створення ефективної життєвої структури, яка дозволяє досягти балансу між професійними та особистими завданнями [4].

Одним із ключових принципів тайм-менеджменту є орієнтація на планування, постановка конкретних цілей і завдань, використання таких методик, як SMART. Цей підхід можна адаптувати до мовних технік: формулювання цілей через позитивні самоінструкції чи афірмації створює чіткий і доступний план дій, який допомагає зменшити прокрастинацію та підвищити ефективність.

У статті О. Ничипорук наголошується на важливості структурного підходу до управління часом, який включає: фіксацію планів дій; встановлення пріоритетів; аналіз попереднього досвіду та створення власних правил тайм-менеджменту; планування відпочинку для підтримки рівноваги та продуктивності [4]. Ці принципи можна адаптувати до психолінгвістичного підходу: використання лінгвістичних конструктів, які підкреслюють головне, наприклад, за допомогою техніки афірмацій, може сприяти зосередженню на пріоритетах і покращенню когнітивного стану.

На думку О. Ничипорука, створення чітких мовних формулювань на кшталт «Я виконаю це завдання до обіду» або використання чек-листів, структурованих за принципом SMART, сприяє: зменшенню стресу, пов'язаного з невизначеністю завдань; підвищенню мотивації та особистої відповідальності за результат; формування позитивного ставлення до виконання завдань.

Ефективне управління часом неможливе без використання як зовнішніх структурованих інструментів, так і внутрішніх механізмів саморегуляції. До останніх, зокрема, відноситься роль внутрішнього діалогу, який забезпечує когнітивну підтримку та емоційну стабільність під час виконання завдання. Саме внутрішній діалог, як ключовий компонент психолінгвістичних методик, дозволяє адаптувати підхід до організації часу, підвищуючи особисту ефективність і подолавши прокрастинацію.

Роль внутрішнього діалогу в подоланні прокрастинації. Внутрішній діалог, як процес взаємодії різних сторін самосвідомості, відіграє важливу роль у когнітивній перебудові особистості та формуванні ефективної поведінки. За дослідженнями Я. Андрєєва та О. Поліщук внутрішній діалог забезпечує механізми формування нового смислу, що сприяє розвитку самосвідомості особистості [5]. Цей процес, що включає взаємодію «Я» і «не-Я», допомагає стабілізувати і підтримувати позитивне ставлення до себе, що важливо для вирішення складних завдань і подолання когнітивного опору. У контексті тайм-менеджменту внутрішній діалог може бути інструментом для створення позитивних самонаказів і афірмацій, які змінюють сприйняття завдань і підвищують мотивацію. Наприклад, трансформація тверджень з «Це надто складно» в «Я знайду спосіб впоратися з цим завданням» активізує внутрішній ресурс самосвідомості, допомагаючи особистості подолати прокрастинацію.

Діалогічність внутрішнього світу, як зазначають Я. Андрєєв та О. Поліщук, створює умови для розвитку саморегуляції шляхом інтеріоризації соціальної взаємодії [5]. Це дозволяє людині не тільки пристосовувати свої дії до зовнішніх обставин, а й активно формувати свої цілі та підходи до їх досягнення.

Внутрішній діалог є важливим інструментом саморегуляції, який впливає на мотивацію, емоційний стан і здатність виконувати завдання. Формування конструктивного внутрішнього діалогу вимагає свідомого підходу до зміни власного мислення. Заміна негативних думок позитивними твердженнями сприяє перепрограмуванню свідомості та підвищенню особистої ефективності. Одним із

способів цього є практика регулярного запису позитивних афірмацій, що дозволяє закріпити нові установки на підсвідомому рівні, створивши основу для успішного виконання завдань.

Важливими елементами формування ефективного внутрішнього діалогу є також усвідомлення та контроль власних думок. Спостереження за повторюваними негативними думками дозволяє виявити деструктивні моделі мислення та замінити їх на конструктивні. Наприклад, вислів «Це завдання надто складне» можна трансформувати у формулювання «Я знайду спосіб виконати це завдання». Такий підхід активізує внутрішній ресурс свідомості, допомагаючи подолати когнітивний опір.

Важливим аспектом зміни вашого внутрішнього діалогу є використання візуалізації успіху. Уява себе в стані успішного виконання завдання допомагає підвищити мотивацію та знизити рівень тривожності. Крім цього, практика свідомого переключення уваги дозволяє уникнути негативного впливу тривожних думок. Ця техніка передбачає свідоме припинення деструктивних думок і зосередження на нейтральних або позитивних аспектах реальності, таких як відчуття тіла, дихання або звуки навколишнього середовища.

Звернення до переконань, які лежать в основі негативного мислення, є ще одним ключовим елементом зміни вашого внутрішнього діалогу. Виявлення деструктивних переконань, таких як «Я недостатньо розумний», і заміна їх конструктивними твердженнями, що підвищують впевненість, може допомогти вам розробити нові ефективні стратегії поведінки. Зосередження на позитивних аспектах вашого життя, таких як практика вдячності, також може допомогти вам переключити увагу зі стресових ситуацій на позитивні моменти.

Таким чином, впровадження цих практик у ваше повсякденне життя забезпечує системну зміну мислення, що дозволяє не тільки подолати прокрастинацію, але й виробити стійкі звички ефективного управління часом. Для досягнення стійких результатів необхідна регулярність у застосуванні методик і терпляче ставлення до процесу змін.

Висновки. Таким чином, результати дослідження демонструють важливість використання психолінгвістичних технік у тайм-менеджменті для подолання прокрастинації та підвищення особистої ефективності. Мова, як когнітивний засіб, дозволяє не тільки змінити емоційне ставлення до завдань, а й впливати на процеси саморегуляції та планування діяльності. Внутрішній діалог є ключовим механізмом у формуванні стратегій позитивного мислення, допомагаючи людині подолати когнітивний опір і адаптуватися до складних умов.

Практичне застосування таких технік, як афірмації, переформулювання завдань, спостереження за думками та візуалізація успіху допомагає знизити рівень стресу та сформувати конструктивний підхід до виконання завдання. Зовнішні інструменти, зокрема використання контрольних списків, структурованих списків завдань і методів управління часом, посилюють ефект внутрішніх мовних стратегій, створюючи ефективну систему управління часом.

Використання мовних прийомів у боротьбі з прокрастинацією не тільки теоретично обґрунтоване, але й практично ефективне. Їх можна інтегрувати в освітні програми, психологічні тренінги та індивідуальні консультації для підвищення продуктивності та покращання психоемоційного стану.

Список використаної літератури

1. Журавльова О. Методологічні засади дослідження феномену прокрастинації. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2020. Вип. 48. С. 88–111. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-48>
2. Товстолес Д. Ю. Застосування афірмацій як метод підтримки психічного здоров'я людини в сучасному світі / Науковий керівник: Дашенкова Н.М. *Харківський національний університет радіоелектроніки*, 2024. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/b0486efa-79f7-4136-9838-9774f73acf30/content>
3. Аналіз використання методів тайм-менеджменту сучасною молоддю / О. Г. Ратушняк, О. Г. Лялюк, К. В. Подолянчук. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2019. № 2. С. 68-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2019_2_15
4. Ничипорук О. А. Тайм-менеджмент психологія управління часом Молодь: тези доповідей XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (м. Київ, 24 червня 2022 р.). К.: Університет «Україна», 2022. 290 с. С. 142-146. URL: chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electroni_naukovi_vidannya/Molod_osvita_nauka_duhovnist/2022/19_konferencija_tezi_dopovidej_2022.pdf

5. Андреева Я. Ф., Поліщук О. М. Діалог внутрішнього світу особистості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(32), Issue: 63, 2015. P. 73-77. 88 p.

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНОМУ БАГАТОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Олена ВАСИЛЕНКО

*професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент*

Стаття присвячена проблемі формування полікультурної професійної компетентності здобувачів вищої освіти, що обумовлено необхідністю адаптації майбутніх фахівців до мінливих умов сучасного світу, їх соціалізації і співробітництва в умовах поліетнічного, багатокультурного середовища. Визначено поняття і сутність полікультурної компетентності, розкрито роль дисципліни «Іноземна мова» у процесі розвитку даної компетентності, а також функції полікультурної компетентності, що формуються в ході іншомовної підготовки студентів (культурозберігаюча, соціальна, комунікативна, психологічна та ін.). Проаналізовано фактори і умови успішного формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців під час освітнього процесу.

Ключові слова: полікультурна компетентність, іншомовна підготовка, іноземна мова, студенти, полікультурне середовище.

The article is devoted to the problem of formation of multicultural professional competence of higher education students, which is based on the need for the future specialists to adapt to the changing conditions in the modern world, their socialization and cooperation in the conditions of a polyethnic, multicultural environment. The concept and essence of multicultural competence is defined, the role of the discipline «Foreign language» in the process of development of this competence is revealed, as well as the functions of multicultural competence that are formed in the course of foreign language training of students (cultural preservation, social, communicative, psychological, etc.) are considered. There are analyzed the factors and conditions for successful formation of multicultural competence of future specialists during the educational process.

Key words: multicultural competence, foreign language training, foreign language, students, multicultural environment.

Постановка проблеми. Сучасні процеси глобалізації та інтеграції всіх сфер людської діяльності, які активно відбуваються у світі, обумовлюють полікультурність середовища як його основну характерну рису. Відтоді зміни умов освітнього простору в полікультурному світі формують соціальне

замовлення на підготовку компетентних фахівців, які вміють вести діалог, знаходити змістовні компроміси, прагнуть взаєморозуміння та співробітництва з представниками різних культур, толерантні до іншої точки зору. Система освіти сьогодні вимагає підготовки фахівців з високим рівнем полікультурної професійної компетентності, визначає необхідність адаптації майбутніх фахівців до мінливих умов сучасного світу, їх підготовку до соціалізації і продуктивного співробітництва в полікультурному середовищі.

Аналіз досліджень проблеми. Проблеми полікультурної освіти обґрунтовували у своїх дослідженнях як закордонні, так і вітчизняні науковці, такі як: Е. Голл, Р. Портер, Д. Трагер, А. Кребер, Д. Бенкс, І. Бех, О. Гуренко, Т. Коваль, В. Матіс, Н. Якса й ін. Дослідження різних аспектів теорії полікультурної комунікації проводили С. Гантінгтон, К. Бергер, Е. Гірш, С. Даль. Питання мовленнєвої діяльності та спілкування розглядали в своїх працях Л. Виготський, В. Гумбольдт, М. Жинкін, І. Зимня, В. Скалкін; навчання іноземним мовам зі спеціальною метою досліджували Б. Коффі, Р. Джонсон, Г. Стоун, Е. Уотерс; структуру і зміст комунікативної компетентності – А. Александренко, А. Сичева та ін. Серед українських вчених питанням полікультурної комунікації присвятили свої дослідження І. Дзюба, В. Євтух, Г. Касьянов, М. Кушнарєва, Л. Нагорна, Л. Перетяга, П. Скрипка та інші.

Виклад основного матеріалу. Поняття «культура» є по суті багатограним. Згідно характеристик культурного досвіду та функціонування мови з точки зору викладання іноземної мови це поняття можна розділити на культуру знань та культуру комунікації. Культура комунікації означає ситуацію спілкування людей з різним культурним досвідом, який безпосередньо впливає на передавання інформації, а також фактори, які можуть спричинити непорозуміння, помилки в мові, культурі спілкування, зокрема, йдеться про вітання, висловлювання подяки, звертання, використання ідіом, а також забороненої лексики [6, с. 124].

Реалізація засад полікультурності передбачає формування полікультурної компетентності фахівця, здатного здійснювати професійну діяльність в умовах

поліетнічного, багатокультурного середовища. Зазначимо, що в науковій літературі наявна велика кількість визначень поняття «полікультурна компетентність», також вживаються терміни «міжкультурна компетентність», «мультикультурна компетентність» тощо.

Полікультурну компетентність (ПКК) визначають як усвідомлення людиною культурного розмаїття світу, доброзичливе, відкрите й неупереджене ставлення до будь-якої культури та її носіїв. Полікультурна компетентність особистості передбачає такі положення: кожна культура має свій контекст і логіку; жодна культура не краща за іншу, тому що кожна має власну систему взаємодіючих елементів; будь-яка культура життєздатна доти, доки вона функціонує та розвивається [3, с. 51]. Сутність ПКК полягає в тому, що людина, яка володіє цією компетентністю, виступає активним носієм досвіду в галузі міжособистісної взаємодії із представниками різних культур. Полікультурну компетентність також визначають як «складне багатоконпонентне особистісне утворення, що є результатом полікультурної освіти та ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, що реалізується через уміння, навички й моделі поведінки, які забезпечують взаємодію із представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії, що, у свою чергу, сприяє ефективній міжетнічній взаємодії в сучасному полікультурному середовищі» [5, с. 102].

У закладах вищої освіти діалог культур реалізується через міжкультурний компонент викладання дисципліни «Іноземна мова», що не тільки створює найкращі умови для виховання у студентів розуміння розбіжностей у своїй та інших культурах і поважного ставлення до них, але й допомагає пробудити почуття гордості за свою країну, народ, культуру. Міжкультурний компонент іншомовної підготовки студентів сприяє формуванню в них уявлення про діалог культур як про єдину можливу в сучасних полікультурних спільнотах філософію існування, яка відрізняється етнічною, расовою, соціальною та релігійною

толерантністю до представників інших культур. У практичному плані вміло використаний міжкультурний компонент іноземної мови сприяє формуванню позитивного ставлення студентів до представників інших культурних груп та налаштованості на ненасильницьке вирішення спірних проблем, співпрацю і взаєморозуміння.

При вивченні студентами іноземних мов відбувається процес адаптації до інших культур у фахівців, у них формується почуття культури та соціальної ідентичності, а також усвідомлення того, що звичаї та традиції, характерні для інших культур, є доступними, доцільними і необхідними у майбутній професійній діяльності. Також розвиток професійних здібностей у студентів, що здійснюється опануванням культури інших країн, полегшує процес професійної адаптації, пристосування до міжособистісного спілкування та виконання професійної діяльності у подальшому.

До основних функцій полікультурної компетентності, що формуються в ході іншомовної підготовки студентів, відносять такі: *миротворча* (формує людину, здатну до активної й ефективної життєдіяльності в багатонаціональному полікультурному середовищі, якій властиві розуміння й повага до інших культур, вміння жити в злагоді з людьми різних національностей, рас, вірувань, яка культивує поважне ставлення до особистості, захист гідності й прав кожної людини); *регулююча* (орієнтує на дотримання рівноправності, поваги, свободи); *культурозберігаюча* (є засобом збереження й розвитку етнічних культур, залучення цінностей етнічних культур); *психологічна* (створення демократичного й гуманного соціального клімату, гармонізації відносин різних культур); *виховна* (виховання позитивного ставлення до багатогранного культурного оточення, виховання людської гідності й високих моральних якостей із метою співіснування із соціальними групами різних рас, релігій, етносів; розвиток навичок толерантності, готовності до взаємного співробітництва); *соціальна* (розвиток навичок соціального спілкування, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних

культур на основі толерантності й взаєморозуміння), *комунікативна* (формування навичок міжкультурної комунікації) [4, с. 78].

Незалежно від специфіки діяльності майбутніх фахівців, процес формування ПКК підпорядковується провідним принципам дидактики, таким як гуманізація, науковість, наочність, доступність та ін., а також особливим принципам, які є вирішальними в процесі формування саме цієї компетентності. Серед них: принцип взаємозбагачення культур, «функціональної іншомовності», етнічності, академічної мобільності, діалогічності, освітньої рефлексії, інноваційності навчання, підвищення мотивації в процесі формування міжкультурної компетентності [1, с. 13].

Отже, ПКК належить до галузі загальносоціальних компетентностей, що мають професійний характер та відображають підготовленість фахівців до професійної діяльності у сучасному суспільстві, що, зі свого боку, допомагає ефективно виконувати професійні обов'язки, формує здатність орієнтуватися та адекватно сприймати різні сфери соціальної дійсності, виводить фахівців на вищий професійний рівень. Процес формування ПКК студентів у закладах вищої освіти здійснюється на основі таких факторів:

- полікультурна компетентність є цілісною системою, становить частину системи компетенцій, які опановує студент у процесі навчання;
- полікультурна компетентність входить до складу основних компетенцій майбутнього фахівця та є фактором соціальної адаптації;
- система полікультурних компетенцій орієнтована на адаптацію майбутнього фахівця до полікультурного простору країни бізнес-партнерів та забезпечує ефективний діалог культур;
- полікультурна компетентність, зі свого боку, є системою, яка складається з знань, умінь, навичок, здібностей, мотивів, цінностей, переконань, культури емоцій, досвіду, особистісних якостей;

- формування ПКК має певну послідовність, яка передусім передбачає створення певних умов у цілісному освітньому процесі, що об'єднує процеси навчання, виховання та розвитку майбутнього фахівця [2, с. 100].

У процесі викладання та вивчення іноземної мови, особливо з точки зору когнітивної складової зазначеного процесу, необхідно вести мову про шляхи формування та розвитку усвідомлення та навичок полікультурного спілкування. Важливе місце при цьому посідає пізнання національної та іншомовної культури з точки зору індивідуальних цінностей. Під час навчання іноземної мови викладачам слід звертати увагу на побудову ефективної міжкультурної навчальної системи. Вона вимагає встановлення культури як мети та змісту навчання, визначення проміжних цілей, які викладачу легко корегувати, виокремлення культурного контексту нової навчальної інформації. Студентам слід вивчати іншомовну культуру з різних підходів під час вивчення іноземної мови.

Складність і багатогранність реального процесу міжкультурної комунікації та пошуку необхідної інформації іноземною мовою в процесі вивчення іншомовної культури обумовлює необхідність застосування в навчальному процесі з вивчення іноземної мови інформаційно-комунікаційних технологій обумовлена. Доведено, що використання інформаційно-комп'ютерних засобів на заняттях створюватиме різні шляхи вивчення та усвідомлення культурних цінностей іноземної мови. Викладачам слід надавати студентам інформацію та використовувати різноманітні комп'ютерні та комунікаційні засоби, щоб створити можливість не тільки розуміти іноземну культуру, але також завдяки засвоєному контексту інформації навчитися її використовувати в соціальному середовищі. При цьому, варто звертати увагу на відмінності культур, наголошувати на необхідності порівняння з культурою своєї нації, посилювати усвідомлення іншомовної культури, вміти ефективно мотивувати студентів до вивчення іноземної культури, посилювати у студентів відчуття відмінностей різних культур [6, с. 126].

Комунікативні ситуації в процесі реалізації інформаційно-комунікаційних технологій можна розглядати як засіб активізації підготовки студентів з іноземної мови. Комунікативні ситуації, що моделюються на заняттях, є ефективним засобом забезпечення мовної практики для іншомовного спілкування студентів. Проте інформаційно-комунікаційні технології забезпечують результативність вивчення іноземної мови в тому випадку, якщо враховуються інтереси студентів, їх життєвий досвід, рівень знання іншомовної лексики та сформованість умінь та навичок іншомовного спілкування.

Успішність формування ПКК у студентів під час іншомовної підготовки забезпечується сукупністю таких педагогічних умов, як: створення полікультурного середовища, застосування в освітньому процесі активних та інтерактивних методів і технологій навчання (проекти, ділові ігри, мозковий штурм, тренінги, моделювання ситуацій міжкультурної взаємодії з їх наступним аналізом тощо). З метою активізації теоретичної та практичної підготовки студентів до професійної діяльності необхідно застосовувати творчі методи навчання, а також залучати студентів до наукової діяльності, що дозволить їм самостійно визначати проблеми, які виникають в умовах полікультурного суспільства, шукати шляхи їх розв'язання, здійснювати само ідентифікацію, що спонукає до саморозвитку ПКК [2, с. 104].

Висновки. Таким чином, полікультурність відноситься до абсолютно домінантної риси сучасних фахівців будь-якої галузі, що обумовлено необхідністю адекватного порозуміння бізнес-партнерів, які є представниками різних національних культур. Особливої актуальності набуває розвиток у студентів навичок полікультурної комунікації, тобто взаємодії культур, у якій культури входять у діалог і відбувається їх актуалізація, у результаті чого формуються знання про характерні риси кожної культури. Формування полікультурної компетентності дає змогу розуміти традиції, побут, умови спілкування з представниками інших країн, що спонукає до ефективної професійної взаємодії.

За таких умов у процесі іншомовної підготовки студентів у ЗВО пріоритетним стає не просто оволодіння іноземною мовою, а засвоєння її соціокультурного змісту, залучення через мову до іншої культури і, як результат, навчання полікультурної комунікації та формування відповідної компетентності. Це завдання може бути виконане тільки за умови модернізації процесу навчання студентів відповідно до запитів полікультурної освіти та виховання.

Список використаної літератури

1. Атрощенко Т. Теоретичні основи процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 2 (39). С. 11–14.
2. Волошина О. Формування полікультурних компетентностей у майбутніх фахівців. *Молодь і ринок*. № 2 (200). 2022. С. 99-104.
3. Коврей Д. І. Полікультурна компетентність як складник професійної компетентності фахівців. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019 р. № 62. Т. 1. С. 50-53.
4. Кондратьєва О. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2016. 265 с.
5. Перетяга Л. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності школярів: дис. ... докт. пед. наук. Харків, 2008. 175 с.
6. Тинний В. І. Особливості формування міжкультурної комунікації засобами інформаційно-комунікаційних технологій. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/43282983.pdf>

ДОТЕПНІСТЬ І САРКАЗМ ЯК СЛОВОТВОРЧІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЛЕНГОВОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО СЛЕНГУ ТА ЙОГО АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ВІДПОВІДНИКІВ)

Ігор ВОЗНЯК

*асистент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті визначено поняття сленгу, перелічено його функції й окреслено основні риси. Вказано на поліфункціональність сленгу та ті особливі функції, які він виконує в суспільстві. Наголошено на важливості досліджувати сленг не лише з лінгвістичного погляду, але й з соціологічного. Соціологічні характеристики сленгу поділяють на ті, що пов'язані з мовцем, та ті, що пов'язані зі слухачем. Для аналізу впливу дотепності та сарказму на сленговий словотвір розглянуто словотворчі характеристики та мотивацію сленгізмів, позаяк це також допомагає розкрити когнітивну діяльність носіїв мови та національно-мовні картини світу.

Проаналізовано сучасний німецький сленг і його англомовні відповідники, які характеризуються дотепністю та сарказмом. Досліджено їхню семантичну та словотвірну мотивацію. Поширеною моделлю словотвору в сленгу є контамінація (або телескопія), однак серед досліджуваного матеріалу трапилося й кілька прикладів суфіксального та префіксального способів словотвору. Досліджені лексеми було також згруповано тематично. Найбільші групи об'єднували слова, що були пов'язані з людьми старшого віку, навчанням, професіями, зовнішністю та характером, споживанням алкоголю. Було встановлено, що грайливість сленгу також часто пов'язана з використанням макаронічної мови. Зроблено висновок, що дослідження сленгу й надалі залишатимуться актуальними, особливо в контексті міжмовних і міжкультурних взаємодій.

Ключові слова: сленг, соціологічні характеристики сленгу, мотивація, словотвірна мотивація, дотепність, сарказм.

The article defines the concept of slang, lists its functions, and outlines its main features. The polyfunctionality of slang and the special functions it performs in society are indicated. The importance of studying slang not only from a linguistic point of view but also from a sociological point of view is emphasized. Sociological characteristics of slang are divided into speaker-related and listener-related. To analyse the influence of wit and sarcasm on slang word formation, the word-forming characteristics and motivation of slang lexemes are considered, as this also helps to reveal the cognitive patterns of native speakers and linguistic relativity.

Modern German slang and its English equivalents, which are characterized by wit and sarcasm, are analysed. Their semantic and word-formative motivation was studied. A common model of word formation in slang is blending (or portmanteau), however, among the researched material there were also several examples of suffixation and prefixation. The studied lexemes were also grouped thematically. The largest groups combined words that were associated with older people, education, professions, appearance and character, and alcohol consumption. Playfulness in slang has also been found to be often associated with the use of macaronic language. It is concluded that the study of slang will continue to be relevant, especially in the context of cross-linguistic and cross-cultural interactions.

Key words: slang, sociological characteristics of slang, motivation, word-forming motivation, wit, sarcasm.

Вступ. Лексичний склад мови зазнає постійних змін. І найдинамічнішими процесами характеризується сленг, який віддзеркалює різні риси своїх носіїв, серед яких можна виділити здатність мовців вдаватися до гумору та сарказму мовними засобами. Хоча сленг через свою тісну прив'язаність до тенденцій суспільного життя може характеризуватися дуже коротким життєвим циклом, він відображає словотвірний потенціал мови та може поповнювати її словниковий склад. Інколи сленгізми переходять у стандартний варіант мови, поповнюючи в першу чергу шар її просторічної лексики.

Сленг був об'єктом багатьох різних досліджень в українському мовознавстві. Загальними питаннями сленгу (зокрема його функціонування й утворення) в українській мові займалися О. Горбач, Н. Карпалюк, Т. Кондратюк,

С. Мірошник, М. Руденко, Л. Ставицька, С. Пиркало, О. Поповченко, Р. Шевченко й ін. Різні аспекти німецького сленгу серед українських дослідників вивчали Л. Олійник, О. Поздняков, Т. Русановська, С. Соколовська, М. Фахурдінова, О. Христенко, С. Чорна, Т. Шаловська й ін. Дослідження, які б охоплювали і німецький, і англійський сленг, проводили, зокрема, Ю. Ніколащенко, Т. Паничок, О. Столярчук. Однак епізодичними є розвідки, присвячені гумору та сарказму як мотиваційним чинникам утворення сленгізмів, особливо іншомовних, у чому полягає теоретичне значення цього дослідження.

Мета цієї статті – дослідити словотворчі моделі, за допомогою яких мовці сленговою лексикою виражають дотепність і сарказм, на прикладі сучасного німецького й англійського сленгу. Джерелом лексикографічного матеріалу для дослідження послугувався словник «Hä?? Jugendsprache unplugged 2011» від видавництва Langenscheidt [2], який містить понад 650 сленгізмів і їхній переклад англійською, іспанською та французькою мовами, при чому переклад здійснили носії відповідних мов, при чому вони наводили сленгові відповідники зі своїх мов, якщо це було можливо. Варто зауважити, що оцінка комічності чи саркастичності – річ суб'єктивна, і іноді межа між смішним і несмішним чи саркастичним і несаркастичним може бути досить нечіткою, а тому окремі приклади можуть бути суперечливі. Практичне значення цього дослідження полягає в тому, що його висновки можуть бути корисні як для перекладачів, так і для тих, хто вивчає німецьку мову та намагається опанувати її субстандарт.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сленг, за визначенням П. Грабового, – субстандартна підсистема мови, що складається з лексико-фразеологічних одиниць, які не входять до складу літературної мови та які носії мови використовують у невимушеному спілкуванні з метою вираження оцінок й емоцій, здійснення прагматичного впливу на слухача [7, с. 24]. Сленг охоплює специфічні лексеми на позначення окремих предметів і явищ, що мають важливе значення для певної соціальної групи [6, с. 50]. Він характеризується своєю поліфункціональністю. Серед його функцій, як підсумовує М. Руденко, виділяють

такі: репрезентативна (ідентифікувальна, сигнальна), розпізнавальна, комунікативна, емоційно-експресивна, номінативна, конспіративна, світоглядна, корпоративна, функція (так званого) психологічного розвантаження й ін. [12, с. 87]. І серед них, на думку М. Руденко, чільне місце належить емоційно-експресивній функції, яка пов'язана з виявленням емоцій, почуттів, настроїв, вираженням ставлення й оцінки [12, с. 87]. Хоча й сленг іменують субстандартною складовою мови, і іноді його через це стигматизують, однак він відіграє важливе значення для розвитку мови, адже може збагачувати її новими лексемами, а також виконує в суспільстві ті функції, котрі не виконує літературний стандарт мови (як ось конспіративна функція, функція розпізнавання «свій-чужий»).

Для виконання своїх функцій, перш за все специфічних, сленг наділений певними особливими рисами. Так, американський антрополог з Роллінз-коледжу (Флорида) Роберт Мур на підставі аналізу американської й англійської літератури доходить до висновку, що сленг – надзвичайно непроста для визначення лексична категорія, яку найчастіше пов'язують з певними рисами, зокрема такими як її неформальний або розмовний тон, винахідливість, грайливість, недовговічність, зв'язок з окремими, часто маргінальними підгрупами та її протиборчою опозицією відносно формального або високого дискурсу [5, с. 11]. Однак, як зазначає Р. Мур, погоджуючись з думкою американської мовознавиці Конні Ебл, найбільш визначальною рисою сленгу є сприяння товариськості, чим він послаблює наслідки соціальної дистанції і формальної ієрархії – і це все проявляється в його незмінно неформальних і часто грайливих рисах – та посилює егалітарне єднання [5, с. 11]. А його бунтарська природа чи вживання серед маргінальних груп є другорядними ознаками відносно егалітарної неформальності [5, с. 11]. Професор Університету Індіани Майкл Адамс стверджує, що сленг функціонує відповідно до гнучкого набору «принципів»: він буденний, екстравагантний, жартівливий, штучний, гумористичний, нешанобливий, грайливий, свіжий, жвавий, часто надмірний (коли сленгізми є

синонімами стандартних лексем) і часто недовговічний [1, с. 112]. Як правило, у кожній сленговій одиниці проявляються більшою чи меншою мірою деякі з цих рис, однак їхня кількість підтверджує тезу про поліфункціональність сленгу.

Для розуміння природи сленгу недостатньо вивчати його суто з лінгвістичного погляду, але й потрібно обов'язково враховувати соціологічні фактори. Італійська мовознавиця з Університету Пізи Еліза Маттьєлло у своїй монографії «Вступ до англійського сленгу: опис його морфології, семантики та соціології» присвячує розділ питанням соціологічних характеристик сленгу. Вона пропонує поділяти їх на дві категорії: характеристики, пов'язані з мовцем (вони покликані показати належність мовця до певної соціальної групи), та характеристики, пов'язані зі слухачем, або ж реципієнтом (вони мають певний ефект на слухача) [4, с. 211–212]. До першої групи дослідниця відносить групову та предметну обмеженість, таємність і інтимність, неформальність і непристойність, часову обмеженість, швидкоминучість і локальну обмеженість [4, с. 211]. Натомість до другої категорії дослідниця відносить грайливість і гумор, свіжість і новизну, бажання вражати і висловлювати своє позитивне чи негативне ставлення, барвистість і мелодійність, зухвалість, грубість і агресивність [4, с. 211–212]. Важко не погодитися з думкою, що сленгізми можна відрізнити від лексичного складу літературної мови через те, що вони зазвичай мають певний ефект на реципієнта, якого нейтральні лексеми, як правило, не викликають, і спектр таких ефектів різниться від позитивного до негативного [4, с. 222]. Німецькі дослідники зазначають, що сленг (у німецькій лінгвістичній теорії послуговуються терміном *Jugendsprache*, тобто молодіжна мова) має ще й частково характер загадковості [3, с. 61]. У цьому контексті вони, як приклад, наводять складні лексеми, утворені шляхом поєднання щонайменше двох слів, значення яких переплітаються в новоутвореному слові та які реципієнт далеко не завжди може швидко розгадати, якщо він не знайомий з цією лексемою (приклади подібних лексем наведено нижче). Тож, ці всі характеристики визначають причини виникнення сленгових лексем і їхні функції, а тому відображаються на

словотворчих моделях, які часом можуть бути унікальними, а часом можуть проявляти певні закономірності. Тож одне із завдань цієї розвідки полягає в тому, щоб підтвердити чи спростувати цю тезу.

Для аналізу впливу дотепности та сарказму на сленговий словотвір варто розглянути мотивацію (або ж, за термінологією інших дослідників, мотивованість) сленгізмів, позаяк важко не погодитися з думкою М. Кочергана, що вивчення мотивації слів важливе не тільки для розкриття когнітивної діяльності носіїв мови, національно-мовної картини світу, а й для визначення словотвірних тенденцій у тій чи іншій мові [9, с. 337]. Лексеми за співвідношенням їхнього значення зі структурою поділяють на мотивовані та немотивовані, причому мотивованим є слово, значення якого визначається його словотвірною структурою [9, с. 334]. М. Кочерган говорить про три типи мотивованості: морфологічну (слово мотивоване його складовими морфемами), фонетичну (слово мотивоване звуконаслідуванням) і семантичну (переносне значення мотивується прямим значенням) [9, с. 334]. О. Литвинко вказує на те, що формальна мотивованість слова може бути двох типів: мотивованість за зовнішньою формою (фонетична та абсолютна) та мотивованість за внутрішньою формою (морфологічна та семантична) [10, с. 1]. У деяких дослідженнях використовують поняття словотвірної, а не морфологічної мотивації [11]. Оскільки фонетична мотивація притаманна для незначної частини лексичного складу мови, у цій статті буде розглянуто словотвірну (морфологічну) та семантичну мотивацію сленгізмів.

Для словотвірної мотивації характерна зміна форми (структури) й семантики похідних одиниць за допомогою словотворчих формантів, а для семантичної — зміна лексичного значення лексеми зі збереженням звукової структури твірного слова [11, с. 140]. Для з'ясування мотивації слова необхідно виявити три семантичні компоненти: 1. значення цього слова; 2. значення мотивувального слова; 3. семантичні ознаки, що ілюструють зв'язок між мотивувальним і мотивованим словами [11, с. 140]. У словотвірній мотивації

твірне слово репрезентує мотивувальний компонент, а дериват, похідне слово, – її наслідок [8, с. 74]. Такі деривати можуть виконувати різноманітні функції, і словотвірна мотивація в тексті неоднорідна, має, як пише В. Грещук, різне оприявлення та розрізняється експліцитними засобами її вираженості [8, с. 74]. І в деяких випадках словотвірна структура деривата є необхідною умовою декодування дериваційної мотивації [8, с. 74]. Словотвірна мотивація може слугувати важливим чинником експресивізації тексту, творення його конотативного компонента [8, с. 77]. Яскраво це проявляється і в сленговій лексиці, оскільки сленг як особливий лексичний шар прагне до виокремлення від буденної мови, зокрема своєю дотепністю та сарказмом.

Серед аналізованих лексичних і фразеологічних одиниць найчастіше проявляється словотвірна мотивація. Було зафіксовано лише одну релевантну для цілей цього дослідження лексему, яка мала суто семантичну мотивацію, а саме *kneten* у значенні «пити багато алкоголю», тоді як це слово у прямому значенні означає місити (до прикладу, тісто). У словнику подано такий англійський сленговий відповідник: *to get hammered*. У цьому випадку також можна побачити семантичну мотивацію, адже внаслідок вживання великої кількості алкоголю людина може «втратити свідомість», неначе після удару молотком по голові, однак мотивація німецького сленгізму не до кінця зрозуміла. У будь-якому разі, це слово викликає радше позитивні емоції, а тому використання цієї лексики в такому значенні можна вважати виявом винахідливості та до певної міри дотепності серед мовців. Варто також наголосити на тому, що цей випадок і всі подібні варто для підтвердження чи спростування таких висновків досліджувати серед носіїв мови шляхом соціолінгвістичного опитування.

Найпоширенішою словотвірною моделлю з-поміж вибраних для цього дослідження сленгових лексем було словоскладання, рідше – основоскладання. Однак трапилося й кілька прикладів суфіксального та префіксального способів словотвору. Так, кулінарний термін *abfetten*, який означає знежирювати, набув значення схуднути, що мотивовано і основним значенням слова, і наявністю

префікса *ab-* та основи *-fett-* (жир). Подібну мотивацію має й *abschimmeln*, що означає відпочивати, а дослівно – «покритися пліснявою», та *sich enthirnen*, що означає напиться (алкоголем), а дослівно – «позбавити себе мозку».

Частина з-поміж вибраних для цього дослідження сленгових лексем призначена для іменування осіб старшого віку та тих атрибутів, які пов'язані зі старістю, що відображає стереотипне уявлення про непорозуміння між поколіннями, конфлікти між ними та часом зневажливе ставлення молодшого покоління до старшого. Родинне свято отримало сленгову назву *Faltenparty*, що дослівно означає «вечірка зморшок». Вигадливістю та певним гумором характеризуються сленгізми *Omabonbon* («бабусині цукерки») та *Seniorenkonfekt* («цукерки пенсіонерів»), котрі означають таблетки. Тут проявляється ще й семантична мотивація: мовці зіставляють цукерки та таблетки за розміром, формою та частотою споживання. Натомість дуже грубими й однозначно саркастичними лексемами є *friedhofsblond* – сивий («цвинтарно-білий») і *Grabverweigerer* – дуже стара людина («той, хто ухиляється від гробу»). Що цікаво, англomовний сленг має абсолютний за мотивацією та значенням відповідник другої лексеми – *grave dodger*.

Позаяк сленг, у першу чергу, асоціюють з мовою молодого покоління, то не дивно, що немалою групу становлять лексеми, пов'язані з навчанням, а особливо школою. Так, учителів глузливо називають *Einschlafhilfe*, тобто «той, хто допомагає заснути», а уроки – *Pausenbrücke*, тобто «період (місток) між перервами». А марка автомобілів «Вольво» отримала прізвисько *Pädagogen-Porsche*, оскільки через свою економічність вони набули популярності серед учителів, які собі, звісно ж, не можуть дозволити «Порше» – авто преміум-класу. Про цікаві когнітивні процеси свідчить лексема *Streberburg* – «фортеця зубрил», тобто бібліотека. Ці лексеми не мають у використаному для дослідження словнику відповідників.

Деякі професії також отримали в німецькому сленгу цікаві синоніми: *Aspirin-Fee* («аспіринова фея») – медсестра, *Kopfgärtner* («садівник для голови») –

перукар, *Spaßpolizei* («поліція веселоців») – охорона нічного клубу. Для другої лексеми існує відповідник у британському сленгу: *top chopper*, тобто «той, хто обстригає волосся», при чому «волосся» вжито тут у грубому значенні, адже первісне значення слова *top* – швабра (тобто тут відбулося перенесення лексичного значення за подібністю). Третя лексема також має відповідник у британському сленгу – *chucker-outer*, який було утворено словоскладанням двох лексем, попередньо утворених суфіксальним способом, із взаємопов'язаними значеннями (*to chuck* – викидати, *out* – ззовні).

Героями багатьох сучасних жартів є офісні працівники (в українському сленгу – *офісний планктон*), а тому не дивно, що для позначення цієї демографічної групи виникли різні сленгізми. Так, німці називають таких працівників *Drehstuhlpiloten* («пілоти офісного стільця»), американці – *desk jockey* («наїзник (офісного) столу»), а британці ще й *office drone* («офісний трутень»). Звісно, що крім гумористичних порівнянь і поєднань лексем, пов'язаних з місцем праці, з лексемами, що позначають специфічні професії, ці сленгізми характеризуються сарказмом, адже демонструють негативне ставлення до цієї групи працівників як лінивих людей, які не роблять нічого корисного.

Деякі сленгізми виражають позитивне чи критичне ставлення до явищ суспільного життя: *Änderungsfleischerei* («крамниця м'ясника, що робить зміни») – пластична хірургія; *Baumkuschler* («обіймач дерев», англомовний відповідник з аналогічною мотивацією – *tree hugger*) – екоактивіст; *Fangeisen* («залізо, що бере в полон») – обручка; *Trüffelbutze* («будка з трюфелями») – дорогий ресторан. Ці приклади демонструють іронічне, часом критично-саркастичне ставлення до цих речей і осіб, водночас словотворчі моделі наділені рисами винахідливості та гумористичності. Нехибним може бути припущення про те, що лексема *Baumkuschler* виникла як калька англійського фразеологізму, що потребує ґрунтовного аналізу з використанням корпусів. Ще одним сленгізмом, який, крім того, передає суспільно-культурну специфіку Німеччини, є *Pfandpirat*, тобто особа, що збирає пляшки, які вона потім здає в спеціальний

автомат і отримує чек на знижку в супермаркеті, оскільки в Німеччині поширеною є система, коли покупець платить заставу (*Pfand*) за пляшку з напоєм, повернути яку він може здавши пляшку в спеціальний автомат. Використання слова *Pirat* (пірат) у складі цього композита повинно викликати в слухача асоціації, пов'язані з піратами, тобто людьми, які грабують і привласнюють собі все, до чого можуть дотягнутися їхні руки.

Поширеною моделлю словотвору в сленгу є контамінація (або телескопія). Чудовим прикладом є сленгізм на позначення здебільшого некорисного та небажаного програмного забезпечення, яке йде в парі з потрібним продуктом: німецькою це називають *Gammelware*, що утворено від просторічного *gammeln* (бити байдики, гнити) й англійського суфікса *-ware*, яке входить у склад комп'ютерних термінів *software* та *hardware*; англійською – *crapplication*, що є злиттям слів *crap* (сленгізм на позначення лайна) та *application* (застосунок, комп'ютерна програма). Як і у випадку з *Grabverweigerer* та *Baumkuschler*, тут словотворчі моделі в німецькому й англійському сленгу однакові, що може свідчити як про вплив мов одна на одну, так і на структурно-семантичні подібності в словотворчих процесах цих мов.

Однією з найбільших лексико-семантичних груп є лексеми для позначення негативних характеристик інших людей. Так, саркастичним і досить образливим є слово *bildungsresistent*, тобто «непіддатливий до освіти», що, очевидно, означає дурний (англомовний відповідник – *challenged*, тобто «з труднощами»). Вигадливість демонструє сленгізм-синонім *geistig unbewaffnet*, тобто «неозброєний розумом». У складі сленгізмів *verhaltensoriginell* («такий, який поводиться оригінально») та *emotional flexibel* («з гнучкими емоціями») наявні слова, які часто використовують для евфемізації (оригінальний і гнучкий), однак тут вони набувають виразного саркастичного відтінку та свідчать про високий рівень вмінь мовця грати зі словами.

Грайливість сленгу часто пов'язана з використанням макаронічної мови, тобто слів, спотворених таким чином, щоб вони нагадували іншомовні слова. Це

також додає утвореним сленгізмам сарказму. Так, *Chateau Migraine*, у складі якого присутнє слово *château*, котре французи часто використовують у назвах своїх вин, означає дешеве вино, від якого виникає мігрень (ймовірно, цей сленгізм потрапив у німецьку як запозичення з інших мов, оскільки він наявний і в англійській мові). Поєднанням німецької лексеми (*Schiedsrichter*) з англійською (*cheat*, що означає шахраювати) з подібним фонетичним складом було утворено сленгізм *Cheatsrichter*, що означає упередженого рефері (у спорті). Італійський шарм має передавати сленгізм *Pisseria* (туалет), а іспанський – *Don Promillo* (людина в стані алкогольного сп'яніння).

Незначну частину матеріалу аналізованого словника містять фразеологізми. Сленговий фразеологізм *englisches Ballett tanzen*, що означає плентатися в стані алкогольного сп'яніння, також демонструє до певної міри іронічно-зневажливе ставлення до англійців, адже мовці-німці зіставляють англійський балет з ходою п'яниці. Синонімом до згаданого фразеологізму є фраза *Kurvenschuhe anhaben*, тобто бути взутим у взуття, що робить ходу кривою. Англійський і американський сленг хоча й мають сленгізми з аналогічним значенням, однак вони мають зовсім іншу мотиваційну основу.

На завершення варто зазначити, що дослідження щодо сленгу іноді варто сприймати критично з огляду на те, що серед досліджуваної лексики можуть бути оказіоналізми та лексеми з дуже коротким життєвим циклом, тобто такі, що дуже швидко вийдуть з лексичного складу мови та значення яких буде для абсолютної більшості мовців невідомим. Тож можемо припустити, що серед аналізованих лексем є й такі слова (так, приміром, *Stehgeher* зафіксований у досліджуваному словнику сленгу, однак у корпусах DWDS нема жодного прикладу вживання цієї лексеми), а тому лише з часом можна буде констатувати їхню лексикографічну цінність.

Висновки. Сленг – складне соціолінгвістичне явище. Під час вивчення сленгу важливо досліджувати не лише його лінгвістичні особливості, але й соціологічну специфіку, яка проявляється на рівні словотвору. Це дослідження

демонструє, як бажання мовців до вигадливості, гумору та сарказму впливає на створення нової сленгової лексики. Для німецького сленгу здебільшого характерна словотвірна мотивація, яка реалізується засобами слово- й основокладання, контамінації (телескопії), коли злиття семантики лексем-формантів створює нове поняття-сленгізм. Також німецький сленг використовує іноземний мовний матеріал (здебільшого англійський) для утворення сленгу, зокрема утворення макаронічних слів. Іноді моделі сленгового словотвору подібні в німецькій і англійській мовах, що свідчить про те, що хоча й сленг здебільшого є культурно-специфічним явищем, він однак має схильність до універсальності та запозичення концептів з іншомовних картин дійсності. Оскільки сленг – явище динамічне, його дослідження й надалі залишатимуться актуальними, особливо в контексті міжмовних і міжкультурних взаємодій.

Список використаної літератури

1. Adams M. Slang: The People's Poetry. Oxford University Press, 2009. 237 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=UrrCoCUiW3gC> (date of access: 27.10.2024).
Hä?? Jugendsprache unplugged 2011 / Wortauswahl Christina Niegel. Berlin, München: Langenscheidt, 2011. 168 p.
2. Jugendsprache: Eine Einführung / N. Bahlo et al. Berlin: J. B. Metzler, 2019. 240 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=GcWgDwAAQBAJ> (date of access: 27.10.2024).
3. Mattiello E. An Introduction to English Slang: A Description of its Morphology, Semantics and Sociology. Milano: Polimetrica, 2008. 320 p. URL: https://arpi.unipi.it/bitstream/11568/764101/1/An%20Introduction%20to%20English%20Slang_2008.pdf (date of access: 27.10.2024).
4. Moore R. On Swearwords and Slang. *American Speech*. 2012. Vol. 87, issue 2. URL: https://scholarship.rollins.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1161&context=as_facpub (date of access: 27.10.2024).
5. Возняк І. З. Сленг як форма існування мови в контексті соціолінгвістичних досліджень. *Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції «Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов»* (21-22 червня 2024 р.). Вінниця, 2024. С. 49–52.
6. Грабовий П. М. Когнітивні параметри українського молодіжного сленгу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Умань, 2010. 285 с.
7. Грещук В. Словотвірна мотивація у текстотворенні. *Studia Ucrainica Varsoviensia. Językoznawstwo*. Варшава: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2018. № 6. С. 73-81. DOI: 10.5604/01.3001.0011.7864.

8. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.
9. Литвинко О. А. Мотивація терміна (на матеріалі англійської термінології галузі машинобудування). *Electronic Sumy State University Institutional Repository*. 3 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14042716.pdf> (дата доступу: 27.10.2024).
10. Радомська Л. А. Відношення подібності в термінологічних іменниках-юкстапозитах. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія «Проблеми граматики і лексикології української мови». Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. Вип. 11. С. 143-146.
11. Руденко М. Ю. Особливості емоційно-експресивної функції молодіжної мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 47, том 2.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ДЕФІНІЦІЙ ЯК ЗАСОБУ (ІНСТРУМЕНТА) ТЕХНІКИ НОРМОПРОЄКТУВАННЯ

Ігор ВОЗНЯК

*аспірант кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Визначено місце та значення правових дефініцій у техніці нормопроекування. Здійснено огляд тих визначень, які дають правовим дефініціям у фаховій літературі, а саме з позицій правознавства та логіки. Дано визначення правової дефініції з позицій лінгвістики як текстуального вираження змісту закріпленого терміном поняття. Перелічено головні завдання, які повинна виконувати правова дефініція, та встановлено критерії, яким вона повинна відповідати.

Визначено поняття дефінітивної помилки. На прикладі правових дефініцій «євроінтеграційного» Закону України «Про захист прав споживачів» від 10 червня 2023 року № 3153-ІХ визначено головні з погляду лінгвістики помилки, яких допустився законодавець під час їхнього формулювання. Законодавець використовує складні речення, які можуть містити так багато підрядних частин і відокремлених членів речення, що їх складно розуміти. Крім того, деякі дефініції характеризуються плеоназмом. Законодавець також визначив термін, поданий у формі прислівника, через субстантивоване визначення, а для іншого терміна надмірно розширив його семантику в порівнянні із значенням відповідної лексеми в літературній мові. Наведено пропозиції щодо удосконалення дефектних дефініцій.

Зроблено висновки про перспективи подальших досліджень і про потребу укладення лінгвістичних методологічних рекомендацій щодо принципів формулювання правових дефініцій, зокрема на основі досвіду ЄС і країн-членів ЄС.

Ключові слова: правові дефініції, техніка нормопроекування, дефінітивні помилки, правова термінологія, правове поняття.

The place and significance of legal definitions in the technique of legislative drafting were defined. Approaches to understanding the concept of legal definitions in the literature, namely from the standpoint of jurisprudence and logic, were reviewed. Legal definition from the standpoint of linguistics was characterized as a textual expression of the content of a concept fixed by the term. The main tasks the legal definition must perform were listed, and the criteria it must meet were delineated.

The concept of definition error is defined. The main errors from the point of view of linguistics which the legislator had made during their formulation were identified based on the analysis of the legal definitions in the Law of Ukraine "On the Protection of Consumer Rights" of June 10, 2023, No. 3153-IX, devised to implement EU regulation in Ukraine. The legislator uses complex sentences containing so many subordinate and non-finite clauses that they are difficult to understand. In addition, some definitions are characterized by pleonasm. The legislator also defined a term presented in the form of an adverb through a substantivized definition, and for another term expanded its semantics excessively in comparison with the meaning of the corresponding lexeme in the standard language. Suggestions for improving defective definitions were given.

Conclusions were made about the prospects for further research and the need to develop linguistic methodological recommendations regarding the principles of formulating legal definitions, particularly based on the experience of the EU and its member states.

Key words: legal definitions, technique of legislative drafting, definition errors, legal terminology, legal concept.

Вступ. Останніми десятиліттями українська правнича та мовознавча наука звертають пильну увагу на проблеми правової (юридичної) лінгвістики, що було зумовлено перш за все намаганнями укріпити українську правничу мову в умовах двомовності та навіть фактичної диглосії в Україні та попереднього гніту української мови під радянською окупацією. Крім цього, про поживлення в Україні уваги до питань юридичної техніки, зокрема й техніки нормопроекування, свідчить ухвалення Закону України «Про правотворчу діяльність», публікація спеціальних видань, проведення конференцій і шкіл, створення науково-консультативних груп. Хоча правова термінологія була та є об'єктом багатьох міждисциплінарних досліджень, однак ці розвідки здебільшого обмежуються питаннями формування термінологічного апарату та його правильного використання, натомість неналежну на мою думку увагу приділяють питанням викладу значень цих термінів (дефініцій), тобто їхнього текстуального оформлення та нормативного закріплення. О. Міневич у своєму дисертаційному дослідженні «Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження» (Одеса, 2021 р.) стверджує, що в українській юридичній літературі помилкам у правових дефініціях (дефінітивним помилкам) приділено незначну увагу [5, с. 117]. Правові дефініції також досліджували Н. Артикуца, Ю. Ведерніков, А. Красницька, О. Мінченко, Т. Подорожна, О. Ткаля, А. Хворостянкіна, О. Хоменко, С. Юлдашева й ін. З огляду на те, що правові

дефініції визнають важливим засобом (інструментом) техніки нормопроекування (так, В. Косович називає їх засобом забезпечення створення досконалих нормативно-правових актів [2]), належної уваги потребує міждисциплінарне вивчення методології викладу правових дефініцій (тобто з погляду лінгвістики), а не лише з позицій юридичної логіки, як це зазвичай відбувається, адже об'єктом юридичної лінгвістики, як стверджує Ю. Прадід, є, зокрема, функціонування мови в правотворчій практиці [8, с. 32]. Результати таких досліджень, а також вивчення вимог до юридичної мови за кордоном, першу чергу в ЄС, можуть допомогти удосконалити юридичну техніку в Україні та, як наслідок, покращити законодавство.

Мета цієї статті – розглянути способи викладу юридичних дефініцій з погляду лінгвістики на прикладі нового законодавства про захист прав споживачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. До інструментів юридичної техніки за класифікацією А. Красницької та В. Підвисоцького належать юридичні поняття, терміни, дефініції, конструкції, презумпції, фікції, символи, мова та стиль актів, текст акта [4]. Багато досліджень, як уже було зазначено вище, присвячують правовій термінології, а також правовим поняттям, однак не так багато досліджень зосереджують свою головну увагу на дефініціях, які А. Красницька та В. Підвисоцький називають посередником між поняттям і терміном [4]. І якщо дефініція не виконує цієї ролі посередника, то плани законодавця певним чином регулювати суспільні відносини не будуть втілені, а учасники цих відносин можуть відчувати спантеличеність через розбіжності між своїми очікуваннями щодо намірів законодавця чи суспільними уявленнями про відповідні суспільні відносини та фактичним правовим регулюванням.

Правова дефініція є особливим видом дефініцій з огляду на її функції, і вона є об'єктом вивчення різних наук, у першу чергу, юриспруденції, логіки та лінгвістики. О. Дашковська визначає правову дефініцію як нормативно-правовий припис, що розкриває зміст правового поняття шляхом вказівки його основних

юридично значущих ознак або елементів із метою забезпечення єдності правового регулювання [1, с. 22]. За визначенням А. Скорофатової, правова дефініція – прийом законотворчої техніки, що виконує закріплювально-обмежувальну функцію шляхом створення нормативних визначень юридичних термінів [10, с. 185]. У юридичній логіці дефініцію поняття розглядають як логічну операцію, за допомогою якої встановлюють зміст поняття [7]. З позицій лінгвістики дефініцію можна розглядати як текстуальне вираження змісту закріпленого терміном поняття. І для того, щоб правова дефініція ефективно виконувала свої функції, законотворець повинен послідовно дотримуватися тих вимог, які перед ним ставить техніка нормопроекування, яка, серед іншого, регулює особливості формування та використання правових дефініцій у текстах нормативно-правових актів.

Особливості побудови правових дефініцій зумовлені тими завданнями, які вони виконують. Як стверджують у фаховій літературі, завдання правових дефініцій – не всебічне розкриття правового поняття, а його визначення, достатнє для потреб реалізації права [10, с. 185]. Дефініції є одним зі способів забезпечення зрозумілості й ясності правового припису, а також зрозумілості наміру законодавця [4], оскільки, як можна доповнити цю думку, вони не тільки дають змогу правовим нормам об'єктивно існувати, а й забезпечують можливість пізнання правової реальності, а через неї – можливість для інтерпретації права та правотворчості [6, с. 112]. Вони забезпечують правильне й однотипне застосування норм права [7]. На відміну від більшості самостійних регулятивних і охоронних приписів, які містяться в законодавстві, законодавчі дефініції зазвичай безпосередньо нічого не регулюють і не охороняють [6, с. 111-112]. А. Скорофатова стверджує, що юридична дефініція є сама по собі правовою нормою [10, с. 185], однак варто зазначити, що вона є особливою нормою конститутивної природи та слугує як доповнення до норм регулятивного й охоронного характеру. Серед спеціальних функцій законодавчих дефініцій також виділяють системно-структурну функцію, адже саме вона забезпечує внутрішню узгодженість усіх

елементів механізму правового регулювання, відображення в них єдиної мети і завдань [6, с. 114]. Тож, можна висувати, що дефініція з позицій юридичної прагматики повинна відповідати таким критеріям: достатність для правореалізації, зрозумілість, ясність, гносеологічність, праксеологічність, системність, взаємоузгодженість. Звісно, що цей перелік можна доповнити й іншими критеріями, проте не було б помилково зайняти позицію, що наведені тут критерії є найважливішими для оцінки правильності формулювання правової дефініції.

На жаль, українське законодавство містить чимало дефінітивних помилок, тобто порушень правил викладу правових дефініцій, які мають різну природу. Так, М. Костюк, досліджуючи дефініції в різних законодавчих актах України, констатує, що найпоширенішими дефінітивними помилками є коло у визначенні, тавтологія, визначення невідомого через невідоме, заперечність визначення [3]. Хоча юридична техніка в Україні постійно удосконалюється, нові закони також містять певні хиби, що далі буде продемонстровано на прикладі явних дефініцій «євроінтеграційного» Закону України «Про захист прав споживачів» від 10 червня 2023 року № 3153-IX [9], який, щоправда, ще не набув чинності.

Далеко не завжди законодавець може передбачити всі умови застосування тієї чи іншої норми права, що зумовлено тим, що законодавчі норми повинні мати високий ступінь абстрактності. Так, через те, що під товаром розуміють усю сукупність фізичних речей, які мають надзвичайно різні властивості, перелічити їх усі практично неможливо, тому законодавець змушений вдаватися до узагальнень і абстрагування, що можна побачити на прикладі такої дефініції: *аналогічні товари – товари, які мають максимально подібні споживчі властивості, зокрема функціональні, якісні та технічні* [9]. Про невичерпність переліку споживчих властивостей, які законодавець наводить радше як орієнтир для учасників правовідносин, свідчить прислівник *зокрема*. Однак визначення споживчих властивостей містить інший (теж невичерпний) перелік властивостей: *споживчі властивості товару – властивості щодо призначення, надійності,*

естетичності, ергономічності та безпечності товару, відповідності органолептичним показникам, які виявляються у процесі його споживання або використання споживачем для задоволення своїх потреб та визначають, зокрема, функціональність і зручність використання товару, його ремонтпридатність і довговічність, визначають споживчу вартість товару (цінність, корисність для споживача тощо) [9]. Лексему «товар» у родовому відмінку, що свідчить про те, що це стосується товару, варто було б помістити після «*властивості*», позаяк законодавець мав на увазі, що має бути і «*відповідність товару органолептичним показникам*», а не лише «*призначення... безпечність товару*». Не зрозуміло, до складу якої частини визначення належить друге дієслово «*визначають*»: головної (підмет – іменник «*властивості*») чи підрядної (підмет – відносний займенник «*які*»). У першому випадку доведеться констатувати, що ця дефініція синтаксично побудована не цілком коректно як складне безсполучникове речення, а в другому випадку – дублювання слова. Тож з мовно-стилістичного погляду цю дефініцію можна було б викласти таким чином: *споживчі властивості товару – властивості товару щодо призначення, надійності, естетичності, ергономічності, безпечності та відповідності органолептичним показникам, які виявляються під час його споживання або використання споживачем для задоволення своїх потреб та визначають, зокрема, функціональність і зручність використання товару, його ремонтпридатність і довговічність, споживчу вартість товару (цінність, корисність для споживача тощо).* Тим не менш, суперечливим видається (вже радше з юридичного погляду) використання в цій дефініції поняття «*споживча вартість товару*» без його окремого визначення в законі та ще й з невичерпним переліком оцінних понять, які можна використати для визначення цієї споживчої вартості.

Деякі дефініції ускладнені плеоназмом, тобто словами, які не несуть смислової цінності. Так, у дефініції «*довговічність товару – здатність товару підтримувати свої функціональні властивості та експлуатаційні якості за*

звичайних умов його використання споживачем» [9] підкреслені слова є зайвими. Крім того, хоча цілковите уникнення подібних пасивних конструкцій, коли агенса (виконавця дії) згадано у формі орудного відмінка, що, як стверджує багато мовознавців, не цілком притаманно українській мові, в юридичній мові практично видається неможливим, законодавець повинен, однак, уникати подібних конструкцій тоді, коли це можливо.

Позаяк далеко не завжди законодавець може передбачити всі варіанти поведінки учасників правовідносин, він змушений, як уже було зазначено вище, у певних випадках використовувати неповні дефініції, проте сумнівним є побудова дефініцій таким чином, що більше ніж одна лексема вказують на невичерпність, оскільки це може призвести до надто широкого трактування поняття, ніж цього бажав би законодавець. Приміром, у цій дефініції відразу три лексеми вказують на невичерпність: *комерційна гарантія – будь-яка додаткова гарантія до передбаченого законодавством гарантійного зобов'язання, яка пропонується споживачу суб'єктом господарювання з власної ініціативи, безоплатно або за додаткову плату, та полягає, зокрема, у відшкодуванні вартості, заміні, ремонті чи будь-якому гарантійному обслуговуванні продукції відповідно до передбачених у комерційній гарантії умов* [9]. І прислівник «зокрема», і неозначений займенник «будь-який» вказують на те, що законодавець не наводить вичерпного переліку форм надання комерційної гарантії, тож їхнє вживання в одній дефініції видається плеоназмом.

Безумовно цікавою є дефініція терміна «*безоплатно*», оскільки, по-перше, досить рідко прислівники виступають як терміни, які розміщені в законах у статті під назвою «Визначення термінів», а, по-друге, дефініція має субстантивний характер, тобто викликає враження, що терміном мав би бути іменник, а не якась інша частина мови: *безоплатно – звільнення споживача від оплати будь-яких витрат, понесених суб'єктом господарювання для відновлення належної якості товару, зокрема вартості матеріалів, праці, перевезення, послуг поштового зв'язку* [9]. Виникає також проблема співвідношення цього терміна з текстом

усього закону, що критично важливо для забезпечення системності й однозначності термінології, оскільки в дефініції йдеться про безоплатність гарантійного ремонту, тоді як законодавець використав це слово і в контекстах, що не стосуються ремонту. Тобто те розуміння «безоплатності», яке законодавець вклав у цій дефініції, не можна буде використати під час тлумачення інших норм цього ж закону (наприклад, про повернення суб'єктом господарювання цифрового вмісту), адже дефініції служать у першу чергу для того, щоб сприяти трактуванню норм права, які вони доповнюють і частину змісту яких вони фактично вміщують у собі. На мій погляд, ця дефініція взагалі зайва, і все те, що законодавець вклав у цю норму, варто було викласти звичайним нормативним приписом у відповідній статті закону.

Іноді законотворець змушений використовувати складні синтаксичні конструкції під час побудови дефініцій, як ось у цьому випадку: *виробник – суб'єкт господарювання, який виробляє товар/харчовий продукт або заявляє про себе як про виробника товару/харчового продукту чи про виробництво такого товару/харчового продукту на замовлення, розміщуючи на товарі/харчовому продукті та/або на упаковці чи в супровідних документах, що передаються разом з товаром/харчовим продуктом споживачу, своє найменування (ім'я), торговельну марку або інший елемент, який ідентифікує такого суб'єкта господарювання, або який імпортує товар/харчовий продукт* [9]. Складність цієї дефініції полягає в тому, що вона складається з двох підрядних означальних речень, при чому перше містить однорідні присудки й ускладнене дієприслівниковим зворотом, який у свою чергу має два залежні речення, а друге – розміщене так далеко від свого головного речення, що читач може загубити лінію зв'язку між ними (тим більше після подібного за структурою іншого підрядного речення). Законодавець міг би спростити цю дефініцію та покращити її ясність, по-перше, скоротивши кількість підрядних частин, по-друге, чергуючи сполучники та відносні займенниками: *виробник – суб'єкт господарювання, який виробляє або імпортує товар/харчовий продукт чи заявляє*

про себе як про виробника товару/харчового продукту або про виробництво такого товару/харчового продукту на замовлення, розміщуючи на товарі/харчовому продукті та/або на упаковці чи в супровідних документах, що передаються разом з таким товаром/харчовим продуктом споживачу, своє найменування (ім'я), торговельну марку або інший елемент, котрий ідентифікує такого суб'єкта господарювання.

Характерним для будь-якої фахової мови є часте використання дієприкметникових зворотів, однак законодавець ними часом зловживає, що може ускладнити розуміння чи то дефініції, чи то норми права. До прикладу, у цій дефініції міститься аж три дієприкметникові звороти: *недолік – будь-яка невідповідність продукції вимогам законодавства, умовам договору, інформації про продукцію, наданій суб'єктом господарювання, або наявність дефекту в продукції у значенні, наведеному в Законі України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції», підтверджена результатами діагностики, здійсненої суб'єктом господарювання, або результатами іншої незалежної експертизи (дослідження) продукції* [9]. Цю дефініцію можна було б дещо спростити шляхом заміни дієприкметникових зворотів на поширені означення, підрядні та безособові реченнями: *недолік – будь-яка невідповідність продукції вимогам законодавства, умовам договору, інформації про продукцію, наданій суб'єктом господарювання, або наявність дефекту в продукції у значенні, наведеному в Законі України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції», що було підтверджено результатами діагностики, яку здійснив суб'єкт господарювання, або результатами іншої незалежної експертизи (дослідження) продукції*. Під час проєктування таких дефініцій потрібно пам'ятати, що надмірна складність дефініції порушує вимогу зрозумілості та ясності для учасників правовідносин, що, як наслідок, може зумовити порушення чи неефективне здійснення їхніх прав.

Особливим порушенням техніки нормопроектування є невідповідність між семантикою терміна, який використовують і в інших сферах чи нефаховій

літературній мові, з правовою дефініцією. В аналізованому законі подано таке визначення: *продукція – будь-який товар, робота (послуга), що виготовляється, виконується чи надається споживачу, а також харчовий продукт* [9]. Натомість Академічний тлумачний словник української мови тлумачить продукцію як (1) сукупність продуктів, що випускаються окремим підприємством, певною галуззю промисловости, сільського господарства або всім народним господарством країни та як (2) сукупність творів, що випускаються окремим видавництвом, пишуться окремим художником, композитором, письменником і т. ін. [11]. Таким чином, законодавець, включивши до поняття продукції не лише фізичні речі, але й роботи та послуги, розширив семантику законодавчого терміна, що може призвести до непорозумінь під час правозастосування, оскільки в ізоляції від цієї дефініції учасники правовідносин можуть хибно розуміти норми цього закону.

Висновки. Тож, як засвідчив лінгвістичний аналіз правових дефініцій, український законодавець допускається певних помилок під час формулювання дефініцій, які ускладнюють їх і погіршують їхнє розуміння для учасників правовідносин. Найпоширенішими помилками з лінгвістичного погляду є плеоназм, надмірне використання підрядних речень і відокремлених означень, розширення семантики термінолексми. Ця розвідка також засвідчує потребу в подальших дослідженнях юридичних дефініцій, особливо з використанням міждисциплінарних підходів, а також в напрацюванні методологічних рекомендацій щодо принципів формулювання правових дефініцій, які би включали й лінгвістичний аспект їхнього формування, зокрема на основі досвіду ЄС і країн-членів ЄС.

Список використаної літератури

1. Дашковська О. Правові дефініції як різновид нормативних приписів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. Вип. 3. С. 16–23.
2. Косович В. М. Правові дефініції як засіб забезпечення створення досконалих нормативно-правових актів України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С. 43–52.

3. Костюк М. Л. Дефінітивні проблеми нормотворчості. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*: матер. міжн. наук. конф. у рамках VII-х наукових читань, присвячених пам'яті В. М. Корецького, ч. 2. Дніпро, 2017. С. 3–7.
4. Красницька А. В., Підвисоцький В. В. Юридичне документознавство: мультимедійний навч. посібник. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/legal_documentation/info/lec2.html (дата звернення 20.10.2024).
5. Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2021. 251 с.
6. Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2009. 205 с.
7. Поняття як форма мислення. *Логіка*: мультимедійний підручник / В. М. Кравець, О. І. Гвоздік, О. О. Бандура та ін.; за заг. ред. Шевчука Р. М. і Павлишина О. В. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/logika/lections/lecture2_1.html (дата звернення 20.10.2024).
8. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 31–37.
9. Про захист прав споживачів: Закон України від 10 червня 2023 року № 3153-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20> (дата звернення: 20.10.2024).
10. Скорофатова А. О. Лінгвістичні аспекти юридичної техніки: юридична дефініція, презумпція та фікція. *Нова філологія*. 2024. № 93. С. 183–190.
11. Словник української мови: в 11 томах. Том 8. 1977. С. 175.

УКРАЇНІЗАЦІЯ В ДОБУ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РОКІВ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Олена ДУДНИК

*кандидат історичних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації
та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний
університет»*

На прикладі південних повітів Київської губернії об'єктивно відтворити картину українізації в період національно-демократичних перетворень 1917-1921 рр. з використанням архівних матеріалів, періодичної преси. Авторка зосередила свою увагу на дослідженні ролі регіону в тогочасних загальнодержавних подіях 1917-1921 рр. Таке регіональне спрямування є неабияк важливим з історичного погляду. Стаття є частиною більш широкого дослідження національно-культурних подій Української революції 1917 – 1921 рр. в південних повітах Київської губернії.

Ключові слова: українізація, освіта, Київська губернія, 1917-1921 рр., повітова влада.

Using the example of the southern districts of the Kyiv province, the article aims to objectively recreate the picture of the Ukrainianisation during the period of national democratic transformations of 1917-1921 using archival materials and periodicals. The author focuses on the role of this region in the national events of 1917-1921. This regional focus is of great historical importance. The article is part of a broader study of the national and cultural events of the Ukrainian Revolution of 1917-1921 in the southern districts of Kyiv province.

Key words: Ukrainisation, education, Kyiv province, 1917-1921, county authorities.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження подій, процесів, явищ Української національно-демократичної революції 1917-1921 років – один з пріоритетів вітчизняної історіографії. Особливо важливого значення мають всі аспекти культурної політики української влади, пов'язані з регіональними її проявами. Актуальність такого підходу пояснюється необхідністю ретельнішого вияву і аналізу подій в повітах Київської губернії.

Виходячи з цієї потреби, виникає необхідність звернутися до подій, що розвивалися в Київській губернії, зокрема в південних повітах, які займали одне із провідних місць в Київській губернії.

У південних повітах Київській губернії в революційний період 1917–1921 рр. громадське життя відзначалося високим рівнем активності.

Аналіз досліджень цієї проблеми. За тривалий час вивчення національно-культурних процесів в революційну добу нагромаджено значну кількість наукових робіт, які торкаються різних аспектів запровадження української мови в державних установах, навчальних закладах. До питання запровадження української мови в період Національної революції зверталися у своїх роботах ряд вітчизняних науковців [1-4].

Незамінним джерелом з історії культурного будівництва є центральна і місцева преса, яка зафіксувала величезну кількість подій і фактів регіонального значення: «Нова рада» (Київ), «Народна воля» (Київ), «Союз» (Умань), «Селянська думка» (Тараща), «Спілка» (Сквира).

Мета дослідження – на прикладі південних повітів Київської губернії об'єктивно відтворити картину процесу українізації упродовж усього періоду Української революції.

Виклад основного матеріалу. У перші революційні дні з ініціативи української інтелігенції в ейфорійному пориві демократизації було запалене зелене світло на шляху українізації школи. За ініціативи попечителя Київської шкільної округи М. Василенка вже з перших чисел березня 1917 р. дозволялося у повітах і волостях, де мешкала переважно українська людність, відкривати українські школи із забезпеченням прав меншин на освіту. Активізувало свою роботу щодо українізації освіти створене ще до революції Товариство шкільної освіти. Товариство очолив Іван Стешенко, а його заступником став Петро Холодний. Педагог Холодний свою діяльність в революційні роки присвятив відродженню української школи, її реформуванню, створенню єдиної національної школи. В Україні та поза її межами він завжди захищав інтереси української школи, українських учителів та студентів. Основними завданнями товариства були заснування українських шкіл різних типів, проведення українізації існуючих шкіл, підготовка українських учителів, друк підручників.

Генеральний секретаріат народної освіти у жовтні 1917 року звернувся до людності України з відозвою про українізацію школи. «В школі повинно забезпечити вільне правдиве слово. На селах повинні закладатись вищі початкові школи. Генеральний секретаріат вважає, що у кожного повинні бути свої рідні школи, як це є по всьому світі. Нехай же народ віддає дітей своїх до рідної української школи, а ми з свого боку будемо допомагати справі рідної освіти і порадою і людьми і книгами. На рідній мові повинно йти навчання уже з цього року, і наші селяни повинні чим тільки можуть підтримати рідну школу» [5, с. 263].

Значну роль в українізації школи й освіти відіграли перший Всеукраїнський педагогічний з'їзд та другий Всеукраїнський учительський з'їзд, які відбулися відповідно 5-6 квітня та 10-12 серпня 1917 року. Згідно рішення першого Всеукраїнського педагогічного з'їзду при УЦР почала працювати шкільна рада, а при комітеті Української Центральної Ради – шкільна комісія. На

шкільну раду покладался обов'язок повернути в Україну з Росії українських вчителів і забезпечити їх відповідними посадами.

У жовтневому номері часопису «Нова рада» (1917 р.) опубліковано лист-звернення Генерального секретаря народної освіти І. Стешенка «До земств і міст»: «Вимогами власного історичного життя і волею революції, український народ, як і інші в Росії, придбав змогу користуватись всіма здобутками своєї культури, а в тім числі і своєю рідною мовою. Визнаючи потрібним, щоб здійснення цього природнього права народу почалось уже з цього шкільного року, оголошуємо, що у всіх початкових школах України, при забезпеченню прав меншостей, навчання повинно провадитись на українській мові, коли знайдуться для цього учителі, а також мусить викладатись історія та географія України. Для забезпечення меншостей можна заводити паралелі, або призначити одну з шкіл для тієї чи іншої національності. В школах неукраїнських, при тій же умові, повинно бути заведено українознавство і, яко предмет, українська мова. Доводячи до Вашого відома цю постанову Генерального Секретаріату, прошу Управу з свого боку зробити розпорядження всім завідуючим початковими школами і потім дати нам звідомлення, в якій мірі його переведено в життя» [6]. В цьому ж місяці Генеральний секретар освіти І. Стешенко звернувся і до всіх педагогів-українців, що мешкали за межами України, з проханням повернутися до рідної землі для роботи в українізованих гімназіях та вищій школі з метою налагодження викладання українознавства.

Другий Всеукраїнський учительський з'їзд (серпень 1917 р.) ухвалив: «кожна дитина на Україні повинна навчатись і виховуватись на українській мові. Дитину не тільки вчити грамоті, але й знайомити її з рідним краєм, його історією».

Київська губерніальна рада у наказі депутатам Всеросійських установчих зборів 2 жовтня 1917 р. заявила про те, щоб депутати від губернії добивалися від російського парламенту прийняття закону, яким забезпечувалося б право кожного

народу здобути освіту на своїй рідній мові. Ставилася вимога, щоб не було скривджено і «тих українців, яких закинуло далеко за межі України» [7, с. 2].

На другому з'їзді вчителів Уманського повіту 24-26 вересня 1917 р. було вироблено і схвалено повітовою шкільною радою план українізації шкільництва у повіті. Цей план передбачав поділ початкових шкіл на дві групи. У першій групі навчання мало повністю базуватися на використанні української мови, а у другій групі навчання мало проводитися як українською, так і російською мовами. Уроки арифметики, читання, письма мали проводитися тільки українською мовою. Завдання полягало у тому, щоб домогтися такого становища, коли б всі учні, які закінчували школу могли вільно читати українською мовою і знати елементарні правила українського правопису.

Аби допомогти вчителям виконати завдання українізації, з'їзд вчителів передбачив шляхи підвищення їх кваліфікації. З цією метою рекомендовано організувати курси українознавства для вчителів, передбачено придбати 80 тис. примірників підручників українською мовою. Однак таку кількість підручників уманській шкільній раді придбати не вдалося, бо, як зазначалося в офіційному звіті, «на перешкоді стояли ті умови часу, в яких це робилося».

Ще на початку 1917 р. попечитель Київської шкільної округи порушив питання перед Уманською міською управою про доцільність переведення нижчих і вищих початкових шкіл на українську мову навчання. У школах повіту учні мали вивчати українську мову, географію та історію України [8, с. 1].

Сесія Сквирської шкільної ради в березні 1918 року вирішила відкрити у місті семінарію і забезпечити «права меншості в семінарії», про що було оголошено всім громадянам повіту. При цьому наголошувалося, що «школа має бути переведена на материнську українську мову» [9, с. 5].

Володарська волосна рада цього ж повіту на черговому засіданні ухвалила відкрити українську гімназію, на утримання якої волость брала на себе зобов'язання виділити третю частину загальних витрат [10, с. 4].

Рада гласних Таращанського повіту на своєму засіданні 18 листопада 1917 року прийняла рішення засновувати народні читальні, «завести українську мову в діловодстві та рахівництві – по всіх інституціях повіту» [11, с. 1].

Сільський схід с. Зарубинці Липовецького повіту постановив, щоб «навчання дітей у школі велося українською мовою, щоб шкільна рада при повітовій земській управі прислала учителя-українця». Про необхідність навчання селянських дітей українською мовою на зборах заявили також селяни с. Мервин цього ж повіту [12, с. 2].

З метою посилення українізації державного апарату і збільшення у ньому українських кадрів, влада Сквирського повіту організували курси перепідготовки і підготовки службовців з корінного населення для волосних та земських управ, працівників юридичних та інших державних установ [13, с. 3]. Велику підготовчу роботу щодо відкриття курсів українознавства на Сквирщині провела «Юнацька спілка». До неї входили батьки учнів, представники громадськості. Завдання спілки – допомогти молодим людям отримати освіту [14, с. 3].

На початку 1918 року Липовецька міська дума постановила відкрити у повіті вечірні курси для дорослих і курси української мови, асигнувавши на їх утримання відповідно 600 і 1200 карбованців [15, с. 8].

Наприкінці 1917 року у Таращанському повіті 75% державних службовців перейшли на українську мову у веденні діловодства. У Сквирському повіті цей показник становив 69%. В чотирьох повітах Київської губернії (Чигиринському, Уманському, Звенигородському і Київському) діловодство велося на половину російською і українською мовами. Всього у Київській губернії на українське справочинство перейшло понад 52% державних, профспілкових, медичних, сільськогосподарських, та інших закладів [16, с. 2].

Отже, статус російської мови на початку революції кардинально змінився.

Джерела свідчать, що процес українізації, зокрема, в усіх ланках освіти проходив безболісно, що було зумовлено як об'єктивними умовами, так і суб'єктивними чинниками. Для відкриття нових навчальних закладів не

вистачало коштів, книжок, приміщень, необхідної кількості учителів з українознавства. Уманська газета «Союз» писала, що головними причинами, які гальмували процес освіти селянства, була нестача підручників і коштів, і коли їх усунути, то село легко подолає всі інші перешкоди, «треба лише мобілізувати й згуртувати всі культурно-освітні осередки з власними виконавчими організаціями» [17, с. 2].

Аналіз архівних матеріалів та газетних повідомлень дає можливість, зробити висновок, що введення у навчальний процес предметів українською мовою в початкових класах, а також викладання українознавчих дисциплін в початкових та середніх школах по всій території України сприймалося неоднозначно.

Проти українізації освіти виступали проросійськи налаштовані педагоги.

Центральна Рада звернулася до українського учительства із закликом поборювати русифікацію, «рішуче домагатися ... права на заведення рідної мови у всіх школах, від нижчої до вищої» [18, с. 1]. На цю відозву, на її підтримку відгукнулися різні з'їзди, зібрання учительських спілок, на яких рішуче вимагалось створення національної школи. 24 вересня 1917 року відбувся Звенигородський повітовий учительський з'їзд, на який прибули 200 вчителів. На ньому «учителі великороси» запропонували утворити «Учительський Союз» у складі «Всеросійського обласного учительського Союзу». Вчителі-українці стояли за «Українську Учительську Спілку», яка б через своїх представників ввійшла до Всеукраїнської Селянської спілки. Після гострої дискусії з цього питання було проведено голосування і лише вісім делегатів проголосували проти утворення «Української Учительської Спілки» [19, с. 3].

На початковому етапі освітньої реформи в повітах Київської губернії яскраво проявилися дві протилежні позиції вчителів, щодо вирішення проблем українізації школи. Одну з них представляли її прихильники, іншу – ті, що вороже ставилися до українізації, ігнорували рішення української влади.

Вирішення проблем українізації на місцях, зокрема в повітах Київської губернії, проходило із значними труднощами і подоланням багатьох перешкод.

Активно проти українізації виступали судові інстанції. Загальні збори службовців Уманського окружного суду, всупереч циркуляру Міністерства судових справ про українізацію, винесли постанову, в якій зазначалося, що вимоги замінити у встановлений термін вивіски в суді, печатки, бланки на українську мову неможливо, тому що для проведення такої роботи немає спеціалістів, які б володіли відповідною термінологією на українській мові. Крім цього, доводили працівники суду, немає умов для вивчення службовцями суду української мови, бо «в Умані ні школи, ні курсів, ні вчителів відповідних немає». На той час в повітовому місті вже були створені певні умови для поглиблення українізації: працювала українська гімназія імені Б. Грінченка, організовано курси українознавства, політичний клуб, у 14 середніх школах міста викладається українська мова. Українською мовою виходили місцеві газети «Союз», «Вільна Україна».

У листопаді 1917 року «Просвіта» м. Липовця отримала постанову Уманського окружного суду, в якій містилася відмова у реєстрації заяви «Просвіти» з причини того, що заява складена на українській мові.

Ворожу позицію щодо українізації зайняла частина російського православного духовенства. На зборах парафіян з приводу обрання делегатів для участі у виборах Київського митрополита священник Турчанінов заявив: «Украина – это слово ругательное, а украинский язык – галицкий жаргон, который нам навязывают» [20, с. 2].

У добу Гетьманату в повітах Київської губернії у сфері освіти стали відбуватися позитивні зміни: збільшилася кількість навчальних закладів, підвищувалася кваліфікація учителів, зроблено кроки в українізації освіти.

Міністерство народної освіти Української Держави значну увагу приділяло питанню українізації народних шкіл. Гетьманський уряд ухвалив законопроект про обов'язкове вивчення в навчальних закладах української мови та літератури,

географії, історії України. 22 липня 1918 року Міністерство народної освіти надіслало лист за підписом Миколи Василенка губерніальним і повітовим земствам, міським управам, губерніальним та повітовим комісарам у справах освіти, в якому повідомлялося, що на ринку є значна кількість книг для національної школи, а земства, придбавши їх, зможуть забезпечити свої школи підручниками. В першу чергу, зауважувалося у листі, має бути забезпечена вчителями і підручниками на українській мові нижча початкова школа [21, с. 1].

У добу Гетьманату велика увага приділялася підвищенню кваліфікації учителів, які викладали українознавство. В Умані при шкільному відділі земства у червні 1918 року розпочали функціонувати курси української мови для народних учителів. Міністерство народної освіти відібрало лекторів з відповідним освітнім цензом та педагогічним стажем. На курсах навчалися вчителі Уманського, Звенигородського, Липовецького повітів.

Міністерство народної освіти Гетьманату зробило перші кроки щодо підготовки і видання комплекту підручників українською мовою. З вересня 1918 року в усіх середніх навчальних чоловічих, жіночих, комерційних школах Київської губернії, як обов'язкові дисципліни вводилися українська мова і література, історія та географія України. Відповідно і вводилися у штати шкіл посади викладачів цих навчальних дисциплін з відповідною освітою.

За часи правління Павла Скоропадського в Україні здійснювалася політика м'якої українізації. Гетьман розумів, що його держава має бути українською.

Директорія послідовно, наскільки дозволяла політична ситуація, здійснювала політику українізації. На виконання Закону Директорії про державну мову від 1 січня 1919 року, Міністерство народної освіти проводило активну роботу з українізації шкіл.

Дотримуючись курсу на форсовану дерусифікацію освіти, урядові структури, насамперед міністерство народної освіти, вдавалися і до «силових методів», таких, як обумовлення державної підтримки шкіл, відкритих на місцеві і

громадські кошти, переходом у них викладання всіх предметів. Невиконання цієї умови школою загрожувало їй позбавленням утримання або субсидій від держави.

У період Директорії особлива увага владних структур приділялася вчительським кадрам. За ініціативи філій місцевих «Просвіт» та учительських спілок організовувалися трьохтижневі курси українознавства для місцевого вчителства середніх шкіл, де проводилися практичні заняття, семінари з української мови, викладались українська мова, короткий огляд термінології з мови, письма, історії, фізики, математики, природознавства і географії. Восени 1919 року Департамент вищої та середньої освіти Міністерства народної освіти розробив і передав у повіти положення про «улаштування сітки тимчасових курсів українознавства для учителів середніх шкіл». На цих курсах мали пройти підготовку та підвищити свою кваліфікацію кожний четвертий учитель. Таке рішення Департаменту знаходило підтримку на місцях.

Висновки. Невід'ємною складовою культурної політики 1917-1921 років стало використання української мови, вивчення української літератури, історії, географії України. Мовна політика у цьому напрямку не лише ініціювалася «зверху», але й активно розроблялася місцевою інтелігенцією, знаходила широку підтримку серед мешканців Київської губернії.

Список використаної літератури

1. Морозова О. В. Рух за впровадження української мови в навчальних закладах України в кінці ХІХ – на початку ХХ століть : Дис. ... к.і.н.: 07.00.01 / Донецький нац. ун-т., 2007. 310 с.
2. Давидова Н. В. Спроба українізації Харківського університету в 1907 р. *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Т. 52. Вип. 39. Історичні науки. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 156 с. С. 21-24.
3. Розовик Д.Ф. Культурне будівництво в Україні у 1917-1920 рр. Київ: Аквілон-Плюс. 2011. 543 с.
4. Зеленюк І. С. 1917 рік на Поділлі. Львів : Каменяр, 1966. 148 с.
5. Уманський краєзнавчий музей. Спр. НДФ 65/2. Арк. 263.
6. Нова Рада. 1917. № 164.
7. Селянська думка (Тараща). 1917. ч. 2.
8. Уманський краєзнавчий музей. Справа НДФ 72/2. 8 с.
9. Спілка (Сквира). 1918. № 6.
10. Народна воля (Київ). 1918. № 43.

11. Селянська думка (Тараща). 1917. ч. 5.
12. Нова Рада (Київ). 1917. № 152.
13. Вісті Комісаріату Ради селянських депутатів Сквири (Сквира). 1917. № 10.
14. Нова Рада (Київ). 1917. № 1.
15. Державний архів Київської області (ДАКО). Ф. Р – 2796. Опис 1. Справа 99. 34 с.
16. Нова Рада (Київ). 1917. № 218.
17. Союз (Умань). 1918. № 11.
18. Нова Рада. 1917. № 32.
19. Народна воля (Київ). 1917. № 122.
20. Союз (Умань). 1918. № 26.
21. Національна бібліотека України імені В. Вернадського. Інститут рукопису. Фонд стародруків. Кл 0755. 20 арк.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Дмитро ЗАВ'ЯЛОВ

*викладач кафедри міжкультурної комунікації
та соціально-гуманітарних дисциплін
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Стаття присвячена аналізу компетентнісного підходу у вищій освіті та його впливу на підготовку сучасних фахівців. Автор розглядає роль компетентнісного підходу у навчальному процесі, які сприяють не лише засвоєнню знань, а й розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та професійної мобільності студентів. Компетентнісний підхід орієнтований на формування ключових і предметних компетентностей, що дозволяє майбутнім спеціалістам ефективно адаптуватися до ринку праці та успішно застосовувати здобуті знання у практичній діяльності.

У статті аналізуються дослідження таких науковців, як О. І. Пометун, Н. С. Побірченко, J. Raven, які вивчали особливості компетентнісного навчання в Україні та світі. Висвітлюється значення інтерактивних методів, спрямованих на активізацію навчальної діяльності студентів та розвиток їхньої професійної компетентності.

Зроблено висновок, що компетентнісний підхід є важливою складовою модернізації освіти, оскільки забезпечує підготовку конкурентоспроможних, відповідальних і самостійних фахівців, здатних до ефективною комунікації, аналізу інформації та прийняття рішень у різних професійних ситуаціях.

Ключові слова: компетентнісний підхід, вища освіта, професійні компетенції, комунікативні навички, інтерактивні методи навчання.

The article analyses the competence-based approach in higher education and its impact on the training of modern specialists. The author considers the role of the competence approach in the educational process, which contributes not only to the acquisition of knowledge, but also to the development of critical thinking, communication skills and professional mobility of students. The competence-based approach is focused on the formation of key and subject competences, which allows

future specialists to effectively adapt to the labour market and successfully apply the acquired knowledge in practice.

The article analyses the research of such scholars as O. I. Pometun, N. S. Pobirchenko, and J. Raven, who studied the peculiarities of competency-based learning in Ukraine and the world. The importance of interactive methods aimed at enhancing students' learning activities and developing their professional competence is highlighted.

It is concluded that the competence-based approach is an important component of the modernisation of education, as it ensures the training of competitive, responsible and independent specialists capable of effective communication, information analysis and decision-making in various professional situations.

Keywords: competence-based approach, higher education, professional competences, communication skills, interactive teaching method.

Постановка наукової проблеми та її значення. Характерною рисою сучасного освітнього процесу у вищій школі є його спрямованість на використання активних методів та форм навчання, віддаючи перевагу різним видам навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, які впливають на їхнє стійке формування мотивації до саморозвитку та навчання впродовж життя.

Головним успіхом будь-якої країни є її інтелектуальний потенціал спеціалістів усіх профілів. Досвід розвинених країн показує, що це, можливо, економічне зростання вимагає висококваліфікованих фахівців, оскільки освічена і компетентна людина краще розбирається в нововведеннях і швидко їх сприймає, реагує на вимоги компанії та надає перевагу особистій та професійній меті, розвитку. Для цього, звичайно, необхідно модернізувати систему вищої освіти відповідно до потреб ринку праці.

Нині педагогічний освіта України активно адаптується до європейських стандартів, які, насамперед, передбачає формування компетентного, дієздатного фахівця, який на практиці має діяти виважено, використовувати індивідуальні техніки та професійний досвід. Спеціалізація на рівні світових стандартів готова до постійного вдосконалення. У цьому контексті, компетентнісний підхід до освіти стає все більш поширеним.

Безсумнівно, що на сучасному етапі розвитку освіти самі по собі знання, без навичок і вміння ними користуватися, не можуть вирішити проблему навчання та

підготовки студента до майбутньої професійної діяльності. Метою навчання є не лише знання та вміння, а й особливості особистості та розвиток ключових компетентностей, які мають підготувати студентів до подальшої професійної діяльності [1].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Сучасна освіта потребує модернізації, зокрема впровадження компетентнісного підходу, що спрямований на формування не лише знань, а й навичок практичного їх застосування. Дослідження компетентнісного підходу здійснювали: О. І. Пометун (аналіз компетентнісного підходу в українській освіті, Н. С. Побірченко (роль компетентнісного підходу у підготовці фахівців), М. В. Нагач (досвід компетентнісного навчання у США), J. Raven (компетенції як система знань, навичок і особистісних характеристик) та інші. Таким чином, компетентнісний підхід є ключовим фактором підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Мета дослідження: дослідити вплив компетентнісного підходу на підготовку студентів та їхню здатність застосовувати отримані знання у професійній діяльності, а також визначити роль у сучасній освіті.

Виклад основного матеріалу.

Впровадження ключових компетентностей до змісту освіти та відповідний моніторинг її якості в нашій країні відбувається поступово, що супроводжується широкою дискусією фахівців із педагогічною спільнотою та глибокою науково-дидактичною аргументацією. У вищій освіті перехід до компетентнісного підходу, за одностайною думкою науковців і практиків, означає переорієнтування з процесу навчання на результат у вимірі дії, врахування цього результату у співвідношенні з потребами суспільства, забезпечення здатності випускника відповідати новим вимогам ринку праці, володіння відповідним потенціалом для практичного розвитку у вирішенні життєвих проблем.

Компетентнісний підхід змінює цільовий і змістовий вектор вищої освіти від трансляції знань і вмінь предметного змісту до виховання (освіти) майбутніх учителів зі сформованими життєвими та професійними компетентностями та

безпосередньо пов'язаний з ідеєю всебічної підготовки та виховання особистість не лише як висококваліфікований фахівець, а й як окрема особа, член команди та компанія. До особливостей компетентнісного підходу у вищій школі можна віднести: визначення компетенцій як кінцевого результату навчання та їх цілеспрямоване формування; перенесення акцентів із поінформованості суб'єктів навчання на їх уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем; оцінювання рівня сформованості в студентів компетенцій як результату навчального процесу; студентоцентрована спрямованість навчання; націленість фахової підготовки на майбутнє працевлаштування випускників. Компетентнісний підхід передбачає формування професійних та особистісних якостей, організаторських здібностей, уміння приймати рішення і брати на себе відповідальність, володіння необхідними комунікативними якостями, здатністю оцінювати соціальні процеси, визначати місце й роль у них своєї професійної діяльності, знаходити шляхи її вдосконалення.

Аналіз спеціальної літератури із психології, психолінгвістики, дидактики, лінгводидактики показує, що зміст поняття «компетентнісний підхід» науковці тлумачать багатоаспектно. Зокрема, під цим поняттям розуміється:

1) спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, яким ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності;

2) своєрідний орієнтир, що спрямовує професійну діяльність педагога на виконання головної мети вищої освіти – формування компетентного, конкурентоздатного фахівця;

3) спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості (результат: сукупність ключових компетентностей, інтегрована характеристика особистості, яка має формуватися у процесі навчання і містити знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості);

4) спрямованість освітнього процесу на формування у здобувача вищої освіти готовності ефективно організовувати внутрішні (знання, уміння, цінності, психологічні особливості) і зовнішні (інформаційні, людські, матеріальні) ресурси для досягнення поставленої мети;

5) відповідь на запитання, чого і як навчати (компетентнісний підхід реалізується через ключові компетентності, загальні предметні вміння, прикладні предметні вміння, життєві навички);

6) спрямованість освітнього процесу на набуття особистістю певної суми знань і досвіду, що дають змогу робити висновки про щось, переконливо висловлювати власні думки, діяти адекватним чином у різних ситуаціях;

7) один із чинників, що сприяє модернізації змісту освіти, збагачує ту низку освітніх інновацій і класичних підходів, що допомагають вишу гармонійно поєднувати позитивний досвід для реалізації сучасних освітніх цілей (компетентнісний підхід забезпечує максимальне розкриття потенціалу кожного студента);

8) спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності;

9) спрямованість навчально-виховного процесу на формування і розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей [2];

10) інтегральна здатність розв'язувати конкретні проблеми, що виникають у різних сферах життя (вміти у будь-який час знайти і відібрати потрібні знання у створених людством величезних сховищах інформації) [3];

11) втілення інноваційного процесу в освіту, який сприяє формуванню ключових, загальногалузевих і предметних компетентностей й безпосередньо пов'язаний з ідеєю всебічного розвитку індивіда, професіонала своєї справи, розвиненої особистості, члена колективу й соціуму [3].

У компетентнісному підході відображається зміст освіти, який складається не лише зі знаннєвого компонента, а й передбачає набуття досвіду вирішення

життєвих і професійних проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, реалізації компетентностей і компетенцій. Він забезпечує формування низки компетенцій, якими мають оволодіти майбутні фахівці. Упродовж останніх років українські та зарубіжні науковці вивчають і впроваджують компетентнісний підхід в систему освіти, при цьому кожен із них пропонує своє бачення його змісту, сутності та особливостей.

Висновки. Результатом компетентнісного навчання є не поінформованість здобувача вищої освіти, а його вміння розв'язувати проблеми, що виникають у процесі фахової, суспільної діяльності та особистих стосунках. Упровадження аналізованого в рецепції підходу вносить певні корективи в процес навчання і виховання майбутніх фахівців усіх сфер діяльності. Також результатом навчання має бути не лише високий рівень знань особистості, а комплекс компетентностей і компетенцій, які визначають здатність людини діяти у фаховій сфері та суспільній практиці.

Список використаної літератури

1. Нагач М. В. Підготовка майбутніх учителів у школах професійного розвитку в США: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Університет менеджменту освіти Академії педагогічних наук України. Київ, 2008. 21 с.
2. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
3. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект. URL: <http://advancedscience.org/2011/2/2011-01-02-083.pdf> (дата звернення: 10.11.2024)

INTEGRATING LANGUAGE TESTS INTO ENGLISH TEACHING STRATEGIES

Роксолана ЗАПОТІЧНА

*доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»,
кандидат економічних наук*

Мовні тести відіграють важливу роль в оцінюванні прогресу здобувачів вищої освіти та визначенні їхніх сильних і слабких сторін. Однак, розроблення ефективних тестів може бути

складним завданням, особливо в умовах дистанційного навчання та обмежених ресурсів для підготовки викладачів. Це дослідження аналізує різні типи мовних тестів, їхні цілі та виклики, з якими стикаються розробники тестів. Особлива увага приділяється необхідності точного оцінювання рівня володіння мовою здобувачів вищої освіти. Для вирішення цих проблем пропонується включати в тести візуальні елементи, такі як таблиці, графіки та діаграми, щоб краще відобразити реальне використання мови. Також надаються практичні приклади тестів, які можна використовувати для викладання англійської мови здобувачам вищої освіти. Зроблено висновок про те, що тести слід розглядати не лише як інструмент оцінки, а й як важливу складову навчального процесу. Розуміючи тонкощі мовного тестування та застосовуючи ефективні методики, викладачі можуть створювати тести, які сприяють розвитку мовних навичок здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: мовні тести, оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти, англійська для професійних цілей, тест з множинним вибором.

Language tests are crucial for assessing students' progress and identifying areas for improvement. However, designing effective tests can be challenging, especially in the context of remote learning and limited teacher training resources. This paper explores the various types of language tests, their aims, and the specific challenges faced by test designers and administrators. It highlights the need for tests that accurately measure students' language proficiency. To address these challenges, the paper suggests incorporating visual elements like tables, graphs, and diagrams into tests to better reflect real-world language. It also provides practical examples of tests that can be used in English language instruction. In conclusion, the paper emphasizes the importance of viewing tests as a process of learning and assessment, rather than solely as a means of evaluation. By understanding the nuances of language testing and implementing effective practices, educators can create tests that promote student learning and development.

Key words: language tests, students' performance evaluation, English for professional purposes, multiple choice test.

The formulation of a scientific problem and its importance. The COVID-19 pandemic has significantly altered educational practices, leading to increased reliance on testing to monitor student progress. This shift has exacerbated disparities in educational access and outcomes. Distance learning models, which often involve trust-based assessments, have further complicated the evaluation process. As a result, there's a growing need for effective assessment strategies to accurately gauge student learning. Foreign language educators, particularly English teachers, often lack specific guidelines and resources for designing effective tests. Despite being responsible for creating both internal and external exams, they may not receive adequate training in assessment practices. Students require tests that align with their specific learning style. They are accustomed to learning through a combination of verbal and visual elements, such as tables, graphs, and diagrams. Incorporating similar visual elements into language tests can enhance their relevance and effectiveness.

Language assessment literacy is essential for anyone involved in language education, including academics, researchers, and teachers. In today's educational landscape, a solid understanding of testing principles and the ability to implement effective assessment practices are increasingly important. As a result, language educators are tasked with not only delivering instruction but also designing and administering high-stakes exams.

The quality of English language education in a country depends largely on the preparedness and capabilities of English teachers. While numerous studies have examined various aspects of second language teaching, research on educators' assessment literacy, specifically in the context of language teaching, remains limited.

This article aims to shed light on the role of assessment in language learning and teaching. Additionally, it explores the application of testing and assessment methods in the context of English language instruction.

Literature review. The article by F. Saragih and F. Seni provides an examination of the terms «testing» and «assessment» as well as their use in teaching English as a second language. According to their research, although testing and assessment are frequently used interchangeably, assessment is an umbrella term for all types of measures used to evaluate students' progress, and test is a subcategory of assessment. Assessment refers to a variety of ways collecting information on learners' language ability or achievement. To assess students' performance and growth, educators are accustomed to creating their own examinations. As a result, they produce discrete point traditional grammar-based items that don't fit the communicative nature of the learning materials or the guiding principles of instruction. It is intended that educators will be able to build or construct better testing and assessment for their students based on teaching principles after they have a better understanding of both testing and assessment [3, p. 74].

M. Ali and O. Hamid conducted a study in order to investigate the elements that contribute to a detrimental washback effect on English language teaching. It has been proposed that emphasizing a causal link between testing and teaching may be

oversimplified because factors other than assessment may also have an impact on language learning, including social-psychological, political, economic, and data-driven accountability factors. In situations where language examinations are thought to negatively impact language instruction, these conclusions have consequences for researchers who study language testing and evaluation, policy makers, program designers, and managers [1, p. 129-146].

The article by R. Sayyed, A. Hussain and A. Arshad examines the studies on the idea of testing and assessment in the context of English language teaching. The article also evaluated research on language evaluation in various EFL settings. Regardless of their circumstances, the outcomes of several investigations have demonstrated strong parallels. For instance, EFL educators lack the expertise and experience to administer language assessments, especially the speaking test. Another issue educators deal with is how to grade writing assignments. The literature research has, in general, identified practical limitations, administrative challenges, a lack of voice, and a lack of training in the process of designing and implementing language tests [2, p. 256].

Presentation of the main material. To avoid ambiguity, we will use the terms «test» and «assessment» interchangeably throughout this study. While these terms have distinct nuances, a detailed differentiation is beyond the scope of our research.

When designing tests, educators must consider their potential impact on teaching and learning. A well-designed test serves a specific purpose and aligns with learning objectives. Conversely, a poorly designed test can have negative consequences. Each instructional context presents unique challenges, making test creation a problem-solving process.

Language tests are tools used to evaluate a learner's language proficiency, performance, or progress. Common types of language tests include aptitude, achievement, progress, diagnostic, and proficiency tests. These tests serve various purposes and can be administered in a variety of formats, but they all share essential qualities such as validity, reliability, objectivity, and practicality.

Effective assessment is an ongoing process that goes beyond simply grading students. It involves tracking student progress, providing feedback, and making informed instructional decisions. While many English teachers recognize the importance of formative assessment, some may lack the necessary knowledge and skills to implement effective strategies, particularly in diverse classrooms.

The following test examples can be used to teach English. These examples are based on our teaching experience and an analysis of test materials developed by both Ukrainian and foreign educators.

1. Gap filling items

Fill in the missing prepositions in the following text:

In contrast ... Japan and parts ... Latin America, where it was milder, the Depression was notably prolonged and severe in the United States and Europe. It may come as no surprise that a variety ... factors contributed ... the worst economic depression the world has ever known. The United States' economic output declined due ... declines in consumer demand, financial panics, and poorly thought out government policies. The gold standard, which connected nearly all nations in the world ... a network of fixed currency exchange rates, was crucial ... spreading the American downturn to other nations. The removal ... the gold standard and the subsequent monetary expansion were major contributors ... the Great Depression's recovery. The Great Depression had a significant impact ... the economy, resulting ... both severe human misery and significant shifts ... economic strategy.

2. Short-answer items

Replace the definitions of the active vocabulary words with appropriate alternatives: contagion, downward, hardship, implications, origin, profitable, prosperity, simultaneously, stock market, success.

- 1) a situation that brings about trouble or misery, such as not having a job or adequate money;
- 2) taking place or being done simultaneously;
- 3) moving down the ladder;

- 4) bringing about or likely to bring about a profit or benefit;
- 5) accomplishing desired results, or someone or something that produces fruitful outcomes;
- 6) the activity of buying and selling shares in specific companies, as well as the individuals and groups involved;
- 7) the origin or cause of something; the location where a person or object was created;
- 8) the long-term effects of a choice or action;
- 9) the process by which feelings, concepts, or issues spread from one place to another;
- 10) the condition of being prosperous and wealthy.

3. True/False test items

1. A multinational corporation is a company that operates in multiple countries.
2. A multinational corporation's headquarters must be located in a developed country.
3. All multinational corporations are profitable.
4. Critics argue that multinational corporations can exploit workers in developing countries.
5. Globalization has decreased the need for multinational corporations.
6. Governments often regulate multinational corporations to protect consumers and workers.
7. Multinational corporations can contribute to technological innovation and economic growth.
8. Multinational corporations can have a significant impact on the economies of the countries in which they operate.
9. Multinational corporations often outsource production to lower-cost countries.
10. Some multinational corporations are accused of tax avoidance.

4. Multiple choices. Match the synonym to the underlined word

1. The US federal government has a wide range of tools and resources at its disposal to avert a financial crisis.

a. collapse; b) growth; c) prosperity.

2. A bank's revenue is primarily derived from the fees it charges. Both the interest it gets on its assets and the fees it asks for its services.

a. credit; b) debt; c) income.

3. Commercial banks started to shorten loan repayment terms and tack on more interest.

a. credits; b) deposits; c) services.

4. Following the financial crisis, the UK government experienced its biggest budget deficit during a period of relative tranquility.

a. budget surplus; b) deficit spending; c) revenue.

5. The government intervenes, acknowledges their financial plight, and covers the interest on their debt at that time.

a. difficulty; b) labor; c) welfare.

Language tests are essential tools for assessing learners' progress and identifying areas for improvement. By strategically integrating language tests into English teaching strategies, educators can enhance the learning experience and maximize student outcomes. Language tests are indispensable tools for assessing learners' progress and identifying areas for improvement. By strategically integrating language tests into English teaching strategies, educators can optimize the learning experience and maximize student outcomes.

Language tests offer numerous benefits for both learners and educators. For learners, they provide opportunities for self-assessment, goal setting, and motivation. For educators, tests inform instruction, guide curriculum development, and demonstrate teaching effectiveness.

To maximize the impact of language tests, it is crucial to design and implement them effectively. Key considerations include aligning tests with learning objectives, ensuring reliability and validity, avoiding bias, balancing practicality, using authentic assessment, employing formative assessment, and conducting summative assessments.

By carefully integrating language tests into their teaching practices, educators can create a more effective and engaging learning environment.

Conclusions and prospects for further research. Therefore, it is both practical and essential to incorporate tests into English language instruction. However, it is crucial that educators design tests with clear objectives, ensuring they enhance student learning and provide accurate assessments of their language proficiency. Further research is needed to establish specific criteria for test design, structure, and format, considering the diverse range of language skills to be evaluated. Additionally, exploring new indicators of test quality holds significant promise for advancing language pedagogy, as suggested by the existing literature.

References

1. Ali M., Hamid O. Teaching English to the Test: Why Does Negative Washback Exist within Secondary Education in Bangladesh? *Language Assessment Quarterly*, 17:2. 2020. P. 129–146.
2. Saragih F., Seni F. Testing and Assessment in English Language Instruction. *Jurnal Bahas*, Vol. 27, No1. 2016. P. 74–79.
3. Sayyed R., Hussain A., Arshad A. Testing in English Language Teaching and its Significance in EFL Contexts: A Theoretical Perspective. *Global Regional Review*, Vol. 4, No 2. 2019. P. 254–262.

СЕМІОТИКА – ПРИНЦИПИ ПРОГРАМУВАННЯ: НЕБЕЗПЕКИ ТА УБЕЗПЕЧЕННЯ

Ліана КВІТИНСЬКА

викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

У статті коротко розглянуті аспекти та виклики сучасного життя, а саме: величезний обсяг інформації та дуже велика швидкість її передавання. У зв'язку з цим, автор визначає ряд сфер, де практично може допомогти семіотика як наука про символи та знаки для швидкого перероблення інформації та забезпечення. Автор також показує, як на практиці використовуються символи та знаки та приводить приклади такого використання. Також перераховано галузі, у яких є доцільним використання семіотичного аналізу.

Таким чином, проаналізовано низку сфер діяльності, де використовується семіотика. Визначені сфери, де рекомендовано уважне використання знаків і символів із метою запобігання негативних наслідків. Зважаючи на розвиток нових технологій, вважаються перспективними дослідження у напрямку семіотики на стику наук – на базі медицини, біології, біоінженерії, кібернетики, які дозволять подальше вивчення впливу символів та знаків на біологічні системи.

Матеріал статті супроводжується ілюстраціями з відкритих джерел.

Ключові слова: семіотика, лінгвістика, знакові системи.

The article briefly discusses the aspects and challenges of modern life, in particular, the huge amount of information and the very high speed of its transmission. In this regard, the author identifies a number of areas where semiotics can practically help as the science of symbols and signs for rapid information processing and security. The author also shows how symbols and signs are used in practice and gives examples of such use. The areas in which the use of semiotic analysis is appropriate are also listed. Thus, a number of areas of activity where semiotics is used are analyzed. Areas where careful use of signs and symbols is recommended to prevent negative consequences are identified.

Given the development of new technologies, studies in the direction of semiotics at the intersection of sciences such as medicine, biology, bioengineering and cybernetics will allow further study of the subject especially regarding the influence of symbols and signs on biological systems and the abovementioned attitude is considered the most promising.

Illustrations from open sources accompany the materials of the article.

Key words: semiotic, linguistics and sign systems.

Ми живемо у складний, бурхливий але дуже цікавий і одночасно, небезпечний час. Один із викликів сучасного часу – це величезний обсяг інформації та дуже велика швидкість її передавання.

Інформація з непомірною швидкістю, щосекундно заповнює простір, таким чином, що людині потрібно величезні зусилля, щоб проаналізувати її та вийти з цього інформаційного потоку. Особливо ще стосується дітей та юнацтва, які мають більш уразливу незахищену психіку. Варто визнати, що більшість населення перебуває в стані перманентного інформаційного навантаження. Ключем стала швидкість – швидкість поширення інформації стала настільки великою, що пересічні люди фізично не можуть правильно її обробляти та контролювати її вплив без спеціальної підготовки.

Нас не тільки захльостує потік інформації, у тому числі фейкової, з різних неперевіраних джерел, але вона спонукає до певних дій, у 99% не на нашу користь. Тому сьогодні дуже важливо розбиратися в цих потоках, щоб приймати правильні виваженні рішення. Це стосується різних сфер буття, різних кластерів у суспільстві та різних рівнів прийняття рішень – від особистих простих питань до аналітичних висновків на рівні компаній та державних установ. І в цьому нам може допомогти така наука як семіотика.

Як відомо, семіотика, як наука, є відносно новою але, предмету її дослідження тисячі років та й використовується семіотика як прикладна галузь, мабуть, з моменту появи людства.

Семіотика, (від слова знак) як наука, що досліджує способи передавання інформації, властивості знаків та знакових систем у людському суспільстві (у природних та штучних мовах, у культурі, знакових системах, ритуалах та міфах), у природі (комунікація у тваринному світі) та в самій людині через зорове та слухове сприйняття може виступити не тільки як ключ у розумінні світу але й практично допомогти у багатьох випадках, не тільки для більш чіткого розуміння конкретних ситуацій та їх аналізу з метою прийняття виважених правильних рішень, але також може використовуватися як один із методів забезпечення.

Хотілося б зазначити, що стаття також носить інформаційний характер та окреслює спектр загальних питань пов'язаних із семіотикою як наукою, що стосується передавання та кодування/розкодування інформації і, таким чином, може допомогти у вирішенні проблеми інформаційного навантаження, сортування інформації, швидкого розуміння ситуації та забезпечення у цілому. Також семіотика визначає, як інформація впливає на свідомість та підсвідомість людини. Особливо такі знання є цінними в нашу епоху, в епоху розвитку нових технологій, коли вплив на свідомість та здоров'я людини може здійснюватися без її згоди та відома, з корисними або навіть злочинними цілями на базі використання спеціального, збудованого на принципах фізики та психології обладнання з використанням певних частот. Таким чином, окрім використання базових знань семіотики на побутовому рівні, семіотику можна розглядати як один із методів для використання в аналітиці та для додаткових методів забезпечення.

Метою цієї статті є визначення та приклади короткого аналізу деяких реалій (а саме: великого інформаційного навантаження та способів використання знакової інформації) у сучасний період на основі семіотики – у період турбулентності, розвитку нових технологій, напередодні приходу четвертої

промислової революції, а також надання елементів алгоритмів аналізу та забезпечення на засадах семіотики.

Спершу визначимося, де це (знакові системи) практично використовуються та як це працює на рівні точних наук, наприклад, хімії та фізики та з допомогою нових технологій.

1. Як семіотика пов'язана з інформацією?

Інформація фіксується на матеріальному носії за допомогою знаків та знакових систем. Таким чином, інформацію можна представляти за допомогою знаків. Знакові системи – це набори знаків певного типу. Прикладами знакових систем є розмовні мови, системи числення, нотна грамота, математичні формули, системи жестів, шифри, азбука Морзе, системи геометричних форм, розташованих у певному порядку та інші).

2. Як це працює на фізичному плані?

Чому та як кольори та образи впливають на підсвідомість? – Причина в тому, що символи викликають у пам'яті емоційно значущі образи. Так улаштовано наше сприйняття. Через органи відчуттів до нас надходять імпульси із зовнішнього світу – виникає «картинка». Залежно від особистого досвіду образи можуть бути нейтральними, а можуть викликати емоції, причому, різні за силою. Дуже сильні емоції запускають хімічні процеси в організмі, які на короткому проміжку часу спонукають до певних дій, якщо дані емоції виникають на постійній основі чи мають довгі періоди, за даними сучасної медицини, це може привести до психо-соматичних захворювань. Як приклад, можна привести емоцію страху. В цьому випадку відбувається різке виділення ряду гормонів, базовим з яких є адреналін. На короткому проміжку, ця фізіологічна реакція організму створена природою, щоб людина визначилася дуже швидко – бігти чи боротися, при тривалому виділенні адреналіну, людина хворіє, у першу чергу, руйнуються нирки. Вплив емоцій на організм людини відомий із давніх-давен, зокрема, про це написано в стародавніх трактатах аюрведичної та тибетської

медицини таких, як Чжуд-ши та «Аштанга-хридая-самхита», про це також писав давньогрецький лікар, засновник античної наукової медицини Гіппократ.

Також варто зазначити, що знаки та знакові системи бувають різними, діють по-різному (хоч принцип дії їх однаковий). Відповідно, є різні класифікації, перші з котрих були зроблені ще Чарльзом Пірсом. Головне, що нам потрібно знати у практичному плані, що згідно з деяким дослідженням, людина як біологічна система реагує на деякі символи автоматично, тобто є знаки, на які емоційно реагують усі люди, а є знаки та символи типові тільки для окремої культури, групи людей. Докладніше цей феномен описаний у роботах Карла Густава Юнга, послідовниками якого були виділені поняття, емоційно значущі для всіх людей – архетипи, як елементи колективного підсвідомого, тобто образи, що є первинним і являються однаковим для всіх людей, та які сягають своїм корінням у глибоку давнину і передаються по спадковості. Дослідження у цій сфері дуже активно проводять та використовують у різних сферах і ще тривають.

3. У яких сферах використовуються символи та знаки і знакові системи на побутовому рівні?

Фактично, у всіх сферах – кіно, телебачення (окрема велика тема), реклама, торгові марки, логотипи, дорожні та інші знаки, образотворче мистецтво, дизайн, архітектура, прикладна психологія, спорт, зокрема йога, менеджмент, альтернативна медицина та терапія, військова справа, політика, геральдика, точні науки, які використовують формули та багато інших.

Варто також зазначити, що, як вважають спеціалісти, підсвідомість, вважається «сильнішою» за свідомість і «працює» картинками. Підсвідомі образи, або ментальні образи впливають на наші думки, емоції, та поведінку і, таким чином, можуть відігравати значну роль у житті людей, можуть використовуватися та використовуються у сфері управління.

Приклади використання знакових систем.

Метафоричні картки (metaphoric cards) використовуються як інструмент для консультацій у психотерапії, арттерапії та допомагають людям отримати новий

погляд ситуацію, дослідити особисті цінності, полегшити вирішення проблем або допомогти в постановці нових цілей.

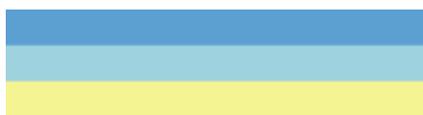
Система знаків, які називаються мудри або розташування кистей рук у буддистській традиції використовуються для лікування, оздоровлення та розвитку певних навичок та рис характеру людини, оскільки мудри змінюють психологічний та емоційний стан людини.

Створення логотипів, створення інтер'єрів, робота у сфері дизайну та архітектури.

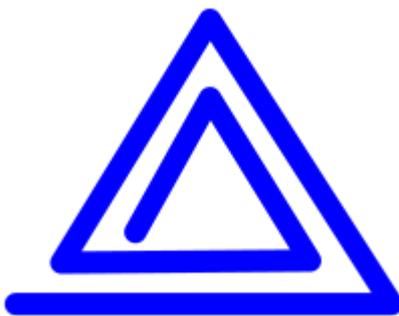
4. Що дають знання про знакові системи на побутовому рівні?

Знання зі сфери семіотики важливі тому, що не тільки дозволяють зробити правильні висновки та вибір, але і для убезпечення, щоб не опинитися у складній ситуації в наш бурхливий час. Як приклад можна навести татуювання та символи. Нижче надані приклади, як нам може допомогти семіотика в практичному плані, приведені символи зі специфічною конотацією.

Наприклад, символи, які використовуються педофільними організаціями. Безумовно, існують різні культури і народи, з різними традиціями, де вік згоди може вірьюватися від 10 років, але в нашій культурі дії відповідного характеру не вважаються позитивними і попадають під 156 статтю Кримінального кодексу України та караються *позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років*. Таким чином, інформація про такі символи на сайтах, в логотипах, бейджиках, значках компаній, у друкованій продукції може допомогти батькам убезпечити своїх дітей від небажаного та травмуючого досвіду.

Прапор педофільського руху

символ педофільського руху

символ педофільського руху

Знаки квадробіки та теранотропії

На сьогодні квадробіка популяризується серед молоді. Безумовно, різні види руху мають право на своє існування, але з практичної точки зору, все що не дає практичних позитивних результатів та навичок, які можна використовувати у реальному житті, корисним не є. Навіть, якщо роздивлятися квадробіку як спорт, то вона не дає практичних навичок, які можна використовувати в подальшому. Якщо, наприклад, непрофесійні заняття шейпінгом, балетом, у тренажерному залі, покращують форму тіла, покращують поставу, дають витривалість і таке інше, і теж саме можна сказати майже про будь-який вид спорту, то щодо квадробінгу, на мій погляд, він тільки відкриває нову нішу товарів і збагачує виробників і продавців цих товарів і додає проблем батькам.

Таким чином, батьки, персонал освітніх закладів можуть відслідковувати таку емблематику і давати їй відповідне визначення й забезпечувати своїй дітей та вихованців.

Як відомо, існують різні класифікації в семіотиці, вони загальновідомі, з цього приводу треба згадати американського математика Чарльза Пірса та одного із засновників семіотики Чарльза Морріса.

Із практичної точки зору, важливо знати, що спеціалісти вважають, що хоч знаки і символи можуть відрізнитися в різних культурах і у різних народах, існують образи, знаки та символи, які впливають на всіх людей, незалежно від

народу та раси, віку та інше. Такі знаки та символи уже запрограмовані у нашій свідомості і діють на нас автоматично.

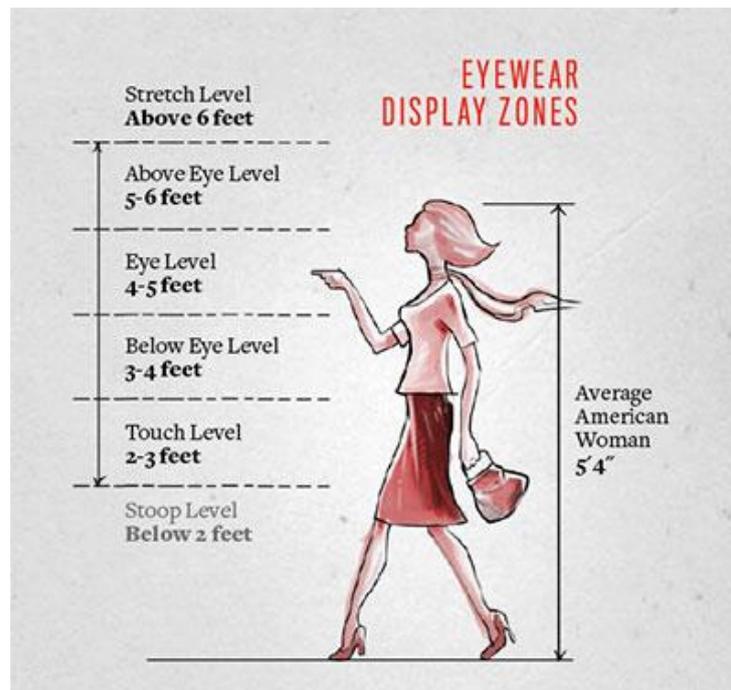
Як приклад, можна навести картинки черепа та черепа та кісток. Як пишуть історики, навіть пірати використовували прапори з зображення черепа та кісток тільки під час бою. Як показали дослідження, картини черепа негативно впливають на людину, вони пригнічують імунну систему. Виникає питання, чи варто купувати одяг із такими символами, яка час від часу стає дуже модна чи популяризується, особливо серед молоді? Безумовно – ні. Чи варто купувати книжки, друковану продукцію, брати включати в емблему компанії, купувати картини з такими символами? Ні, якщо тільки не має цілі залякати опонента чи негативно вплинути на його стан.

Варто також зазначити, що знання у сфері семіотики давно практично використовуються великими компаніями для певних цілей (наприклад, збільшення продажу товарів).

5. Як це працює?

Як приклад можна навести яскраво червоний колір. Позитивний аспект цього кольору – це символ енергії, негативний аспект – як знак крові та травми. Таким чином, усі люди реагують, в першу чергу, на червоний колір, потім на решту інших. Це використовуються фармакологічними компаніями, у будь-якій аптеці споживач побачить, у першу чергу, дорогі ліки відомих фармагігантів, які виставлені на полицях таким чином, щоб вони впадали в око (базуючись на фізіологічних та біологічних принципах анатомії людини), і щоб їх купували піддаючись біологічним імпульсам, а у той час є кращі препарати вітчизняних виробників, які не можуть доплачувати аптекам за найкраще місце на полиці. Маючи таку інформацію, споживач уже не буде піддаватися маніпуляціям і зможе, наприклад, вибирати ліки за діючою речовиною, а не за упаковкою.

Такий самий принцип (принципи мерчандайзінга) використовується у великих супермаркетах мінімаркетах, шоурумах та ін.), де дорожчі товари у яскравій упаковці виставляються в зоні, яка впадає в око, в першу чергу.

Правило фейсингу. Фейсинг – це процес розташування товарів таким чином, щоб кожна товарна позиція в асортименті була максимально доступною і помітною для покупців, тобто свого роду правильна демонстрація зовнішнього вигляду товару, що сприяє його придбанню. До цього також додається спеціально підібрана музика, але це окрема тема.

Таким чином, маючи таку інформацію, споживач зможе більш виваженіше вибирати товари, принаймні, подивитися на полицки знизу і зверху, де можуть знаходитися товари кращої якості і за кращою ціною.

б. Яким чином семіотика пов'язана з новими технологіями?

По-перше, це використання можливостей ШІ. Також у різних джерелах можна знайти посилання на програми завантаження даних напряму у мозок людини. Ці технології здатні створювати сценарії для передавання людям візуальної, аудіо та нюхової інформації. За допомогою цієї технології стимулюється мозок, і люди будуть мати відчуття, на які запрограмовані. Тобто, людям можна передати повноцінні слухові, зорові та нюхові галюцинації на базі образів. Дані технології можуть використовуватися для дистанційного керування людьми на відстані за допомогою радіо сигналів чи мікрохвильових частот. За

допомогою окремих кодових або контрольних слів, можна навіть викликати перехід з однієї особи в іншу, або повернути в стан покірності. Пізніше такі люди не пам'ятають про те, що з ними відбувалося. Психологія давно вивчала такі явища і таких людей, які відомі під загальною назвою мультиплети, але на цьому етапі є дані, що можна штучно вводити в такий стан.

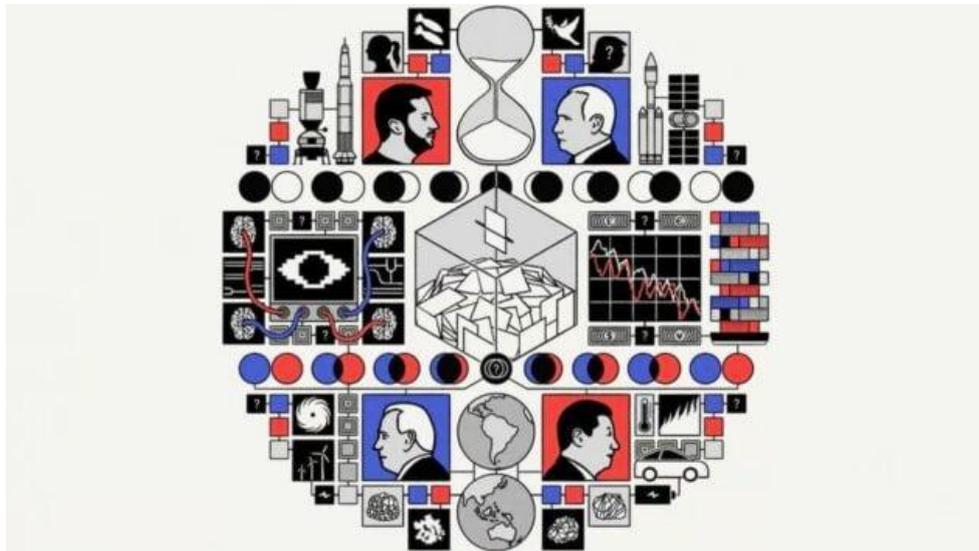
Символіка та предикції. Самим відомим у цьому ракурсі є символіка та предикції журналу The Economist, який надає щорічну обкладинку-ребус у кінці поточного року із прогнозом на наступний рік. Цей журнал є одним зі старіших у світі та був заснований британським бізнесменом і банкіром Джеймсом Вілсоном ще 1843 року. Тираж журналу перевищує 1 500 000 екземплярів. Це щотижневий суспільно-політичний та діловий британський журнал, що висвітлює питання вільної торгівлі, глобалізації, імміграції, характерний представник класичного економічного та культурного лібералізму. Підписникам журналу The Economist надає контент для відомих людей, організацій та підприємців, які хочуть бути в курсі подій у світі бізнесу, політики, науки та мистецтва. Журнал відомий своїми предикціями, які надаються в формі обкладинки журналу і часто дають багатий ґрунт для аналізу, передбачень та спекуляцій. Власниками журналу є дуже впливові групи, у тому числі Фабіанське товариство та старі аристократичні роди Європи та Італії. Аналітики намагаються розшифрувати цей ребус та часто ведуть між собою дискусії, що це – плани, предикція, аналітика чи інформування та накази для окремих глобальних груп управління.

Журнал The Economist представив щорічну обкладинку-ребус із прогнозом.

Обкладинка The Economist 2025

Для порівняння нижче надана обкладинка журналу The Economist за 2024 рік.

Обкладинка The Economist 2024

Можна зробити висновок, що навіть базові знання у сфері семіотики можуть бути особливо корисними у наш час, час змін та бурхливого розвитку технологій, у тому числі технологій управління великими групами людей. Знання у сфері семіотики можуть використовуватися практично на різних рівнях – від управління

і аналітики, забезпечення так і на побутовому рівні – для прийняття правильних рішень, для правильного вибору товарів, для протидії маніпуляціям на підсвідомому рівні. На даний момент завдяки доступу до інтернету можна досить легко знайти списки та каталоги різних символів та їх трактування в різних галузях. Також семіотика як предмет може входити в курс підготовки аналітиків.

Також можна додати, що семіотика як наука є перспективною, з безмежними перспективами щодо об'єктів дослідження та аналітики і з можливістю перспективного практичного використання у багатьох сферах. Також на даний момент важливо те, що незважаючи на бурхливе зростання та широке використання штучного інтелекту, аспекти роботизації та заміни людей та багатьох професій роботами, вони, як інструмент для якісного та прискореного виконання завдань якісного аналізу ще не зможуть повністю замінити спеціалістів аналітиків зі знаннями семіотики, оскільки вони ще не можуть повністю оцінити якість розпізнаного образу, так як штучний інтелект немає зворотного зв'язку з боку мислення та інших психічних процесів із метою виправлення помилок розпізнавання.

Також зважаючи на розвиток нових технологій, вважаються перспективними дослідження у напрямку семіотики на стику наук – на базі медицини, біології, біоінженерії, кібернетики, які дозволять подальше вивчення впливу символів та знаків на біологічні системи.

Список використаної літератури

1. Алан Піз (Allan Pease;) Чому чоловіки хочуть сексу, а жінки потребують любові [Архівовано 10 січня 2019 у Wayback Machine.] Мова тіла, або Як читати думки інших за їх жестами [Архівовано 9 січня 2019 у Wayback Machine.] Мова взаємовідносин: чоловік і жінка [Архівовано 9 січня 2019 у Wayback Machine.]
2. George Oliver Signs and Symbols Illustrated and Explained in a Course of TWELVE LECTURES of FREEMASONRY London: Sherwood, Gilbert, and Piper, Paternoster Row. MDCCCXXXVII.
3. Encyclopedia Britannica. 2020 [1998]. "Semiotics: Study of Signs." Encyclopedia Britannica. Accessed 8 April 2020 Web. Peirce, Charles Sanders. 1998 [1902]. "Logic, Regarded As Semeiotic," [manuscript L75] Arisbe: The Peirce Gateway, edited by J. Ransdell.

4. Atkin, Albert (2023), "Peirce's Theory of Signs", in Zalta, Edward N.; Nodelman, Uri (eds.), The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2023 ed.), Metaphysics Research Lab, Stanford University, retrieved 2023-03-21

5. URL:

<https://web.archive.org/web/20200515153809/http://philosophystorm.org/books/charlz-sanders-pirs-ch-s-pirs-nachala-pragmatizma-i-logicheskie-osnovaniya-teorii-znakov-0>

6. URL: <https://www.litres.ru/book/allan-piz/pochemu-muzhchiny-hotyat-seksa-a-zhenschiny-lubvi-4584450/chitat-onlayn/>

7. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Economist

8. URL: <https://www.dirmagazina.ru/article/483-merchandajzing-v-magazine>

9. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fabian_Society

10. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fabian_Society

11. Eye level is buy level — The Principles of Visual Merchandising (and Shelf Placement) | by Gia Phua Lihua | Medium. URL: <https://medium.com/@giaphualihua/eye-level-is-buy-level-the-principles-of-visual-merchandising-and-shelf-placement-5f2fd8f7f298>

ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ ІЗ ВАДАМИ СЛУХУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Тамара КИРПИТА

*доцент кафедри перекладу та іноземних мов Українського державного університету науки і технологій,
кандидат філологічних наук, доцент*

Тетяна ДАВИДОВА

старший викладач кафедри перекладу та іноземних мов Українського державного університету науки і технологій

Світлана ЛЕВИЦЬКА

*старший викладач кафедри іноземних мов
Українського державного університету науки і технологій*

Стаття розкриває особливості підтримки студентів із вадами слуху під час вивчення іноземної мови. Вказано, що освіта для таких студентів потребує спеціально адаптованих підходів, оскільки обмежена слухова здатність ускладнює засвоєння фонетичних та інтонаційних аспектів мови. Наголошується на необхідності візуальних і кінестетичних стратегій, таких як використання схем, діаграм, відео, ролей та інтерактивних вправ, що підвищують ефективність засвоєння матеріалу. Також розглянуто значення адаптації комунікаційних методик, що включає підтримку зорового контакту, використання жестів та письмових інструкцій. У статті наводяться рекомендації щодо оптимального облаштування класного простору та методів викладання для забезпечення інклюзивності навчального процесу.

Ключові слова: вади слуху, іноземна мова, інклюзивність, візуальні стратегії, кінестетичне навчання, спеціальні методи, комунікація.

The article reveals the peculiarities of supporting students with hearing impairments in learning a foreign language. It is indicated that education for such students requires specially adapted approaches, since limited hearing ability makes it difficult to master the phonetic and intonation aspects of the language. The author emphasizes the need for visual and kinesthetic strategies, such as the use of diagrams, charts, videos, roles and interactive exercises, which increase the efficiency of learning. The importance of adapting communication techniques, including maintaining eye contact, using gestures and written instructions, is also considered. The article provides recommendations for the optimal arrangement of classroom space and teaching methods to ensure inclusiveness of the educational process.

Key words: hearing impairment, foreign language, inclusiveness, visual strategies, kinesthetic learning, special methods, communication.

Освіта є фундаментальним правом, доступним для всіх студентів, у тому числі з інвалідністю. Учні з порушеннями слуху, які часто стикаються з особливими освітніми проблемами, потребують спеціально розроблених підходів для полегшення вивчення мови, особливо такої іноземної мови, як англійська.

Залучення студентів із порушеннями слуху до мовних класів вимагає особливого розуміння та адаптації. Студенти з вадами слуху стикаються з унікальними проблемами у вивченні іноземної мови через обмеженість або відсутність слухової інформації. На відміну від своїх однолітків, якічують, вони не можуть покладатися на традиційні слухові підказки для формування вимови, інтонації та розуміння контексту, які є фундаментальними для засвоєння мови.

Багато студентів із вадами слуху також покладаються на мову жестів як основну форму спілкування, яка формує їхній досвід усного та писемного мовлення. Перехід від переважно візуально-кінестетичної мови (мови жестів) до усної та письмової форм вимагає особливих підходів до викладання та адаптивних стратегій, які сприяють створенню інклюзивного, доступного навчального середовища.

Девід С. Мартін у книзі «Пізнання, освіта та глухота» вказує на гіпотезу Фурта, що стосується всієї сфери когнітивного розвитку дітей із вадами слуху. Фурт стверджує, що «дефіцит когнітивних сфер може бути пов'язаний не з будь-яким мовним дефектом, а з обмеженим соціальним середовищем [7]. Кірк і Галлахер зазначають, що глухі діти мають «нормальні когнітивні здібності, а їхня

низька академічна успішність насправді пов'язана з труднощами читання і письма англійською мовою, а не з інтелектом» [6]. Взагалі кажучи, серйозна втрата слуху певною мірою впливає на когнітивні процеси в процесі мовного розвитку. Ми хотіли б коротко згадати ті когнітивні процеси, які слід враховувати в процесі викладання та поважати стиль навчання учня.

Сміт, Полловей, Паттон і Дауді [8, с. 5] визначають студентів з обмеженими можливостями як тих, хто має один із декількох специфічних станів, що призводять до потреби в спеціальній освіті та пов'язаних із нею послугах. Це означає, що студенти з інвалідністю можуть бути описані як студенти з одним або декількома порушеннями, які потребують послуг спеціальної освіти та інших спеціалізованих послуг і підтримки. Гарджіуло [3, с. 5] стверджує, що інвалідність можна розглядати як «нездатність діяти так само, як інші діти, через певні порушення в сенсорній, фізичній, когнітивній або інших сферах функціонування». Відповідно до IDEA (The Individuals with Disabilities Education Act) існує 13 категорій дітей з особливими потребами або дітей з інвалідністю, таких, як: аутизм, сліпота, глухота, емоційні розлади, порушення слуху, інтелектуальні порушення, множинні порушення, ортопедичні порушення, інші порушення здоров'я, специфічні порушення навчання, порушення мови або мовлення, черепно-мозкові травми та порушення зору. Для того, щоб задовольнити потреби в освіті студентів з особливими потребами, для них повинна бути доступна спеціальна освіта.

Очевидно, що людина з обмеженими можливостями може зіштовхнутися з певними труднощами при вивченні іноземної мови, такими як засвоєння нової лексики, граматичних і синтаксичних конструкцій, а також аудіювання (наприклад, фонематичні труднощі ускладнюють розпізнавання схожих звуків). Проте, навчання іноземної мови студентів з порушеннями здоров'я стає особливо важливим, адже сучасний підхід акцентує не стільки на обсязі знань, скільки на культурному, особистісному та пізнавальному розвитку, а також на формуванні навички самостійного навчання. Тому на заняттях з іноземної мови зі студентами

з особливими потребами викладач має зосереджуватися на розвитку мислення, пам'яті, мовлення та активізації пізнавальної діяльності. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій мотивує студентів з особливими потребами до вивчення іноземної мови. Використання ігрових програм, SMART-дошки, відеофільмів та аудіозаписів допомагає їм легше та швидше запам'ятовувати матеріал. Це створює відчуття, що їхні зусилля приносять результат.

Навчання іноземної мови студентів з особливими потребами – це складний та тривалий процес. Наприклад, для учнів з порушеннями слуху, уваги чи мовлення новий матеріал краще подавати в наочній формі: за допомогою кольорових малюнків, презентацій, електронних завдань, схем, таблиць та коміксів. Для закріплення лексики корисно використовувати вправи на складання слів з літер, заповнення пропусків у словах і реченнях. Як домашнє завдання, доцільно видавати картки зі словами чи презентації для повторення вивченого матеріалу. Відеоуроки також дуже популярні серед студентів. Інтерактивні презентації у PowerPoint дозволяють ефективно й наочно подавати матеріал, розвивають навички аудіювання та читання з різними стратегіями, сприяють засвоєнню лексико-граматичного матеріалу, а також дозволяють самостійно перевіряти себе і виправляти помилки. Це особливо важливо для студентів із ДЦП, яким важко писати швидко і розбірливо.

Однією з категорій інвалідності, визначених IDEA, є порушення слуху. Згідно з Галаганом і Кауфманном [5, с. 260], порушення слуху – це «загальний термін, що означає порушення слуху, яке може варіюватися за ступенем тяжкості від легкого до глибокого: воно включає підгрупи глухих і слабкочуючих». Гарджіуло [3, с. 439] стверджує, що порушення слуху – це «загальний термін, що вказує на порушення слуху, яке може варіюватися за ступенем тяжкості від легкого до глибокого». Вествуд [9, с. 68] стверджує, що термін «порушення слуху» використовується для позначення всіх ступенів і типів втрати слуху, починаючи від глибокої глухоти і закінчуючи легкою втратою.

Вествуд [9, с. 69] пояснює деякі основні характеристики людей із порушеннями слуху, а саме: затримка початку лепету в ранньому дитинстві; пізнє досягнення мовних етапів; дуже повільне засвоєння словникового запасу; короткі висловлювання і частий нетрадиційний порядок слів; погане розуміння мови інших; незвичайне звучання голосу; проблеми з навчанням читання, письма і правопису.

М. Супрун зауважує, що навчання іноземній мові для студентів із порушеннями слуху потребує особливих методик, оскільки стандартні підходи, що використовуються для людей із нормальним слухом, тут не підходять. Студенти з вадами слуху сприймають мову по-іншому, їхній процес засвоєння словесного мовлення, граматики та побудови висловлювань відрізняється, що вимагає розробки спеціальних методів навчання [2, с. 216].

У процесі навчання потрібно приділяти увагу розвитку пам'яті студентів із порушеннями слуху, особливо в словесному мовленні. Це можна досягти шляхом забезпечення повного розуміння тексту та використання технік довільного запам'ятовування: поділ тексту на смислові частини, виділення ключових слів та візуальних опор для запам'ятовування, а також інтеграція нової інформації в систему знань.

Особливістю студентів із вадами слуху є вища продуктивність мимовільного запам'ятовування порівняно з довільним. Тому важливо впроваджувати повторення та мнемонічні прийоми, включаючи візуальні засоби, навчання слів у реченнях, ігри тощо. Попри труднощі, письмова мова є зручнішою для глухих, оскільки вона доступна через зорове сприйняття та не потребує слуху, хоча найбільш складним залишається засвоєння граматики та словосполучень.

Завдання щодо тренування пам'яті вимагають особливої уваги до ототожнення подібних об'єктів при відстроченому відтворенні. Важливо забезпечувати різноманітність видів діяльності, адже увага таких студентів

нестійка, тому на заняттях варто постійно змінювати форми роботи та матеріал для підтримки їхньої концентрації.

Візуальна, аудіальна та кінестетична модель пропонує корисну основу для розуміння того, як учні з порушеннями слуху обробляють інформацію. Учні з вадами слуху зазвичай більше покладаються на візуальну і кінестетичну модальності, тоді як слухова складова стає вторинною. Візуальні учні найкраще засвоюють інформацію через читання, зображення та діаграми, тоді як кінестетичні учні отримують користь від фізичної активності та практичних завдань.

Викладачі можуть адаптувати навчання, надаючи пріоритет візуальним засобам, жестам, фізичним демонстраціям та інтерактивним навчальним матеріалам. Пристосовуючи заняття до цих уподобань, педагоги надають студентам із порушеннями слуху ефективний, сенсорно багатий навчальний досвід, який компенсує знижену роль слухового сприйняття.

Схеми, діаграми, відео та письмовий контент сприяють розумінню, переводячи слухову інформацію у візуальний формат. Наприклад, замість того, щоб просто пояснювати граматичні правила, вчителі можуть використовувати блок-схеми або кольорові таблиці, що дозволяє студентам візуально простежити граматичні структури.

Рольові ігри, використання маніпуляторів та інтерактивні групові вправи підтримують кінестетичне навчання. Вправи, що передбачають рух – наприклад, розігрування сценаріїв або розкладання карток зі словами – пропонують фізичну активність, роблячи абстрактні мовні концепції відчутними і такими, що запам'ятовуються.

Ці методи не лише сприяють кращому розумінню, але й підвищують загальну зацікавленість студентів, гарантуючи, що вони залишатимуться активними учасниками навчального процесу.

Ефективні методи комунікації мають важливе значення для підтримки студентів із вадами слуху. Багато таких студентів покладаються на читання по

губах, тому дуже важливо, щоб викладачі дивилися їм прямо в очі і забезпечували видимість їхніх губ. Уникання жестів, які закривають рот, і збереження чіткого виразу обличчя допомагає студентам, які частково покладаються на візуальні підказки, розуміти усну мову.

Викладачі також повинні використовувати жести, письмові інструкції та мову жестів, коли це можливо. Студентам, які переважно використовують мову жестів, ці візуальні форми комунікації допомагають заповнити прогалини в розумінні, дозволяючи їм краще розуміти матеріал, не покладаючись лише на усне мовлення.

Як зазначає О. Лубянова, читання є ефективним способом розвитку іншомовної соціокультурної компетенції у студентів із вадами слуху [1, с. 476]. Особливо корисними є автентичні тексти (книги, газети, журнали), які допомагають збагатити словниковий запас і розуміння загальних виразів. Критичний аналіз професійних текстів сприяє соціокультурному пізнанню англомовної дійсності. Для ефективного навчання викладачам варто використовувати прості тексти та короткі речення на початкових етапах.

В умовах сучасної комунікації писемне мовлення є важливим для людей із особливими потребами, особливо у цифровому середовищі (листування, форуми, конференції). При цьому студенти з вадами слуху не можуть покладатися на невербальні засоби, тому їхні письмові висловлювання потребують чіткішої структури. Формування навичок письмового висловлювання вимагає вправ, що розвивають вміння аналізувати, комбінувати та порівнювати елементи тексту.

Для подолання труднощів у навчанні іншомовному писемному мовленню доцільно використовувати спеціалізовані методики: роздаткові матеріали, комп'ютерні програми, а також індивідуальний та диференційований підхід.

Фізичне облаштування класу може суттєво вплинути на навчальний процес студентів із вадами слуху:

Кругове або напівкругове розташування сидінь забезпечує студентам чітку видимість викладача та інших однокласників, що полегшує візуальну

комунікацію. Стратегічне розсадження також дозволяє студентам краще спостерігати за виразом обличчя, рухами губ і будь-якими візуальними засобами, що використовуються.

Гарне освітлення має вирішальне значення для візуальної чіткості, особливо для читання по губах і спостереження за мовою жестів. Природне освітлення або добре розміщене штучне освітлення допомагає підтримувати видимість, а оптимізація акустики для зменшення фонового шуму може запобігти непотрібним відволікаючим факторам. Хоча студенти з вадами слуху можуть не залежати від звуку, мінімізація відволікаючих чинників підтримує сфокусоване навчальне середовище.

Сьогодні мультимедійні засоби широко застосовуються на заняттях з іноземної мови. Наприклад, в Бостонському університеті розроблено програму для вивчення американської жестової мови, яка дозволяє людям із вадами слуху вибирати відеокліпи для ілюстрації нового жесту або показувати його самостійно за допомогою веб-камери. Під час навчання іноземної мови, американської жестової мови, культури й менталітету країни, мова якої вивчається, студенти з порушеннями слуху значно розширюють свої комунікативні можливості. Мовленнєві вміння та навички є результатом розвитку мовно-розумових операцій у процесі вирішення комунікативних завдань, а мовленнєві автоматизми – це результат активації засвоєних засобів мовлення з довготривалої пам'яті. Соціокультурна компетентність майбутніх фахівців формується на основі знань, умінь і досвіду, отриманих у вищому навчальному закладі, та забезпечує продуктивну взаємодію з представниками інших мов і культур.

Навчання студентів із вадами слуху вимагає постійної адаптації та обізнаності. Послідовне використання візуальних і кінестетичних методів: викладачі повинні регулярно включати візуальні елементи в уроки і створювати можливості для руху і тактильного навчання. Така послідовність закріплює мовні концепції у форматі, який резонує з навчальними силами студентів.

Розуміння стилю навчання, якому надає перевагу кожен студент, дозволяє викладачам більш ефективно адаптувати заняття. Викладачі повинні прагнути до збалансованого поєднання візуальних і кінестетичних стратегій, створюючи гнучке середовище, де студенти з порушеннями слуху можуть процвітати.

Інтегруючи візуальні та кінестетичні стратегії навчання, викладачі можуть покращити розуміння та залучення студентів із порушеннями слуху в мовних класах. Завдяки адаптації підходів до викладання, облаштування класу та комунікативних технік, викладачі допомагають усунути бар'єри в оволодінні мовою. Такий інклюзивний підхід не лише допомагає студентам із вадами слуху досягти навчальних цілей, але й сприяє створенню більш різноманітного та динамічного середовища в класі для всіх.

Список використаної літератури

1. Лубянова О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції у студентів із вадами слуху в ВНЗ. *Наукові записки*. Випуск 104 (2). Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 512 с.
2. Супрун М. Навчання іноземних мов студентів з особливими освітніми потребами у ВНЗ. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 52. Том 3. 2022. С. 213-218.
3. Gargiulo R. M. *Special education in contemporary society: an introduction to exceptionality* (4th ed.). California: SAGE Publications, Inc., 2012.
4. Hadi F. N., Wahyuni D. S., Sulistyawati H. Teacher's Strategies in Teaching English for The Hearing–Impaired Students. *English Education*, 7(2), 2019. P. 264-271.
5. Hallahan D. P., Kauffman J. M. *Exceptional children* (4th ed.). New Jersey: Prentice-Hall, 1988.
6. Kirk S. A., Gallaghe J. J. *Educating Exceptional Children*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1989.
7. Martin D. S. (editor). *Cognition, Education, and Deafness*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press, 1985.
8. Smith T. E. C., Polloway E. A., Patton J. R., Dowdy C. A. *Teaching students with special needs in inclusive settings* (3rd ed.). Boston: Allyn & Bacon, 2001.
9. Westwood P. *What teachers need to know about students with disabilities*. Victoria: ACER Press, 2009.

DIE EISBERGMETHODE IN DER KOMMUNIKATIONSPSYCHOLOGIE

Viktoriia KORSUNSKA

praktische Psychologin, Psychologin-Beraterin OS Ukraine über die europäische Methodik der Berufsberatung für Heranwachsende «Magellan-Universität», Praktische Psychologin, ehrenamtliche Mitarbeiterin einer Organisation der sozialen Sicherheit «Leuchtturm – Perspektive Mensch» Halle (Saale), Deutschland, Aufbaustudent an der Klassischen Privaten Universität von Saporischschja, Ukraine

У статті ми спробували пояснити природу методу Айсберг формування довірчого і доброзичливого міжособистісної взаємодії з урахуванням зовнішніх і глибинних характеристик, показати структуру, стратегії, етапи реалізації (поверхнева ідентифікація проблеми, визначення причин, визначення рішень, впровадження, отримання результатів та застосування запобіжних заходів у майбутньому), сфери застосування, основні частини (зовнішня – комунікативна, внутрішня – академічна) та практичне використання в освітньому процесі.

Ключові слова: метод Айсберг, стратегії, етапи реалізації, основні частини (зовнішня – комунікативна, внутрішня – академічна), сфери застосування (міжкультурна комунікація, менеджмент і лідерство, психологія).

In this article, we have tried to explain the nature of the Iceberg method of forming trusting and friendly interpersonal interaction, taking into account external and deep characteristics, to show the structure, strategies, stages of implementation (surface identification of the problem, identification of causes, identification of solutions, implementation, obtaining results and applying preventive measures in the future), areas of application, main parts (external-communicative, internal-academic) and practical use in the educational process.

Keywords: Iceberg method, strategies, stages of implementation, main parts (external-communicative, internal-academic), areas of application (intercultural communication, management and leadership, psychology).

In der modernen Gesellschaft hat sich die Art und Weise, wie wir Kommunikationsformen nutzen, dramatisch verändert. Die tägliche Nutzung von Mobiltelefonen und Internetkommunikation ermöglicht eine schnelle Kontaktaufnahme, aber diese Kommunikationsformen sind nicht immer zugänglich und verursachen Probleme.

Psychologen haben sich schon immer für die Kommunikation interessiert. Der Erste, der sich ernsthaft zu diesem Thema äußerte, war der berühmte Psychiater Vladimir Bechterew. Seiner Meinung nach ist Kommunikation ein Instrument, das die Menschen zu einem Team zusammenschweißt und ihnen hilft, sich an die Gesellschaft anzupassen. Daher trägt eine aktive und umfassende Kommunikation mit anderen Menschen zu deren persönlicher Entwicklung bei.

In der Psychologie wird die Kommunikation als ein Kommunikationsprozess betrachtet, der im Leben eines jeden Menschen so wichtig ist, dass ein Mensch ohne ihn einfach nicht existieren kann. Das kann auch gar nicht anders sein, denn die Kommunikation erfüllt verschiedene Funktionen. Sie hilft uns, die Welt um uns herum zu verstehen und mit anderen zu kommunizieren.

Forschern zufolge spielen die Beziehungsebene, die mit der emotionalen Sphäre des Individuums verbunden ist, die unbewusste sowie die bewusste sachliche Ebene, eine größere Rolle in der Kommunikation und können potenziell zu Konflikten führen. Dieses Beziehungsmodell wird im Eisberg-Modell dargestellt.

Die Eisberg-Methode wurde erstmals von Ernest Hemingway als Metapher verwendet – eine Art lexikalische und semantische Methode der Wortbildung. Er vertrat die Ansicht, dass wir unsere Aufmerksamkeit nicht auf das Objekt richten sollten, das wir an der Oberfläche sehen, sondern auf das, was sich hinter dem Äußeren, im Inneren des Objekts verbirgt. Die Eisberg-Methode ist eine Praxis der Andeutungen, der Anspielungen auf bestimmte Aspekte der Handlung, der Charaktere, der Emotionen, die verborgen sind und nicht offen zutage treten.

Die Verwendung der Eisberg-Methode durch eine Person schafft eine Ebene der Tiefe und des Geheimnisses, fördert die Interpretation und Entdeckung des Hauptinhalts. Diese Methode kann verwendet werden, um verbale und nonverbale Interaktionen zu beschreiben (Gesten, Blicke, Körperbewegungen, Annahmen, unausgesprochene Worte oder Situationen usw.).

Die Anwendung dieser Methode in der Literatur hilft dem Menschen, in die Welt des Unbekannten einzutauchen, was die Neugier weckt, zum Nachdenken anregt, die Entwicklung der Vorstellungskraft fördert, dazu beiträgt, an unbekanntem teilzuhaben und durch eigene Erfahrungen bestimmte Erfahrungen zu sammeln. Die Anwendung dieser Methode trägt dazu bei, die Fähigkeit zu entwickeln, Informationen zwischen den Zeilen wahrzunehmen und die gegebenen Hinweise zu erfassen.

Die Eisberg-Methode ist in der Literatur ein mächtiges Werkzeug, das den Autoren hilft, ihren Geschichten Tiefe, Geheimnisse und Bedeutung zu verleihen. Die

Eisberg-Methode ist mehr als ein bloßes Zeigen und ermöglicht es dem Leser, sich aktiv an der Interpretation der Handlung und der Figuren zu beteiligen, was zu einem reicheren und fesselnden Leseerlebnis führt.

Die Anwendung der Eisberg-Methode wurde in der wissenschaftlichen Gemeinschaft schon früher diskutiert. So wurde der Begriff «Eisberg-Modell» erstmals 1974 von Floyd L. Ruch und Rose A. Zimbardo in Bezug auf Sigmund Freuds Strukturmodell der Psyche verwendet, das aus dem Es, dem Ich und dem Über-Ich besteht. Das Es und Teile des Ichs stellen den unbewussten Teil der Persönlichkeit dar, während der Rest bewusst ist. Es ist anzumerken, dass Sigmund Freud diese symbolische Beschreibung nie in dieser Weise verwendet hat.

Im Allgemeinen wird die Eisberg-Methode als ein Modell der Kommunikation angesehen. So ist laut den Experten der international Association of Project Management (IAPM) die zwischenmenschliche Kommunikation eine Art Füller, bei dem 20 % bewusste und sichtbare Informationen sind (Sachebene) und 80 % der unbekannte Teil des Eisbergs, die Beziehungsebene, die sich durch Emotionen, Erfahrungen und nonverbal (Gestik, Mimik, Tonfall usw.) äußert. Konflikte werden jedoch auf beiden Ebenen beobachtet [2].

Megan Lurz betrachtete das Eisberg-Modell als ein Mittel, um mit dem Einzelnen Kontakt aufzunehmen und ihn zu motivieren. Ihrer Meinung nach besteht ein wichtiger Bestandteil der zwischenmenschlichen Interaktion darin, *«eine Reihe von Gesprächsfertigkeiten zu erlernen, die natürlich sind und den Fokus auf den Kunden halten»* [1]. Sie ist der Meinung, dass diese Technik die wichtigsten Themen für den Einzelnen aufdeckt und zur Entwicklung der Kommunikation beiträgt. Die Verwendung von drei aufeinanderfolgenden Fragen im Format Fakten ⇒ Bedeutung ⇒ situativer Kontext hilft, die Gefühle und Werte der Person in Bezug auf eine bestimmte Situation zu verstehen. Situationsbezogene Fragen helfen den Personen, eine Geschichte rund um ihre Fakten zu erzählen und mitzuteilen, was ihnen wichtig ist. Beispielsweise wird den Personen eine offene Frage in der Form *«Was haben Sie getan, um...?»* gestellt. Mithilfe von klärenden Fragen werden dann die eigene Geschichte und die Werte der Person

verdeutlicht. Mit Sätzen wie «*Es scheint, dass...*» oder «*Mir ist aufgefallen, dass...*» oder «*Ich bin daran interessiert, mehr über dieses Thema zu erfahren...*» wird die Person ermutigt und inspiriert, ihre Ziele zu verfolgen. Sie ist der Meinung, dass die Anwendung des dreistufigen Ansatzes der Eisberg-Methode dazu beitragen kann, dass sich der Einzelne gehört und verbunden fühlt, was die Beziehung vertiefen und bereichern sowie Vertrauen und dauerhafte Beziehungen aufbauen kann.

Das Eisberg-Modell zum Beispiel wird verwendet, um Probleme in der interkulturellen Kommunikation zu verstehen und zu lösen. Das Konzept der Kultur ist schwer zu definieren, da es eine Vielzahl von Perspektiven umfasst. Im Allgemeinen ist es die Sichtweise des Einzelnen auf die Welt, die zur Komplexität beiträgt, und mithilfe bestimmter Modelle wird das Konzept der Kultur spezifischer. Zum Verständnis der Kultur in der Gesellschaft werden mehrere Modelle verwendet: die kulturelle Zwiebel von Geert Hofstede als Metapher oder Modell zur visuellen Darstellung von Kultur, das Baummodell und das Modell des kulturellen Eisbergs von Edward T. Hall. Dank dieser Herangehensweise an das Verständnis von Kultur ist eine Person in der Lage, Informationen über die kulturellen Werte einer anderen Person zu erhalten, um die interkulturelle Kommunikation zu erweitern.

Das Eisberg-Modell der Kultur konzentriert sich auf die Untersuchung des menschlichen Verhaltens, das in verschiedene Schichten unterteilt und im Schnitt als Eisberg dargestellt wird. Diese Darstellung des Eisbergs stellt die Verbindung zwischen dem Verhalten und den von Menschen geschaffenen Dingen, Werten und Überzeugungen her, die auch in tiefere Strukturen eingebettet sind. In diesem Modell werden oberflächliche Merkmale, Merkmale der mittleren Ebene und tiefere Strukturen betrachtet. Die oberflächlichen Merkmale beziehen sich auf das beobachtbare Verhalten, die mittleren Merkmale auf Werte, Einstellungen und Überzeugungen und die Tiefenstrukturen auf unbewusste kulturelle Überzeugungen und Normen.

Das Eisberg-Kulturmodell wird als ein Modell kultureller Werte betrachtet, das in der interkulturellen Kommunikation und im Konfliktmanagement eingesetzt wird. Es ist eine Methode zum Verstehen und Lösen von Problemsituationen, die darauf abzielt, die

Grundursache eines Konflikts zu ermitteln. Diese Methode basiert auf einem tiefen Verständnis des Inhalts, der Ursachen und der Merkmale von Konflikten. Sie ermöglicht es, Wege zur Überwindung von Streitigkeiten zu finden, die auf persönlichen Werten wie gegenseitigem Respekt und Verständnis basieren.

Die Umsetzung des Eisbergmodells im interkulturellen Bereich erfolgt in mehreren Schritten:

✓ ***Oberflächliche Identifizierung des Problems*** (Identifizierung von Unterschieden im Verhalten, die an der Oberfläche liegen);

✓ ***Identifizierung der Ursachen*** (Untersuchung und detaillierte Studie der Ursachen und Symptome);

✓ ***Identifizierung von Lösungen*** (Entwicklung einer Strategie und Suche nach alternativen Optionen);

✓ ***Umsetzung*** (unmittelbare Schritte und Maßnahmen, Erwartungen und Enttäuschungen);

✓ ***Erzielung von Ergebnissen und Anwendung von Präventivmaßnahmen*** in der Zukunft.

Ein solches schrittweises Vorgehen trägt dazu bei, den Prozess der interkulturellen Beziehungen zu erleichtern, kulturelle Unterschiede zu verstehen und das Bewusstsein für die Gesellschaft als Ganzes zu schärfen, wobei die individuellen Werte berücksichtigt werden.

Peiru Zhangs Artikel «Study on the Application of Satir's Iceberg Theory in the Psychological and Emotional Relief of College Students» (Studie über die Anwendung der Satir'schen Eisberg-Theorie bei der psychologischen und emotionalen Entlastung von College-Studenten) erörtert ein Dialogsystem, das auf der Satir'schen Eisberg-Theorie basiert, um den psychologischen und emotionalen Zustand chinesischer Studenten zu erleichtern. Junge Menschen sehen sich nach dem Schulabschluss oft mit Schwierigkeiten konfrontiert und spüren eine große Kluft zwischen ihrem idealen Leben und dem Leben an der Universität. Die Doppelbelastung durch Wettbewerb, Familie, Arbeit, zwischenmenschliche Beziehungen und akademisches Pensum fordert

ihren Tribut an die geistige und körperliche Gesundheit. Nach Ansicht des Forschers kann ein dialogisches intelligentes Robotersystem, das sich auf ergänzende Therapie- und Hilfsdiagnosemethoden der psychologischen Kommunikation stützt und sich an Satirs Eisberg-Theorie orientiert, chinesischen College-Studenten helfen und sie in ihrem Leben begleiten und dadurch tatsächlich verbessern. An der Umfrage nahmen 100 Studenten teil. Die Fragen konzentrierten sich auf die Ermittlung des Stressniveaus. Die Ergebnisse der Umfrage zeigten, dass 64 % der Studenten manchmal Stress erleben, 23 % der Studenten starken Stress haben und 30 % der Studenten ein geringes Stressniveau haben. Mit anderen Worten: Laut Peiri Zhang erleben Studierende einen gewissen Druck durch die akademische Atmosphäre, und der Anteil der Studierenden mit hohem Stressniveau sollte nicht ignoriert werden [3].

Einer der Vorteile von Satirs Eisberg-Theorie ist, dass sie der Entwicklung der Würde eines jeden Menschen mehr Aufmerksamkeit schenkt, die Kommunikation fördert und die Menschen zu vollständigeren Individuen macht, was wichtiger ist als der Versuch, die Symptome selbst zu beseitigen. Diese Theorie kann den Menschen helfen zu verstehen, dass sich jede Lebensform nach ihren eigenen Merkmalen entwickelt und dass alte Entwicklungsmuster, die den Menschen unterschiedliche Lebenserfahrungen ermöglichen, Respekt verdienen.

Das letztendliche Ziel einer solchen Behandlung besteht also darin, eine Harmonie zwischen Körper und Geist, zwischen Innen und Außen zu erreichen, um das maximale Potenzial eines Menschen freizusetzen. Mit den Annehmlichkeiten des intellektuellen Zeitalters wurde das theoretische Konzept des Satir-Modells mit Big Data im Internet kombiniert und in Form von intelligenten Produkten, die psychologische Probleme lösen, in den Alltag der Menschen integriert.

Heute findet die Satir-Eisberg-Theorie in vielen Disziplinen wie Psychologie, Soziologie und Pädagogik, insbesondere in der Familienerziehung, breite Anwendung.

Laut Meng Yali bietet die Satir-Theorie viele Empfehlungen für die psychologische Entwicklung von Schülern, da sie das Bewusstsein für die besondere Bedeutung der eigenen Existenz sowie die nachhaltige Entwicklung der psychischen

Gesundheit und die gesunde Entwicklung der geistigen Fähigkeiten der modernen Jugend fördert. Da es keine systematische Erklärung für die Entwicklung der psychischen Gesundheit in der Online-Umgebung gibt, wird die Integration von psychischer Gesundheit und dem Smart Grid zu einem Trend in der Entwicklung der modernen Gesellschaft [3].

Wang Yu hat in der Praxis bewiesen, dass das Satyr-Modell die Fähigkeit von Studienanfängern zur Selbstfürsorge effektiv verbessern kann, indem es ihnen hilft, Selbsterkenntnis zu erlangen und Interesse und Vertrauen in die Selbstwahrnehmung und -veränderung zu wecken, was auch die Fähigkeit des Modells zeigt, Menschen zu inspirieren [3].

Zeping Cai glaubt, dass Menschen durch die Eisberg-Theorie ein klares Verständnis ihrer Werte und Ziele erlangen und ihr Potenzial erkennen können. Wenn sie das Wissen über die verschiedenen Stufen des Eisbergs in ihrem Leben und bei ihren Aktivitäten anwenden können, können sie Verbesserungen erzielen. Dies deutet auch darauf hin, dass die Eisberg-Theorie eine große Wirkung auf die Selbstfindung hat [3].

Laut Peiru Zhang kann die Eisberg-Theorie von Satir den Schülern helfen, die negativen Auswirkungen von Druck zu mildern und ihre Lernfähigkeit und ihr Selbstwertgefühl zu verbessern. Darüber hinaus berücksichtigen intelligente Produkte die Privatsphäre der Nutzer und setzen die Theorie in die Praxis um. Daher wird vorgeschlagen, die Eisberg-Theorie und die Beratungserfahrung von Satyr auf die Entwicklung intelligenter Roboter-Kommunikationssysteme anzuwenden. Ein solches Modell kann nicht nur mehr Menschen helfen, sondern auch der Gesellschaft ermöglichen, mehr schöne psychologische Theorien zu lernen, damit die Menschen nicht das Gefühl haben, dass die Psychologie weit vom Leben entfernt ist.

Der kanadische Pädagoge und Forscher Jim Cummins hat Theorien und Modelle entwickelt, die uns helfen können, die Interaktion zwischen kognitiver und akademischer Sprachentwicklung zu verstehen. Er übernahm und verfeinerte die sogenannte Eisberg-Theorie, die es uns ermöglicht, zwischen grundlegenden

interpersonellen Kommunikationsfähigkeiten (BICS) und kognitiven akademischen Sprachfähigkeiten (CALP) zu unterscheiden.

Um eine Sprache zu lernen, verwenden wir die kommunikative Sprache (im Alltag) und die akademische Sprache (Verstehen des Vokabulars eines bestimmten Fachgebiets, Sortieren von Informationen, Lesen von Lehrbüchern, Ausfüllen von Testaufgaben, Schreiben, Einschreiben, Prüfungen). Laut Jim Cummins hat jede dieser Sprachen ihre eigenen Regeln und Eigenheiten. Die kommunikative Sprache ergibt sich oft aus dem Kontext einer bestimmten Situation, erfordert keine so komplexen Sprachkenntnisse und ist daher leichter zu erlernen.

Es wird angenommen, dass Kinder im Alter von 3-5 Jahren Fremdsprachen schneller lernen. In dieser Zeit sind die Sprachkenntnisse bereits ausgebildet, und das Gehirn selbst ist aktiv und flexibel. Die Reifung des Gehirns ist ein langwieriger Prozess, der in seinen Zonen und Ebenen je nach Altersstufe unterschiedlich verläuft. Das Gehirn entwickelt sich, indem es neue Ebenen auf die alten aufbaut, wobei die alte Ebene in die neue übergeht und so die Basis bildet.

Die meisten Kinder entwickeln zunächst die kommunikative Sprache (d. h. die gesprochene Sprache), aber es dauert viel länger, bis sie eine Fachsprache entwickeln, die ein erfolgreiches Lernen ermöglicht. Im Allgemeinen kann man sagen, dass Kinder, die eine Fremdsprache als Zweitsprache lernen, diese in zwei bis drei Jahren fließend beherrschen können, je nachdem, wie groß der Unterschied zwischen ihrer Muttersprache und der anderen Fremdsprache ist, sowie je nach Persönlichkeitsmerkmalen, Motivation, familiärem Hintergrund und anderen Variablen.

Jim Cummins betont, dass die akademische Sprache bereits in der Schule durch Lesen und später durch Schreiben gefördert werden muss. Seiner Meinung nach ist es für die Entwicklung der akademischen Sprache und ihrer grammatikalischen Strukturen in Verbindung mit anderen Disziplinen entscheidend, die Schüler zu motivieren, interessante (und verständliche) Texte zu lesen und zu präsentieren.

Ich möchte auch anmerken, dass Jim Cummins die Probleme mehrsprachiger Schüler, d. h. von Einwanderern, angesprochen hat. Negative Stereotypen führen zu

Diskriminierung in verschiedenen Bereichen, darunter auch im Bildungswesen, was sich wiederum auf die Aktivitäten in Bildungseinrichtungen auswirkt. Eine wichtige Rolle spielen hier die Pädagogen, die angemessene Unterstützung bieten und negative Stereotypen über Einwanderergemeinschaften zurückweisen.

In der internationalen Forschung über die Erziehung mehrsprachiger Schüler wurden sechs Hauptlehrstrategien ermittelt. Sie setzen direkt an den Ursachen der ungünstigen Bildungsbedingungen für Schüler mit unterschiedlichen Muttersprachen an, die aus sozial benachteiligten und ausgegrenzten Verhältnissen stammen.

Diese Strategien sind:

- ✓ Förderung des Sprachverständnisses und der Sprachproduktion durch die «Scaffolding»-Methode;
- ✓ Stärkung der Entwicklung der akademischen Sprache in allen Fächern;
- ✓ Die Nutzung der Mehrsprachigkeit der Schüler;
- ✓ Motivation zum aktiven Lesen;
- ✓ Die Aufmerksamkeit der Schüler auf die Erfahrungen, das Wissen, die Kultur und die Sprache ihrer Gemeinschaften lenken;
- ✓ Förderung der Identität der Schülerinnen und Schüler, indem sie in die Lage versetzt werden, ihre Sprach- und Lesefähigkeiten für intellektuell anspruchsvolle und kreative Aufgaben zu nutzen.

Nach Jim Cummins hat die Eisberg-Theorie also eine Struktur, die aus kommunikativer und akademischer Sprache besteht. Und das Umfeld der Kinder ist ein gutes Beispiel, um die Dynamik der Entwicklung, das offene und das verborgene Potenzial zu erklären. Es kann so aussehen, als ob Kinder ein höheres Sprachniveau hätten, als es tatsächlich der Fall ist, und das Niveau der akademischen Sprachkenntnisse ist vielleicht nicht auf den ersten Blick erkennbar. Gleichzeitig argumentiert er, dass die Entwicklung der akademischen Sprache der Schlüssel zur Verwirklichung des Bildungspotenzials jedes Einzelnen ist.

Die Eisberg-Methode wird im öffentlichen Leben auf verschiedene Weise eingesetzt. Vor allem hilft sie, die Persönlichkeit durch Charakter und charismatisches

Auftreten zu offenbaren, was wesentlich zur Schönheit und Größe einer Person beiträgt. Sie ist eine Art «Netzwerkdekoration» für die äußere und innere Größe der menschlichen Seele.

Es stellt jedoch auch eine gewisse Gefahr und ein Hindernis dar, wenn die Außenwelt uns negativ beeinflusst und die Geheimnisse der Persönlichkeit öffnet. Es ist wichtig, sich sicher durch sie zu bewegen, indem man die Grundprinzipien und Regeln des Heils befolgt, Erfahrung und Wissen über die Wertorientierungen sowohl der eigenen Person als auch im interkulturellen zwischenmenschlichen Umgang hat. Die Gesellschaft begibt sich in eine Miniatur-Laborversion der «Schneespitzen» des Individuums, die sich auf der tiefsten Ebene des Eisbergs bilden, und kann dazu beitragen, die Auswirkungen der «globalen Erwärmung» auf ihr künftiges Wachstum abzumildern.

Die Eisberg-Theorie ist also eine Metapher, die in verschiedenen Bereichen (Psychologie, Management, interkulturelle Kommunikation usw.) verwendet wird, um externe und interne Aspekte zu beschreiben, die Verhalten und Verständnis beeinflussen.

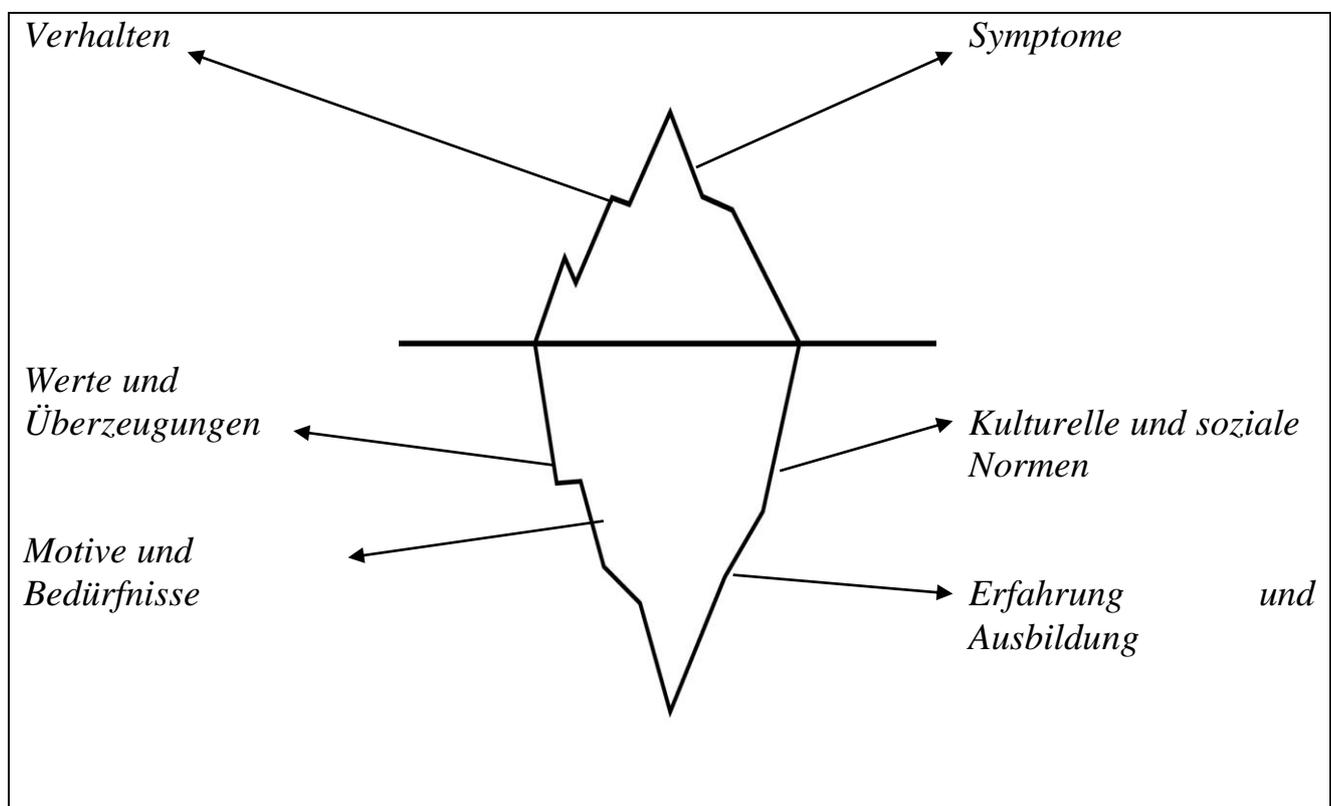

Bild 1. Die wichtigsten Aspekte von Eisbergs-Theorie

Die Untersuchung der Eisberg-Methode gliedert sich also in zwei Hauptteile:

✓ **Extern – kommunikativ** (Verhalten: Aktionen und Reaktionen, die leicht beobachtet werden können. Im Geschäfts- oder Alltagsleben kann dies z. B. die Art und Weise sein, wie sich eine Person bei der Arbeit oder in der Schule verhält, wie sie mit anderen kommuniziert und wie sie ihre Pflichten erfüllt; Symptome: in der Medizin oder Psychologie sind dies sichtbare Manifestationen einer Krankheit oder eines Problems);

✓ **Intern – akademisch** (Werte und Überzeugungen: tief verwurzelte Ideen und Prinzipien, die bestimmen, wie eine Person die Welt wahrnimmt und Entscheidungen trifft; Motive und Bedürfnisse: interne Faktoren, die das Verhalten einer Person bestimmen. Dazu können Bedürfnisse nach Sicherheit, Zugehörigkeit, Anerkennung und Selbstverwirklichung gehören; kulturelle und soziale Normen: Regeln und Erwartungen, die das Verhalten von Menschen in einer bestimmten Kultur oder Gesellschaft beeinflussen; Erfahrung und Bildung: persönliche Lebenserfahrungen und durch Bildung und Ausbildung erworbenes Wissen, das die Fähigkeiten und Kompetenzen einer Person ausmacht).

Anwendungsbereich:

✓ **Interkulturelle Kommunikation:** Die Theorie hilft zu verstehen, dass hinter offensichtlichen kulturellen Unterschieden, wie Geschmacksvorlieben, Aussehen, Traditionen, zugrunde liegende Werte, Überzeugungen und Normen stehen, die zu Missverständnissen und Konflikten führen können.

✓ **Management und Führung:** Führungskräfte können dieses Modell nutzen, um die wahren Motive und Bedürfnisse ihrer Mitarbeiter zu verstehen und Entscheidungen nicht nur auf der Grundlage des Verhaltens ihrer Mitarbeiter zu treffen.

✓ **Psychologie:** Es hilft zu verstehen, dass sich hinter sichtbaren Symptomen tiefe emotionale und psychologische Probleme verbergen können.

Zum besseren Verständnis der Eisberg-Methode in der Psychologie bieten wir einige Beispiele an, die im Alltag beobachtet werden können. Solche Aufgaben können sowohl in der Gruppenarbeit als auch in der Einzelarbeit eingesetzt werden.

Diskussion von Situationen. Es wird vorgeschlagen, sich fiktive Situationen vorzustellen. Zum Beispiel: «Sie gehen die Straße entlang und ein Obdachloser in schmutziger Kleidung und mit einem blauen Auge kommt auf Sie zu», oder «Sie fahren mit dem Auto und eine Person springt plötzlich aus dem Weg», usw. Die Teilnehmer müssen die Fragen auf der Grundlage ihrer ersten Empfindungen ohne Zögern beantworten: Was ist der erste Gedanke, der ihnen in den Sinn kommt? Was wir von außen sehen, ist nur die Reaktion unseres Gehirns auf die Situation. Als Nächstes wird vorgeschlagen, dass Sie Ihre Eindrücke und Emotionen, die diese Situation ausgelöst hat, aufschreiben. Die Liste der Eindrücke kann von aggressiven Äußerungen bis hin zu Mitleid reichen. Was jedoch zu Papier gebracht wird, ist eine persönliche Reaktion auf die versteckten «Leichen» in jedem Menschen.

Im Allgemeinen reagiert unser Gehirn sofort auf jede Situation. Wenn sich jemand eine Situation vorstellt, kann er oder sie sich vor einem Obdachlosen ekeln oder aggressiv auf eine Person reagieren, die auf der Straße läuft. Und oft ist unser «Bewusstsein» nur eine Fantasie, ein erfundener Mythos.

Übung: «Ich bin ein Eisberg». Wir schlagen vor, dass Sie sich selbst als Eisberg vorstellen und sich selbst beschreiben, wobei Sie sich zunächst auf Ihr Aussehen konzentrieren. Welche Art von Eisberg sind Sie? Jeder Mensch ist wie ein Eisberg, mit einem kleinen Teil von ihm an der Oberfläche. Was wir sehen können (Verhalten, Handlungen, Aussehen) ist ein kleiner Teil des Eisbergs. Als Nächstes schlagen wir vor, uns auf unsere eigenen Qualitäten, Bedürfnisse und Wünsche zu konzentrieren. Als Ergebnis führen wir den Einzelnen dazu, Wege zu finden, wie er sich in der Gesellschaft verwirklichen kann, basierend auf seinen Stärken und Schwächen, die eine Ressource darstellen können. Als Hilfestellung für diese Übungen verwenden wir eine synonyme Reihe von Wörtern, die eine gemeinsame Bedeutung haben (eine Liste von Bedürfnissen und Gefühlen).

Durch die Arbeit und das Verständnis für die eigenen Reaktionen lernt der Mensch zunächst sich selbst kennen, entdeckt eine Vielzahl von Eigenschaften und lernt, eine undankbare Haltung gegenüber anderen zu akzeptieren. Jeder Mensch ist wie ein Eisberg, den wir nur an der Oberfläche (Aussehen, Verhalten) sehen. Aber niemand macht sich Gedanken über die kausale Beziehung zwischen dem äußeren und dem inneren Zustand einer Person. Paradoxerweise nehmen wir jedoch eine Person durch das Prisma unserer eigenen Erfahrungen, Gewohnheiten und unseres Bewusstseins wahr – *«unseren eigenen inneren, verborgenen Teil des Eisbergs»*.

So tauschen die Kommunikationsteilnehmer unterschiedliche Informationen, Gefühle, Erfahrungen und angesammeltes Wissen aus. Dies hilft, andere zu verstehen, vertrauensvolle Beziehungen aufzubauen und Probleme zu lösen, die nicht nur für eine Person, sondern auch für eine Gruppe von Menschen wichtig sind.

Verschiedene Menschen haben unterschiedliche Lebensauffassungen, Weltanschauungen, Meinungen zu denselben Dingen und persönliche Interessen, die sich möglicherweise nicht mit denen anderer Menschen decken. Deshalb müssen wir uns aneinander anpassen und in einer Sprache kommunizieren, die für uns verständlich und akzeptabel ist. Aber nicht jeder kann oder will andere Menschen verstehen, denn jeder denkt immer mehr an sich selbst als an andere. Deshalb müssen wir uns für die andere Person interessieren, die Welt mit ihren Augen sehen und die richtigen Worte wählen, um mit ihr zu verhandeln: Kommunikation ist also nicht nur ein Mittel zur Übermittlung von Informationen, sondern auch ein Mittel zur Wahrnehmung, um die Person als ganzheitliches Objekt mit äußeren (oberflächlichen) und inneren (tiefen) Eigenschaften zu verstehen.

Liste der Referenzen:

1. Lurtz, Meghaan. Fact, Situation, Feeling – Using The Iceberg Follow-Up Model To Connect With And Motive Clients. / Kitces.com. Client Trust & Communication. Februar, 7, 2024. URL: <https://www.kitces.com/blog/iceberg-follow-up-model-discovery-questions-prospect-financial-advisor-client/>.
2. Iceberg model: communication below the surface. / IAPM. Blog. URL: <https://www.iapm.net/en/blog/iceberg-model/>.

3. Zhang P. Study on the Application of Satir's Iceberg Theory in the Psychological and Emotional Relief of College Students. BCP Social Sciences & Humanities. Volume 20 (2022). P. 411–416. URL: https://www.researchgate.net/publication/364420883_Study_on_the_Application_of_Satir's_Iceberg_Theory_in_the_Psychological_and_Emotional_Relief_of_College_Students

МОВА ЯК ЕТНІЧНА ОЗНАКА В СУСПІЛЬСТВІ

Тетяна КРАШЕНІННІКОВА

*завідувач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»,
кандидат філологічних наук, доцент*

Наталія РУКОЛЯНСЬКА

*завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна
Академія» Запорізької обласної ради, кандидат філологічних наук, доцент*

Ірина ХОЛЮД

доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», кандидат педагогічних наук, доцент

У статті розглянуто співвідношення понять «мова» та «етнос», «рідна мова» та «національна мова». Підтримано думку, що мова є не лише засобом порозуміння між людьми, але і тією ланкою, яка допомагає нації закодовувати свою історію, багатоміліметровий досвід, здобутки культури та духовну самобутність.

У процесі роботи над текстом проаналізовано низку наукових праць та названо провідних вчених щодо заявленої проблеми. Відбулася спроба простежити загальну картину співіснування мов, враховуючи етнічні ознаки в суспільстві, а також з'ясувати: як носії мов зберігають свою мовну ідентичність і право на існування у світовому просторі.

У історичному розрізі автори виділили декілька основних напрямів боротьби за незалежність мовного простору: мовна політика; асиміляція населення; двомовність; мовні війни; засвоєння мов завойовників; загроза зникнення мов; виникнення штучних мов. Також, описуючи теорію, визначено позитивні та негативні явища деяких процесів. На такі протилежності впливають етнічні вподобання суспільства конкретних країн, історичний досвід та політична воля керівників держав. Аналізуючи проблеми, автори опрацювали великий масив історичних фактів, які використано як приклади на доведення теоретичних обґрунтувань, а паралельно довели, що боротьба за мови не вщухає і сьогодні у світі, бо це боротьба за право бути самим собою, боротьба за існування.

Ключові слова: мова, рідна мова, національна мова, етнос, мовна політика, асиміляція населення, двомовність, мовна війна, штучна мова, еволюційний спосіб, катастрофічний спосіб, мовний злочин.

The relationship between the concepts of «language» and «ethnos», «native language» and «national language» are examined in the article. The opinion is supported that language is not only a

means of understanding between people, but also the link that helps the nation to encode its history, centuries-old experience, cultural achievements, and spiritual identity.

In the process of working on the text, some scientific works were analyzed, and leading scientists were named regarding the stated problem. There was an attempt to trace the general picture of the coexistence of languages, taking into account ethnic features in society, as well as to find out: how the speakers of languages preserve their linguistic identity and the right to exist in the world space.

Historically, the authors have identified several main directions of the struggle for the independence of the language space: language policy; assimilation of the population; bilingualism; language wars; learning the languages of the conquerors; the threat of extinction of languages; the emergence of artificial languages. Also, describing the theory, positive and negative phenomena of some processes are defined. Such contrasts are influenced by the ethnic preferences of the society of specific countries, historical experience, and the political will of the heads of state. Analyzing the problems, the authors processed a large array of historical facts, which were used as examples to prove theoretical justifications, and at the same time proved that the struggle for languages does not subside even today in the world, because it is a struggle for the right to be oneself, a struggle for existence.

Keywords: language, native language, the national language, ethnos, language policy, population assimilation, bilingualism, language war, artificial language, evolutionary method, catastrophic method, language crime.

Постановка наукової проблеми. Проблема співвідношення мови та етносу охоплює низку питань у науковому просторі. Спільних думок щодо цього не існує. Спробуємо подати свій погляд на співіснування мов у світі, враховуючи досвід науковців та спостерігачів. Для нашого дослідження беремо за основу такі поняття:

Мова – це характерний для людського суспільства специфічний вид знакової діяльності, який полягає у застосуванні історично усталених у певній етнічній спільноті артикуляційно-звукових актів для позначення явищ об'єктивної дійсності, їх ідеальних відображень у свідомості з метою обміну між членами спільноти осмислюваною інформацією та фіксації інформації шляхом механічного звукозапису або переведення звукових мовних актів у письмові знаки [25, с. 346].

Етнос – спільнота людей, що історично склалася та має соціальну цілісність і певний етап поведінки [23, с. 484].

Народ, етнос як суб'єкт культури, історії – це мовна спільнота. З часом вона або розчиняється в іншій спільноті чи спільнотах, або формується в цілісну, завершену націю із власною державністю. Якщо поняття «етнос» охоплює

поняття *нація, народ, народність, плем'я*, то можлива відмінність між ними має кількісний, а не якісний характер: нація або народ кількісно більші, ніж народність, а народність так само більша, ніж плем'я [3, с. 113].

Активне формування національних мов, у тому числі і європейських, почалося у ХІХ столітті. Боротьба за мови не вщухає і сьогодні у світі, бо це боротьба за право бути самим собою, боротьба за існування.

Науковцями були проведені дослідження щодо рідних мов. **Рідна мова** є та мова, яка вироблена певним народом та його предками на конкретній території і пристосована саме до його умов існування, менталітету, способу мислення. Вона є рідною не тільки для всього народу, а й для кожного окремого індивіда, що належить до цього народу, незалежно від того, носієм якої мови він став при появі на світ. Якщо народ втрачає свою мову, він перестає бути народом.

Національну мову формують, розвивають, збагачують, удосконалюють, пристосовують до свого менталітету, до природного оточення, до мінливих умов життя багато поколінь. Адже її становлення відбувається не раптово, а може тривати від сотень до тисяч років. Л. Гамаль вважає, що національна мова є не лише засобом спілкування, але й однією з найважливіших ознак етносу (нації), видом суспільної свідомості, специфічним способом оволодіння дійсністю та життєдіяльності як окремої взятої людини, так і спільноти [10, с. 373].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До уваги дослідників щодо розкриття цілісної парадигми феномена «етнос» у коло проблем потрапляють зв'язок мови з ментальністю етносу, вплив мови на мислення (С. Костянтинова, О. Кульчицький, В. Крисаченко, А. Княжицький, Ю. Шевельов).

Кожний народ будує власний, своєрідний образ світу, тому ми простежуємо наукові праці, у яких розглянуто: проблеми двомовності, мовні питання у процесі етнонаціонального розвитку і формування політичної ідентичності (М. Антонович, Н. Бердяєв, М. Вівчарик, І. Дзюба, В. Іванишин, І. Іванов, В. Котигоренко, Т. Клишченко, В. Коваль, В. Лісовий, О. Майборода, Л. Масенко, П. Надолішній, Л. Нагорна, Я. Радевич-Винницький, П. Толочко, В. Хмелько,

М. Шульга, Л. Шкляр); питання української мови як національної (А. Бичко, І. Бичко, М. Брачевський, П. Голубенко, Н. Горбач, О. Забужко, В. Іванишин, М. Коцюбинська, Є. Маланюк, І. Огієнко, С. Павличко, А. Погрібний, М. Попович, О. Потебня, Я. Радевич-Винницький, В.Янів); варіанти ведення мовних війн від давнини до сучасності (І. Больман, В. Селезньов) та інші.

Мета дослідження. Простежити загальну картину співіснування мов, враховуючи етнічні ознаки в суспільстві, а також з'ясувати: як носії мов зберігають свою мовну ідентичність і право на існування у світовому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Мова для кожного народу – це ніби друга природа, що оточує його та завжди з ним поряд, виконуючи роль комунікативної системи, кінцевою метою якої є створення спільноти, культури, суспільства. На думку Л. Васильєвої, вона також постає засобом і символом спільності, її духовним потенціалом, виразником та структурною частиною ідентичності (на індивідуальному та колективному рівнях), а тому найтісніше пов'язана з нацією [5]. Мова є не лише засобом порозуміння між людьми, але і тією ланкою, яка допомагає нації закодовувати свою історію, багатовіковий досвід, здобутки культури та духовну самобутність. Вчені підтвердили, що мова у вигляді *коду* (засіб комунікації, який проявляється через природність або штучність мови) існує в нейроклітинах людського мозку і генетично передається від батьків до дітей.

Як фіксує світова практика, в історичному розрізі можна виділити декілька основних напрямків боротьби за незалежність мовного простору.

1. Мовна політика. Її розуміють як сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі. У багатонаціональних державах мовна політика є складником національної політики, вона віддзеркалює її принципи, відповідає ідеології [15, с. 185].

Розглянемо як мовна політика реалізовується в дійсності. Адже саме вона допомагає відбутися таким процесам у суспільстві, як:

Утвердження особистості як носія мови в одномовному суспільстві з метою збереження ідентифікації. Маємо тут зосередити увагу на тому, що збереження мовного ресурсу нації залежить також від кожного його носія, від його рівня відповідальності. Яскравим прикладом щодо цього є мовна особистість Еліезер Бен-Єгуди, який поклав життя на те, щоб зробити з напівмертвого іврити мову повсякденного життя євреїв. У Палестині його родина стала першою, де розмовляли лише івритом. Він заснував газету цією мовою, організував Комітет мови іврит, розпочав публікацію багатотомного словника, куди включив кілька тисяч власних новотворів. Через певний час з'явилося перше покоління дітей, для яких ця мова стала рідною з пелюшок. Сьогодні іврит – державна мова Ізраїлю, а подвиг Е. Бен-Єгуди став прикладом мовного відродження [22, с. 70]. Також кримськотатарський просвітитель Ісмаїл Гаспринський у 1883 році під гаслом «Єдність у мові, думках і діях» видавав тюркську газету «Терджиман» («Тлумач»), що мала тисячі передплатників, у тому числі і за кордоном. Мова газети була такою, що її міг зрозуміти кожен тюрк – «від човняра в Босфорі до погонича верблюдів у Кашгарії» [22, с. 65].

Утвердження націй у світовому просторі зі збереженням ідентичності. Важливим компонентом цього процесу є правильно прийняті політичні рішення керівників держав. Саме їхній погляд на націю через призму збереження мови має велике значення. Варто згадати у такому напрямку першого президента Туреччини Мустафу Кемаля Ататюрка, який, розуміючи роль мови в державотворенні та націєтворенні, доручив лінгвістам радикально оновити турецьку мову (замінити арабську абетку, що гальмувала боротьбу з неписьменністю, на латиницю). Президент особисто їздив країною і, малюючи на дошці нові літери, пояснював співвітчизникам, як їх слід вимовляти. Його мовна реформа є досі найкращою в країні [22, с. 79].

Необхідно відзначити і Жака Тубона, колишнього міністра культури й франкофонії, автора закону щодо зміцнення статусу французької мови (1994 р.). Цей закон офіційно закріпив її вживання в більшості суспільних сфер, а для порушників укладач передбачив покарання штрафами й навіть ув'язненням [22, с. 107]. Крім цього, підняття мовного питання політиками з метою дискредитації мови або її носіїв прирівнюється до зради держави.

В Україні лише президент В. Ющенко відвідував Лінгвістичний навчальний музей при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, а президент П. Порошенко намагався підняти рівень розуміння нації щодо відповідальності за якісне володіння державною мовою. На жаль, усі ці кроки можна прирівняти до стартових, враховуючи кількість років незалежності держави.

2. Асиміляція населення. Звичайно, що контактування мов можна теж розглядати як із позитивного боку (мирне співіснування різномовного населення на одній території; різномовне населення живе на сусідніх територіях; населення вступає в різноманітні (економічні, торговельні, культурні та ін.) стосунки з населенням іншої країни; засвоєння іншої мови в процесі навчання), так і з негативного (загарбання території і поневолення корінного етносу). Як наслідки останнього: тривале й інтенсивне контактування мов може призвести до асиміляції однієї з мов, тобто до її втрати, але втрачена мова не зникає безслідно – вона розчиняється у мові загарбника, вносячи певні коригування у вимову та лексичний склад.

Наприклад, Олександр Лукашенко отримав історичний шанс очолити мовне відродження, проте, ставши президентом, через референдум запровадив другу офіційну мову – російську. Наслідки: сьогодні білоруси майже зовсім не розмовляють білоруською мовою. Білорусь – єдина слов'янська держава, яка не захищає національну мову [22, с. 30], а також поступово втрачає свою територію.

3. Двомовність. У науковому просторі її сприймають як одночасне або перемінне користування двома мовами на особистому та суспільному рівнях.

Двомовність може бути добровільним вибором людини або соціуму, але й може спричинятися певними обставинами, корені яких сягають у минуле [14, с. 66].

До *позитивних* прикладів можемо віднести таку світову практику:

1. Двомовність у Сполучених Штатах Америки, в першу чергу, розглядають з економічної точки зору: двомовні люди легко конкурують на ринку праці, ніж одномовні (Проект громадянських прав «Реалізація переваг багатомовної робочої сили», 2013-2014 рр.). Спираючись на цю інформацію уряд США та уряди окремих штатів надають активну підтримку вивченню іноземних мов. – Варто не забувати українська мова користується сьогодні популярністю у світі.

2. На території Канади населення підтримує рівний статус офіційних мов (англійської, французької) і бореться за їх активне використання та запровадження як у побутовому житті, так і професійній діяльності.

Як *негативне* явище: радянський та пострадянський простір, боротьба, на сьогодні незалежних держав, за право зберігати на своїх територіях національні мови без підлаштування під носіїв інших мов. Виборювання права бути господарями на своїй землі через право на рідну мову.

4. Мовні війни. Мова часто стає знаряддям боротьби, особливо коли вона через історичні обставини підпадає під вплив сильнішого, експансивного сусіда, а мовні війни нерідко відбуваються паралельно з війнами справжніми, або ще частіше їм передують.

Світова історія має чимало прикладів щодо такої боротьби. Наприклад, перебуваючи з 1919 року у складі Італії, німецькомовна провінція Південний Тироль зазнавала посиленого італійщення. Коли місцевий активіст Зепп Кершбавмер пересвідчився, що мирними методами годі сподіватися захистити мовні права, вирішив перейти до радикальних дій. Улітку 1961 року він із одностороннім підірвав лінію електропередач, через що було знеструмлено велику промзону. Його засуджено як терориста до 15 років ув'язнення [22].

Варто згадати баскську мову (мова, якою розмовляють у регіонах Наварра на півночі Іспанії та південній Франції; друга назва – еускара). Вона довгий час була

мішенню для іспанського диктатора Франсіско Франко, який змушував використовувати іспанську мову і забороняв баскську з 1939 по 1975 року. Щоб захистити своє право спілкуватися баскською мовою, у 1960-ті роки було створено терористичне угруповання ЕТА (у перекладі повна назва «Баскська Батьківщина і Свобода»), яке вбило сотні людей у боротьбі за незалежність. [12]. Отже, мову використовували як зброю.

У Камеруні в регіонах проживання англомовних меншин виникли заворушення через дискримінацію з боку франкомовної більшості. Вісім із десяти регіонів Камеруну є переважно франкомовними, проте два регіони, Північно-західний і Південно-західний, є англомовними. Протести в цих провінціях відбувалися під гаслами «проти статусу другорядних громадян». За Конституцією Камеруну англійська та французька мови є офіційними і мають однакові права, проте в англомовних регіонах офіційні документи переважно створюють французькою мовою і нею активно спілкуються деякі міністри [7].

Не можемо у цьому пункті оминати і Україну. Українська мова, у процесі становлення, відчула на собі впливи багатьох мовних політик: Литви (XV ст.), Польщі (XVI ст.), Росії (від XVII ст. до XX ст.), України (кінець XX ст. до сьогодні).

Наша держава відчула на собі наслідки лінгвоциду як однієї із форм ведення мовних війн. В. Селезньов, досліджуючи проблему мовних війн, писав: «Спочатку українців намагаються переконати, що немає ніякої української мови, що це лише зіпсований польською діалект російської мови. Потім стверджують: якщо немає української мови, то немає й української нації, немає українців (є тільки малороси). Українську націю вигадали спочатку поляки на гроші австрійців, а сьогодні вигадують, що американці – уже на гроші держдепу. А якщо немає українців, то немає й України» [21, с. 4-5].

Для українців рідна мова – це мова нашої нації, мова предків, яка зв'язує нас між собою із попередніми поколіннями, їхнім духовним надбанням. Українська мова – мова корінного населення України та українців, які

проживають за її межами. Мова безмежна за своїми ресурсами. Українці завжди відрізнялися своєю толерантністю до інших націй, за що постійно й страждали.

Росія активно здійснювала та здійснює й досі не лише фізичне знищення українці, але й застосовує до нас ряд мовних тортур, які у світовій практиці вважають мовними злочинами: *публічні образи, приниження нації, знищення комунікативного простору між комунікантами, утримання мовних заручників*. Останні події довели, що ми систематично живемо у стані мовної агресії (насильницьке нав'язування етносу нерідної мови як засобу комунікації, освіти, науки, культури тощо) та комунікативного шоку (усвідомлення несумісності в нормах і традиціях спілкування етносів, яке виникає в умовах безпосередньої міжкультурної комунікації і супроводжується неадекватною інтерпретацією або прямим відторгненням комунікативного явища представником гостьової національної лінгвокультурної спільноти з позицій власної комунікативної культури). Російська держава, не тільки фізично, але й через засоби масової інформації, продовжує наступальні злочинні дії проти нашого народу, активно вчиняючи мовний (маніпуляція руйнівного характеру, що тиражується засобами масової інформації з метою впливу на масову свідомість) та мовленнєвий (правопорушення, що полягає у здійсненні засобами вербальної поведінки, шляхом використання продуктів мовленнєвої діяльності, тобто текстів, які поширюються в ЗМІ) злочини через *нав'язування брехливої картини світу; апеляцію до суспільного розуміння; брехню, образу, словесний екстремізм, загрозу насилля й вбивств*. На сьогодні по відношенню до нашої країни та наших громадян у Росії ми чуємо *українці – фашисти, мова – другорядна, бидляцька, росіяни – рятівники світу від терористів і подібні речі*. У Росії такий вид злочину не є тяжким, адже він допомагає владі тримати суспільство з необхідними думками, але для нас такі дії сусідньої держави мають серйозні наслідки.

Активно на сьогодні відбувається мовне перевиховання вивезених та захоплених у полон людей з метою зміни в них мовленнєвої поведінки. Швидка і груба стратегія, якою у світі користуються багато років (Історія Малінче –

дівчина, яка намагаючись вижити, стала перекладачем для іспанців, а на батьківщині вона стала символом зради своєї культури), – викрадання людей і змушення їх виконувати роль провідників та перекладачів. Давайте задумаємося: скільки ми потім дізнаємося ще таких фактів, коли представників народу України на окупованій території змушують допомагати росіянам, тримаючи під дулом автомата рідних або близьких людей. Враховуючи скільки років держава-агресор займалася публічним приниженням української мови та її носіїв, то ще невідомо, які варіанти мовні ми отримаємо як наслідок.

Дуже довго українська мова на території України перебувала в стадії між мовою та говіркою. Через історичні впливи українці поколіннями усувалися від повноцінного формування особистості, можливого лише в рідномовному середовищі. Український народ, маючи свої етнонаціональні особливості, своє призначення, на засадах християнства й загальноєвропейської культури творить свій національний український виховний ідеал [2, с. 348].

5. Завойовані народи засвоюють мову завойовників. Війна завжди несе із собою горе та страждання, але найгірше – це опинитися у окупації. Коли носіїв однієї культури намагаються переробити під носіїв іншої культури, знищуючи непокірних. Такі процеси відображаються і в мовах. Так, наприклад, згадаємо романш – романську мову народу ретів, який, як вважають, з'явився в Альпах приблизно в 500 р. до н.е. Коли римляни захопили цю землю, мова романш розвинулась як варіант вульгарної латини, так само, як французька, італійська, іспанська та інші романські мови. Фактично романш – це збірна назва п'яти письмових регіональних варіантів ретороманської мови: сурсільванський, сутсільванський, сурміранський, путерський, вальядерський [20].

6. Загроза зникнення мов. Зникнення мов та їх носіїв не є новиною на сьогодні. На жаль, можемо лише фіксувати такі сумні процеси. Проте маємо і спроби боротьби за виживання. У 2008 р. відбувся форум, у якому переважно брали участь шість груп корінних народів Арктики (Міжнародна асоціація алеутів, Рада атабасків Арктики, Міжнародна рада гвічнів, Циркумпольярна рада

інuitів, Російська асоціація корінних народів півночі, Союз саамів), а також вчені, активісти, політики, які порушували питання щодо зникаючих мов (у їхніх мовах відображені кліматичні зміни Арктики). Особливу увагу приділяють науковці та дослідники заповненню Червоної книги мов, яка допомагає зберігати пам'ять про ті мовні культури, які, на жаль, поновити практично неможливо.

7. Виникнення штучних мов. Нові мови з'являються двома способами: еволюційним та катастрофічним.

Еволюційний спосіб – фіксує потреби в особливій комунікації певної когорти людей, враховуючи зміни в соціальному процесі сприйняття світу та навколишнього середовища. Одним із прикладів є мовна діяльність польського окуліста Людвіка Лазара Замнегофа, який вважав, що етнічні забобони і чвари виникають переважно через мовні бар'єри. Саме тому він вирішив створити спільну мову як засіб порозуміння та миру між народами. 1887 року під псевдонімом «Др. Есперанто» опублікував проєкт штучної мови, граматику якої налічувала 16 правил без жодного винятку, а лексика базувалася на романських, германських і слов'янських коренях. З усіх міжнародних планових мов есперанто – найуспішніша та найпоширеніша [22, с. 67].

Катастрофічний спосіб – спосіб виникнення, переважно у важких умовах (під політичним тиском; під час загарбницьких воєнних дій; під час примусового тиску представників однієї нації на представників іншої). Створення деяких штучних мов теж має сумні історії. Давайте пригадаємо східне узбережжя Папуа-Нової Гвінеї, дітей, яких забрали від батьків і привезли в дитячий будинок, створений німецькими месіонерами. Діти, щоб показати своє ставлення до цих людей у дитячих будинках створили свою мову, яку називали по-різному: неправильна німецька, наша німецька, калічена німецька або унзердойч. В усьому колонізованому світі пригноблені переходили на мови загарбників і відтворювали з них у знак протесту щось нове. В результаті виникали гібридні мови. Їх часто висміювали і називали неповноцінними або кумедно створеними варіантами європейських оригіналів.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, виділяючи в історичному розрізі декілька основних напрямів боротьби за незалежність мовного простору, з'ясовано, що на такі процеси активно впливають: етнічний досвід та етнічні вподобання населення деяких держав, історичний досвід та політична воля керівників держав, а також мовна політика, яку останні впроваджують у життя.

Список використаної літератури

1. Бердяєв Н. Національність і людство. *Сучасність*. 1993. №1. С. 154–157.
2. Білан Т. Етнокультурний вимір українського виховного ідеалу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції* / Упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь. Дрогобич: Посвіт, 2009. 456 с. С. 345–352.
3. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: Навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів. Київ: «Артек», 1996. 224 с.
4. Больман І. Мовні війни в Європі / пер. з фр. Київ, 2007. 280 с.
5. Васильєва Л. Мова як засіб функціонування й ідентифікації культури. *Ритми сучасної філології: до 50-річчя професора Т. А. Космеди: Збірник наукових статей* / Упоряд. Ф. С. Бацевич. Львів: ПАІС, 2007. С.126–137.
6. Вівчарик М. М. Україна: від етносу до нації. Київ: Вища школа, 2004. 239 с.
7. В Камеруні заворушення на мовному ґрунті/ *Інтелектуальна кнайпа «Чудова Мова»*. URL: <http://chumova.com>. (дата звернення 08.02.2018).
8. Внаслідок російської агресії, окремі етнічні спільноти України, які репрезентують унікальні у світі культури, можуть остаточно зникнути. URL: <https://dessa.gov.ua/okremi-etnichni-spilnoty-ukrainy-mozhut-znyknuty/> (дата звернення 16.07. 2022).
9. Воропаєва Т. Українська мова як базова основа національної ідентичності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*. 2007. № 11. С. 13–17.
10. Гамаль Л. Рідномовний обов'язок громадянина України. *Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції* / Упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь. Дрогобич: Посвіт, 2009. 456 с. С. 373–376.
11. Дашкевич Я. Основні етапи етнічної історії української нації. *Родовід*. 1991. № 2. С. 32–36.
12. Еускара, мова басків, – найзагадковіша мова Європи. *Інтелектуальна кнайпа «Чудова Мова»*. URL: <http://chumova.com>. (дата звернення 08.02.2018).
13. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Відродження, 1994. 218 с.
14. Іванов І. Двомовність і процеси політичної ідентичності в поліетнічному суспільстві. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 66–75.

15. Історія української мови: словник-довідник / ідея, упорядкування та окремі статті В. В. Денисюка. Умань: Візаві, 2013. 387 с.
16. Коваль В. Історичне прокляття України: двомовність. *Слово і час*. 1996. № 7. С. 79–84.
17. Лісовий В. Проблеми двомовності. *Сучасність*. 1999. № 9. С. 140–147.
18. Масенко Л. Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2021. 176 с.
19. Потебня О. Мова. Націоналізація. Денаціоналізація: статті та фрагменти / Упорядкування та вступна стаття Ю. Шевельова. Нью Йорк, 1992. URL: diasporiana.org.ua (дата звернення 18.09.2022)
20. Ретороманська мова: цікаві факти про найменшу мову Швейцарії. *Інтелектуальна кнайпа «Чудова Мова»*. URL: <http://chumova.com>. (дата звернення 08.02.2018).
21. Селезньов В. Мовні війни: Міф про «зіпсованість» української мови / Володимир Селезньов. Харків: Віват, 2016. 256 с.
22. Селігей П.О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання / НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 118 с.
23. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «ШКОЛА», 2006. 1008 с.
24. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу). Київ: Грамота, 2006. 240 с.
25. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид. випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

МОВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ

Дмитро ЛЕОЩЕНКО

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки

КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

Стаття присвячена аналізу значущої ролі мови для світогляду та світоглядних орієнтацій людей. Сформована у процесі еволюції здатність мови бути носієм культурно-історичних смислів перетворює її зі знакової системи на форму етнічного світосприйняття та світорозуміння.

Враховуючи важливість мови як однієї з детермінант формування етнічного світогляду, слід визнати очевидну необхідність якнайретельнішого вивчення міжмовних відповідностей та актуальність цієї проблеми для оптимізації міжкультурної комунікації.

Ключові слова: мова, світогляд, культура, гіпотеза «лінгвістичної відносності», мовна картина світу.

The article is devoted to the analysis of the significant role of language for outlook and worldview orientations of people. The ability of language to be a carrier of cultural and historical meanings, which has formed in the process of evolution, transforms it from a sign system into a form of world's ethnic picture and worldview.

Given the importance of language as one of the determinants for the ethnic worldview's formation, it should be recognised that there is an obvious need for careful study of interlanguage correspondences and the relevance of this problem for optimizing intercultural communication.

Key words: language, worldview, culture, hypothesis of «linguistic relativity», language picture of the world.

Постановка проблеми. Теоретичне осмислення ролі мови у формуванні світогляду бере початок з моменту виникнення мови як системи символів і знаків. Довгий час українські мовознавці в епіцентр своїх досліджень ставили мову в її співвідношенні з культурою, що ілюструється визначеннями таких галузь мовознавства як етнолінгвістика та лінгвокультурологія. Показовим є той факт, що лінгвісти активно застосовують гіпотезу «лінгвістичної відносності» та використовуючи поняття «мовна картина світу». При цьому якось не звертається увага на те, що концептуально зазначена гіпотеза ґрунтується на твердженні про своєрідність національного характеру, яка зумовлює структуру мовних моделей концептуалізації світу в цілому, а не тільки культури як того, що створено у цьому світі людиною. Про це ж свідчить і поняття «мовна картина світу».

Значна кількість теорій щодо ролі та функцій мови в становленні суспільства та кожної особистості зокрема засвідчує важливість наукового осмислення феномену мови, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз досліджень проблеми. Про активні й конструктивні властивості мови та її здатність впливати на формування особливостей етнічного світобачення писали І. Гердер, В. фон Гумбольдт, Л. Вайсгербер, М. Гайдеггер та інші відомі представники філології та філософії. У фундаментальних дослідженнях вітчизняних мовознавців (від О. Потебні до О. Білодіда) мова розглядається, як вже було зазначено, здебільшого у її зв'язках з культурою. Невелика кількість сучасних вітчизняних публікацій, що досліджують відображення мовою особливостей сприйняття світу різними етносами або презентовані не лінгвістами

[7, 8], або знов-таки орієнтовані не на світогляд, а на культуру, незважаючи на претензійні назви [5].

Виклад основного матеріалу. У суспільному житті мова виконує різні функції, серед яких виділяються номінативна, когнітивна, комунікативна. Однак мова не є простим засобом номінації. Якби це було так, то не було б необхідності в існуванні різних мов. Очевидно, що її функція не вичерпується просто позначенням явищ дійсності, але також включає їх національно-культурний аспект, унікальний спосіб світобачення і світосприйняття.

Відомо, що словесні мовні знаки пов'язані як з предметним світом, так і з понятійним. Крім понятійного значення в мові закріплюються смисли, що виходять за його межі і обумовлені впливом концептів – особливих семантичних категорій, що мають національну і культурну специфіку.

Одним із перших, хто сформулював знання того, що різні мови – це майже завжди і різний менталітет був німецький філолог і філософ Вільгельм фон Гумбольдт. Він же по суті став основоположником лінгвістики як самостійної наукової дисципліни. Розвинувши вчення про мову як про неперервний творчий процес, що виражає індивідуальне світогляд того чи іншого народу і тим самим визначає ставлення людини до світу, Гумбольдт стверджував: «Мова насичена переживаннями колишніх поколінь і зберігає їх живий подих, а покоління ці через звуки материнської мови, які і для нас стають вираженням наших почуттів, пов'язані з нами національними і сімейними узами» [6].

Серед послідовників Гумбольдта не можна не згадати сучасних прихильників гіпотези «лінгвістичної відносності», більш відомої як гіпотеза Сепіра-Уорфа, відповідно до якої, структура мови визначає мислення і спосіб пізнання реальності. Хоча ні Е. Сепір, ні Б. Уорф ніколи не формулювали точних положень про вплив мови на мислення, вони такий вплив припускали. У 1929 р. Е. Сепір писав: «Справа в тому, що "реальний світ" в значній мірі несвідомо будується на основі мовних звичок групи... Світи, в яких живуть різні

суспільства, – це різні світи, а не просто один і той же світ з різними ярликами» [6].

Мова є сполучною ланкою між свідомістю і культурою. З одного боку, мова виступає способом існування свідомості, а з іншого боку, мова є невід'ємною частиною культури, основним інструментом її засвоєння. Культура не може бути успадкована генетично, і для передавання її наступним поколінням необхідний «провідник», в ролі якого і виступає мова.

Відносини між мовою і культурою через особливості сприйняття світу різними етнічними групами вивчає така галузь лінгвістики як етнолінгвістика, яка, безумовно, не є механічним поєднанням лінгвістики та етнології, а як розділ мовознавства орієнтує дослідника на розгляд співвідношення і зв'язку мови і духовної культури, мови і народного менталітету, мови і народної творчості, їх взаємозалежності і різних видів їх кореспонденції. Одне з визначень етнолінгвістики влучно характеризує її як мовознавчу дисципліну, що вивчає мову в співвідношенні з культурою через посередництво мислення; взаємодію мовних, етнокультурних та етнопсихологічних факторів у функціонуванні та еволюції мови [4, с. 10]. Вивчаючи взаємозв'язок між національною культурою і мовою, етнолінгвістика є, по суті, різновидом культурного самовираження, яке аналізує національне мислення і відображається культурними особливостями нації з точки зору мови.

Але, визнаючи нерозривну єдність мови і культури, неможливо заперечувати взаємозв'язок мови і світогляду, оскільки культура є світоглядом, реалізованим в способі життя. Суб'єктивне значення культури в тому і полягає, що вона є визначальним фактором формування світогляду, який багато в чому визначається культурним середовищем. У цьому сенсі культура є змістовною основою світогляду.

Обумовленість світогляду соціокультурними факторами і перш за все мовою ґрунтовно досліджена філософами і культурологами. Особливо пильна увага аналізу зв'язку свідомості, буття і мови стало приділятися після так званого

лінгвістичного «повороту» в філософії, початок якому було покладено в філософії екзистенціалізму і в феноменології. Більш системно мова досліджена в постструктуралізмі, що становить філософський зміст постмодернізму і формує текстову картину реальності. Мова представляється як видозмінена природа, як образ світу і спосіб «світотлумачення». Наприклад, космологія Аристотеля пояснює відмінність способів письма у різних народів наступним чином: євреї і араби пишуть справа наліво, слідуючи ходу і щоденному руху першого неба, яке, є найбільш досконалим; європейці пишуть зліва направо, слідуючи ходу і руху другого неба, сукупності семи планет; китайці та японці пишуть зверху вниз, що відповідає встановленню природи, згідно з яким у людей голова вгорі, а ноги внизу.

Показовий приклад наводить Дж. МакЕлвенні. У своїй роботі з красномовною назвою «Наша мова, наш світ» він порівнює, як позначається просторова орієнтація носіями англійської мови та мови гурінджі, якою розмовляють аборигени північної Австралії. В англійській та багатьох інших мовах просторове розташування зазвичай описується в егоцентричних термінах. Якби муха приземлилася на ногу, англійською мовою це позначалося б словами: «Муха приземлилася на праву сторону моєї ноги». Праворуч – це егоцентричний просторовий термін, який орієнтує об'єкти у світі відповідно до уявної осі ліворуч-праворуч, що проєктується відповідно тіла. Але у мові гурінджі просторова орієнтація зазвичай описуються з використанням сторін світу – півночі, півдня, сходу та заходу: «Якщо припустити, що я сиджу так, щоб моя права нога була спрямована на захід, еквівалентна пропозиція в гурінджі буде такою: «Це зовнішня верхня західна частина (моєї) ноги. Муха приземлилася мені на ногу». Якби я повернувся обличчям в протилежний бік, муха все одно була б – в егоцентричному сенсі – на правій стороні моєї ноги, але носій гурінджі сказав би, що – в координатних термінах – муха зараз знаходиться на східній частині моєї ноги. У той час як моя особиста вісь «ліво-право» може слухняно слідувати за мною по колу, земля завжди буде стояти на місці» [9]. Напрямки сторін світу

відомі в англійській мові, але зазвичай вони використовуються тільки в географічному масштабі. На відміну від цього, в гурінджі навіть частини тіла розташовані в системі координат, що охоплює весь світ.

У цілому філософський аналіз мови так чи інакше пов'язаний з аналізом способу буття, зафіксованого в мові. Цікаво, що трактування буття у різних етносів різне. «Буття» українською не дорівнює буттю німецькою. У німецькій мові для позначення буття вживаються: *dasein*, *wesen*, *sein* або *existenz* (існування). Але буття – це не те існування (*existenz*), в якому всі можливі відмінності зняті і погашені, тобто куди включено абсолютно все, в тому числі і мислення. Це – буття (*sein*), якому мислення протистоїть і по відношенню до якого воно може виявити свою активність і пізнавальну силу. На наш погляд, досить влучно оцінює особливості перекладу роботи Мартіна Гайдеггера «Буття і час» А. Богачов: «Візьмімо тепер основний термін «Буття і часу» – *Dasein*. В українській історико-філософській і феноменологічній літературі його часто калькують з німецької: «ось-буття» чи «тут-буття». Пишуть так попри те, що в «Бутті і часі» є термін *Da-sein*, який за такого підходу не зможе мати українського відповідника... Однак, узявши до уваги головний зміст «Буття і часу», тобто феноменологічний проєкт фундаментальної онтології, бачимо: штучні слова «ось-буття» і «тут-буття» не корелюють із суттю проєкту, істотні натяки на яку розпізнаються в семантиці *Dasein*. Думаю, український читач узагалі не знайде ці натяки в «ось-бутті» чи «тут-бутті». Уся користь від цих неологізмів лише в чистому, цілком умовному, відсиланні до згаданого проєкту, чи в його, так би мовити, вербальному маркуванні» [1, с. 86].

Згідно з М. Гайдеггеру, *dasein* взагалі відрізняється від якого б не було іншого суцього насамперед своїм способом бути, який полягає в здатності розуміння власного буття. Названий спосіб як відмітність деякого суцього отримує у М. Гайдеггера особливе найменування – екзистенція. До речі, сам М. Гайдеггер так оцінював відповідність термінів у різних мовах: «Коли ми перекладаємо εἶναι через «бути», то цей переклад лінгвістично вірний. Ми тут,

однак, лише замінюємо одне словесне звучання іншим. Перевіряючи себе, ми швидко виявляємо, що ні εἶναι не мислимо по-грецьки, ні відповідно ясного і однозначного визначення цього «бути» не маємо. Що ж тоді ми говоримо, коли говоримо замість εἶναι «бути» і замість «бути» – εἶναι та esse? Ми не говоримо нічого. Грецьке і латинське, і німецьке слова залишаються в рівній мірі глухими. Ми видаємо себе при звичному їх вживанні просто носіями найбільшого безмислення, яке коли-небудь виникало всередині думки, залишаючись до цієї години панівним» [3, с. 56–57].

Для характеристики вербального відтворення результату сприйняття навколишнього світу в свідомості людей етнолінгвістика застосовує поняття «мовна картина світу». При цьому кожній мові відповідно до її етнічних особливостей притаманна унікальна мовна картина світу, чим підкреслюється значимість мови як однієї з детермінант, що визначають оригінальність масового світогляду етнічного рівня. Мова є універсальним засобом відтворення світу, оскільки всі інші засоби – мистецтво, музика, обрядові дії тощо – всі вони можуть бути «омовлені», відтворені мовою. Саме таке розуміння праці Вільгельма фон Гумбольдта «Про відмінність структури людських мов та її вплив на духовний розвиток роду людського» викладає у своїй лекції «Дорогою до мови» М. Гайдеггер: «Вивчення світу... може черпати з різних джерел, бо виражальна сила духа діє в найрізноманітніший спосіб. Як одне з основних джерел Гумбольдт визнає й обирає мову. Вона, звичайно, не єдина з вироблених людською суб'єктивністю форм світогляду, але вона – та форма, чийй визначальній силі треба приписати особливу значущість в історії розвитку людини... Гумбольдт пише «Про відмінність структури людських мов» та про цю відмінність, позаяк «духовний розвиток роду людського» перебуває під «її впливом». Гумбольдт заводить мову про мову як про *один* із видів і *одну* з форм світогляду, виробленого в людській суб'єктивності» [2, с. 209–210].

Висновок. У першому томі «Про світогляд німецької мови» Л. Вайсгербер стверджував, що кожна мова має свій світогляд. «Перебуваючи між людиною і

Всесвітом, мова своєю структурою, словотворенням, лексикою відкриває істини про навколишній світ. У такий спосіб формується національний світогляд» [4, с. 327].

Зважаючи на значущість мови як однієї з детермінант формування етнічного світогляду, необхідно визнати очевидну необхідність найпильнішого вивчення міжмовних відповідностей і актуальність цієї проблеми для оптимізації міжкультурного спілкування.

Список використаної літератури

1. Богачов А. Про еквівалентність переклад «Буття і часу» Мартина Гайдегера. *Sententiae*. 2021. Vol. 40, Iss. 3. С. 83–91. URL: <https://doi.org/10.31649/sent40.03.083>
2. Гайдеггер М. Дорогою до мови / переклав з нім. В. Кам'янець. Львів: Літопис, 2007. 232 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Heidegger_Martin/Shliakh_do_movy.pdf
3. Гайдеггер М. Що таке метафізика? URL: <http://library.khpg.org/index.php?id=1459156065>
4. Гриценко П. Ю., Руснак Н. О., Руснак Ю. М., Струк І. М. Етнолінгвістика: українська мова: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 432 с.
5. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: монографія. Київ: НДІУ, 2007. 444 с.
6. Лещенко С. А., Рандіна В. С. Покоління геніїв: брати Гумбольдти. Вільгельм фон Гумбольдт (1767-1835). 2021. URL: <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/355/>
7. Пехник А. Мова як засіб формування свідомості та світогляду. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри*: матеріали II Міжнар. наук-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 29 квіт. 2022 р.). МОН України, Нац ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. С. 124–126. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e6b56f08-fcd5-41a9-9474-31a56d5e2960>
8. Салогубова О. Є. Мова в світоглядних орієнтаціях українців. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. випуск 38. С. 52–59.
9. McElvenny James. Our language, our world. January 2024. URL: <https://aeon.co/essays>

ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У 30 РР. ХХ СТ. ЯК ЗАСІБ МОВНО-КУЛЬТУРНОЇ АСИМІЛЯЦІЇ

Андрій ЛИМАР

кандидат історичних наук, доцент, доцент

кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін

ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

У статті розглядаються питання формування і розвитку державної мовної політики радянської влади в Україні у 30 рр. ХХ ст. як засіб мовно-культурної асиміляції української нації. Розглянуто теоретичні засади мовної політики. Доведено, що державна мовна політика радянської влади в Україні у 30 рр. ХХ ст. мала всі ознаки етноциду, лінгвоциду та непрямого геноциду, які доповнювалися фізичним винищенням українців методами масових політичних репресій та голодоморів. Одним із найважливіших способів соціально-культурного непрямого геноциду стала пропагандистська, інформаційна війна. Підкреслено розбіжності між формально-правовим аспектом радянської державної мовної політики та реальною політичною практикою. Наведено докази нищення здобутків української культури в цілому і мови, зокрема. Простежено зв'язок у проведенні політики русифікації у 1930-х рр. та сучасних реаліях російсько-української війни, яка є концентрованим проявом багатовікової політики геноциду української нації.

Ключові слова: державна мовна політика, мовно-культурна асиміляція, геноцид, етноцид, політичні репресії, Голодомор, русифікація.

The article examines the issues of the formation and development of the state language policy of the Soviet government in Ukraine in the 1930s as a means of linguistic and cultural assimilation of the Ukrainian nation. The theoretical foundations of language policy are considered. It is proved that the state language policy of the Soviet government in Ukraine in the 1930s had all the signs of ethnocide, linguocide and indirect genocide, which were supplemented by the physical extermination of Ukrainians by methods of mass political repressions and famines. One of the most important methods of socio-cultural indirect genocide was propaganda, information warfare. The discrepancies between the formal and legal aspect of the Soviet state language policy and real political practice are emphasized. Evidence of the destruction of the achievements of Ukrainian culture in general and the language in particular is presented. Analogies in the implementation of the policy of Russification in the 1930s are traced, and the modern realities of the Russian-Ukrainian war, which is a concentrated manifestation of the centuries-old policy of genocide of the Ukrainian nation.

Keywords: state language policy, linguistic and cultural assimilation, genocide, ethnocide, political repression, Holodomor, Russification.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відповідно до теорії міжкультурної комунікації, мова будь-якого народу є основою його ідентичності та оптимальний спосіб розуміння його культури.

Українська мова, як і будь-яка мова іншого народу, містить власний унікальний спосіб сприйняття та концептуалізації світу. Значення, що виражаються нею, утворюють єдину систему поглядів, колективну філософію

народу, яка є обов'язковою для всіх носіїв мови. Така система у лінгвістиці отримала назву мовної картини світу.

Таким чином, українська мова має важливе значення не тільки як мова спілкування в межах України, а й як дзеркало української культури, мови міжнаціонального та міжкультурного спілкування, що визначає межі української самоідентичності.

Аналіз досліджень проблеми. Вивченню проблеми реалізації державної мовної політики радянської влади в Україні присвятили свої студії такі відомі вітчизняні і зарубіжні дослідники як Дзюба І., Масенко Л., Субтельний О., Шевельов Ю., Шульженко С., Молоткіна В., Касьянов Г. та ін.

Виклад основного матеріалу. Мовна політика завжди є органічною частиною загальнополітичного курсу держави, чи як внутрішня політика по відношенню до тих чи інших класів чи соціальних груп у національно-гомогенній державі чи зовнішня політика щодо тих чи інших країн чи груп країн, чи як, нарешті, національна політика у багатонаціональній державі.

Мовна політика, будучи складовою національної політики, відбиває і ставлення влади до мовного питання, і навіть ступінь автономії народів.

Державна мовна політика радянської влади в Україні у 30 рр. ХХ ст. мала всі ознаки етноциду. Якщо характеризувати цю політику в цілому, то вона може проводитись як через політику асиміляції, так і в процесі становлення нових націй через знищення чи зміну самосвідомості старих (або їх частини). Народи, які стали жертвами етноциду, зазвичай втрачають історичну пам'ять або значну її частину, у деяких випадках також свою самоназву, мову, культуру, віросповідання, і асимілюються або займають підлегле, пригнічене становище щодо тих, хто піддав їх етноциду [6].

Узгодженого в міжнародному праві поняття «етноцид» сьогодні не існує, термінологічно це вид державної етнополітики. В міжнародному праві етноцид кваліфікується як порушення норм про расову дискримінацію. Так, у визначенні

геноциду, даному ООН, йдеться про «навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення її».

Свідома політика асиміляції не є фізичним знищенням людей, але результат її проведення для національних меншин, особливо нечисленних, той самий: скорочення (аж до повного зникнення) числа людей, які вважають себе належать до якоїсь національної групи.

Найбільше зусиль у здійсненні політики етноциду докладається для знищення національних мов – лінгвоциду.

Якщо ж при цьому застосовувалися будь-які заходи, розраховані на запобігання дітонародженню в середовищі такої групи, такі дії безпосередньо підпадають під визначення саме геноциду, відповідно до резолюції ООН (260 А (III). Стаття II, пункт d) [6].

Причому дедалі небезпечнішою рисою сучасного етапу розвитку українського суспільства стає тенденція трансформації прямого геноциду на непрямий.

Непрямий геноцид – спрямований вплив (або навмисна бездіяльність) на будь-які групи шляхом зміни природних умов, культурно-історичного середовища, біологічних та економічних факторів тощо, що призводить до створення для групи таких життєвих умов, які можуть призвести (і це був б бажаний результат) до повного чи часткового фізичного її знищення.

Найбільш складною проблемою для сучасних вчених-гуманітаріїв стає виявлення та класифікація форм і способів непрямого геноциду, оскільки цей феномен потребує комплексного дослідження всіх соціальних сфер, навмисне маніпулювання якими призводить до незворотних для людських спільнот негативних наслідків. Сьогодні непрямі форми прояву геноциду фіксуються дослідниками у різних сферах життя та діяльності людей.

Серед них виділяються: спрямоване економічне втручання; спрямована зміна культурно-історичного середовища; біологічне втручання, зокрема і на генетичному рівні; спрямована зміна природних умов та ін. [6]

Спрямована зміна культурно-історичного середовища також у ряді випадків може бути класифікована як непрямий геноцид, близький за своєю формою до етноциду, але не тотожний йому. У етноциді дії обмежуються знищенням культури народу шляхом культурно-мовної асиміляції, при цьому фізичне знищення самого народу не є метою етноциду, але є прихованою передумовою його, оскільки народ, позбавлений власної культури, швидше за все, асимілюється. Класичним прикладом етноциду, який посилювався і прямим геноцидом, є колонізаторська політика Росії у її різних державних іпостасях – від давніх часів до сучасності. У 30-ті рр. ХХ ст. українці стали об'єктом геноциду, який доповнювався етнічним тиском. Методом реалізації такої політики, за умов активного спротиву русифікації, стали масові репресії.

Для непрямого геноциду необхідно провести так звану стадію ідеологічної підготовки – пояснити тим, хто знищуватиме, «вину» тих, кого слід знищити. Тому одним із найважливіших способів соціально-культурного непрямого геноциду є пропагандистська, інформаційна війна. Відбувається маніпулювання свідомістю, керування думками, потребами, поведінкою. Влада над людьми, над їх свідомістю набуває тотального характеру, вона більша, ніж при фізичному впливі. Пропагандистська війна з неадаптованою більшістю світової та національної периферії, як правило, є підготовкою до фізичного насильства та геноциду.

Наслідки такого непрямого за своєю суттю, геноциду особливо небезпечні для світової спільноти, оскільки без різноманіття, без наявності культурних альтернатив культура втрачає запас інформаційної мінливості на майбутнє, здатність до адаптації та до еволюції в нових умовах, що ще не сформувалися.

Це означає, що спрямована зміна культурно-мовного середовища, як форма непрямого геноциду, сприяє формуванню так званого «масового суспільства», що поєднує воедино великі маси людей, особливо у великих містах. Створюється ґрунт для стандартизації, з'являються стандарти в одязі, харчуванні, способі

життя, наслідування загальної моди, поклоніння кумирам і вождям, виникають передумови для уніфікації людей із заснуванням поведінкових стереотипів [6].

У роки радянської влади мовна політика була одним із центральних елементів національної політики. Саме тому будь-яка зміна державного та партійного курсу щодо стратегії взаємодії з народами, що населяли СРСР, трансформувала саму природу розуміння мовного питання. До того ж, крім неоднорідності радянської мовної політики, в її рамках існували неминучі відмінності формального офіційно-ідеологічного компонента, з одного боку, і конкретно-практичної управлінської складової – з іншого, співвідносні одна з одною як належне і існуюче.

Конституція СРСР 1936 р. також суперечила концепції мовного плюралізму. Положення Конституції 1936 р. з питань мовної політики мали лише принципову відмінність, що остаточно закріплювали право визначення статусу мови за політико-територіальними утвореннями, які входили до складу Радянського Союзу. Однак цей формально-правовий аспект не завжди відповідав реальній політичній практиці. З 1930-х років баланс російської та національних мов територіальних одиниць поступово порушувався на користь першої.

На початку 1930-х років головним мотивом згортання українізації стала форсована індустріалізація та централізація управління господарством, які вимагали культурної стандартизації у масштабах усієї держави. У РРФСР було згорнуто українізацію українських районів («Малиновий», «Зелений», «Жовтий», «Сірий» клин); проводилася політика щодо зближення української культури з російською «загальнорадянською». Культурно-мовної асиміляції у формі русифікації зазнала і мова: наприклад, у цей період проводилося зближення українського правопису з російським.

Саме з 1930-х років радянське керівництво запровадило в Україні керовану з Москви і повністю контрольовану партійним апаратом мовну політику, яка, хоч і з тимчасовими послабленнями, лишалася чинною до кінця 80-х років [1].

Нищення здобутків української культури почалось з політичного процесу «Спілки визволення України», на якому було звинувачено 45 провідних учених, письменників та інших представників української інтелігенції, в тім числі Сергія Єфремова, Всеволода Ганцова, Андрія Ніковського, Григорія Голоскевича, Людмилу Старицьку-Черняхівську та інших. Головний удар в цьому наступі було спрямовано проти Всеукраїнської академії наук. Після процесу СВУ уряд ввів цензуру на її видання і почав закривати найдіяльніші її секції. У 1931 р. розпустили історичну секцію М. Грушевського, а самого вченого вислали до Росії, де він у 1934 р. помер. Багато його колег і майже всі учні зазнали переслідувань [8, с. 362].

У 1932–1933 роках по всій території РРФСР українізація була згорнута виходячи з спільної директиви ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 15 грудня 1932 р. Виконання директиви на місцях провели швидко та за кілька тижнів перейшли від українізації до русифікації. Так, вже 28 грудня 1932 року бюро обкому ВКП(б) Центрально-Чорноземної області на виконання спільної директиви ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 15 грудня 1932 року ухвалив такі рішення:

- з 1 січня 1933 року припинити викладання української мови у всіх школах I та II ступенів (крім сьомих груп випуску поточного навчального року);
- з 1 січня 1933 року скасувати всі курси з підготовки вчителів української мови;
- замінити у всіх навчальних планах викладання української мови та літератури на викладання російської мови та літератури;
- з 15 січня 1933 року припинити викладання української мови у педагогічних технікумах (крім третіх курсів);
- ліквідувати Борисівський та Волоконовський українські педагогічні технікуми;
- припинити викладання української мови у Білгородському педагогічному інституті;

– скасувати курси з навчання української мови для технічного складу сільрад [9, с. 176].

26 грудня 1932 року вийшло розпорядження № 59 по Центрально-Чорноземній області, яке ліквідувало українізацію у судочинстві. Цей документ наказував:

- перекласти все діловодство у судах та прокуратурі російською мовою;
- негайно припинити листування українською мовою;
- припинити виплачувати працівникам-українцям будь-які надбавки за роботу українською мовою;
- ліквідувати українську касаційну групу обласного суду [9, с. 178].

Державна політика, спрямована на згортання українізації попереднього десятиліття отримала і своє нормативно-правове обґрунтування.

Офіційно початок масовим репресіям проти української інтелігенції, у першу чергу, письменників і мовників, які були носіями української культури, поклала телеграма Сталіна про припинення українізації та знищення більшості українських письменників, яка з'явилася у 1933 р.

Місце російської мови в освітньому стандарті остаточно було визначено 13 березня 1938 р. у зв'язку з виданням Постанови ЦК ВКП(б) та РНК СРСР «Про обов'язкове вивчення російської мови в школах національних республік та областей». Це рішення поставило крапку у полеміці щодо ролі мови у розвитку радянського суспільства, яка проходила в контексті масштабнішої ідеологічної дискусії про пріоритетність світової революції чи соціалістичного будівництва у межах однієї країни, де перемогу здобув підтримуваний І.В. Сталіним другий підхід.

У 1939 р. політика русифікації була розповсюджена і на західноукраїнські землі. Після приєднання Західної України до СРСР відбулося закриття частини українських та відкриття російських шкіл. Об'єднання УРСР із західноукраїнськими областями, де вживання української мови відзначалось соціальною й функціональною повнотою і де суспільство чинило сильний

колективний опір русифікації, на деякий час загальмувало політику внутрішнього зросійщення української мови.

Після виходу директив активнішими стали кампанії з викриття «українського націоналізму», через що, наприклад, зазнали цькування один із головних ініціаторів українізації, нарком освіти УРСР у 1927–1933 рр. М. Скрипник та письменник М. Хвильовий, що покінчили життя самогубством у 1933 році; наркома освіти А.А. Шумського, який зіграв важливу роль в українізації 20-х рр., було заарештовано у 1933 р. і ув'язнено у Соловецькому таборі за звинуваченням у приналежності до «Української військової організації» [3, с. 188].

Одночасно продовжувалася ліквідація національних районів та національних сільрад. 17 грудня 1937 року Політбюро ЦК ВКП(б) затвердило Постанову «Про ліквідацію національних районів та сільрад», в якій було сказано, що «багато з цих районів було створено ворогами народу зі шкідницькими цілями» та наказувалося «ЦК КП(б) України..., на території яких знаходяться національні райони та сільради, до 1 січня 1938 р. подати до ЦК ВКП(б) пропозиції щодо ліквідації цих районів шляхом реорганізації у звичайні райони та сільради».

Також було частково відновлено позиції російськомовної преси. 17 грудня 1937 року Політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило рішення зобов'язати ЦК КП(б)У «організувати з 19 грудня всеукраїнську велику щоденну газету російською мовою як орган ЦК КП(б)У та ВУЦВК. Випускати газету однаковим тиражем із газетою «Комуніст», а також «у місячний термін організувати керівні газети російською мовою. Насамперед мають бути створені російські газети у Харкові, Дніпропетровську, Одесі та Миколаєві» [3, с. 197].

У 1938 році було запроваджено обов'язкове вивчення російської мови в середній школі як одного із предметів. Нестача коштів, вкладених у програму вивчення російської мови, призвела, після ухвалення цього закону, до вкрай низького рівня знання російської мови в неросійських республіках.

28 березня 1938 року центральна більшовицька газета «Правда» розкритикувала Наркомпрос Української РСР. Буржуазні націоналісти, зазначалося у статті, «пустили в обіг шкідницьку «теорійку» про труднощі двомовності». «Теорія» ця полягала в тому, що українським дітям, які вивчають свою рідну мову, важко, мовляв, одночасно навчатись і російській мові. Свідомо нехтуючи досвідом старої російської школи, де викладання двох мов починалося у першому чи другому класі, вони посилено впроваджували цю «теорійку» й у голови педагогів. Недбайливі вчителі отримали «вагомий» аргумент для виправдання неуспішності учнів». Як приклад, згадувався низький рівень підготовки вчителів російської мови: «У січні поточного року під час контрольної сесії вчителів-заочників третього Київського педагогічного технікуму лише один із ста вчителів написав диктант з російської на «посередньо», решта – на «погано» [2, с. 101].

У той самий час відбувалася і стандартизація мови у межах національних республік. Сталін не став скасовувати «автономію» і стверджував, що «маси народу можуть процвітати у справі <...> розвитку лише рідною, національною мовою», і заняття рідною мовою вважалися обов'язковими, хоча на практиці, як бачимо, це часто порушувалося.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, формування й розвиток українсько-російського білінгвізму відбувався під тиском асиміляційної політики Російської імперії в обох її іпостасях – самодержавній і комуністичній. Конфлікт, що характеризує сучасну мовну ситуацію України, поширення на її території двох мов, незсинхронізованість мовного розвитку Заходу і Сходу є наслідком радянської практики русифікації, лінгво-етнічної фіксації та асиміляції, реалізацію яких в Україні полегшувала деяка схожість української мови з російською. Цей стан сформувався як перехідний етап в асиміляційному процесі, спрямованому на витіснення української мови російською, особливо у 30 рр. ХХ ст.

Специфіка української ситуації полягає в тому, що за радянської доби явище спонтанної гібридизації української і російської мов у середовищі урбанізованого селянства супроводжувалася офіційною практикою нівеляції самобутніх рис української мови з метою штучного стимулювання процесів зближення її з російською мовою. За словами Ю. Шевельова, до «класичних» методів асиміляторської мовно-культурної політики, яку провадили різні режими на території України, радянська влада додала власний винахід – урядове втручання у внутрішні закони мови.

Таким чином, державну мовну політику радянської влади в Україні у 30 рр. ХХ ст., за всіма її ознаками і проявами, можна вважати складовою загальної політики геноциду української нації, невід’ємною складовою політики Голодомору. Не тільки фізично знищити українців, а й зітерти пам’ять про їх існування з історії, культури, мови – було і залишається наріжним каменем російської етнічної (у т. ч. мовної) політики і у минулому і у сучасності. Всі російсько-українські війни завжди йшли під ідеологічним гаслом боротьби з українською національною ідеєю, з українською національною ідентичністю.

Список використаної літератури

1. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ : Видавничий дім «КМ Academia», 1998. 276 с.
2. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. Київ: Глобус, Вік; Едмонтон: Канадський інститут Українських студій Альбертського Університету, 1992. 176 с.
3. Масенко Л. Т. Українська мова в соціолінгвістичному аспекті. Дисерт...доктора філологічних наук. Київ, 2005. 391 с.
4. Молоткіна В. Особливості мовної політики радянської влади в Україні: соціокультурний аспект. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*. 2022. № 15. С.82-105.
5. Новородовська Н., Новородовський В. Особливості мовної політики радянської влади в УСРР/УРСР у 1930-х рр. *Ukrainian Litopys*. 2023. Volume 2. С. 64-83.
6. Офіційний сайт Організації Об’єднаних Націй/ URL: <https://www.un.org/ru>
7. Сергій Єфремов. Щоденник. Спогади. Київ : Темпора, 2011. 792 с.
8. Субтельний О. Історія України. Київ: Либідь 1991. 512 с.
9. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус. Нью-Йорк; Вид-во «Сучасність», 1987. 295 с.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОСОБИСТОСТЕЙ І ПРОФЕСІОНАЛІВ У ВЕКТОРІ АКАДЕМІЧНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Ольга ЛУЧАНІНОВА

провідний науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського (м. Київ), доктор педагогічних наук, професор

Сьогодні будь-який університет представляє собою освітню ексистему, де переплітаються різні види дискурсу, що об'єднуються міжкультурною й міжособистісною комунікацією. Зазначено, що інформаційно-аналітичне забезпечення у векторі академічно-педагогічного дискурсу виступає організаційно-педагогічною умовою формування здобувачів вищої освіти як особистостей і професіоналів. Наголошено, що академічно-педагогічний дискурс представляє собою наукову комунікацію й надає можливість випереджаючого наукового комунікативного досвіду для його учасників. Виявлено, що академічно-педагогічний дискурс сприяє активній соціалізації здобувачів вищої освіти на останньому її етапі та процесу отримання нових наукових знань.

Ключові слова: академічно-педагогічний дискурс, міжкультурна, міжособистісна комунікація, інформаційно-аналітичне забезпечення.

Today, any university is an educational existence where different types of discourse are intertwined, united by intercultural and interpersonal communication. It is noted that information and analytical support in the vector of academic and pedagogical discourse is an organizational and pedagogical condition for the formation of higher education students as individuals and professionals. It is emphasized that academic-pedagogical discourse is a scientific communication and provides the possibility of advanced scientific communication experience for its participants. It is found that academic and pedagogical discourse contributes to the active socialization of higher education students at the last stage of their education and the process of obtaining new scientific knowledge.

Keywords: academic and pedagogical discourse, intercultural, interpersonal communication, information and analytical support.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна вища освіта, як і її інформаційно-аналітичний супровід, повинна забезпечити високу якість людського капіталу. На порядку денному обмін знаннями та досвідом, генерація оптимальних рішень та актуальних проблем розвитку освіти в Україні і шляхів розвитку перспективних інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення науково-освітньої діяльності, інформаційно-аналітичний супровід освітнього процесу. У цьому контексті формування здобувачів вищої освіти як особистостей і професіоналів у векторі академічно-педагогічного дискурсу є своєчасним і актуальним.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Інформаційно-аналітичне забезпечення формування здобувачів вищої освіти як особистостей і професіоналів є достатньо розкритою проблемою: віртуальний лабораторний практикум в процесі вивчення природничих дисциплін (Ю. Бохан, Т. Форостовська); інноваційний розвиток системи освітнього процесу у закладах вищої освіти (О. Жук); проблеми та перспективи використання месенджерів у побудові освітньо-інформаційного середовища закладів вищої освіти (І. Варжанський); використання сучасних засобів інтернет-зв'язку (Н. Зелінська); досвід використання системи MOODLE в освітньому процесі підготовки студентів (І. Токарева); лекція як жанр американського академічного дискурсу (Л. Рябих) та ін.. Це праці, в яких скоріш висвітлюється навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, що одночасно є складовою інформаційно-аналітичного супроводу; розкриваються його форми і жанри.

Так, упровадження віртуальних лабораторій – це інформаційний виклик часу, нормативні вимоги до організації освітнього процесу у вищій освіті [1].

А. Селецький зазначає, що серед пріоритетів вищої освіти: формування дорожньої карти з удосконалення організації освітнього процесу з використанням цифрових технологій; розбудова уніфікованих освітніх реєстрів; функціонування освітніх інформаційних систем, за допомогою яких збирається, обробляється, зберігається різноманітна статистична та адміністративна інформація [5]. Інформаційно-аналітичний забезпечення є інструментом для учасників освітнього процесу, який сприяє отриманню кінцевого результату.

Виклад основного матеріалу. Інформаційно-аналітичне забезпечення формування здобувачів вищої освіти як особистостей і професіоналів у векторі академічно-педагогічного дискурсу тісно пов'язане з едукацією – єдиним процесом виховання і навчання, які здійснюються в спеціально створених умовах за спеціально розробленими програмами, відповідно до поставленої мети і призводять до заздалегідь запланованого продукту.

Академічно-педагогічний дискурс виступає організаційно-педагогічною умовою формування здобувачів вищої освіти як особистостей і професіоналів.

В академічно-педагогічному дискурсі проявляється триєдиний освітній процес – здобувачі розвивають свої трансверсальні навички, дослідницькі вміння, комунікативні навички. На думку Л. Рябих, академічний дискурс – поєднує риси наукового та педагогічного дискурсів [8].

Так, Н. Дяченко зазначає, що інформаційно-аналітичне забезпечення є складним поняттям, що включає в себе різні елементи, зокрема інформаційну діяльність, пов'язану з пошуком, відбором, обробкою, збором, узагальненням та фіксацією інформації, а також аналітичну роботу, що передбачає розробку нових знань на основі аналізу наявної інформації. Такий процес більше асоціюють із забезпеченням діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування [4].

О. Бунда пропонує розрізнити інформаційно-аналітичне забезпечення навчального процесу, яке формується на початковому, дослідному і завершальному етапах, яке за своїми компонентами є цільовим, мотиваційним, змістовним, процесуальним, контрольним, результативним [2]. Отже, будь-які процеси в економіці, науці, промисловості, й вищій освіті зокрема, мають професійний, пристосований до особливостей галузі, інформаційно-аналітичний супровід/забезпечення.

Г. Січкаренко і С. Яременко пояснюють інформаційно-аналітичне забезпечення професійної діяльності як процес створення оптимальних умов задля задоволення інформаційних потреб та реалізації посадових обов'язків органів управління на основі формування та використання наявних інформаційних ресурсів [9]. У контексті нашого дослідження під професійною діяльністю будемо вважати діяльність викладача, який спрямовує інформаційно-аналітичне забезпечення освітнього процесу на формування здобувачів вищої освіти як особистостей і професіоналів у векторі академічно-педагогічного дискурсу.

Л. Рябих зазначає, що під час лекції, як розумово-комунікативної діяльності у вищій освіті, за посередництвом мови відтворюється взаємодія влади та науки [8]. На нашу думку, комунікативні навички, вміння їх використовувати під час дискурсів є головною особливістю мовленнєвої діяльності, саме в ній проявляється людина як особистість і професіонал.

Через швидкоплинність інформації у суспільстві і змін інформаційного поля в освіті суб'єкти освіти мають постійно навчатися, розвивати свої трансверсальні навички, завдяки яким розвивається трансдисциплінарне бачення себе у майбутній професії як особистості й професіонала.

Усебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства набуває особливої актуальності в умовах глобалізації і потребує комплексного розв'язання сучасних теоретико-практичних проблем педагогіки [10].

Академічно-педагогічний дискурс передбачає з боку викладача педагогічного мислення як ідеальної форма відбиття освітніх процесів у різноманітні педагогічної діяльності. Як зауважує Л. Лісіна, теоретичне педагогічне мислення здійснюється тільки в педагогічній науці, спрямовуючи свій потенціал на відкриття нових законів, принципів, правил навчання й виховання [6]. У межах академічно-педагогічного дискурсу важливі професійна спрямованість, методологічна компетентність, рефлексивні здібності, позитивна Я-концепцію здобувача, педагогічне мислення і педагогічна свідомість, дослідницька поведінка педагога, здатність до професійного самоаналізу [7]. Усе це поступово проявляється й формується у тісній взаємодії й спільній освітній діяльності викладача зі здобувачами вищої освіти.

Сьогодні будь-який університет представляє собою освітню ексистему, де переплітаються різні види дискурсу, що об'єднуються міжкультурною й міжособистісною комунікацією. Це, у свою чергу, актуалізує трансдисциплінарний підхід до сучасної освіти. А значить і до самого здобувача вищої освіти, його майбутньої професійної сфери діяльності й особистісних якостей.

Серед різних видів дискурсів (освітній - як стратегія; освітянський – як тактика; академічний – як висвітлення наукових проблем і результатів; педагогічний – як обмін думками, комунікація; лінгвістичний – як сукупність текстів, поєднання особливостей мовлення і граматики) академічно-педагогічний представляє собою наукову комунікацію, систему мовних і невербальних засобів, які сприяють обміну думками, ціннісно-смісловій комунікації й культурі мислення його учасників. Для здобувачів вищої освіти – це випереджаючий науковий комунікативний досвід, який реалізується через написання тез, статей, участь в олімпіадах, конкурсах на кращу наукову роботу, написання кваліфікаційних робіт магістрами тощо. Академічний дискурс розуміється як нормативно організована мовленнєва взаємодія його суб'єктів.

Будь-який дискурс є «особливим чином організована і тематично сфокусована послідовність висловлювань», які потенційно або активно здатні вплинути суб'єктивний досвід людини (у нашому випадку здобувача вищої освіти), на її переконання і поведінку [3, с. 38].

Усі дискурси передбачають розумову діяльність його учасників, культурно-соціальну природу (останній етап соціалізації здобувачів вищої освіти, наприклад), індивідуальні особливості, комунікативні цілі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши інформаційно-аналітичне забезпечення формування здобувачів вищої освіти як особистостей і професіоналів у векторі академічно-педагогічного дискурсу, робимо висновки, що:

- педагогічний дискурс – це завжди спільна діяльність, мовлення викладача й здобувача вищої освіти в університеті, вчителя й учнів у школі;

- академічний дискурс передбачає наукове спілкування, у якому можуть бути задіяні здобувачі (наукові заходи) зі статусно нерівною взаємодією, але можливістю отримання випереджаючого досвіду майбутньої професійної діяльності;

- об'єднаний в одне ціле, академічно-педагогічний дискурс сприяє активній соціалізації здобувачів вищої освіти на останньому її етапі та процесу отримання нових наукових знань. Переплетення цінностей педагогічного дискурсу з цінностями наукового дискурсу (знання, дослідження, наукова істина) виводить здобувачів на різні рівні їх засвоєння й прийняття, що, у свою чергу, сприяє формуванню здобувачів як особистостей і професіоналів;

- інформаційно-аналітичне забезпечення формування здобувачів вищої освіти як особистостей і професіоналів у векторі цього дискурсу виступає важливою організаційно-педагогічною умовою.

Список використаної літератури

1. Бохан, Ю. В., & Форостовська, Т. О. (2021). Віртуальний лабораторний практикум як засіб вивчення природничих дисциплін. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (194), 74-78. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-74-78> URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/789>
2. Бунда О. Інформаційно-аналітичне забезпечення навчального процесу у закладах вищої освіти. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/16877/1/PIONBUG_2020_P088-089.pdf (дата звернення: 29.11.2024)
3. Гохман К. Академічний дискурс у системі інституційних дискурсів. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2018. № 26. С 37-47. URL: <https://www.lingstud.od.ua/archive/2018/26/pv26-37-47.pdf> (дата звернення: 1.12.2024)
4. Дяченко Н. П. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2013. Вип. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_2_14 (дата звернення : 29.11.2024)
5. Інноваційний розвиток освіти в Україні й зарубіжжі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів : огляд. вид. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [авт.-упоряд.: Селецький А. В., Кравченко С. М., Агалець І. О. та ін. ; наук. ред. А. В. Селецький]. Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2019. 155 с. – До 20-річчя Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. URL:https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/overview_edition_2019.pdf (дата звернення 28.11.2024)
6. Лісіна Л. Педагогічне мислення і педагогічна свідомість майбутнього вчителя як детермінанти дослідницької поведінки: теоретичний аспект. Формування особистості в освітньому процесі: теорія і практика : колективна монографія / за ред. І. Барбашової, Л. Ярощук. Мелітополь : Видавничий будинок

- Мелітопольської міської друкарні, 2022. 224 с. С.108 – URL: https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/Formuvannia-osobystosti-v-osvitnomu-protsesi_teoriia-i-praktyka.pdf (дата звернення : 29.11.2023)
7. Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 15 жовтня 2020 р. Київ : ДНУ “Інститут освітньої аналітики”, 2020. 340 с. URL:https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Zbirnik-tez-dopovidej-konferentsiyi_Reforma-osviti-v-Ukrayini-2020.pdf (дата звернення : 29.11.2024)
8. Рябих Л. М. Лекція як жанр американського академічного дискурсу : автореф. ... канд. філол. наук, спец.: 10.02.04 – германські мови. Харків: Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2014. 18 с. URL:<https://foreign-languages.karazin.ua/resources/3e4af58f10f03367178555a973ae6d3f.pdf> (дата звернення: 01.12.2024)
9. Січкаренко Г.Г., Яременко С.А. Інформаційно аналітичне забезпечення професійної діяльності: поняття та функції. *Наука і техніка*. №10 (10) 2022. С. 303-314. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-10\(10\)-303-314](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-10(10)-303-314) (дата звернення: 01.12.2024)
URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/2546/2551>
10. Формування особистості в освітньому процесі: теорія і практика : колективна монографія / за ред. І. Барбашової, Л. Ярощук. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2022. 224 с. URL: https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/Formuvannia-osobystosti-v-osvitnomu-protsesi_teoriia-i-praktyka.pdf (дата звернення: 28.11.2024)

«ТАЄМНА ДОКТРИНА» О. П. БЛАВАТСЬКОЇ ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Аліна МОРГУНОВА

*завідувачка відділом «Музейний центр О. П. Блаватської та її родини»
Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького,
культуролог*

У статті розглядається загальне тлумачення поняття «міжкультурна комунікація». Зазначається зростання інтересу до феномену міжкультурної комунікації, а також до проблем та викликів, пов'язаних із ним. У контексті конструктивного процесу міжкультурної взаємодії досліджується праця О.П. Блаватської «Таємна Доктрина», оскільки взаємодія між культурами може відбуватися як в конструктивному, так само і в деструктивному напрямках. На підґрунті «Таємної Доктрини» аналізуються деякі аспекти міжкультурної комунікації серед яких – лінгвістичний, культурологічний, духовний. Обговорюється важливість досліджень історичних прикладів міжкультурної комунікації для формування сучасних міжкультурних відносин, їх особлива значущість у глобальному суспільстві для гармонійного і плідного розвитку взаємовідносин між різними народами і етносами.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, культура, «Таємна Доктрина», лінгвістичний аспект, глобалізація.

The article deals with the general interpretation of the concept of «intercultural communication». The author notes the growing interest in the phenomenon of intercultural communication, as well as in the problems and challenges associated with it. In the context of the constructive process of intercultural interaction, the author studies the work of O.P. Blavatska «The Secret Doctrine», since interaction between cultures can occur in both constructive and destructive directions. On the basis of “The Secret Doctrine”, the article analyses some aspects of intercultural communication, including linguistic, cultural, and spiritual. The importance of researching historical examples of intercultural communication for the formation of modern intercultural relations is discussed, as well as their special significance in the global society for the harmonious and fruitful development of relations between different peoples and ethnic groups.

Keywords: intercultural communication, culture, “Secret Doctrine”, linguistic aspect, globalisation.

У сучасному глобалізованому світі питання міжкультурної комунікації стоять серед першочергових проблем світового суспільства. Будь-яка культура сучасного світу не може існувати ізольовано і тому пошуки шляхів комунікативної взаємодії мають значущий вплив на розвиток суспільства. Історичні приклади комунікативних процесів дають змогу зрозуміти минулий досвід та окреслити перспективи їх удосконалення. Дослідження історичних джерел міжкультурної комунікації сприяє розумінню того, як формувалися та взаємодіяли різні культури, релігії та філософські системи протягом століть. Аналіз цих джерел допомагає виявити механізми, які сприяли порозумінню, та оцінити, які ідеї, концепції й технології вплинули на світогляд і розвиток суспільств в комунікативному процесі. Таке дослідження також є корисним для сучасності, оскільки дозволяє врахувати минулі помилки і знайти ефективні підходи до побудови толерантного, діалогічного та конструктивного спілкування між культурами в умовах глобалізації та міжкультурних викликів. «Таємна Доктрина» О. П. Блаватської виступає в нашому дослідженні не тільки як всесвітньовідома праця нашої видатної співвітчизниці, але саме як джерело міжкультурної комунікації.

Проблематика міжкультурної комунікації широко представлена в дослідженнях науковців. Е. Хол, Д. Трагер, Д.Белл, А. Тоффлер, Д. Нойлієп, Д. Хауз, Б. Слющинський, Н. Захарчук, В. Бойчук розглядають сутність міжкультурної комунікації. Різні аспекти міжкультурної комунікації вивчаються

С. Рахул Кумар, В. Манакінім, М. Максимовим, Л. Лебедевою, Г. Кобиляцькою, І. Савчук.

Існує загальновідоме твердження, що людина – істота соціальна. Психологічні дослідження довели неможливість становлення людини як особистості ізольовано від інших людей, від суспільства; інакше вона залишається суто біологічною істотою. Тобто, комунікація є одним із найважливіших чинників розвитку людини протягом всієї історії існування людства, через який здійснюється становлення особистості та вбудовування її в суспільство. В ході взаємодії відбувається психоемоційний, інтелектуальний, світоглядний взаємообмін між суб'єктами комунікативного процесу. Комунікація виступає одним з чинників формування і розвитку соціуму. «Комунікацію можна вважати першопринципом суспільства, вона визначає суспільство і соціальний порядок; як акт і процес передачі інформації є сьогодні найголовнішим, ключовим соціальним механізмом» [2].

Міжкультурну комунікацію можна розглядати як наступний щабель комунікативних відносин між людьми і спільнотами.

Сучасні дослідники зазначають дві головні складові поняття «міжкультурна комунікація», а саме «комунікацію» і «культуру». І визначають культуру – як «сукупність соціальних норм і цінностей, що склалися історично і притаманні конкретній суспільній системі. Вона впливає на ментальність, сприйняття, мислення, поведінку всіх членів суспільства і визначає їх належність до даного суспільства» [3]. З такої точки зору, культуру можна розглядати як «цілісність», що охоплює релігійні та історичні відмінності, національно-державні кордони, а також етнічні ознаки. Б. Слющинський дає наступне визначення поняття «комунікація»: «її трактують як механізм, за допомогою якого забезпечується існування і розвиток людських відносин, який включає в себе всі смислові символи, засіб їх передавання у просторі і збереження в часі.

Отже, комунікація – це специфічна форма взаємодії людей із передавання інформації від людини до людини, яка здійснюється за допомогою мови та інших

знакових систем». Він вважає, що міжкультурна комунікація – це «здатність здійснювати ефективну комунікативну дію в міжкультурних контекстах. ...Міжкультурна комунікація – це взаємодія «культур» двох суб'єктів (акторів) або індивіда з групою (групи з групою), в результаті якої відбувається пристосування одних ціннісних орієнтацій та норм поведінки до інших, їх взаємовпливи, поглинання чи витіснення і заміна одних іншими» [3].

Розмежування міжкультурної комунікації на різні аспекти існує в суто теоретичній сфері, оскільки в практичній площині всі аспекти одночасно впливають на процеси спілкування і комунікації і діють як складова всіх сил задіяних в цьому процесі. Але в контексті заявленої нами теми, а саме звернення до «Таємної Доктрини» О. П. Блаватської, ми розглянемо лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації в поєднанні з культурологічним і духовним аспектами цього процесу.

Лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації є важливою складовою для успішного взаєморозуміння і взаємодії між особами з різних культур і включає різні чинники такі як: подолання мовного бар'єру з урахуванням неспівпадіння слів, фраз, концепцій, різниці у вимові; переклад, який враховує культурні контексти і відтворює реальний сенс інформації; знання і розуміння унікальних культурних кодів, які притаманні кожній культурі і впливають на спосіб виразу думок і ідей.

Г. Кобиляцька зазначає, що переклад літературного твору іноземною мовою можна вважати одним із прикладів міжкультурної комунікації. «При цьому відбувається не лише суто міжлінгвістична інтеракція, а в повному обсязі – міжкультурна комунікація» [1].

Погоджуючись із дослідницею, ми вважаємо, що переклад твору іноземною мовою можна вважати прикладом міжкультурної комунікації, оскільки переклад не лише передає інформацію, але й адаптує її для іншої культури, враховуючи особливості мови, традицій, соціальних норм та світоглядних установок іншого народу. Така адаптація потребує розуміння культурного контексту, щоб передати

авторське бачення, зберігаючи при цьому глибинний сенс, стиль і емоційну атмосферу твору.

Перекладач стає посередником між культурами: він інтерпретує смисли, які в оригінальному тексті були зрозумілі носіям мови автора, і робить їх доступними для іншої аудиторії. Так, переклад сприяє обміну культурними цінностями, розширенню світогляду та взаєморозумінню між різними національностями, адже дозволяє іншій культурі глибше зрозуміти особливості та багатство культурної спадщини країни, з якої походить оригінальний твір. У випадку написання «Таємної Доктрини» О. П. Блаватською, яка базується на стародавньому тибетському манускрипті під назвою «Станці Дзіан», можна казати про занурення не тільки в іншу культуру, але й про занурення в інший часовий пласт людства. О. П. Блаватська справедливо зазначає, що «... Минуле допоможе усвідомити Теперішнє, а Теперішнє допоможе краще оцінити Минуле» [4].

«Таємну Доктрину» О. П. Блаватської можна вважати джерелом міжкультурної комунікації з кількох ключових причин. По-перше, О. П. Блаватська проводить компаративний розгляд ідей різних релігійних і філософських традицій, зокрема індуїзму, буддизму, гностицизму, кабали та герметизму. Це зібрання різних джерел знань стало спробою узгодити давні східні ідеї з концепціями західної метафізики. Саме через таке поєднання різноманітних культурних поглядів і уявлень про Всесвіт і духовність, «Таємна Доктрина» стає мостом між Сходом і Заходом. «Езотерична Філософія примиряє всі релігії і, знімаючи з кожної її зовнішню оболонку, людську, вказує на тотожність кореня кожної з основою всякої іншої великої релігії» [4].

По-друге, ця книга заклала основу для розуміння світоглядних парадигм різних народів через їх культурні символи, міфи і релігійні уявлення, що значно розширює світогляд як західної, так і східної аудиторій. О. П. Блаватська пропонує світові синтез різноманітних релігійних і філософських вчень як можливість побачити одночасно різні грані універсальної істини, що спонукає

читачів подолати етноцентричний погляд і знайти можливість розкрити свою свідомість до сприйняття і прийняття інших культур.

По-третє, «Таємна Доктрина» відіграла роль у формуванні інтересу західного суспільства до східної філософії, а також вплинула на розвиток сучасних духовних та езотеричних течій, які стали своєрідним культурним обміном між Сходом і Заходом, частиною сучасної міжкультурної комунікації. О. П. Блаватська перекладала й інтерпретувала східні ідеї для західних читачів, зважаючи на їх сприйняття і відмінності культурного контексту, що, безумовно, теж є характерною ознакою міжкультурної комунікації. У пролозі до «Таємної Доктрини» О. П. Блаватська дає пояснення щодо перекладу Станц: «Станці, що становлять тезу кожного відділу, подано в їх сучасній версії, бо було б більш ніж марно ускладнювати предмет введенням архаїчної фразеології оригіналу з її головолонним стилем і словами.

Виписки наведені з китайських, тибетських і санскритських перекладів, оригінальних сенсарських коментарів і тлумачень з *Книги Дзіан*, що дається вперше європейською мовою» [4].

Отже, завдяки поєднанню, адаптації та роз'ясненню різноманітних культурних і релігійних концепцій, а також унікальному перекладу стародавніх текстів «Таємну Доктрину» можна вважати унікальним зразком міжкультурної комунікації. Вона не лише донесла східні ідеї до західної аудиторії, а й сприяла глибшому взаєморозумінню та діалогу між різними традиціями та світоглядними системами.

Важливо зазначити, що сучасні переклади «Таємної Доктрини» на різні мови продовжують акт міжкультурної комунікації цього твору в теперішньому часі, оскільки перекладачі і дослідники, залучені до цього процесу, актуалізують зміст книги для нових читачів і культурних контекстів. Кожен новий переклад не лише розширює доступ до ідей О. П. Блаватської для аудиторії різних мовних спільнот, але й допомагає зберегти важливі духовні та філософські ідеї в умовах змінних культурних, наукових та релігійних парадигм.

Крім цього, кожен переклад здійснює культурну адаптацію термінології, що дозволяє по-новому поглянути на зміст твору. Враховуючи, що «Таємна Доктрина» насичена спеціальними езотеричними та філософськими поняттями, перекладачі часто використовують коментарі та пояснення, щоб дати читачам кращий інструмент для розуміння тексту. Це сприяє не тільки глибшому засвоєнню східних філософських ідей у західних культурах, а й збагаченню духовних традицій тих країн, у яких поширюється цей твір.

Також сучасні дослідники «Таємної Доктрини» виводять ідеї О. П. Блаватської на новий рівень, де вони взаємодіють із сучасними науковими і філософськими течіями. Наприклад, вони порівнюють її космологічні концепції з ідеями квантової фізики чи теоріями багатовимірного Всесвіту, що додає книзі актуальності та відкриває нові способи для її інтерпретації [6]. Вчені-фізики сьогодення стверджують, що «...згідно з уявленнями сучасної фізики, Всесвіт – це динамічне неподільне ціле, що включає і спостерігача. Тут традиційні поняття простору і часу, ізольованих об'єктів, причини і наслідки втрачають сенс. У той же час, схожі уявлення здавна мали місце в східних містичних традиціях. Ця паралель стає очевидною при розгляді квантової теорії і теорії відносності і, в ще більш значній мірі, при розгляді квантово-релятивістських моделей субатомної фізики, які об'єднують обидві теорії» [5, с. 85]. Завдяки цьому, «Таємна Доктрина» залишається частиною світового філософського і духовного діалогу, продовжуючи процес міжкультурної комунікації в контексті ХХІ століття.

Таким чином, кожне нове видання та переклад «Таємної Доктрини» є актом живої міжкультурної взаємодії, з'єднуючи різні часові епохи, культури і покоління у спільному прагненні до розуміння вселенських істин та духовної єдності людства. Ця книга є не лише філософським і духовним надбанням, але й мостом між традиційними знаннями та сучасною наукою, завдяки чому ідеї О. П. Блаватської можуть бути адаптовані і набувати нового значення у контексті сучасних викликів і наукових відкриттів. Переклади сприяють крос-культурному обміну, вони роблять езотеричні концепції зрозумілими для різних народів і

розширюють горизонти тих, хто прагне інтегрувати мудрість минулого з реаліями сьогодення. У такому вигляді «Таємна Доктрина» постає як інструмент міжкультурної освіченості, який розширює коло її читачів і стимулює до глибшого дослідження людської природи, космосу і духовного шляху. Цей твір продовжує жити як універсальний символ спільного шляху людства до духовного пробудження, взаємоповаги та єдності перед лицем глобальних викликів.

Список використаної літератури

1. Кобиляцька Г. С. Основи міжкультурної комунікації. стереотипи та конфлікти. URL: <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/8587/document.pdf>
2. Петрушкевич М. С. Релігійні комунікації як об'єкт впливу масової культури: український контекст. Дисертація. URL: https://www.oa.edu.ua/doc/dis/petruchkevich_dis.pdf
3. Слющинський Б. В. Міжкультурна комунікація як віддзеркалення сучасного рівня культури. *Міжкультурна комунікація і глокалізаційні процеси у соціологічному вимірі*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 17 квітня 2020 р. під заг. ред. В. Ф. Лисак. Маріуполь: МДУ, 2020. 85 с.
4. Blavatsky H. P. The Secret Doctrine. Theosophical University Press Online Edition. URL: <https://www.holybooks.com/wp-content/uploads/The-Secret-Doctrine-by-H.P.-Blavatsky.pdf>
5. Capra F. The Tao of physics. Shambhala, Boulder, 1975.
6. Laszlo Ervin. Science and the Akashic field : an integral theory of everything. URL: <https://eduardolbm.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/10/science-and-the-akashic-field-ervin-laszlo.pdf>

РОЛЬ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: АНАЛІЗ ВПЛИВУ МОВИ НА РІШЕННЯ СУДУ

Анжела МОСЕЙКО

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
ВНІІЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

У цій статті аналізується роль юридичної лінгвістики, зосереджуючись на взаємодії між мовою та правом, зокрема на тому, як лінгвістичні засоби впливають на юридичні тексти та їх тлумачення. Мова, яка використовується в юридичних документах, законодавчих актах, спілкування між учасниками судового процесу, суттєво впливає на формування судових рішень, тлумачення законів і, зрештою, справедливості судових результатів. Важливість юридичної лінгвістики стає очевидною при дослідженні того, як різні мовні засоби та стилістичні особливості можуть змінювати значення правових документів, створювати або усувати двозначності та впливати на погляд суддів.

Юридична лінгвістика вивчає тлумачення юридичних текстів, що особливо важливо в системах загального права, де кожне слово чи фраза в судовому рішенні може стати основою для майбутніх рішень. У сучасних системах правосуддя точність тлумачення законодавчих текстів і конкретних термінів є критичною, оскільки мовні помилки чи різне розуміння можуть призвести до неправильного тлумачення закону.

Ключові слова: юридична лінгвістика, судовий процес, мова в суді, інтерпретація права, правова комунікація, лінгвістичний аналіз, судова риторика, юридична семантика.

This article analyses the role of legal linguistics, focusing on the interaction between language and law, in particular, how linguistic means influence legal texts and their interpretation. The language used in legal documents, legislative acts, and communication between participants in court proceedings, significantly affects the formation of court decisions, the interpretation of laws and, ultimately, the fairness of court outcomes. The importance of legal linguistics becomes apparent when studying how different linguistic means and stylistic can change the meaning of legal documents, create or eliminate ambiguities and influence the judges' views.

Legal linguistics examines the interpretation of legal texts, which is especially crucial in common law systems, where each word or phrase in a court ruling can become the basis for future decisions. In modern justice systems, the precision of interpreting legislative texts and specific terms is critical, as linguistic errors or varied understandings may lead to incorrect interpretations of the law.

Keywords: legal linguistics, judicial process, language in court, legal interpretation, legal communication, linguistic analysis, judicial rhetoric, legal semantics, communicative strategies in the judicial process.

Постановка наукової проблеми та її значення. Юридична лінгвістика як наука дисципліна, що досліджує взаємозв'язок прав і мови, відіграє важливу роль у судовому процесі. Мова, яка використовується в правових документах, законодавчих актах та у спілкуванні між учасниками судового процесу, має суттєвий вплив на формулювання рішень суду, інтерпретацію законів і зрештою на справедливість судових рішень. Важливість юридичної лінгвістики стає очевидною при аналізі того, як різні мовні засоби та особливості стилю можуть змінювати значення правових документів, створювати або усувати неоднозначності та впливати на думку суддів.

Юридична лінгвістика досліджує тлумачення юридичних текстів, що особливо важливо в системах прецедентного права, де значення кожного слова чи виразу в судовій постанові може стати основою для майбутніх рішень. У сучасному судочинстві точність інтерпретації текстів законодавства й окремих термінів є критичною, оскільки мовні похибки чи різні розуміння можуть призвести до неправильного трактування закону.

Метою статті є аналіз ролі юридичної лінгвістики у судовому процесі, враховуючи лексико-семантичні особливості тлумачень юридичних понять, явищ та дій.

Виклад основного матеріалу. В Українському кримінальному праві термін «необережність» використовується для опису певної форми вини, коли особа не бажала настання шкідливих наслідків, але вони настали через її неналежне ставлення до власних дій. Цей термін може бути складним для тлумачення, особливо в ситуаціях, коли рішення про необережність повинно врахувати суб'єктивні та об'єктивні аспекти дій обвинуваченого. Наприклад: У справі про ДТП зі смертельним наслідком обвинувачений стверджував, що не мав наміру заподіяти шкоду. Проте його необережність (наприклад, порушення швидкісного режиму в умовах поганої видимості) вказувала на те, що не врахував ризики, а це може бути трактовано як злочинна необережність. Юридичний аналіз терміна «необережність» допоміг суду прийняти рішення, яке врахувало всі аспекти провини обвинуваченого.

Мова у праві несе також психологічне навантаження. Використання певних термінів може впливати на психологічне сприйняття фактів та ситуацій суддями чи присяжними. Наприклад, слова з негативним емоційним забарвленням можуть підсвідомо схилити до негативної оцінки обвинуваченого або потерпілого, навіть якщо це не є прямим наміром судді або адвоката. Наприклад: У судових процесах зі згвалтування часто використовують два терміни: згвалтування та сексуальне насильство. Обидва терміни вказують на тяжкий злочин, однак слово «згвалтування», зазвичай, має сильніший емоційний вплив на суддів і на присяжних, що може вплинути суворість винесеного вироку.

Іноді вплив мови на судовий процес залежить від специфічних семантичних або синтактичних особистостей. Семантичні варіації у значенні одного і того ж слова можуть викликати суперечки в тлумаченні, особливо коли йдеться про міжнародне право. Синтаксична структура речення також може змінити акценти та пріоритети в його розумінні. У випадках міжнародного правосуддя, коли суддя

в Україні повинен застосувати закони чи правові концепції з іншої країни, проблема може виникати через специфічні юридичні терміни, які не мають однозначного еквівалента в українській мові. Наприклад:

1. У справі про екстрадицію особи з України до іншої країни захисник стверджував, що в іноземному законодавстві термін «political offense» (політичний злочин) має інше значення, ніж в українському контексті. Наявність різних юридичних трактувань цього терміна вимагала лінгвістичного аналізу, щоб визначити чи підпадають дії під українське розуміння цього терміна. Юридичний лінгвістичний аналіз допоміг суду уникнути можливих непорозумінь і прийняти рішення яке відповідало принципу справедливості.

2. У справі з міжнародного права термін «due process» («належний процес») у США трактується як «права обвинуваченого на справедливий судовий процес», тоді як у Великобританії цей термін використовується в широкому сенсі, що охоплює весь процес правосуддя. Суттєві семантичні відмінності цього поняття можуть впливати на рішення судів, особливо в міжнародних процесах.

Також переклад у міжнародних судових процесах може стати критичним аспектом оскільки одна й та сама фраза або термін у різних мовах може мати різні конотації або навіть різне значення. Це призводить до ускладнення правової комунікації та ризику неправильного розуміння сторін. Наприклад: У справі з розподілу спадку між країнами було використано термін «estate» («майно»), що в англійському контексті вказує на всі активи померлого. Однак у французькому судовому контексті відповідний термін часто стосується лише нерухомості. Розбіжності у тлумачення такого поняття потребували детального юридичного лінгвістичного аналізу, аби уникнути юридичної неточності.

Юридичні тексти можуть містити термін, які в залежності від контексту можуть мати різне значення. У сімейному праві «опіка» використовується для визначення різних форм захисту прав дитини що може вплинути на рішення щодо опікунства. Наприклад: У спорі між батьками про право опіки над дитиною суд мав вирішити, що саме означає «опіка» у контексті українського законодавства і

чи є «право на виховання» синонімом до «права на опіку». У даному випадку юридичний лінгвістичний аналіз допоміг суду зрозуміти, що ці терміни мають різний зміст і вимагають різного підходу до прийняття рішення щодо обов'язків і прав обох батьків.

Як показують вищенаведені приклади, аналіз мови допомагає точніше інтерпретувати закони, уникати двозначностей та ухвалювати обґрунтовані рішення. Юридична лінгвістика у судових процесах в Україні є інструментом для розуміння законів, запобігання неоднозначності та підвищення справедливості у правосудді.

Взаємодія між мовою та правом є однією з ключових у правовій системі, адже мова відіграє центральну роль у створенні та застосування законів. У юридичній сфері мова не тільки є інструментом комунікації, але й структурним елементом, що визначає зміст та межі правових норм. В Україні ця взаємодія особливо важлива, з огляду на багатонаціональний склад населення, мовні реформи, а також процеси, пов'язані з гармонізацією національного законодавства з європейським правом. Точність формувань мови права відрізняється від звичайної мови тим, що використовує спеціальні терміни, сталі вирази та конструкції, покликані мінімізувати можливості різного тлумачення. Чіткість формулювань є основною умовою забезпечення законності та правової визначеності. Нечітко або неоднозначне формулювання можуть призвести до різної інтерпретації правових норм, що може викликати правові колізії, та вплинути на правозастосування. Також усі юридичні документи насичені термінами, які мають конкретне значення у правовій системі. Наприклад, такі поняття, як «право власності», «договір», «юридична особа» мають чітко визначений зміст. При перекладах правових текстів або при спробах адаптації законів до нових реалій виникає проблема адекватної передачі цих термінів іншими мовами. Судова практика часто демонструє, як формулювання законів та підзаконних актів можуть бути по-різному тлумачені в залежності від семантичного значення використаних термінів. Наприклад, у кримінальному

праві нечіткість у визначенні складу злочину може вплинути на винесення вироку.

Важливим аспектом є також те, що Україна, інтегруючись до Європейського Союзу та інших міжнародних інституцій, повинна гармонізувати свою правову термінологію з міжнародними стандартами. Переклад правових норм та адаптація до інших правових систем вимагають точності, адже навіть невелика різниця у термінології може привести до суттєвих правових наслідків. Розуміння впливу мовних засобів на право дозволяє підвищити точність законодавчих актів, забезпечити їх однозначність, та як наслідок, сприяти утвердженню верховенства права.

Висновки. Юридична лінгвістика відіграє важливу роль у судовому процесі, допомагаючи суддям, адвокатам і присяжним розуміти правові документи та інтерпретувати закони з максимальною точністю. У зв'язку з глобалізацією та розвитком міжнародних правових відносин юридична лінгвістика стає необхідним інструментом забезпечення справедливості, запобігання неоднозначностей та сприяння прозорості судочинства. З розвитком правової системи та інтеграцією України в міжнародний правовий простір роль юридичної лінгвістики набуває ще більшої значущості. Досліджування й удосконалення методів юридичної лінгвістики допоможе підвищити якість правосуддя та сприяти його розвитку у відповідь на нові виклики часу.

Список використаної літератури

1. Вишневецький О. Ф. *Судова риторика та юридична лінгвістика*. Київ: Юридична література, 2018.
2. Галай І. В. *Юридична лінгвістика: основи та проблеми розвитку в Україні*. Львів: Астропринт, 2020.
3. Давидов В. В. *Мова права і судові рішення*. Харків: Право, 2019.
4. Коржанський М. Й. *Лінгвістична експертиза як засіб доказу в суді*. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2021.
5. Кульчій О. І. *Роль мовних експертиз у кримінальних та цивільних справах*. Вінниця: Поділля, 2020.
6. Мельник М. І., Лавренюк А. П. Юридична мова як інструмент впливу на судові рішення. *Часопис юридичних досліджень*. №4. 2022. С. 47-59.

7. Смолій І. М. *Основи юридичної лінгвістики: судова практика та законодавство*. Одеса: Юридична преса, 2023.
8. Суханова Л. В. Роль мовного оформлення документів у правовому процесі. *Журнал права і лінгвістики*. №2. 2021. С. 33-42.
9. Ткаченко В. С. *Мовні конструкції у правових актах та їх тлумачення судом*. Харків: Фоліо, 2019.
10. Хоменко В. С. Юридична лінгвістика як інструмент забезпечення справедливості в суді. *Вісник правничих наук*. №1. 2023. С. 23-29.

СИМВОЛІЧНІ ЕЛЕМЕНТИ УКРАЇНИ В НАЇВНОМУ МИСТЕЦТВІ

Ольга НЕГОДЧЕНКО

старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

У статті розглянуто приклади наївного мистецтва, починаючи з давніх часів і до сучасності. Проаналізовано творчий доробок у примітивному мистецтві українських художниць Марії Примаченко та Катерини Білокур. Зосереджено увагу на цікавих деталях та тематиці робіт українських народних майстринь.

Ключові слова: наївне мистецтво, художні твори, творчість, картини.

The article examines examples of naive art from ancient times to modern times. The creative work in the naive Art of Ukrainian artists Maria Prymachenko and Kateryna Bilokur is analyzed. Attention is focused on interesting details and themes of the works of Ukrainian folk craftswomen.

Keywords: naive art, works of art, creativity, paintings.

На земній кулі виявлено дуже багато місць із малюнками, скульптурою, архітектурою первісної людини, які, в основному, належать до кам'яної доби і вважаються примітивним, наївним мистецтвом.

В 1940 році у Франції близько містечка Монтин'як чотири школярі віднайшли печеру Ласко. Коли вони спустилися в підземелля, то дуже здивувалися: зі стін на них дивилися звірі. Це були бізони, коні, бики, носороги, ведмеді, олені та ін. Печера дістала назву «Сікстінської капели» і датована віком 18500 років.

У XIX столітті в 1879 році була відкрита печера Альтаміра в Іспанії. З усього світу їхали вчені побачити творіння первісної людини. Щоб потрапити до неї, потрібно було записуватися на екскурсію за три роки вперед. Але це згодом! А спочатку відкривача, археолога-любителя звинуватили у фальсифікації. І тільки

в 1908 році, коли були знайдені нові наскельні малюнки (через 20 років по тому), тоді нарешті визнали їх оригінальність. Це зображення знаменитих червоних биків, які датовані 15000 років. Ці малюнки, де показана сила звіра, його величність, краса й страх перед ним, зараз використовуються в різних рекламних роликах, брендах.

Говорячи про мистецтво палеоліту, треба вказати на скульптури, серед яких переважають зображення жінок – «палеологічні Венери». Таку назву вони отримали завдяки французу маркізу де Вібре, який порівняв скульптуру, знайдену у Франції, з грецькою Венерою Мілоською.

До цього виду мистецтва відносяться так звані «кам'яні баби», які відігравали роль ідолів-оберегів, а зроблені з різної породи каменю: граніту, піщанику, вапняку. Незважаючи на те, що виконані примітивно, вони розповідають про життя людей в давні часи. Найбільше зібрання скульптур знаходиться в м. Дніпро біля історичного музею ім. Д. Яворницького.

У 2008 році в печері Холе-Фельс (Німеччина) була виявлена «Венера», яку на сьогодні датують більше ніж 40 000 років. Вона вирізана з бивня мамонта. Виготовляли статуетки також із глини.

І цим періодом, 40 000 років, датується печерний живопис з індонезійського острова Сулавесі, який відкритий в 2014 році. Це найстаріша дата печерного живопису. Петрогліфи датуються мезолітом 10 000 – 12 000 років тому. Африканські наскельні малюнки 8000 – 10 000 років, в Танзанії – 29 000 років. Це так зване племінне мистецтво.

Племінне мистецтво – це образотворче мистецтво і матеріальна культура корінних народів, або етнографічне мистецтво, або примітивне, наївне.

Твори такого мистецтва збирали антропологи, приватні колекціонери, етнографи та природничі музеї. До них належать твори релігійного характеру, церемоніального і походять із сільської місцевості.

Знадобилося століття, щоб зникло звинувачення культури того чи іншого народу в примітивізмі. Як приклад, можна навести висміювання української

культури російськими культурологами, які стверджують, що ця культура примітивна і називали її шароварною. Або ж колонізатори висловлювались негативно про африканське та океанійське мистецтво, обґрунтовуючи та узаконюючи свої безчинства, лаючи, відхиляючи культуру суспільства, яке вони підкоряли та знищували. Згодом мистецтвознавці почали підходити неформалістично до народного, племінного мистецтва, і враховуючи історичний контекст, символіку.

Коли в середині ХІХ ст. виникли модерністські течії, ці твори надихали митців-модерністів різних напрямків – сюрреалістів, експресіоністів, імпресіоністів тощо в їхній творчості таких, як Амадео Модільяні, Матіс, Пабло Пікасо, Сальвадор Далі, Гоген та ін. Пабло Пікасо, який був художником-кубістом, сказав, що «примітивна скульптура ніколи не була перевершена».

Примітивізм (від лат. *primitivus* – початковий, первісний) – це напрямок у мистецтві, для якого характерні спрощені, пласкі форми, чисті кольори, відсутність повітряної перспективи та інших ознак академізму.

Академізм – стиль і напрям у мистецтві ХІХ століття, який наголошував на необхідності дотримуватися принципів і правил, визначених офіційними авторитетами в галузі високого мистецтва – насамперед національними академіями з використанням спадщини античності та Відродження.

Наївне мистецтво (фр. *naïf* – наївний, від лат. прикметника чоловічого роду «*nativus*» у значенні місцевий, природжений) – художній напрям, характерною особливістю якого є відсутність спеціальної освіти чи професійних навичок у митців.

Це мистецтво, яке задовольняло естетичні потреби нижніх прошарків населення. Такі твори продавалися на ярмарках, базарах, були дешевими і доступними. Як приклад збірний портрет козака Мамаєв, який висів майже у кожній хаті, намальований сільським богомазом.

Більшість художників наївного мистецтва не здобули академічної освіти, вони художники-самоуки, але стали частиною загального художнього процесу. Це

такі художники, як Анрі Руссо, Катерина Білокур, Фріда Кало, Марія Примаченко, Ніко Піросмані, Михайло Бойчук та ін.

На прикладі творчості Марії Примаченко і Катерини Білокур покажемо, як вони у своїх картинах відображали культуру українського народу, його традиції, побут, звичаї.

Примаченко Марія Оксеніївна (1908 – 1997) народилася в селі Болотня на Київщині. Вона закінчила чотири класи сільської школи та Школу народних майстрів, а спеціальної освіти не мала.

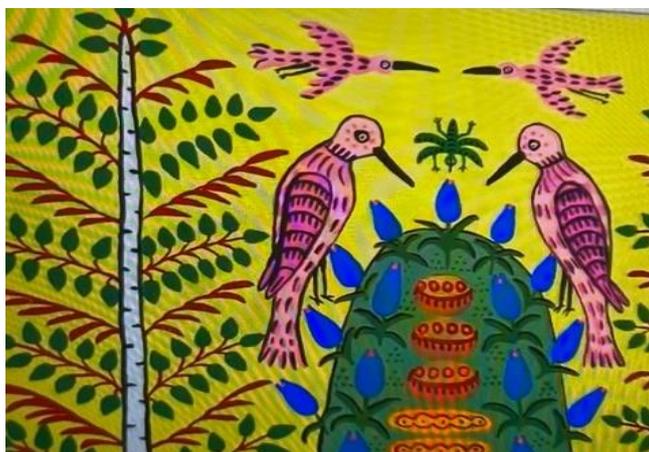
Художниця розповідала, як починалася її творчість: «...якось біля хати, над річкою, на завітчаному лузі пасла я гусей. На піску малювала всякі квіти, що бачила. А потім помітила синювату глину. Набрала її в поділ і розмалювала нашу хату». Односельчани хвалили Марію і просили розмалювати їхні хати.

В основному, вона зображувала фантастичний тваринний світ, до якого її надихали народні казки, український фольклор. Звірі мали людські очі, оторочені пухнастими віями, добрі на вид, але не всі. Головне у творчості Примаченко – боротьба добра і зла. Добрі звірі написані яскравими, сяючими фарбами, а злі – темними, приглушеними. Таке зображення звірів було зрозумілим дітям. І художниці запропонували підготувати ілюстрації до дитячих книжок. Нею було проілюстровано п'ять книжок: «Що посієш, те й пожнеш», «Заєць спати захотів», «Чорногуз приймає душ» та ін.

Через хворобу ніг (у дитинстві перенесла поліомієліт) Марія страждала все життя від болю, але це ніяк не відбивалося на її картинах. Тло не любила однотонне, бо вважала його неживим, тому воно в неї завжди вкрите ритмічними рядами дрібних рисок, крапок, дужок тощо. Як треба було любити життя, своє малярство, щоб, незважаючи на всі біди, негаразди, відображати світ яскраво, надихатися довкіллям, а негараздів і болю було навіть забагато, як для однієї людини.

Під час Другої світової війни загинув її коханий Василь, який в останньому листі побажав щастя синові перед п'ятою атакою, з якої не повернувся. Примаченко писала: «Скільки згадувала ту війну – по годинах, по деньках, по важеньких роках – все хотіла, щоб вони на картинах залишились...І саме війну зображувала, як бачила її на власні очі – звіряче нутрище...».

Під картиною надпис «Братська могила незабутня ніколи, убрана могила завжди, від сліз материнських не висихає ніколи, щоб не повторилось ніколи», 1985 р. Вона була антивоєнним художником, про що свідчать надписи під картинами: «...ця птиця літає, свого чоловіка шукає, а його ніде немає, його тіло розлетілося по всій Україні, будуть рости квіточки, будуть рвать діточки, будуть віночки плести, до могилек нести, а моя могила у небо полетіла», 1995 р.

Вона, інвалід, залишилася зі старими батьками і малим Федором. Будинок був напівзруйнованим, її творчість не була затребуваною, тому що не прославляла соціалістичну дійсність. Гроші заробляла вишивкою, шила одяг для односельчан, в тому числі і весільні сукні за своїми проектами. Незважаючи на те, що жили дуже скромно, свої картини не продавала, а дарувала! І за життя не продала жодної картини!

Марія Примаченко у своїй творчості не обійшла Чорнобильську трагедію, яку відобразила в таких картинах: «Чорнобильський краб кожного українця за серце шкрябає», «Як наші тушили четвертого блоку...» (такий в оригіналі підпис).

У своїх роботах художниця зображує істот, які не існують, але її картини будуються на ґрунті реального життя людей, які живуть поряд, працюють. Вигадані її фантазією леви, зайці, білки тощо несуть людські якості: ледарство, грубість, пияцтво. Також відображала працю людей: космонавтів, прикордонників, колгоспників.

Свої спостереження за природою, за життям людей, що буди поряд, переносила на папір. Вона відтворювала побут, відносини в українській родині, традиції, звичаї. Вбрання у персонажів на картинах було українським – вишиті сорочки, віночки. Їх вишиванки нагадують мотиви української народної вишивки, що мають символічне захисне значення. Так, хрести і ромби символізують родючість, гармонію; калина – достаток, любов, безсмертя роду; півень – домашнє вогнище тощо.

У картинах трансливалася українська культура, самобутність народу, його історія. Підписи під картинами говорять про це.

«Ой, на горі вогонь горить, а на долині трава шумить, і в тій траві козак лежить»

«Дарую дорогій Армії Українську паляницю», 1988 р.

У лютому 2022 року під час наступу російських військ на Київщину загорілася будівля краєзнавчого музею в селищі Іванків, де знаходилися картини Марії Примаченко, але частину вдалося врятувати. Одна з картин цієї колекції «Квіти вирости коло четвертого блока» була виставлена на аукціоні.

За неї приватний колекціонер, українець, який живе за кордоном, заплатив півмільйона доларів. Стартова ціна була 1000 доларів. Благодійний фонд Сергія Притули закупив 125 мікроавтобусів для ЗСУ. На кожному з них – квіти з картин Примаченко. Саму ж картину новий власник передав до Національного художнього музею України, який прийняв її на відповідальне збереження.

У картинах художниці висвітлено образ української жінки, берегині традицій та родини, підкреслені такі риси, як м'якість, творчість, вродливість. Вона у своїх творах, завдяки своєму наївному мистецтву, повідала світові українську культуру, символіку, передала любов до своєї землі і свого народу, поєднавши геніальність і простоту, а в контексті сьогодення переосмислення української ідентичності. Сюжети її картин є актуальними.

Сім'я Марії Олексіївни творча. Її син Федір малював, але на відміну від матері, яка використовувала папір і гуаш, він малював олійними фарбами і на великих дерев'яних дошках. Більшість його картин відображає природу. Він – член спілки художників України, заслужений художник України. Два онуки Іван та Петро також художники. Петро з перших днів війни пішов до Збройних сил України.

Катерина Василівна Білокур (1900 – 1961) народилася в селі Богданівка на Полтавщині. Вона видатна українська художниця, представник наївного мистецтва.

Катерина почала малювати з ранніх років, але батьки забороняли займатися цим, тому що це відволікало її від роботи по господарству. Малювала вуглинкою, бо не мала ні фарб, ні паперу, ні пензлів. Також брала шматок білого полотна, вуглинкою намалює, переверне і там намалює, а потім випре та й знову малює. Батьки сварили, називали її ледащою, спалювали в печі намальоване.

До школи її не пустили, вважали, що місце жінки на городі, в хаті – працювати по господарству. Слухаючи по радіо виступ оперної співачки Оксани Петрусенко, вирішила звернутися до неї з проханням надіслати їй папір, пензлі. Петрусенко відгукнулася, і про Катерину дізналася творча спільнота.

Вона виготовляла фарби з рослин, видавлюючи сік з пелюсток, плодів, листя, а пензлі робила сама з щетини котячого хвоста. Тобто малювала квітами квіти.

Восени 1934 року після сварки з батьком хотіла втопитися. Але побачив односельчанин і врятував її. Після цього, застудивши ноги, хворіла, біль в ногах не покидав її ніколи.

Здебільшого Катерина Білокур малювала квіти, які висаджувала у своєму садочку, біля хати. Говорила, що думала, коли закінчить малювати ці квіти, візьметься за щось інше, але знову починала малювати квіти.

«Букет квітів»

Кожна квіточка була нею виписана з любов'ю, ретельно, обведена світлим обідком. Ці квіти – мальви, соняшники, волошки, маки – символізують красу, родючість, багатство української природи і виглядають на її картинах казково, особливо і місячному сяйві. Можна сказати, що кольорова палітра в її творах була відображенням національної ідентичності, передачі символічного змісту: зелений відображав природу родючість; жовтий, золотий – символ урожаю, багатство української землі; червоний перегукується з традиційними українськими вишиванками, писанками і символізує любов; синій традиційно символізує небо.

Але односельчанам, родичам важко було зрозуміти заняття Катерини – вони осуджували її. Є збірник їхніх спогадів про художницю. І між рядками відчувається їхня ніяковість перед нею, що не підтримали її, не зрозуміли її творчу натуру за життя.

Не маючи спеціальної освіти, не маючи альбомів з репродукціями картин інших художників, вона створювала шедеври. Вона писала: «...Вже в молодості стала я у кой кого доставати книги і з них узнала, що є на світі такі люди – художники – і яка їх робота. І якимось чарівним, прекрасним показалося мені те велике слово художник. От я й сказала собі, що рано чи пізно, хоч на старості літ, а буду художником, буду – і все». Звання Народного художника України отримала в 1956 р., за чотири роки до смерті.

Її творчість йшла від душі, від таланту, від тонкого, чутливого сприйняття природи і навколишнього життя. Вона навчалась у природи, залишивши неперевершений слід у світовому наївному мистецтві.

Творчість Катерини Білокур є прикладом, як наївне мистецтво зберігає національну культуру. Її роботи показують любов до України, захоплення природою, культурою, людьми. Природа – основний символ української душі, а намальовані на картинах Катерини квіти – символ краси і гармонії, уособлення духу української землі.

Коли в Москві дізналися про Білокур, запропонували надіслати декілька картин для демонстрації на виставці в Парижі (1958 р.). Туди поїхали три картини: «Цар Колос», «Колгоспне поле», «Берізка».

«Колгоспне поле»

Це принесло їй світову славу. Дві картини їй не повернули! Пабло Пікассо так відгукнувся під враженням таланту української художниці: «Якби ми мали художницю такого рівня майстерності, то змусили б заговорити про неї цілий світ», а її навіть не запросили супроводжувати свої картини. Заповнюючи анкету для цієї виставки, у графі «Освіта» написала, що ніде жодного дня не навчалась. Писати і читати навчилася самотужки, відкриваючи для себе таємниці живопису.

Катерина Білокур писала портрети, автопортрети, натюрморти, пейзажі. У своїх творах вона поєднує квіти з предметами сільського побуту. У таких роботах

як «Богданівські яблука», «Квіти та горіхи», «Гарбуз, морква, квіти», «Сніданок» та інші, проглядають елементи українського національного побуту.

«Натюрморт з колосками і глечиком»

«Сніданок»

Квіти в роботах художниці також мають символічне значення: соняшник – відображення сонця, символ життя; мальви – символ родинного затишку; мак завжди вважався символом пам'яті й жертвності. Квітковими композиціями, натюрмортами Катерина Василівна показувала красу простих речей, які є результатом людської праці, гармонії з природою. Вона славила українське село, свою Богданівку.

На території будинку-музею в Богданівці поставлена паркова скульптура Катерини Білокур на повний зріст, серед улюблених квітів. Автор скульптури – племінник художниці, Іван Білокур. Це подарунок від нього місцевим жителям. Похована Катерина Білокур в центрі села. Пам'ятник на її могилі створений талановитим українським скульптором Іваном Гончарем.

Колекція робіт Марії Примаченко і Катерини Білокур зберігається в Національному музеї декоративного мистецтва в Києві, в Яготинській картинній галереї та інших музеях. Багато робіт знаходять у приватних колекціях. Також, колекція українського народного мистецтва зберігається в Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара».

Іван Макарович Гончар (1911 – 1993) – народний художник України, скульптор, графік, етнограф, колекціонер, із приватної колекції створив музей народного мистецтва, в якому вивчаються та зберігаються твори декоративно-

ужиткового, наївного мистецтва, іконопису (500 ікон), приватна бібліотека (більше 3000 рідкісних українознавчих, культурологічних, мистецьких видань). Також зберігається 15 000 етнографічних та мистецьких одиниць, серед яких 2700 зразків тканини (сорочки, верхній одяг, килими, рушники та ін.), вироби зі скла, металу, кераміки (700 одиниць).

Там же знаходиться колекція писанок, музичних інструментів (кобзи, бандури, трембіти, сопілки та ін.). Славиться музей і зібранням народних картин «Козака Мамає».

Марія Примаченко і Катерина Білокур через своє наївне мистецтво, незважаючи на простоту, зберігають національну ідентичність, духовність. Виховують любов до України, до природи, до її людей. А також надихають сучасних митців відображати Україну, народ України через символіку у своїх роботах.

Список використаної літератури

1. Білокур К. В. «Буду художником»: автобіографія. К. Рибалко. *Україна*, 1986. № 40. С. 22-23.
2. Марія Примаченко. Київ: Мистецтво, 1994.
3. Мистецтво України. Енциклопедія у 5 томах. Т. 1 / Кудрицький А. В. та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 1995.
4. Народне мистецтво / С. І. Корнієнко // Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: [esu.com.ua / article-71205](http://esu.com.ua/article-71205)
5. Откович О. П. Народна течія в українському живописі 17-18 ст. Київ: Наукова думка, 1990.
6. Тараторіна С. Оця Марія звірів малювала. Київ: Видавництво, 2020.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Ольга НЕЖИВА

професор кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», доктор філософських наук, доцент

У статті розглядається застосування медіації при вивченні іноземної мови. Зазначено, що на сьогодні було виділено чотири основні види медіації у вивченні іноземної мови: 1) лінгвістична; 2) культурна; 3) соціальна; 4) педагогічна. Лінгвістична медіація охоплює

міжмовне посередництво, зокрема вміння виконувати усний і письмовий переклад. Культурна медіація фокусується на міжкультурній компетенції як основі мовного навчання, особливо у контексті застосування мови для конкретних завдань, таких як переклад. Соціальна медіація пов'язана з використанням мови та виконанням ролі посередника між різними учасниками комунікації. Педагогічна медіація акцентує увагу на розвитку критичного мислення.

Ключові слова: медіація, мова, іноземна мова, знання.

The article examines the use of mediation in foreign language learning. It is noted that today four main types of mediation have been identified: 1) linguistic; 2) cultural; 3) social; 4) pedagogical. Linguistic mediation covers interlingual mediation, in particular, the ability to perform interpretation and translation. Cultural mediation focuses on intercultural competence as the basis of language learning, especially in the context of using language for specific tasks, such as translation. Social mediation is concerned with the use of language and acting as a mediator between different participants in communication. Pedagogical mediation focuses on the development of critical thinking.

Key words: mediation, language, foreign language, knowledge.

Постановка наукової проблеми та її значення. З давніх-давен існують конфлікти як частина людських відносин, які виникають у різних аспектах життя людей. Відповідно, їх розпізнають як політичні, професійні чи соціокультурні. Підставою для виникнення конфліктів існують різні причини такі як: різниця у поглядах, у цінностях, інтересах, культурі, нерозуміння мови, що можуть спричинити напруження, агресію та навіть призвести до насильства.

Відповідно до цього, це постає однією із основних проблем сьогодення при вивченні іноземної мови, тому що психологічний бар'єр, нерозуміння мови та культури під час практики іноземної мови спричиняє непорозуміння, який може призвести до конфлікту. Відтак, сьогодні медіація є найпопулярнішою темою серед лінгвістичних дискурсів, яка набуває чимдалі більшої важливості в сучасному суспільстві. Оскільки, саме медіація є одним із найефективнішим способом у вирішенні конфлікту.

Швидкий розвиток медіація припадає на двадцяте століття. Сьогодні ж в інформаційному суспільстві таке явище медіації актуальне як ніколи через перехід суспільства від виробництва товарів до продукування знань.

У науковій працях існують різні точки зору щодо походження терміну «медіація». Одні дослідники вважають, що даний термін має латинське походження, де «mediatio» вказує на здійснення посередництва, або «mediare» –

на роль посередника [1]. Інші ж трактують походження терміну «медіація» через грецьке слово «medos», яке означає «нейтральний і незалежний від конфліктуючих сторін» [2].

Ми вважаємо за необхідне розглянути роз'яснення терміну у словниках. Перший український великий тлумачний словник в історії надає таке визначення для терміну «медіація»: «міжнародне посередництво, мирний спосіб вирішення міжнародних конфліктів за допомогою держави, яка не бере участі у конфлікті». Однак варто відмітити, що цей термін відноситься виключно до правових медіаційних процедур. Інші українські словники відображають те саме визначення. У словниках англійською мовою цей термін має наступні значення: 1) процес розмов з двома окремими особами або групами, які мають розбіжності, з метою допомогти їм досягти згоди або знайти рішення їхніх проблем; 2) втручання між сторонами конфлікту для сприяння примиренню, урегулюванню або узгодженню; 3) спосіб вирішення суперечок поза судовою системою шляхом добровільної участі в переговорах, структурованих за згодою сторін і зазвичай проводяться під керівництвом і контролем навченого посередника [3].

Проте, у 2001 році медіація була додана до Загальноєвропейських компетенцій володіння іноземною мовою (ЗЄК). У новій редакції відзначається важливість оволодіння учнями не лише чотирма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння та писемне мовлення), але і всіма складниками іншомовної комунікативної компетенції, а також акцентується на формуванні загальнокогнітивних умінь, пов'язаних із мовленням: продукція, рецепція, інтеракція та медіація. Відтак, автори Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (ЗЄР) розглядають поняття медіації як форму діяльності, яка передбачає, що «користувач мовою не повинен висловлювати своїх власних думок, але грати роль посередника між співрозмовниками в ситуаціях, коли вони не можуть спілкуватися безпосередньо» [4, с. 5]. Однак у ЗЄР відсутнє явне визначення поняття медіації, і вони не включають спеціально створених дескрипторів для опису цього виду діяльності. Більше того, за думкою Ж. Зарат,

такий підхід до визначення медіації недостатньо враховує її соціальну функцію, яка важлива у різних сферах та вимагає розуміння соціокультурного контексту [5, с. 218].

Отже, після аналізу деяких тверджень, можна зробити висновок, що визначення медіації залежить від контексту, в якому використовується цей метод. Зазвичай під поняттям «дефініція» ми маємо на увазі процес обговорення та знаходження конструктивних рішень для вирішення конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Сучасне вивчення мови, зокрема англійської мови у професійному контексті, розглядається з урахуванням її соціального та професійного застосування. Цей підхід до медіації сприяє утворенню мовної ідентичності. Дослідник П. Хауелл вказує, що ефективна медіація потребує «міжособистісних навичок, таких як адекватне невербальне спілкування та активне слухання з використанням підтверджень та пояснень». Вчені Б. Норт і Е. Піккардо виділяють два типи мовної медіації: 1) міжстилістичну (перетворення одного типу тексту в інший), 2) внутрішньомовну, яка може виконуватися цільовою мовою (доповідь, узагальнення, пояснення, уточнення) [9].

Однак Дж. Льюїс, Б. Джонс, С. Бейкер відокремлюють медіацію, яка здійснюється в багатомовному середовищі. Вони стверджують, що цей вид спільної інтеграції більш зрозумілий студентам, які вивчають іноземні мови. Таким чином, навички медіації краще розвинуті у студентів, які мають знання декількох іноземних мов [6].

Медіація у процесі вивчення іноземних мов полягає у застосуванні інструментів, що допомагають вирішити певну задачу або досягти поставленої мети. Це може бути реалізовано через використання мови або інших знакових систем, таких як діаграми, графіки, числа чи об'єкти. Проте, як зазначає Дж. Томс, зазвичай медіація здійснюється через лінгвістичні засоби та символи, що дають змогу надавати допомогу та настанови, що є суттю медіації.

Для розуміння важливості різних типів медіації в контексті методики навчання іноземних мов слід звернутися до документів Ради Європи. Так, у 2016

році в публікації «Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Developing Illustrative Descriptors of Aspects of Mediation for the CEFR» було виділено чотири основні види медіації.

1. Лінгвістична – включає міжмовне посередництво, зокрема вміння здійснювати усний і письмовий переклад.

2. Культурна – акцентує на міжкультурній компетенції, яка є основою мовного навчання, особливо коли мова використовується для конкретних цілей, таких як усний і письмовий переклад.

3. Соціальна – стосується ролі посередника між різними учасниками комунікації, який використовує мову для забезпечення ефективної взаємодії.

4. Педагогічна – підкреслює важливість розвитку критичного мислення.

У самому документі ЗЄР детальніше аналізується це поняття, і медіацію поділяють на три види діяльності [4]:

– Текстова медіація (*mediating text*) – включає стратегії, такі як пояснення нових концепцій, спрощення тексту, звертання до попереднього досвіду, адаптація мови для аудиторії.

– Концептуальна медіація (*mediating concepts*) – охоплює дефініції, пояснення, порівняння, використання аналогій, ілюстрацій, візуалізацій, моделей і схем, підсумовування, узагальнення, активацію попередніх знань, контекстуалізацію та приклади.

– Медіація комунікації (*mediating communication*) – включає прямі інструкції, інтерактивне навчання, а також самостійне та практичне навчання.

Усі види медіації виконують однакову функцію – усунення комунікативних труднощів, що виникають під час взаємодії, і сприяють уникненню конфліктів та дискомфорту в процесі комунікації.

1. Текстова медіація

У навчанні англійської мови з професійною спрямованістю особливу увагу варто приділяти медіації текстів, зокрема у таких аспектах, як точність передачі інформації, роз'яснення матеріалу та обробка тексту в усній і письмовій формах.

Отже, текстова медіація охоплює такі дії, як коментування графіків, стисло викладення, аналіз і синтез тексту, конспектування, переклад, критичне осмислення та інтерпретація тексту. Ці елементи мають велике значення і потребують детального вивчення [9].

У сучасних філологічних дослідженнях текст розглядається з різних аспектів: як висловлювання, фрейм, дискурс, концепція, об'єкт лінгвопоетики або інформація. Текст як інформація виконує дві основні функції: пізнання світу та повідомлення.

У дослідженні навчання створення вторинних текстів для патентної документації були виділені комунікативні стратегії розуміння тексту, оцінки та присвоєння інформації, а також стратегії створення вторинних текстів. Доцільно включити до процесу медіації тексту стратегії створення додаткових текстів у вигляді анотацій і рефератів. Т.В. Радзівська підкреслює важливість вторинного тексту як єдності комунікаційної та інформаційної складових, оскільки він відображає результати когнітивної та мовної діяльності автора тексту [5].

Вторинний текст можна розглядати як результат медіації первинного тексту, і цей процес можна описати за допомогою трьох основних етапів [5]:

– Рецепція: сприйняття і розуміння текстової інформації з первинного тексту в усій його складності.

– Декодування: оброблення цієї інформації шляхом узагальнення, перекладу в усну або письмову форму (наприклад, створення статей, патентів або письмових перекладів).

– Продукт медіації тексту: це завершений результат процесу медіації, що може бути у вигляді резюме, реферату, статті, перекладу або іншого типу тексту, який передає основну інформацію та узагальнення з первинного тексту.

Серед важливих стратегій медіації особливо важлива стратегія *адаптації мови*, яка зазвичай здійснюється через пояснення термінів, що сприяє кращому розумінню та використанню специфічної термінології в текстах.

Стратегія *посилання на попередні знання* також має велике значення, оскільки вона допомагає зв'язати нову інформацію з уже відомими фактами, що полегшує її засвоєння. Щодо *стратегії спрощення тексту*, то є два підходи [2]:

- *Ампліфікація*, яка передбачає розгортання інформації за допомогою більшої кількості слів для її кращого розуміння.

- *Упорядкування тексту*, яке включає виразне подання тієї ж інформації з меншою кількістю слів і без повторів.

2. Концептуальна медіація

Медіація комунікації передбачає участь студента як медіатора у багатокультурному комунікативному просторі для запобігання та вирішення конфліктних ситуацій. Процес медіації інтегрований у соціокультурне середовище комунікації і спрямований на досягнення максимально ефективного результату взаємодії сторін. У цьому контексті важливими є не лише смислові аспекти комунікації, але й умови, які сприяють успішній комунікації.

Стратегії концептуальної медіації застосовуються для уточнення та полегшення розуміння понять, ідей і концепцій, що містяться в первинних текстах. Вони допомагають визначити ключові концепції та передати їх зрозуміло одержувачу. До таких стратегій належать [1]:

- Дефініції та пояснення – надання точних визначень термінів та понять.

- Порівняння і аналогії — використання знайомих понять для пояснення нових.

- Ілюстрації та візуалізація – використання графіки, діаграм, схем для кращого розуміння.

- Моделі та схеми – створення моделей для спрощення складних концепцій.

- Підсумовування та узагальнення – спрощення ідей через підсумки та узагальнення.

- Активізація попередніх знань – зв'язок нових концепцій із вже відомими.

- Контекстуалізація – розміщення концепцій у контексті для кращого розуміння їх значення.

– Використання прикладів – подання прикладів для ілюстрації концепцій.

Ці стратегії допомагають полегшити передавання складних концепцій і забезпечити їх зрозумілість для одержувача.

3. Комунікативна медіація

Комунікативні конфлікти можна усунути вже на етапі підготовки до комунікації за допомогою медіативних технологій, які набувають все більшого значення не лише для вирішення соціальних конфліктів в освітньому процесі, але й для крос-культурного навчання іноземних мов.

Медіативна компетенція формується в рамках лінгводидактичного підходу, і аналіз теоретичних джерел, нормативних документів та практичного досвіду показує важливість виокремлення лінгводидактики як самостійної дисципліни, яка є основою для навчання іноземних мов. Майбутні вчителі іноземних мов повинні володіти лінгводидактичною компетентністю, знати контекст взаємодії різних лінгвокультур на текстовому, концептуальному та комунікаційному рівнях.

Медіативні стратегії надають доступні методи для пояснення сенсу і полегшення розуміння. Аналіз теорії медіації дозволяє виділити стратегії, які допомагають пояснювати і полегшувати розуміння [2]:

– Прямі інструкції – традиційний метод, орієнтований на вчителя та включаючий лекції, вправи і практичні завдання.

– Інтерактивне навчання – створення навчального середовища для взаємодії через обговорення, спільну роботу, проектні завдання.

– Практичне навчання – орієнтація на реальні ситуації для підвищення мотивації.

– Самостійне навчання – розвиток індивідуальної ініціативи і самовдосконалення студентів.

Це підкреслює необхідність формування у студентів комплексу комунікативних умінь, що відображають актуальні зміни в комунікативній компетенції.

Висновки. Таким чином, на сьогодні було виділено чотири основні види медіації у вивченні іноземної мови: 1) лінгвістична; 2) культурна; 3) соціальна; 4) педагогічна. Лінгвістична медіація охоплює міжмовне посередництво, зокрема вміння виконувати усний і письмовий переклад. Культурна медіація фокусується на міжкультурній компетенції як основі мовного навчання, особливо у контексті застосування мови для конкретних завдань, таких як переклад. Соціальна медіація пов'язана з використанням мови та виконанням ролі посередника між різними учасниками комунікації. Педагогічна медіація акцентує увагу на розвитку критичного мислення. Дослідивши всі основні види медіації, можна зробити висновок, що викладач у ролі посередника в мовному середовищі має ключове значення і великий авторитет у формуванні способів взаємодії та процесу навчання. Використання медіативних навичок викладачем дає можливість створювати ефективні уроки та навчальні матеріали, сприяє кращому розумінню іноземної мови студентами, а також сприяє розвитку їх мовної компетенції та міжкультурної свідомості.

Список використаної літератури

1. Волік В. В. Медіація та її місце у процесі навчання іноземної мови. *Paradigm of knowledge*. 2017. № 1 (21). С. 14.
2. Лєко Б., Чуйко М. Медіація. Чернівці: «Книги XXI», 2014. 464 с.
3. Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 65. С. 135.
4. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors. 2018. Council Of Europe Portal. URL: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4> (дата звернення: 18.10.2024)
5. Howell P. Cross-Language Mediation in Foreign Language Teaching. *Hiroshima Studies in Language and Language Education*. 2017. № 20. P. 147–155.
6. Lewis G., Jones B., Baker C. Translanguaging: origins and development from school to street and beyond. *Educational Research and Evaluation: An International Journal on Theory and Practice*. 2012. № 18. P. 641–654.
7. Nezhyva O. Ted Talks as a Digital Material in Foreign Language. *To be or not to be a great educator*, 2022. Proceedings of ATEE Annual Conference. Riga, University of Latvia Press, 2023. pp. 481-489. DOI: 10.22364/atee.2022.24

8. Nezhyva O. The aspects of smart education in the world. *KhazarJournal of Humanities and Social Sciences*. Khazar University Press. 202. Volume 24, № 3, 62-72. DOI: 10.5782/2223-2621.2021.24.3.62
9. North B., Piccardo E. Developing illustrative descriptors of aspects of mediation for the CEFR. *Language teaching*. 2016. № 49. P. 455–459.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ПИТАНЬ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ НА ОБ'ЄКТАХ ІЗ МАСОВИМ ПЕРЕБУВАННЯМ ЛЮДЕЙ

Олександр ПАНКОВ

*викладач кафедри міжкультурної комунікації та
соціально-гуманітарних дисциплін
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

У статті автор спробував проаналізувати інноваційні методи з питань пожежної безпеки на об'єктах із масовим перебуванням людей, враховуючи інструкції щодо дій у конкретних ситуаціях: порядок організації пожежної безпеки та встановлення протипожежного режиму на об'єкті; організація пожежної безпеки на об'єктах із масовим перебуванням людей; основні вимоги пожежної безпеки до об'єктів із масовим перебуванням людей; правила забезпечення евакуації людей у разі пожеж; вимоги до евакуаційних шляхів та виходів об'єктів із масовим перебуванням людей; порядок дій у разі виникнення пожежі.

У дослідженні відображено погляд автора на використання інноваційних методів під час практичних занять, які заохочують студентів досліджувати та відкривати нові речі й інструменти, щоб розширити свій розум. Поєднання теоретичних основ із інноваційними методами у практичному навчанні допоможе нам підготувати якісних фахівців із необхідними практичними навичками та вміннями щодо збереження найважливішого, що є в людини – життя.

Ключові слова: пожежа, пожежна безпека, об'єкти з масовим перебуванням людей, інноваційні методи.

In the article, the author attempted to analyse innovative methods of fire safety at places with a massive presence of people, taking into account instructions for actions in specific situations: the procedure for organising fire safety and establishing a fire regime at the facility; organisation of fire safety at facilities with a massive presence of people; basic fire safety requirements for facilities with a massive presence of people; rules for ensuring evacuation of people in case of fire; requirements for evacuation routes and exits of facilities with a massive presence of people;

The study reflects the author's view on the use of innovative methods during practical classes that encourage students to explore and discover new things and tools to expand their minds. Combining theoretical foundations with innovative methods in practical training will help us to prepare quality professionals with the necessary practical skills and abilities to save the most important thing a person has - life.

Keywords: fire, fire safety, facilities with massive presence of people, innovative methods.

Постановка наукової проблеми та її значення. Щороку на Землі виникає понад 6 млн. пожеж. Із них більше 60 тисяч – в Україні. Пожежі є серйозною

проблемою для багатьох країн світу. Водночас збільшуються економічні, екологічні, соціальні втрати від них, зростає кількість жертв. У нашій державі щорічно гине близько 4 тисяч людей. Так, за 2024 рік на об'єктах соціально-культурної, громадської та адміністративної сфери сталося майже 700 надзвичайних ситуацій, пов'язаних із вогнем. Необхідно зазначити, що для сучасної пожежі часто характерний швидкий розвиток. За лічені хвилини може виникнути реальна загроза життю та здоров'ю людей; безповоротно можна втратити матеріальні цінності, на відновлення яких знадобляться роки. Особливу небезпеку стихійний вогонь становить на об'єктах із великою кількістю людей, оскільки при незадовільному протипожежному захисті може спричинити їх масову загибель. Твердження, що пожежі легше запобігти, ніж потім її гасити, весь час актуальне. Тому складовою частиною діяльності посадових осіб, працівників підприємств, установ, організацій та підприємців обов'язково має бути забезпечення пожежної безпеки. Вкрай важливо усунути всі умови виникнення таких надзвичайних ситуацій, а також передбачити засоби для мінімізації їх наслідків.

Метою статті є аналіз інноваційних методів з питань пожежної безпеки на об'єктах із масовим перебуванням людей, враховуючи інструкції щодо дій в конкретних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Для початку варто пояснити, що це за явище та зосередитися на основних причинах пожеж.

Пожежа – це неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується в часі і просторі. Горіння виникає за одночасної наявності у певному співвідношенні трьох основних умов: горючої речовини (матеріалу), окисника (кисню у повітрі) та джерела займання. Основними причинами пожеж є: необережне поводження з вогнем (питома вага від загальної кількості – 55 %); порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок (20 %); порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації печей (15 %); підпали (5 %); пустощі дітей з вогнем (1 %).

Пожежі поділяються на *природні* та *антропогенні*. До природних належать пожежі, що виникають внаслідок прямих ударів блискавки, виверження вулканів, самозаймання торфу, вугілля тощо. Кількість таких пожеж незначна – менше 1 %. Антропогенні пожежі прямо чи побічно пов'язані з людським чинником, тобто з пожежонебезпечною діяльністю людини або бездіяльністю людини щодо запобігання пожежонебезпечним ситуаціям. Такі пожежі виникають у 99 випадках зі 100.

Маємо пояснити студентам і *порядок організації пожежної безпеки та встановлення протипожежного режиму на об'єкті*. Забезпечення пожежної безпеки підприємств, установ, організацій покладається на їх керівників та уповноважених керівниками осіб, якщо інше не передбачено відповідним договором. Керівник підприємства повинен призначити відповідальних за пожежну безпеку окремих будівель, споруд, приміщень, дільниць, технологічного та інженерного устаткування, а також за стан і експлуатацію технічних систем протипожежного захисту. Обов'язки щодо забезпечення пожежної безпеки, утримання і експлуатації засобів протипожежного захисту мають бути відображені у відповідних посадових документах (функціональних обов'язках, інструкціях, положеннях тощо).

На кожному підприємстві з урахуванням його пожежної небезпеки наказом повинен бути встановлений відповідний протипожежний режим, а саме мають бути визначені: місце для паління та застосування відкритого вогню, використання побутових нагрівальних приладів тощо; порядок проведення тимчасових пожежонебезпечних робіт; правила проїзду і стоянки транспортних засобів; порядок відключення від мережі електрообладнання в разі пожежі; порядок проходження посадовими особами навчання і перевірки знань з питань пожежної безпеки, а також проведення з працівниками протипожежних інструктажів та занять з пожежно-технічного мінімуму з призначенням осіб, відповідальних за їх проведення; порядок організації експлуатації та обслуговування наявних засобів протипожежного захисту (протипожежного

водопостачання, насосних станцій, установок пожежогасіння, сигналізації, димовидалення, вогнегасників тощо); порядок проведення планово-попереджувальних ремонтів, оглядів електроустановок, вентиляційного, технологічного та іншого інженерного обладнання; порядок огляду й закриття приміщень після закінчення роботи; дії працівників у разі виникнення пожежі; порядок збирання членів ДПД і відповідальних посадових осіб у разі виникнення пожежі, виклику вночі, у святкові та вихідні дні. Працівники повинні бути ознайомлені з цими вимогами на інструктажах, під час проходження пожежно-технічного мінімуму.

Саме тут можуть допомогти елементи інноваційних методів навчання, які заохочують студентів досліджувати та відкривати нові речі й інструменти, щоб розширити свій розум. Сьогодні можна знайти платформи в онлайн, які сприяють залучанню двох, трьох і більше студентів одночасно до виконання конкретного завдання. Іноді анонімність відповіді на поставлене питання дозволяє здобувачам вищої освіти помилятися без осудження аудиторії або викладача, а також відкрито висловлювати власну думку щодо конкретних дій і виправляти помилки.

Необхідно пояснити здобувачам вищої освіти і *організацію пожежної безпеки на об'єктах із масовим перебуванням людей*:

1. Керівники, персонал та інші працівники закладів, установ і організацій (далі – працівники закладів, установ і організацій), а також учні, вихованці, студенти, особи, які відпочивають, зобов'язані знати і виконувати правила пожежної безпеки, а в разі пожежі – вживати всіх залежних від них заходів до евакуації людей і гасіння пожежі.

2. Відповідальність за пожежну безпеку закладів, установ і організацій несуть їх керівники та уповноважені ними особи, які залежно від характеру порушень і наслідків несуть адміністративну, кримінальну чи іншу відповідальність згідно з чинним законодавством.

3. У кожному закладі має бути встановлено відповідний протипожежний режим і порядок оповіщення людей про пожежу, з якими потрібно ознайомити всіх працівників.

4. Навчання та перевірка знань з питань пожежної безпеки керівних працівників і спеціалістів проводиться один раз на три роки одночасно з перевіркою знань з питань охорони праці.

5. Керівник (власник) закладу, установи, організації **зобов'язаний**:

- призначати відповідальних осіб за протипожежний стан усіх структурних підрозділів. Обов'язками цих осіб є організація та підтримання протипожежного режиму, а саме: підготовлення і розроблення відповідних наказів, інструкцій; організація та проведення протипожежних інструктажів; підготовка планів евакуації, а також їх практичне відпрацювання; організація дій персоналу на випадок пожежі; контроль за проходженням посадовими особами навчання й перевірки знань з питань пожежної безпеки; контроль за експлуатацією та обслуговуванням наявних технічних засобів протипожежного захисту (протипожежного водопроводу, установок пожежної сигналізації, автоматичного пожежогасіння, первинних засобів пожежогасіння);

- здійснювати контроль за дотриманням встановленого протипожежного режиму, вживати заходів щодо запобігання пожежної небезпеки і усунення недоліків, що спричиняють пожежну небезпеку;

- забезпечити об'єкт первинними засобами пожежогасіння відповідно до норм, а також пожежним обладнанням та установками автоматичного виявлення і гасіння пожеж;

- організувати вивчення вимог пожежної безпеки і проведення протипожежного інструктажу з працівниками закладів, установ і організацій, визначати терміни, місце і порядок проведення інструктажу з пожежної безпеки, а також список посадових осіб, на яких покладається його проведення. Особи, які не пройшли навчання, протипожежного інструктажу і перевірки знань з питань пожежної безпеки, до роботи не допускаються;

- організувати в закладах і установах пожежно-технічну комісію відповідно до НАПБ Б.02.003-2009;

- забезпечити розроблення і затвердити план евакуації та порядок оповіщення людей, який встановлює обов'язки і дії працівників закладів і установ на випадок виникнення пожежі. План евакуації та порядок евакуації повинні переглядатися один раз на три роки з урахуванням умов, що постійно змінюються; проводити практичні заняття щодо відпрацювання планів евакуацій не рідше одного разу на півріччя в закладах і установах (в установах сезонного типу – на початку кожної зміни);

- установити порядок огляду й закриття приміщень та будівель після закінчення занять і роботи закладів та установ;

- здійснювати контроль за дотриманням пожежної безпеки орендними організаціями;

- забезпечити своєчасне виконання заходів пожежної безпеки, запропонованих органами Державної служби України з надзвичайних ситуацій та органами державної виконавчої влади і прийнятих у межах їх компетенції.

6. Відповідальність за пожежну безпеку структурних підрозділів закладів, установ і організацій несуть їх керівники. Обов'язки щодо забезпечення пожежної безпеки, утримання та експлуатації засобів протипожежного захисту мають бути відображені у відповідних посадових документах (функціональних обов'язках, інструкціях, положеннях тощо).

7. Для працівників охорони (сторожів, вахтерів, вартових тощо) необхідно розробити інструкцію, в якій слід визначити їхні обов'язки щодо контролю за додержанням протипожежного режиму, огляду території і приміщень, порядок дій в разі виявлення пожежі, спрацювання засобів пожежної сигналізації та автоматичного пожежогасіння, а також вказати, кого з посадових осіб викликати в нічний час у разі пожежі.

8. У закладах із цілодобовим перебуванням людей черговий у вихідні та святкові дні, а також у вечірні й нічні години зобов'язаний, заступаючи на

чергування: перевірити наявність і стан засобів пожежогасіння, справність телефонного зв'язку, чергового освітлення та пожежної сигналізації; пересвідчитися, що всі шляхи евакуації (коридори, сходові майданчики, тамбури, фойє, холи, вестибюлі) не захаращено, а двері евакуаційних виходів у разі потреби можна безперешкодно відчинити; у разі виявлення порушення протипожежного режиму і несправностей, внаслідок яких може виникнути пожежа, вжити заходів щодо їх усунення, а в разі потреби повідомити керівника або працівника, що його заміщає; мати списки (журнали обліку) осіб, які перебувають у закладі, знати місця їх розміщення; постійно мати при собі комплект ключів від дверей евакуаційних виходів та воріт, автомобільних в'їздів на територію закладу, а також ручний електричний ліхтар.

9. У кожному структурному підрозділі закладу, установи і організації має бути розроблена конкретна інструкція щодо заходів пожежної безпеки. Інструкція опрацьовується керівником структурного підрозділу, затверджується керівником вищого рівня і розміщується на видному місці.

У такому разі варто зосередити увагу здобувачів вищої освіти на відповідальність за пожежну безпеку структурних підрозділів закладів, установ і організацій несуть їх керівники. У будівлях та спорудах, що мають два поверхи і більше, у разі одночасного перебування на поверсі більше 25 осіб мають бути розроблені й вивішені на видних місцях плани (схеми) евакуації на випадок пожежі. Необхідність забезпечення планами евакуації одноповерхових будівель та споруд визначається місцевими органами держпожнадзора з урахуванням пожежної небезпеки, кількості людей, площі тощо.

11. У навчальних закладах, культурно-просвітніх та видовищних закладах, критих спортивних будівлях і спорудах, готелях, торгових підприємствах (два поверхи й більше) та інших аналогічних за призначенням об'єктах із масовим перебуванням людей (50 осіб і більше) на доповнення до схематичного плану евакуації адміністрація зобов'язана опрацювати інструкцію, що визначає дії персоналу щодо забезпечення безпечної та швидкої евакуації людей, за якою не

рідше одного разу на півроку слід проводити практичні тренування всіх залучених працівників.

12. Для об'єктів, у яких передбачається перебування людей уночі (гуртожитки тощо), інструкції повинні передбачати два варіанти дій: у денний та нічний час.

13. У закладах з цілодобовим режимом роботи слід встановити чергування персоналу без права сну в нічний час. У приміщенні для чергових має бути телефонний зв'язок. На випадок відключення електроенергії працівники закладів повинні мати електричні ліхтарі. Кількість ліхтарів визначається з урахуванням особливостей закладу, наявності чергового персоналу, кількості людей у будівлі, але не менше одного ліхтаря на кожного працівника, який чергує на об'єкті у вечірній або нічний час.

На відпрацювання такого теоретичного матеріалу можна задіяти технології віртуальної реальності. Так можна навчити студентів практичним діям від гасіння пожежі до евакуації людей з актового залу.

Основні вимоги пожежної безпеки до об'єктів із масовим перебуванням людей містить важливу теоретичну інформацію.

Утримання території

1. Територію закладів слід постійно утримувати в чистоті. Відходи горючих матеріалів, опале листя та суху траву слід регулярно прибирати і вивозити з території у місця, погоджені відповідними органами державного нагляду.

2. Територія об'єктів повинна мати зовнішнє освітлення, яке дозволяє швидко знайти пожежні драбини, протипожежне обладнання, евакуаційні виходи будинків та споруд.

3. Територія установи, а також будівлі, споруди, приміщення мають бути забезпечені відповідними знаками безпеки згідно з ГОСТ 12.4.026-76 «ССБТ. Цвета сигнальные и знаки безопасности» (зі змінами, внесеними ДСТУ ISO 6309:2007).

4. Дороги, проїзди та під'їзди до будівель, а також доступи до пожежного інвентарю та обладнання мають бути завжди вільними. Про закриття окремих ділянок доріг або проїздів у зв'язку з проведенням ремонтних робіт чи з інших причин, які перешкоджають проїзду пожежних автомобілів, слід негайно повідомити підрозділи пожежної охорони. На період виконання ремонту доріг у відповідних місцях необхідно встановити покажчики напрямку об'їзду або влаштувати переїзди через ділянки, що ремонтуються.

5. Протипожежні розриви між будівлями забороняється використовувати для зберігання матеріалів і обладнання, а також для стоянки автотранспорту. У закладах, де відсутні гаражі, дозволяється стоянка автотранспорту на території, за умови вільних проїздів і проходів, на відстані не менше 10 м від будівлі.

6. На території закладів не дозволяється розкладати вогнища, спалювати сміття і влаштовувати відкриті печі, викидати незагашене вугілля та попіл на відстані менше 15 м від будівель та споруд закладу.

7. Будівництво тимчасових будівель та споруд на території закладів може здійснюватися лише за наявності проектної документації, яка пройшла попередню експертизу в органах державного пожежного нагляду.

8. На ділянках території, де можливі скупчення горючих газів або парів, проїзд автомашин та іншого транспорту не дозволяється. Про це повинні інформувати відповідні покажчики (написи).

9. Не дозволяється залишати поблизу будівель і споруд бочки з легкозаймистими та горючими рідинами, балони зі зрідженим і стисненим газом, порожні бочки і балони.

10. В установах із масовим перебуванням людей забороняється паління. На території установ, де паління дозволяється, керівництво зобов'язане визначити і обладнати спеціальні місця для цього, позначити їх знаком або написом, установити урну або попільницю.

11. На території закладу необхідно встановлювати пожежні щити (стенди) з розрахунку один щит на площу 5000 кв. м. До комплекту засобів пожежогасіння,

розміщених на ньому, слід включати: вогнегасники – 3 шт.; ящик із піском – 1 шт.; покривало з негорючого теплоізоляційного матеріалу або повсті розміром 2х2 м – 1 шт.; гаки – 3 шт.; лопати – 2 шт.; ломи – 2 шт.; сокири – 2 шт. Ящики для піску повинні мати місткість 0,5, 1 або 3 куб. м та бути укомплектованими совковою лопатою.

Утримання будівель, приміщень та споруд

1. Усі будівлі, приміщення та споруди закладів, установ і організацій повинні постійно утримуватися в чистоті.

2. У кожному приміщенні повинна бути вивішена табличка, на якій вказано прізвище відповідального за пожежну безпеку, номер телефону найближчої пожежної частини, а також розміщена інструкція з пожежної безпеки.

3. Вибухопожежонебезпечні приміщення у багатоповерхових будівлях повинні розміщуватися поблизу зовнішніх стін верхніх поверхів.

4. Протипожежні системи, установки, устаткування приміщень, будівель та споруд (протидимний захист, пожежна автоматика, протипожежне водопостачання, протипожежні двері, клапани та інші захисні пристрої) слід постійно утримувати у справному стані.

5. У будівлях закладах освіти групи дітей молодшого віку слід розміщувати на нижніх поверхах.

6. Наповнюваність приміщень має відповідати встановленим нормам.

7. Розміщення меблів та обладнання у приміщеннях не повинно перешкоджати евакуації людей і доступу до засобів пожежогасіння.

8. У приміщеннях, де перебувають люди, килими, паласи, килимові доріжки тощо повинні бути щільно прикріплені до підлоги.

9. Будівлі установ повинні бути обладнані засобами оповіщення людей про пожежу. Для оповіщення можна використовувати: внутрішню телефонну та радіотрансляційну мережу; спеціально змонтовані мережі мовлення; дзвінки та інші звукові сигнали.

10. Двері, люки горищних і технічних приміщень (насосних, вентиляційних камер, бойлерних, складів, комор, електрощитових тощо) повинні бути постійно зачинені. На дверях слід вказувати місце зберігання ключів, доступне для отримання їх у будь-який час доби. На дверях (люках) горищних і технічних приміщень мають бути написи, що визначають призначення приміщення.

11. Дахові вікна горищних приміщень мають бути зашклені і закриті.

12. Прямки вікон підвальних і цокольних приміщень слід утримувати у чистоті. Не допускається встановлювати на прямках та люках незнімні металеві ґрати, захаращувати прямки і закладати цеглою віконні отвори.

13. Одяг і взуття слід сушити у спеціально призначених приміщеннях, які обігрівуються радіаторами водяного опалення.

14. Вогневі та зварювальні роботи можна виконувати тільки з письмового дозволу керівника закладу, установи чи організації з оформленням наряду-допуску. Ці роботи мають проводитися згідно з вимогами правил пожежної безпеки під час проведення зварювальних та інших вогневих робіт.

15. Користуватися прасками в закладах чи установах дозволяється лише в спеціально відведених приміщеннях під наглядом працівника закладу. Використання приміщень для іншої мети, наприклад, для зберігання білизни, не дозволяється. Прасувати дозволяється лише прасками зі справними терморегуляторами та світловими індикаторами ввімкнення. Праски повинні встановлюватися на підставках із вогнетривких матеріалів.

16. Пошкодження вогнезахисних покриттів (штукатурки, спеціальних фарб, лаків, обмазок тощо) будівельних конструкцій, повітроводів потрібно негайно усувати. Після оброблення (просочення) антипіренами дерев'яних конструкцій, тканин та інших горючих матеріалів необхідно скласти акт про проведення роботи підрядною організацією. Перевірку стану вогнезахисного оброблення слід проводити не менше одного разу на рік зі складанням акта перевірки.

17. Усі будівлі і приміщення мають бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння.

18. Після того, як усі особи залишать приміщення, працівники закладу чи установи повинні оглянути його, усунути виявлені недоліки та зачинити приміщення, знеструмивши електромережу.

Завдяки технологіям змішаного навчання, ми можемо проводити з конкретних тем вікторини, мозкові штурми тощо. Важливу роль у поясненні теми відіграє презентаційний матеріал. Проте особливу вагу необхідно звенути на підхід взаємонавчання. Одним із прийомів якого є: говорити в голос вивчений матеріал з метою навчання інших.

Важливо пояснювати здобувачам вищої освіти *методику та правила забезпечення евакуації людей у разі пожеж*. Працівники охорони (сторожі, вахтери, вартові) в разі виявлення пожежі, спрацювання засобів пожежної сигналізації та автоматичного пожежогасіння повинні діяти відповідно до заздалегідь розробленої інструкції, в якій визначаються їх обов'язки щодо контролю за додержанням протипожежного режиму. Заступаючи на чергування, вони зобов'язані пересвідчитися, що шляхи евакуації не захаращено, а двері евакуаційних виходів у разі потреби можуть безперешкодно відчинятися. В організації має бути встановлено порядок оповіщення людей про пожежу, з яким необхідно ознайомити всіх працівників. Після оповіщення про пожежу до початку евакуації проходить певна затримка залежно від того, яку із систем оповіщення було використано для повідомлення про надзвичайну ситуацію.

Варто обговорити зі здобувачами вищої освіти й *вимоги до евакуаційних шляхів та виходів об'єктів із масовим перебуванням людей*, наприклад:

1. Кількість та ширина виходів, шляхи евакуації мають відповідати розрахунку з урахуванням необхідного безпечного часу евакуації. Приміщення, в яких знаходиться більше 50 осіб, повинні мати не менше двох евакуаційних виходів, які слід постійно утримувати в справному стані.

2. У залі для глядачів ширина дверних отворів, незалежно від результатів розрахунку, повинна бути не менше 1,2 м і не більше 2,4 м, а ширина проходів, розташованих навпроти виходів, – не менше ширини самих дверей.

Первинні засоби пожежогасіння:

1. Усі будівлі та приміщення об'єктів із масовим перебуванням людей повинні бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, ящиками з піском, бочками з водою, покривалами з негорючого теплоізоляційного полотна, грубововняної тканини чи повсті, пожежними відрами, совковими лопатами, пожежним інструментом (гаками, ломами, сокирами тощо), які використовуються для локалізації та ліквідації пожеж у початковій стадії їхнього розвитку, та засобами зв'язку.

2. Оснащувати вогнегасниками приміщення об'єктів із масовим перебуванням людей слід відповідно до Типових норм належності вогнегасників, затверджених наказом МНС України від 2 квітня 2004 р. № 151. Норми належності вогнегасників для конкретних об'єктів повинні встановлюватися нормами технологічного проектування або галузевими правилами пожежної безпеки з урахуванням положень, викладених у Типових нормах належності вогнегасників. Вибір типу та необхідної кількості вогнегасників проводиться згідно з нормами належності. Тип вогнегасників потрібно вибирати, враховуючи особливості конкретного об'єкта. Громадські та адміністративно-побутові будинки на кожному поверсі повинні мати не менше двох переносних (порошкових, водопінних) вогнегасників з масою заряду вогнегасної речовини 5 кг і більше.

Крім цього, слід передбачати по одному вуглекислотному вогнегаснику з величиною заряду вогнегасної речовини 3 кг і більше: на 20 кв. м площі підлоги в офісних приміщеннях з ПЕОМ, коморах, електрощитових, вентиляційних камерах та інших технічних приміщеннях; на 50 кв. м площі підлоги приміщень архівів, машзалів, бібліотек. Місця розміщення первинних засобів пожежогасіння мають бути позначені у планах евакуації.

3. Ручні вогнегасники слід вішати на вертикальні конструкції на висоті не більше як 1,5 м від рівня підлоги до нижнього торця вогнегасника або розміщувати у пожежних шафах разом з пожежними кранами, у спеціальних

тумбах або на пожежних стендах. На стендах або пожежних щитах рекомендується компактно розміщувати вогнегасники, пісок, лопати, ломи, покривала вогнетривкі, списки добровільних пожежних дружин, інструкцію з правил пожежної безпеки. Стенди або пожежні щити слід установлювати в приміщеннях на видних та легкодоступних місцях, за можливості ближче до виходу із приміщення.

4. Вогнегасники повинні встановлюватися так, щоб можна було визначити тип вогнегасника, прочитати на його корпусі інструкцію з користування, а також щоб зручно було його зняти.

5. Вогнегасники мають розміщуватися у легкодоступних місцях, які унеможливають їх пошкодження, попадання прямих сонячних променів та атмосферних опадів, безпосередню дію на них опалювальних та нагрівальних приладів.

6. Потрібно розміщувати вогнегасники так, щоб вони не заважали евакуації людей.

7. Вогнегасники, які розміщуються поза приміщенням або в неопалюваних приміщеннях, слід знімати на холодний період. У цьому разі на пожежних стендах має бути інформація про місце їх розміщення.

8. На період перезарядки і технічного обслуговування вогнегасників, пов'язаного з їх ремонтом, на заміну мають бути встановлені вогнегасники з резервного фонду.

9. Під час експлуатації та технічного обслуговування вогнегасників слід керуватися вимогами, викладеними в паспортах заводів-виробників, та затвердженими в установленому порядку регламентами технічного обслуговування вогнегасників кожного типу.

10. Повсякденний контроль за зберіганням, вмістом і постійною справністю первинних засобів пожежогасіння здійснюється особами, призначеними наказом керівника закладів, установ і організацій.

11. Використання первинних засобів пожежогасіння для господарських та інших потреб, не пов'язаних з гасінням пожеж, не дозволяється.

Також необхідно пояснити *порядок дій у разі виникнення пожежі*. У разі виникнення пожежі дії працівників закладів, залучених до гасіння пожежі, мають бути спрямовані на забезпечення безпеки людей, насамперед дітей, їх евакуацію та рятування. Працівник закладу, який виявив пожежу або її ознаки (задимлення, запах горіння або тління, підвищення температури у приміщенні тощо), зобов'язаний: сповістити про пожежу керівника закладу або працівника, що його заміщує; негайно повідомити про це за телефоном 101 пожежно-рятувальну службу (при цьому необхідно назвати адресу об'єкта, вказати кількість поверхів будівлі, місце виникнення пожежі, обстановку на пожежі, наявність людей, а також повідомити своє прізвище); за потреби викликати інші аварійно-рятувальні служби (медичну, газорятувальну тощо); задіяти систему сповіщення людей про пожежу; розпочати самому і залучити інших осіб до евакуації людей з будівлі до безпечного місця згідно з планом евакуації; організувати зустріч пожежних підрозділів, вжити заходів до гасіння пожежі наявними в установі засобами пожежогасіння.

Керівник установи або працівник, що його заміщує, який прибув на місце пожежі, зобов'язаний: перевірити, чи повідомлено до пожежної охорони про виникнення пожежі; здійснювати керівництво евакуацією людей та гасінням пожежі до прибуття пожежних підрозділів; організувати перевірку наявності всіх евакуйованих з будівлі за списками і журналами (якщо такі є); призначити для зустрічі пожежних підрозділів особу, яка добре знає розміщення під'їзних шляхів та вододжерел.

У разі загрози для життя людей необхідно негайно організувати їх рятування, використовуючи для цього всі наявні сили і засоби: перевірити включення в роботу автоматичної (стаціонарної) системи пожежогасіння; вилучити з небезпечної зони всіх працівників та інших осіб, не зайнятих евакуацією людей та ліквідацією пожежі; у разі потреби викликати до місця

пожежі медичну та інші служби; припинити всі роботи, не пов'язані з заходами щодо ліквідації пожежі; організувати відключення мереж електро- і газопостачання, зупинку систем вентиляції та кондиціонування повітря і здійснення інших заходів, які сприяють запобіганню поширенню пожежі; забезпечити безпеку людей, які беруть участь в евакуації та гасінні пожежі, від можливих обвалів конструкцій, дії токсичних продуктів горіння і підвищеної температури, ураження електрострумом тощо; організувати евакуацію матеріальних цінностей із небезпечної зони, визначити місця їх складування і забезпечити, при потребі, їх охорону; інформувати керівника пожежного підрозділу про наявність людей у будівлі.

Інноваційні підходи дозволяють використовувати 3D-друк, який виводить на новий рівень вивчення теоретичного матеріалу. Навчання стає легшим, коли студент може доторкнутися до макетів вогнегасників, побачити моделі пожежного крана або гідранта. Не варто забувати і про метод перехресного навчання, наприклад: імітація пожежі на подвір'ї тощо.

Висновки. Таким чином, під час проведення евакуації та гасіння пожежі необхідно: з урахуванням обстановки, що склалася, визначити найбезпечніші евакуаційні шляхи і виходи до безпечної зони у найкоротший термін; ліквідувати умови, які сприяють виникненню паніки (з цією метою вчителям, викладачам, вихователям, майстрам та іншим працівникам закладу, установи не можна залишати дітей без нагляду з моменту виявлення пожежі та до її ліквідації); евакуацію людей слід починати з приміщення, у якому виникла пожежа, і суміжних з ним приміщень, на які може поширитися вогонь і продукти горіння; виставити пости безпеки на входах у будівлі, щоб унеможливити повернення дітей і працівників до будівлі, де виникла пожежа; утримуватися від відчинення вікон і дверей, а також від розбивання скла, щоб вогонь і дим не поширилися на суміжні приміщення; залишаючи приміщення або будівлі, що постраждали від пожежі, потрібно зачинити за собою всі двері та вікна. Поєнання теоретичних основ із інноваційними методами у практичному навчанні допоможе нам

підготувати якісних фахівців із необхідними практичними навичками та вміннями щодо зберігання найважливішого, що є в людини – життя.

Список використаної літератури

1. Правила пожежної безпеки в Україні, затверджені наказом МНС України від 19 жовтня 2004 р. № 126.
2. НАПБ Б.02.005-2003 «Типове положення про інструктажі, спеціальне навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки на підприємствах, в установах та організаціях України», затвердженого наказом МНС України від 29 вересня 2003 р. № 368.
3. НАПБ Б.02.003-2009 «Типове положення про пожежно-технічну комісію», затвердженого наказом МНС України від 20 травня 2009 р. № 347.
4. «Технічне обслуговування систем протипожежного захисту» до ДБН В.2.5-56:2010 «Системи протипожежного захисту».
5. ГОСТ 12.4.026-76 «ССБТ. Цвета сигнальные и знаки безопасности» (зі змінами, внесеними ДСТУ ISO 6309:2007).
6. Типові норми належності вогнегасників, затверджених наказом МНС України від 2 квітня 2004 р. № 151.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: АНТРОПОЦЕНТРИЧНИЙ ВИМІР В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Вікторія ПЙОНТИК

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Наталія РОМАНИШИН

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики,
Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій,
Національного університету «Львівська політехніка»*

Сучасна українська художня література на воєнну тематику виступає потужним інструментом відображення соціальних, культурних та ідеологічних змін, зумовлених тривалим збройним конфліктом. У статті розглядаються твори Артема Чеха, Валерія Ананьєва, Андрія Гуменюка, Валерія Пузіка та інших авторів, які не лише відтворюють фізичні реалії війни, але й глибоко досліджують її вплив на психологічний стан індивідів і суспільства в цілому. Автори творів використовують концепти, як-от війна, смерть, національна ідентичність, травма та колективна пам'ять, щоб передати різноманітність людських переживань і значення національних символів. У статті описано процес художньої концептуалізації антропоцентричних аспектів війни, сприйняття та відображення ключових соціальних та індивідуальних концептів, їхнє текстуальне профілювання та зміст, підкреслено значення когнітивної стилістики, яка дозволяє простежити, як через мову та стилістичні прийоми відбувається концептуалізація війни, формується образ ворога і героя, а також осмислюється соціально-психологічна травма. Література на воєнну тематику виконує важливу роль у

збереженні національної пам'яті та формуванні патріотичних цінностей, виступаючи засобом комунікації між поколіннями та зміцнення національної ідентичності. Це дослідження сприяє глибшому розумінню когнітивних механізмів, що формують сучасну українську літературну парадигму.

Ключові слова: воєнна література, національна ідентичність, когнітивна стилістика, соціально-психологічна травма, антропоцентричні концепти, концепти війни, патріотичні цінності.

Contemporary Ukrainian war-themed literature serves as a powerful tool reflecting the social, cultural, and ideological changes prompted by prolonged armed conflict. This article examines works by Artem Chekh, Valeriy Ananyev, Andriy Gumenyuk, Valeriy Puzik, and other authors who portray not only the physical realities of war but also its profound impact on the psychological states of individuals and society. Through concepts such as war, death, national identity, trauma, and collective memory, authors convey a spectrum of human experiences and the significance of national symbols. The article discusses the process of literary conceptualization of anthropocentric parameters of the war, perception and representation of the key textual concepts profiling and their content, it emphasizes the importance of cognitive stylistics, which allows the exploration of how language and stylistic techniques facilitate the conceptualization of war, shape images of the enemy and hero, and address socio-psychological trauma. War literature plays a crucial role in preserving national memory and shaping patriotic values, serving as a medium of intergenerational communication and strengthening national identity. This study contributes to a deeper understanding of the cognitive mechanisms that shape the modern Ukrainian literary paradigm.

Key words: war literature, national identity, cognitive stylistics, collective memory, socio-psychological trauma, war concepts, patriotic values.

Сучасна українська художня література на воєнну тематику відображає актуальні проблеми соціального, культурного та ідеологічного характеру. В умовах тривалої війни українське суспільство стикається з потребою осмислення нової реальності, у якій війна стає не просто фізичним конфліктом, але й символом боротьби за національну ідентичність та культурну спадщину. Така література, зокрема твори Артема Чеха, Валерія Ананьєва, Андрія Гуменюка та Валерія Пузика, формує комплексне уявлення про різні аспекти життя під час війни. Сучасний художній дискурс передає не тільки зовнішні, фізичні реалії війни, а й вивчає, як війна впливає на психологічний стан індивідів і суспільства в цілому. Це створює умови для когнітивної стилістики, яка досліджує, як через мову і стилістичні прийоми відбувається концептуалізація війни, формуються образи героїв, ворогів, та осмислюється соціально-психологічна травма.

Актуальність дослідження сучасної української художньої літератури на воєнну тематику обумовлена потребою осмислення соціальних, культурних та ідеологічних трансформацій, що відбуваються в українському суспільстві в

умовах тривалого збройного конфлікту. Ця література виконує функцію фіксації колективного досвіду та рефлексії травматичних подій, що сприяє формуванню нової національної ідентичності. Через художні засоби автори передають різноманітність людських переживань – від особистих втрат до проявів незламності й стійкості, що є важливим для збереження історичної пам'яті та посилення патріотичних почуттів.

Інтерес до воєнної тематики у літературі також зумовлений необхідністю переосмислення етичних, ціннісних та моральних орієнтирів у суспільстві, яке стикається з викликами боротьби за незалежність і свободу. Сучасні українські художні твори воєнного характеру створюють особливий лексичний та культурний код, що слугує засобом репрезентації реальних подій і внутрішніх переживань суб'єктів цих подій. Така література не лише має естетичну цінність, але й відіграє значну роль у формуванні міжнародного іміджу України, надаючи світовій спільноті можливість глибше зрозуміти передумови, перебіг і наслідки конфлікту. Літературознавці та соціологи зазначають, що сучасна воєнна література України набуває унікальної значущості. Вона не просто зображує окремі епізоди бойових дій, а й виступає засобом комунікації між поколіннями, сприяє збереженню національної пам'яті та формуванню патріотичних цінностей. Зокрема, дослідження когнітивної стилістики в цьому контексті дають можливість глибше зрозуміти, як автори створюють багатшарові образи, використовують символіку та метафори для відображення складного внутрішнього світу людини в умовах війни.

Концептосфера російсько-української війни в досліджуваних творах охоплює сукупність ключових концептів, які відображають головні ідеї, переживання та емоції, пов'язані з війною. У текстах, таких як *«Точка нуль»* Артема Чеха, *«Сліди на дорозі»* Валерія Ананьєва та *«Африка. Пісні війни»* А. Гуменюка та інші досліджувані твори, формуються різноманітні концепти, що висвітлюють різні аспекти війни.

Концепт ВІЙНА

Цей базовий концепт у кожному творі осмислюється через конкретні елементи, які передають не лише фізичну сторону військових дій, але й їхній емоційний, психологічний та соціальний виміри. У романі Артема Чеха «Точка нуль» (табл. 1) концепт ВІЙНА глибоко досліджується через призму особистого досвіду солдатів, які стикаються з жорстокими реаліями бойових дій. Автор зображує війну не лише як фізичну боротьбу, а й як емоційний та психологічний стан.

Таблиця 1

Реалізація концепту ВІЙНА

<p>Буденність військового життя</p>	<p>Чех показує, як звичайні солдати ведуть повсякденне життя на фронті, яке складається не лише з бойових завдань, але й з рутинних моментів, таких як чищення зброї, очікування наказів або просто намагання знайти час для сну. Ці деталі підкреслюють, як війна стає частиною їхньої буденності, і як вони пристосовуються до нового життя, яке є безумовно важким і виснажливим.</p>
<p>Страх і втомленість</p>	<p>В одному з епізодів солдат переживає панічні атаки, коли чує постріли чи вибухи. Він відчуває безвихідь і страх перед неминучістю смерті, яка супроводжує кожен день на фронті. Це підкреслює психологічний тягар, який не залишає солдатів навіть під час коротких миттєвостей спокою.</p>
<p>Емоційні руйнівні процеси</p>	<p>Герої Чеха часто намагаються придушити свої почуття, але зрештою їх емоції прориваються. Наприклад, є моменти, коли солдат згадує про своє життя до війни, і ці спогади викликають у нього сильний смуток. Війна позбавляє їх можливості повернутися до колишнього життя, залишаючи лише біль і спогади.</p>
<p>Пристосування до нових реалій</p>	<p>У творі є сцени, де солдати обговорюють нові правила виживання на фронті, як вони вчаться жити в умовах постійної небезпеки. Вони змушені адаптуватися до нових реалій, що включає в себе не лише фізичні, а й моральні компроміси.</p>

Одним із яскравих моментів у «Точка нуль» є опис, коли один із персонажів, дивлячись на небо, відчуває тягар війни – він усвідомлює, що колись мріяв про мирне життя, але тепер все змінилося. Він не може позбутися відчуття, що війна

забрала в нього не лише фізичну безпеку, а й душевний спокій. Це відчуття безвиході і руйнації колишнього «я» стає постійним супутником солдатів на полі бою. Таким чином, у «Точка нуль» Артем Чех детально висвітлює складність війни як явища, яке пронизує всі аспекти життя солдатів, залишаючи глибокі емоційні та психологічні сліди.

Концепт БАТЬКІВЩИНА

Концепт БАТЬКІВЩИНА є ключовим для розуміння мотивів і дій персонажів. Він об'єднує в собі почуття патріотизму, відповідальності перед країною та народом.

У творах А. Гуменюка (табл. 2), зокрема в «Африка. Піснях війни», концепт БАТЬКІВЩИНИ яскраво виражений через внутрішній стан героїв, їхні дії та емоції, пов'язані з національною ідентичністю та прагненням захистити свою країну.

Таблиця 2

Реалізація концепту БАТЬКІВЩИНИ

<p>Героїзм і самопожертва</p>	<p>Гуменюк показує героїв, які, незважаючи на страх і небезпеку, готові йти на фронт заради захисту України. Наприклад, персонажі, які вступають у лави армії, свідомо усвідомлюють, що можуть загинути, але їх мотивує бажання захистити рідну землю. Це показує, як ідея БАТЬКІВЩИНИ перетворюється на потужний стимул до дій.</p>
<p>Духовна боротьба</p>	<p>У текстах Гуменюка особливо акцентується на тому, як війна змушує героїв ставити під сумнів свої цінності та переконання. Вони ведуть не лише фізичну, а й духовну боротьбу, оскільки на кону стоїть не лише їхнє життя, а й майбутнє нації. Наприклад, персонажі можуть мати глибокі роздуми про сенс життя, свій обов'язок перед Батьківщиною і те, що означає бути українцем в умовах війни.</p>
<p>Національна ідентичність через культурні символи</p>	<p>Гуменюк використовує фольклор, пісні, традиції для підкреслення національної ідентичності героїв. У творі є моменти, де герої співають народні пісні або згадують культурні символи, що стає для них джерелом сили. Це підкреслює їхню приналежність до України та важливість</p>

	збереження національних цінностей.
Взаємодія з родиною і рідними	У « <i>Піснях війни</i> » герої часто згадують своїх близьких, родину, які залишилися вдома. Ці спогади слугують для них мотивом не здаватися і боротися за краще майбутнє для своїх дітей і наступних поколінь. Вони відчують глибоку відповідальність за збереження рідної землі для своїх нащадків.

В одному з епізодів твору герой, перебуваючи на передовій, згадує про свою бабусю, яка завжди розповідала про історію України, про боротьбу її народу за свободу. Ці спогади підбадьорюють його, адже він усвідомлює, що бореться не лише за себе, а за пам'ять своїх предків та за майбутнє своїх дітей.

Таким чином, у творчості А. Гуменюка концепт БАТЬКІВЩИНИ постає як глибока духовна боротьба, де герої готові на жертви заради збереження національної ідентичності, культури та майбутнього України.

У **Пузіка** концепт БАТЬКІВЩИНИ проявляється через тісний зв'язок між бійцями та рідною землею. Для героїв їхня БАТЬКІВЩИНА – це не просто географічна територія, це простір, де вони живуть, працюють, захищають своїх близьких і пам'ять про своїх предків. Шахта стає символом цього зв'язку, де робота під землею перегукується з боротьбою за БАТЬКІВЩИНУ на поверхні.

У «*Бої за Київ*» БАТЬКІВЩИНА проявляється як центральний мотив усіх військових дій. Герої захищають не лише місто, а й символ національної стійкості й гідності. Київ постає як фортеця, що символізує непорушність української незалежності та цінностей.

Концепт СМЕРТЬ

СМЕРТЬ є одним із найважливіших концептів у всіх творах, адже війна тісно пов'язана з постійною небезпекою і втратами. У творі «*Шахта. Ранкове зведення*» **Валерія Пузіка** (табл. 3) концепт СМЕРТЬ пронизує весь текст, підкреслюючи постійну загрозу, з якою стикаються бійці. Шахта, що стала їхнім робочим місцем, перетворюється на місце небезпеки, де кожна мить може стати останньою.

Реалізація концепту СМЕРТЬ

Замкнутий простір шахти	У тексті описується, як бійці проводять час у тісних, темних і задушливих коридорах шахти. Цей простір стає не лише робочим місцем, а й місцем, де відчувається тягар смертельної небезпеки. Наприклад, у сценах, де солдати чекають на команду, атмосфера наповнена напругою, і кожен звук або коливання землі викликають страх.
Постійна загроза обвалів і вибухів	У творі є моменти, коли герої усвідомлюють, що будь-якої миті може статися обвал або вибух, що призведе до загибелі. Це відчуття небезпеки посилюється описами реальних випадків загибелі інших шахтарів або бійців, що підкреслює, як СМЕРТЬ стає невід'ємною частиною їхнього життя.
Психологічний тягар	Пузік зображує, як постійна загроза смерті впливає на психологічний стан героїв. Наприклад, персонажі можуть відчувати страх, тривогу або паніку, які часто проявляються у їхній поведінці. Один із солдатів може неодноразово згадувати загиблих товаришів, і ці спогади викликають у нього глибокий біль і відчуття безвиході.
Смерть як частина буденності	У <i>«Шахті»</i> смерть описується не лише як трагічна подія, а й як частина щоденного життя. Герої змушені пристосовуватися до цього стану, і, попри жахливі умови, вони продовжують виконувати свої обов'язки, оскільки для них смерть стає звичною реальністю. В одному з епізодів описується, як персонажі обговорюють ризики, пов'язані з їхньою роботою, в дотепній формі, намагаючись зменшити психологічний тягар.

В одному з ключових моментів твору, коли група бійців займається ремонтом у шахті, вони чують тріск і шум, які передують обвалу. Ця сцена ілюструє, як навіть у моменті, коли вони зосереджені на своїй роботі, небезпека смерті завжди присутня. Реакція героїв – страх і відчай, коли вони усвідомлюють, що можуть загинути у будь-який момент. Таким чином, у *«Шахта. Ранкове зведення»* Валерій Пузік вражаюче зображує концепт СМЕРТЬ як постійну загрозу, яка пронизує життя бійців, перетворюючи їхній робочий простір у смертельну пастку, де кожен день – це боротьба за виживання.

Концепт ТРАВМА

Війна залишає не лише фізичні, але й психологічні травми, що стає важливим елементом концептосфери.

У творі **Валерія** Маркуса «*Сліди на дорозі*» (табл. 4) концепт ТРАВМИ є одним із центральних, і автор ретельно досліджує, як війна впливає на психіку та емоційний стан героїв. Персонажі постійно перебувають у боротьбі з власними страхами, моральним виснаженням та посттравматичними симптомами. Це підкреслює, що війна не закінчується на полі бою, а триває в головах тих, хто повернувся з фронту. Постійна боротьба з травмами – як фізичними, так і психологічними – є важливою темою роману.

Таблиця 4

Реалізація концепту ТРАВМИ у творі

Посттравматичний синдром	Один із головних героїв, який повертається з фронту, постійно переживає спогади про війну. Навіть після завершення бойових дій, він не може звільнитися від нав'язливих думок про смерть і небезпеку, які переслідують його у мирному житті. Це проявляється у його розмовах, снах і раптових спалахах агресії або паніки.
Моральне виснаження	Герої Маркуса часто роздумують про втому та виснаження, яке відчують через тривалий вплив війни. Наприклад, є епізоди, де персонажі, навіть на фронті, втратили віру в майбутнє, відчують себе відірваними від світу і не можуть знайти сенсу у своїх діях. Після повернення додому це відчуття лише посилюється.
Зміна поведінки і відчуження	Герої, які повертаються з війни, стикаються з проблемами соціальної адаптації. Вони відчують себе чужими у мирному світі, часто не можуть знайти спільної мови з рідними і друзями, які не пережили війни. У романі є сцени, де персонажі намагаються повернутися до нормального життя, але їх переслідують постійні спогади і страхи, що змінює їхні стосунки з оточенням.
Фізична травма як символ психологічної	Маркус часто використовує фізичні травми героїв як метафору для глибоких психологічних ран. Наприклад, поранення або каліцтва нагадують героям про їхній

військовий досвід, викликаючи флешбеки та постійне занурення у минулі події.
--

У книзі є момент, коли головний герой не може спати через те, що постійно чує звуки пострілів та вибухів, хоча навколо тиша. Він настільки заглиблений у свої військові спогади, що мирна реальність здається йому фальшивою і неприродною. Це типовий симптом посттравматичного стресового розладу (ПТСР), який переслідує багатьох ветеранів. Таким чином, **ТРАВМА** у творі «Сліди на дорозі» показана як постійна боротьба героїв з внутрішніми демонами війни, яка не закінчується після повернення додому. Війна залишається в їхніх думках і діях, перетворюючи їхнє життя на постійний бій із власними страхами та спогадами.

Концепт КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ

Цей концепт є важливим елементом у побудові історичного та культурного осмислення війни. У творі «Африка» Андрія Гуменюка (табл. 5) концепт КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ дійсно відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності, відображаючи історичний досвід боротьби українського народу.

Таблиця 5

Реалізація концепту КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ у творі

Використання народних пісень	У «Африці» можна знайти епізоди, де персонажі співають народні пісні або згадують їх, що підкреслює зв'язок між сучасністю та історичними традиціями. Ці пісні несуть в собі пам'ять про боротьбу за свободу та незалежність, демонструючи, як музика здатна об'єднувати людей у тяжкі часи.
Згадки про історичні події	У творі є моменти, коли герої згадують про важливі історичні події, такі як Козацька доба або інші етапи боротьби України за незалежність. Це робить колективну пам'ять невід'ємною частиною їхньої ідентичності, підкреслюючи значущість минулого для сучасності.
Культурні символи та обряди	Гуменюк описує традиції, які передаються з покоління в покоління, як-от обряди, пов'язані з українськими святами. Наприклад, персонажі можуть святкувати традиційні свята,

	виконуючи ритуали, які мають глибоке символічне значення. Ці звичаї підкреслюють зв'язок між поколіннями і демонструють, як культура формує національну ідентичність.
Емоційні спогади	Персонажі часто згадують про своїх родичів або предків, які боролися за Україну, що створює відчуття спадковості та єдності. У творах Гуменюка підкреслюється, що спогади про минуле не лише формують особисту ідентичність, але й укріплюють колективну пам'ять.

Таким чином, у творі «Африка» Андрія Гуменюка концепт КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ служить основою для формування національної ідентичності, ілюструючи, як історичний досвід, народні пісні та культурні традиції здатні об'єднувати людей, підтримувати їх у важкі часи і допомагати зберігати національну свідомість.

Концепт ІДЕНТИЧНІСТЬ

Війна стає випробуванням для ідентичності як індивідуальної, так і колективної. У Чеха війна руйнує звичні ІДЕНТИЧНОСТІ та створює нові. Герої відчують себе іншими людьми, позбавленими колишніх ролей, і змушені створювати нові самосприйняття у світі війни. У Маркуса ІДЕНТИЧНІСТЬ солдатів змінюється через постійний стрес і боротьбу за виживання. Вони перестають бути тими, ким були до війни, але водночас продовжують шукати своє місце у цьому новому світі. У Гуменюка ІДЕНТИЧНІСТЬ пов'язана з національною самосвідомістю. Війна підсилює відчуття приналежності до нації та готовність захищати її цінності.

Концептосфера російсько-української війни в досліджуваних творах є багатоплановою і складною. Вона охоплює ключові поняття, що відображають не лише фізичні аспекти війни, а й глибокі емоційні, моральні та культурні переживання героїв. Автори використовують ці концепти для того, щоб показати, як війна впливає на людину, змінює її внутрішній світ і суспільство в цілому. Таким чином, ключові субконцепти формують загальне уявлення про концептосферу війни в досліджуваних творах. Вони відображають глибинні

переживання героїв та їхні емоційні, моральні та фізичні випробування, які визначають сутність війни в українському контексті.

Отже, дослідження сучасної української художньої літератури на воєнну тематику становить не лише літературознавчий інтерес, але й має велике значення для когнітивної стилістики, поезики та застосування сучасних корпусних технологій. Аналіз творів на воєнну тематику з позицій когнітивної стилістики дозволяє дослідити, як за допомогою мови відбувається концептуалізація війни, формування образів героїв і ворогів, а також репрезентація індивідуальних та колективних травм. Таке дослідження сприяє розкриттю когнітивних механізмів, які лежать в основі авторської інтерпретації подій, а також осмислення соціально-психологічних аспектів, що відображаються у літературних текстах.

Список використаної літератури

1. Алексеєнко Н. М., Бутко Л. В., Гаєвська Н. М., Сізова К. Л. Аналіз художнього тексту: практикум. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 124 с.
2. Гуменюк А. Африка. Київ: Люта справа, 2018. 144 с.
3. Ємець Н. Художній концепт: моделі реконструкції, [в:] *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. № 23. С. 41–42.
4. Конончук І. Нова українська проза про війну. Київ: Видавництво Миколи Гавриляка, 2021. 250 с.
5. Король Л. П. Антропоцентричність художнього твору як парадигма сучасного літературознавства. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*, (30). 2014. С. 156-168.
6. Кремень В. Філософія людиноцентризму у світі національної ідеї. *Вища освіта України*, 2009. № 1. С. 5–12.
7. Маркус В. Сліди на дорозі. Київ: Видавництво Маркуса, 2020. 400 с.
8. Матвеева О. Антропоцентризм як характерна риса художнього твору. *Нова філологія*. Запоріжжя: ЗДУ, 2004. № 1(20). С. 132–139.
9. Полюжин М. М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості. *Проблеми романогерманської філології* : зб. наук. праць. Ужгород : Ліра, 2005. С. 5–19.
10. Полюжин М. М. Типологія й аналіз концептів. *Іноземна філологія*. 2009. Вип. 121. С. 80–89.
11. Пузік В. Шахта. Ранкове зведення. Вінниця: Твори, 2019. 128 с.
12. Руденко С., Тітов Н. Бій за Київ. Харків: Фоліо, 2022. 320 с.
13. Чех А. Точка нуль. Київ: Видавництво Старого Лева, 2017. 240 с.

ІМПЕРСЬКИЙ ЖЕЗЛ ЗЛОЧИННОЇ МОСКВИ – КАТИ, КАТІВНІ, КАТУВАННЯ

Анатолій ПОПОВСЬКИЙ

*доктор філологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ*

*Ми пробачали всім ворогам
Найстрашніше – знущання над нами,
Ми забули про помсту **катам**,
Ми забули про суд над **катами**.
(Олесь Луній).*

У статті висвітлено лексико-семантичні особливості слів, пов'язаних з виконавцями, закладами та способами катування періоду російсько-української війни 2014-2024 рр. Викриваються злочинні дії як місцевих колаборантів, зрадників, так і окупантів у розбудові катівень та методів катування. З'ясовується плінна тяглість цього прошарку слів як словотворчого й образного художнього засобу в творчій спадщині українських поетів ХІХ-ХХІ ст. Такі жорстокі окупаційні методи путінської ідеології, як і столітні утиски російської імперії щодо українського народу, є геноцидом свободолюбивої нації, яка нині веде жорстоку боротьбу за незалежність демократичного устрою не тільки України, а й світової цивілізації.

Ключові слова: кат, катівня, катування, колаборанти, зрадники, окуповані рф українські території, методи катування, словотвірні особливості катівної лексики, геноцид.

The article highlights the lexical and semantic features of words related to the perpetrators, institutions and methods of torture during the Russian-Ukrainian war of 2014-2024. The criminal actions of both local collaborators, traitors and occupiers in the development of torture rooms and methods of torture are exposed. The fluid continuity of this layer of words as a word-forming and figurative artistic means in the creative heritage of Ukrainian poets of the 19th-21st centuries is revealed. Such cruel occupation methods of Putin's ideology, as well as the centuries-old oppression of the Russian Empire against the Ukrainian people, are a genocide of a freedom-loving nation, which is currently waging a fierce struggle for the independence of the democratic system not only of Ukraine, but also of world civilization.

Keywords: executioner, torture room, torture, collaborators, traitors, Ukrainian territories occupied by the Russian Federation, torture methods, word-forming features of torture vocabulary, genocide.

Постановка проблеми. Реалії російсько-української війни оголили чимало складних морально-етичних і мовних проблем сьогодення. Якщо говорити про мовний портрет доби згаданого воєнного періоду, то впадає в око, що в наш час у засобах масової інформації збільшилася функціональна активність низки лексем на позначення різного типу знущань, а також понять, що з ними пов'язані. Ці номени й раніше вживалися у художніх і публіцистичних творах, а наразі вони

репрезентують злочини бойових загонів російської федерації проти українського народу.

Метою статті є аналіз трансформаційного процесу цього прошарку лексики в умовах воєнного стану, спричиненого віроломним вторгненням військ рф на територію суверенної України.

Виклад основного матеріалу. Серед лексем цієї тематичної групи найчастіше вживаною є лексема **КАТ**, що має таке тлумачення: 1. Той, хто здійснює смертні вироки, тілесне покарання. 2. *перен.* Той, хто вбиває, мучить; мучитель, недолюдок. 3. *лайл.* Біс, чорт.

Не менш активними є слово **КАТІВНЯ**, ужите в значенні 'місце катувань у в'язниці тощо'; та **КАТУВАННЯ** – *перен.* Дуже бити, завдавати тяжких фізичних мук [1, с. 327]. Цей прошарок слів набув активного функціонування з моменту віроломного вторгнення військ російської федерації на територію суверенної України в 2014 році й окупації Криму, Луганської, Донецької, Херсонської, Запорізької областей, викорінюючи терористичними способами український дух й насаджуючи ідеї «русского мира» під осоружним гаслом «братства слов'ян», від якого застерігав Тарас Шевченко: *Кати знущаються над нами, А правда наша п'яна спить* [2, с. 253]. А ціла когорта його послідовників закликала поетичним словом до боротьби з поневолювачами: *Слово, моя ти єдина зброє, Ми не повинні загинуть обоє! Може, в руках невідомих братів Станеш ти кращим мечем на катів* [3, с. 259]. *Поєднаймо з братом брат, Вкупі, в згоді, а не в сварці. Хай гремлять із гармат Кати наші – працедавці, Розсилають смерти жах! А ми встанемо за згоду, За братерство, за свободу, Щоб настали по світах!* [4, 10]. *А люди забавляються мов діти, Катам співають гімни холуї І генерали мріють посадити На всій планеті атомні гаї* [5, с. 127] та ін. Як вияв усенародного прокляття грізним рефреном звучить це слово у повстанських піснях лицарів УПА, ОУН: *Дрожси, дрожси, проклятий кат, ще мент і утопишся в крові. Мов буря народна, стихія гряде і рве вже залізні окуви!* [6, с. 10].

Злочинний почерк радянських катів розкриває Володимир Сіренко в поезії

«Реабілітація:

*Посеред ночі вдерлися чекісти
злі, як вовки, і потягли людину
і розстріляли вранці у тюрмі
без суду, як велося, і без слідства.
Пройшли роки. На клаптику паперу
черкнули – «реабілітований помертньо»
і відіслали справку в її дім –
чи втішити рідню чи насміятись.
Нема людини. Папірець фальшивий
Її живу ніколи не замінить.
На ньому дата, гербова печатка
І підпис **ката**. Все як слід, по формі.
Що не кажи, чекісти точні люди [7, с. 37].*

Детальний опис злочинної діяльності окупаційної влади широко висвітлено в засобах масової інформації, як-от: **Як була побудована система терору на окупованій Херсонщині й хто був головним тіньовим катом. 14.11.2023** Слідчим СБУ, Нацполіції та ДБР вдалося реконструювати загальну картину терору на Херсонщині під час російської окупації. Правоохоронці зафіксували понад **десять колишніх катівень** у деокупованій частині області. П'ять з них були безпосередньо в Херсоні. За підрахунками представників Херсонської обласної прокуратури, під час окупації було викрадено близько 1500 українських громадян. І це дуже обережна оцінка, оскільки точна кількість в'язнів, яких окупанти забрали з собою, невідома. Як невідома і їхня доля. Начальник відділу слідчого управління ГУНП в Херсонській області Ігор Дем'янюк керує розслідуванням злочинів, скоєних у двох «місяцях несовободи»: у підвалі ГУНП та приміщенні ІТТ (ізолятор тимчасового тримання) й констатує: «В усіх **катівнях** прослідковується керівна ланка – ФСБ.У Херсоні на вулиці Пилипа Орлика розташовувалася так звана ГСБ – «государственная служба безопасности». У підвали тимчасові господарі влаштували **катівню**. Очоловав новостворену структуру эксголова СБУ часів Януковича – Олександр Якименко, який особисто брав участь у катуваннях. Після проукраїнських протестів у Херсоні містом прокотилася хвиля затримань та обшуків. Першочергове завдання ФСБ:

встановити місцеперебування всіх українських громадян, які потенційно могли чинити силовий або ідеологічний спротив. Наступний крок – переманити цих осіб на свій бік або «нейтралізувати». **Перша катівня** у місті з'явилась 9 березня 2022 року у приміщенні ізолятора тимчасового тримання (ІТТ). Росіянам довелося захоплювати заклад силами Росгвардії. Пізніше росгвардійці під командуванням Олександра Науменка так само захопили будівлю ГУНП. **Обидві катівні** доволі швидко були заповнені вщерть. ІТТ – став найбільшою херсонською катівнею. За даними Нацполіції, крізь неї пройшло близько 400 українських громадян. ГУНП – менше за розміром, там утримували приблизно 60 в'язнів. На початку квітня щонайменше **дві катівні** вже працювали на повну потужність – майже в кожного активного херсонця був знайомий, який на той момент потрапив «на підвал». А наприкінці травня – на початку червня у місті функціонувало вже **чотири великі катівні**. В ізоляторі тимчасового тримання (ІТТ), в будівлі Головного управління Нацполіції (ГУНП), в приміщенні апеляційного суду і, звичайно ж, у підвалі новоствореної ГСБ. У чорні тенета потрапляли не тільки учасники спротиву, колишні правоохоронці або лідери громадської думки. У **катівні** міг опинитися будь-хто й стати жертвою.

Це слово ввійшло до лексики мера Дніпра Бориса Філатова як чинник декомунізації і нищої гіперболізації вождя країни рад: «Ми не перетиналися, то на довгі роки втратили один одного. Але є речі, які не можна забувати. Як цю містичну історію 2015 року, коли Саня з Вовою Парасюком приїхали до мене додому і знайшли... алюмінієву голову Леніна, якого у 2014-му разом з іншими добровольцями ми знесли в Мангуші. Я не знаю, як ця голова до мене потрапила і хто її притягнув. Я взагалі щоразу відмовляю всіх дарувальників від такого штабу подарунків. Ні-ні, я не забобонний і не маю якихось упереджень, проте тримати в будинку подібні артефакти – не зовсім правильно.

Хлопці довго сміялися з того, як довбешка **ката України** відлетіла в посадку й загубилася, а потім через рік її відкопали вдома у мера» [8, с. 4].

Помітно розширилися словотворчі можливості цього слова при філософському трактуванні поетичного слова Василя Стуса:

*Вмирає пізно чоловік,
А родиться дочасно,
тому й на світі жити звик,
як раб і рабовласник.
Він като-жертва, жертво-кат,
страждає і богує,
іде вперед, немов назад,
як душу гнів руйнує,*

так і засобах масової інформації: **Адвокат – кат ворожої техніки**. Колишній правник за один день знищив 10 одиниць російської бронетехніки **Зараз Дмитро з позивним Адвокат – головний сержант взводу роти ударних безпілотних авіакомплексів 79 Таврійської десантно-штурмової бригади ДШВ ЗСУ, а колись був адвокатом і чиновником Кабміну** (10 жовтня 2024, 19:1), а також у промовах духовних пасторів: **Апостол Петро є найвідомішим серед апостолів Ісуса, який згодом став першим Папою Римським**. Народився у Віфсаїді, що знаходиться на території Сирії. Апостол Петро навернув двох друзин імператора Нерона в християнство, а той стратив його у 67 році в Римі. Апостол сказав своїм **катам**, що він не гідний загинути, як Ісус, тому попросив його розір'ясти вниз головою (Великодні промова очільника греко-католицької церкви Блаженішого Святослава / 5 травня 2024. Українське радіо) та в періодичній пресі: **Адміністрація спочатку брехала, що його (Василя Стуса – А.П.) забрали у центральну лікарню, проте Ромашов, один із російських політв'язнів, котрий сидів у другому крилі тюрми, сказав, що Василь закричав:»Убили, гади!»**. Незламного поета таки вбили по-садистському його **тюремні кати** у ніч із 4 вересня 1985 року. На двадцятий день після загибелі Василя Стуса сталася подія – приїхав із Москви якийсь генерал, викликав Журавкова, начальника табору – і майже одразу поїхав. І несподівано Журавков помер. Чи Журавков сам застрелився? Чи йому допомогли? Невідомо. Але **кат-кегебіст**, рідкісний садист, пережив Василя лише на двадцять днів [9, с. 6].

Часто вживаним в інформаційних озаглавленнях виступає словосполучення *російський кат*: **Ідентифікували російського ката, який знущався над мешканцями Харківщини** UA.NEWS 10 Листопада 2023 16:32 <https://ua.news/ua/ukraine/identyfikovaly-rosijskogo-kata-yakuj-znushhavsya-nad-meshkantsyamy-harkivshhynu>.

Своєрідне місце в сучасному інформаційному просторі посідає така лексична одиниця, як *катівня*: **В окупованому Бердянську знищили організатора катівні**. 5 травня 2024 року у тимчасово окупованому Бердянську Запорізької області вибухнув автомобіль Ford Kuga. <https://u-news.com.ua/172364-v-okupovanomu-berdiansku-znyshchyly-organizatora-kativni.html>. Автівка належала Ананьєвському Євгену Олександровичу, повідомляє **Мета**. Ананьєвський – один із організаторів *катівень* на території Бердянської виправної колонії №77, де він обіймав свою окупаційну посаду. Внаслідок підриву причетного до тортур над українськими полоненими Євгена Ананьєвського ліквідовано.

Священник на Київщині у підвалах церкви дозволив окупантам облаштувати катівню Мирослава БЗІКАДЗЕ. 07 липня 12:30 2023 <https://bykvu.com/ua/bukvy/dopomahav-rosiianam-pid-chas-okupatsii-vidkryto-kryminalne-provazhennia-shchodo-nastoiatelia-khramu-upts-mp-na-kyivshchyni/>

Проте серед цих мовних одиниць слово *катування* відзначається активністю широкої палітри функціональних можливостей номінації інформативного змісту, про що свідчать численні повідомлення про катування на різних окупованих територіях та поза ними:

В Україні викрили масштабну систему катування в'язнів у колоніях – шокувальні подробиці, Новости, Кримінал 29.052024 <https://glavpost.ua/news/v-ukraini-vikrili-masshtabnu-sistemu-katuvannya-v-yazniv-u-koloniakh-shokuvalni-podr>.

Мешканець Туркменістану, який хвалився катуваннями українців, полатився на батьківщині. Лілія Рагуцька 18.05.2024 <https://war.obozrevatel.com/ukr/meshkanets-turkmenistanu-yakij-hvalivsya>

katuvannyami-ukraintsiv-poplativsya-na-batkivschini-foto.htm.

Громадянин

Туркменістану Сергій Григорян воював проти України на боці Росії з осені 2022 по літо 2023 року. За цей час заробив на однокімнатну квартиру, яку на надіслані злочинцем гроші придбала у Турменбаші його мати. Проте радіти новому житлу окупанту, що хвалився тортурами українців, довелося недовго: квартиру він вимушений був продати, щоб не загриміти за грати через найманство. На епічну історію, розказану виданням *Turkmen.News*, звернув увагу блогер *Necro Mancer*. Кримський татарин розповів, що сам був близько семи місяців у російському полоні, зокрема в Оленівці, де росіяни підірвали барак у якому загинуло 53 військовополонених. За словами Асана Ісенаджиєва, йому пощастило вижити, а згодом його обміняли. Як розповідає військовослужбовець, кожен день в полоні «це пекло», а деякі його побратими в російському полоні знаходяться понад 700 днів. Полонені піддаються психологічному тиску, голоду, **катуванням**, знущанням та перебувають без належної меддопомоги. *Комментарии Украина*.

Староста села на Луганщині розповіла, як росіяни катують незгодних із окупацією, *Новости, Кримінал* 16.10.2023 <https://glavpost.ua/news/starosta-sela-na-luganshchini-rozpovila-yak-rosiyani-katuyut-nezgodnikh-iz-okupatsieyu>.

Серед українського континенту трапляються також «доморощені перевертні», які не позбавилися навичок катувати: ***Тиждень били і морили голодом: працівники військкомату катували чоловіка.*** *Gazeta.ua* Середа, 20 вересня 2023 12:29 https://gazeta.ua/articles/np/_tizhden-bili-i-morili-golodom-pracivniki-vijskkomatu-katuvati-cholovika/1158344.

Росіяни викрали і катували кримськотатарського активіста. Пустіва Валентина 12 червня 2023, 15:29 <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4597554-rosiiyanu-vykraly-i-katuvaty-krymskotatarskoho-aktyvista>.

рф тримає цивільних українців у заручниках та катує їх: звіт Місії ОБСЄ. Марина Берест <https://meta.ua/uk/news/society/154253-rf-trimae-tsivilnih-ukrayintsiv-u-zaruchnikah-ta-katue-yih-zvit-misiyi-obse/> Суспільство 11:21 –

26 квітня 2024. *Кількість українських цивільних, яких росія утримує в заручниках може вимірюватися тисячами, хоча точне число встановити неможливо.*

РФ катувала українців до смерті: в ООН зробили заяву. | Коментарі Україна 26.09.2023. https://society.comments.ua/ua/news/warrussia/rf-katuvala-ukrainciv-do-smerti-v-oon-zrobili-zayavu-718563.html?utm_source=iua. В ООН підтвердили, що Росія застосовувала на окупованих частинах України методи тортур, які були настільки жорстокими, що спричинили загибель деяких полонених українців. Як повідомляє портал «Коментарі», таку заяву зробив голова Комісії з розслідування ситуації в Україні Ерік Мозе, пише «Sky News».

Понад 90% зазнали катувань: який стан 230 українців, які повернулися з російського полону Юлія Шевченко 05.01.2024 <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/617850-ponad-90-zaznali-katuvan-yakiy-stand-230-ukrajinciv-yaki-povernulisya-z-rosiyskogo-polonu>.

Колишнього беркутівця засудили до 6 років позбавлення волі за катування протестувальників під час Майдану. 21.12.2023 <https://espreso.tv/kolishnogo-berkutivtsya-zasudili-do-6-rokiv-pozbavlennya-voli-zakativannya-protestovalnikiv-pid-chas-maydanu>. Про це повідомляє Офіс генпрокурора.

Російській опозиціонер Олексій Навальний розповів про свій тюремний побут і про новий вид катування, який придумали для нього. 18.12.2023. У ПАРЄ затвердили доповідь і резолюцію щодо російського опозиціонера Олексія Навального. У документ внесли відомості про отруєння політика, до якого причетна влада рф, а не «серйозна хвороба».

Встановлена особа російського окупанта, який катував мешканця Київщини. UA.NEWS 12 Грудня 2023 15:56. <https://ua.news.ua/war-vs-rf/vstanovlena-osoba-rosijskogo-okupanta-yakuj-katuvav-meshkantsya-kyuivshhynu>.

Не давали їсти й пити, били струмом по статевих органах: росіянин і колаборант катували херсонців. Українська правда 12.12.2023. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/12/12/7432715/> Українські правоохоронці

встановили особи російського нацгвардійця та колаборанта з Олешок, які були серед тих окупантів, які жорстоко катували щонайменше 90 українців у СІЗО в Херсоні.

Бойовики на Донбасі викрали людину і катували її в службовому кабінеті (Українське радіо, 30.12.2018) *й т.п.*

До вище поданого далеко неповного ілюстративного матеріалу варто додати те споконвічне прагнення світового людства, висловлене Ю. Шевельовим: *«Задумаймось: фашисти катували ворогів, а імперкомуністи вбивали, мордували людей за те, що любили свою землю, хотіли бачити свою Україну вільною і незалежною, за те, що мали розум, вміли мислити. Чи настане суд над катами народів, на рахунку яких криваві злочини братовбивчої війни 1917-1920 рр., голодомору 1022, 1933, 1947 років, масові репресії 30 – 40-х, сталінсько-беріївські табори 50-х років»* [9, с.5] плюс сучасні злочинні дії путінської орди на окупованих територіях України 2014-2024 рр.

Висновки. З погляду тривалої історичної тяглості перебування України під недремним оком ненажерливих великодержавних московських катів, катівень, катувань від Івана Грозного й до наших часів лишаються основним фундаментом розбудови ***імперії світового зла***, яка ревно пильнує і «неситим оком – за край світу зазирає, чи нема країни, щоб загарбать», застосовуючи злочинні окупаційні методи пограбування, депортації, ув'язнення інакомислячих, катування і масового фізичного знищення волелюбного українства (Запорізька Січ, Батурин, голодомори, гулаги тощо), нищення пам'ятників духовної культури і природних ресурсів (Чорнобильська ГЕС, Запорізька ГЕС, Каховське водосховище, Каховська ГЕС, заміновані сільськогосподарські угіддя, ліси і т.п.), нищення ліній електропередач, водопостачання, газосховищ, важливих об'єктів української енергосистеми, житлових масивів цивільного населення, транспортних засобів індивідуального та громадського користування. Все це – чітко спланований геноцид свободолобивого українського народу, який уже четверте століття (1654-2024 рр.) ціною свого життя веде жорстоку боротьбу за здобуту незалежність не

тільки своєї Батьківщини, а й світової демократичної спільноти, яка нині пробуджується від летаргічного сну, усвідомлюючи злочинну суть путінської ідеології в рф та поза її межами. Та попри все Україна веде священний бій із підступним й несамовитим рашизмом. Бореться звитяжно й завзято, наближаючи довгоочікуваний День Перемоги, який відкриє Україні шлях вступу до ЄС і ООН.

Список використаної літератури

1. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / За заг. ред. проф. В.В.Дубічинського. Харків: ВД «ШКОЛА». 2007. 832 с.
2. Шевченко Т. Кобзар. Держвидхудліт. Київ, 1956. 591 с.
3. Українка Леся. Слово, чому ти не твердая криця. *Антологія української поезії*. Київ: Держвидхудліт. Т. 2. 414 с.
4. Грабовський П. / Н. Малеча і І. Бойків. *Робоча книга з української мови для шкіл політосвіти 1-го ступеня, для гуртків нижчого технічного персоналу та самоосвіти*. Видання 2-е виправлене. Київ: Держвидав України, 1929. 158 с.
5. Симоненко В. Ти знаєш, що ти – людина: вірші, сонети, поеми, казки, байки / передм. В. Т. Гончаренка. Київ: Наук. думка, 2005. С. 127.
6. Українські повстанські пісні. Запоріжжя, 2002.
7. Сіренко В. Навпростець по землі. Вид-во: «Дніпро», 1994. С. 37.
8. Філатов Б. Буде вулиця Олександра Гостіщева. *Наше місто*. № 12. 21.03.2024. С. 4.
9. Лукянчук Г. Голови не гнув. До 80-річчя від дня народження Василя Стуса. *Українське слово*. № 1-2. 3-16 січня 2018.
10. Шевель (Шевельов) М. К. Ув'язнена юність: Повість-сповідь. Дніпропетровськ: Січ, 1993.

ВПЛИВ ІМПЕРСЬКОГО НАРАТИВУ НА СВІТОСПРИЙНЯТТЯ ЖИТЕЛІВ РОСІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014-2024 РР. (НА МАТЕРІАЛАХ ВІДЕОБЛОГУ «VOX VERITATIS»)

Ірина РЕВА

*науковий співробітник відділу історії України 1914-1945 рр.,
Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького*

У статті розглянуто вплив російського імперського наративу на світосприйняття сучасних росіян та їх ставлення до подій російсько-української війни 2014-2024 рр. Джерельною базою дослідження послужили викладені на блог-порталі «Vox veritatis» відеозаписи розмов вчителя історії В. Дрібниці з російськими громадянами. Відбір респондентів здійснювався випадковим чином за допомогою чат-рулетки.

Ключові слова: наратив, світосприйняття, військова агресія.

The article examines the influence of the Russian imperial narrative on the worldview of modern Russians and their attitude to the events of the Russian-Ukrainian war of 2014-2024. The source of the study was the video recordings of conversations between history teacher V. Dribnytsa and Russian citizens posted on the «Vox veritatis» blog portal. Respondents were selected randomly using a chat roulette.

Keywords: narrative, worldview, military aggression.

Метою дослідження є відстежити уявлення російського імперського нарративу, які формують та підживлюють у пересічних росіян позитивне ставлення до військової агресії РФ стосовно України.

Виклад основної інформації. Під імперським нарративом маємо на увазі сукупність уявлень про імперію, які організовані в героїчну розповідь-історію, що утворює картину уявленого світу імперії. Імперський нарратив покладено в основу сучасної російської неоімперської геополітичної та ідеологічної доктрини «руській мір», що базується на уявленнях про історичне минуле Русі, Московського царства, Російської імперії та СРСР як етапів еволюційного розвитку Російської федерації. Основу будь-якого імперського нарративу становлять стосунки імперії та колоній, вивченню яких присвячені роботи Е. Саїда, Е. Томпсон, Г. Співак, Ю. Фігурного, В. Грибовського та ін. За спостереженням теоретика постколоніалізму Е.Саїда, в уявленому світі імперій лише колонізатори наділені суб'єктністю, а колонізовані народи представляються як несаможиттєві, беспорядні, тобто такі що потребують опіки з боку колонізатора [13, с. 130-131].

Дослідниця колоніалізму в російській культурі Е. Томпсон звертає увагу на образ Росії як «невинної імперії», яка не визнає за собою насильства, адже в уявленому світі імперії всі колонії «добровільно воззедналися» з культурно вищою метрополією [15, с. 49]. В. Грибовський зауважує, що присутність самодержавної влади колонізатора свідомо пов'язується з ідеями просвітництва, прогресу та високої культури, які протиставляються «дикості» (козаки, кримські татари й інші неслов'янські етноси) колонізованих народів [1, с. 17-47]. Г. Співак зауважила особливість стосунків колонізованих та колонізатора: колонізовані часто не мають можливості описати себе і ту ситуацію, в якій перебувають, бо

позбавлені відповідного інструментарію – назв, термінів, прикладів суб'єктної поведінки, а іноді й власної мови [14].

Імперське мислення накладає суттєві обмеження на сприйняття реальності. Одним із таких обмежень є **неспроможність носіїв російського імперського світобачення до прийняття фактів історії української державності**. Ставлення імперії до колоній характеризується десуб'єктивацією та десакралізацією підвладних народів. У візуальному плані це яскраво представлено на картині російського художника А. Куделіна «Великая прекрасная Россия», де представники неросійських етносів позначені як: «чурки», «хачи», «хохлы» тощо. Імперський наратив передбачає поділ народів за принципом суб'єктності: на «державотворчі» (як російський) та недержавотворчі, які «жодного дня у своїй історії не були суверенними, не мають досвіду державного існування» і не повинні його отримати, бо за визначенням не спроможні на власну державність та потребують господаря [17, с. 44]. Імперську тезу про недержавотворчість України повторюють респонденти «Vox veritatis» («*Никогда не существовало государство Украина... было в 17 году на бумаге*», – респондент представився ім'ям «Тамерлан» [16, 10–11 хв.]. Типовою реакцією носіїв імперського наративу є заперечення та відкидання історії української державності («*Да какая разная история? 70 лет в одной истории живем*» [11, 12 хв.], «*успокойте мои мозги, они разжижаются от вашей истории... у нас была общая история*» [10, 7 хв.].

Критично важливим в умовах сучасної війни наслідком засвоєння імперського наративу є ігнорування російськими громадянами державних кордонів колишніх радянських республік («– Донбас это территория россии или Украины?» «– *Да какая разница?*» [8, 8 хв.]; «*как это за пределами [своєї держави]?*» – мова про російський спецназ у Сімферополі в будівлі Верховної ради АРК у ніч з 26 на 27 лютого 2014 р. [18, 10 хв.]) та заперечення самого факту автентичності українського народу («*да не разные народы, один народ*» [11, 11 хв.]). З настанови про «умовність» кордонів та «несправжність» народу випливає висновок про прийнятність втручання у внутрішні справи держави

(«Украина угрожала, что вступит в НАТО. Мы это не позволим сделать» [8, 1 хв.]). За логікою імперії недержавотворчі народи підлягають асиміляції-поглинанню, а їхні спроби створити власну державу є або помилкою історії (яку імперія «виправляє»), або наслідком маніпуляцій зовнішніх (суб'єктних) сил, наприклад, країн Заходу, США, НАТО. На зауваження блогера, що добровольчі частини з Росії, які воюють на території іншої країни, є злочинцями згідно з російським Кримінальним кодексом, респондент відповідає: «нет, ни в коем случае... потому что я славянин» [18, 6-7 хв.]. Аналогічно до відторгнення емпіричного досвіду української державності маємо ситуацію з історичною постаттю С. Бандери. Російські співрозмовники «Vox veritatis» часто задають питання «Чому Бандера став героєм?», але типово демонструють нездатність зрозуміти відповідь [7, 19–28 хв.]. Пояснення блогера про очолюваний С. Бандерою національно-визвольний рух, боротьбу за державність не співвідносяться з уявленнями імперського світу про «недержавотворчість» українців. Термінологія й цінності колонізатора та колонізованого не співпадають, в уявному колонізатора відсутні поняття, які намагається донести колонізований [14; 15, с. 232].

«Подвійне мислення» російських громадян є результатом впровадження російської неоімперської геополітичної та ідеологічної доктрини «руській мір», цілі та завдання якої суперечать стандартам світового права. Співрозмовники «Vox veritatis» часто демонструють подвійне мислення під час обговорення становища окупованого Росією Криму. Наприклад, респондент висловлює обурення тим, що Україна «не думает о людях», бо півострів відключено від українського водопостачання й електроенергії, у той же час виправдовує анексію, яка й призвела до відключень [7, 23-29 хв.]. Прихильник агресора вдається до подвійних оцінок у незручному питанні: «Я не хочу говорить о законодательстве, я хочу говорить о людях» [7, 25 хв.]. Породжуване тоталітарними системами явище «дводумства» описав у 1948 р. англійський письменник Дж. Орвелл у романі «1984». Пізніше про «многомисленность» та

відсутність особистих переконань у людей радянського типу розмірковував учений-логік, доктор філософських наук О. Зінов'єв, автор терміну «гомо советикус» [5, с. 7, 20, 53, 77]. Психіатр Р. Кечур називає явище «компартаментація», тобто подвійне, роздільне мислення, коли в одній голові можуть паралельно існувати різні, часто протилежні, ідеї [2].

Імперська фантазія про «возвращение земель». Впровадження імперської ідеології призвело до формування у свідомості пересічних російських громадян уявлення про нібито існування споконвічно російських земель, загарбання яких Росією є не порушенням засад міжнародного права, а справедливим поверненням територій. Респондент вважає виявом агресії той факт, що Україні належить територія, яку імперія вважає своєю: *«Украина напала... в 2014 году (на запитання блогера «На яку область Росії?» респондент відповів:)... Крым, он всегда был русским»* [9, 11 хв.]. На запитання на якій же підставі співрозмовник вважає Крим російською територією, росіянин відповів: *«Потому что эта территория была завоевана Российской империей»* [9, 12 хв.]. Носій імперського нарративу на свій розсуд ігнорує весь попередній розвиток регіону, зокрема, існування кримськотатарської держави.

Найкраще філософію подвійних стандартів російського імперського нарративу розкриває висловлювання респондента щодо нападу СРСР на Фінляндію 30 листопада 1939 року: *«Мы никогда не отдаем свое, мы всегда забираем, и с нами договор нельзя заключать»* [9, 10 хв.]. Виправдання російської військової агресії досвідом попереднього володіння Російською імперією чи СРСР тими чи іншими територіями, є доволі поширеними: *«Мы продолжатели СССР... (...) а теперь возвращаем земли»* [3, 5–6 хв.].

Стратегії лояльності та «издержки» колоніальної самосвідомості. Наслідком нав'язування представникам завойованих народів імперського нарративу є їхнє самосприйняття в системі координат «русского міра». Типовим є прийняття статусу другорядності щодо своєї національної мови та культури по відношенню до російської мови та культури, які «об'єднують і конструюють», за

висловлюванням академіка РАН В. Тішкова, «руській мір» [17, с. 42–49]. Втрата національної самобутності малих народів Росії сприймається частиною представників цих народів як «супутні втрати», якими обумовлюється російське громадянство.

Респондент із Мордовії розповів, що до 30 років думав мордовською мовою, але за останнє десятиліття перейшов на російську, бо вважає зникнення мордовської «неизбежным» [4, 9–19 хв.]. У дитячому садочку вихователі сварять його дітей, які погостювавши в бабусі-мордвинки, забувають російську мову. Намагаючись віднайти внутрішній баланс, респондент визначає себе через маргінальну ідентичність: «Я человек мира» [4, 18 хв.].

Респондент із Дагестану, погодившись із В.Дрібницею, щодо репресивної політики стосовно Чечні, Інгушетії, Осетії, Дагестану [12, 16 хв.], після зауваження історика, що в сучасній російсько-українській війні дагестанці посідають першість по кількості загиблих, займає цікаву оборонну позицію: «*Как-ни-как я живу в России, моя семья в России, я переживаю за свою страну как-ни-как, я ее поддерживаю*» [12, 18 хв.]. На уточнення щодо особистих мотивів підтримки Росії («...Зачем тебе Украина? Что это тебе даст лично?») респондент відповідає в режимі лояльності: «– *Это некие такие издержки, я бы сказал*» [12, 18 хв.].

Отже, маємо зразок впливу на суб'єктність представника нацменшини, який підлаштовується під потреби імперії попри невідповідність дій/настанов «руського міра» його власним інтересам та переконанням. Крайньою формою такого конформізму може бути прийняття цінностей та настанов агресора як власних.

Висновки. Позитивне ставлення до військової агресії РФ стосовно України у пересічних росіян формують та підживлюють окремі уявлення російського імперського нарративу. Відчуття приналежності до «вищої» («державотворчої») нації/групи дозволяє носіям імперської ідеї підвищувати колективну самооцінку за рахунок **фантазій про імманентну неспроможність інших**. До елементів імперського нарративу належить **уявлення про існування «споконвічно»**

російських земель. Респонденти не вважали порушенням міжнародного права дії РФ, спрямовані на підпорядкування, асиміляцію чи ввійськове захоплення уявлених «російських» володінь.

Уявні цінності російського імперського світобачення вступають у конфлікт із загальнолюдськими цінностями, такими як право на життя (зокрема, нерусифікованих українців), свобода, толерантність, та нормами міжнародного права. Поширеність **подвійних стандартів** в оцінці подій сучасної російсько-української війни та колоніального минулого служить меті захисту уявлень імперського нарративу від зіткнення з реальністю.

Внаслідок агресивного захоплення російською імперською владою територій та подальшого терору (як у випадку з Україною), а також кількасотлітньої культурної асиміляції (як у випадку з корінним населенням Мордовії, Дагестану тощо) населенню колоній вдалося нав'язати **уявлення про національну та культурну меншовартість неросійських народів Росії.**

Список використаної літератури

1. Грибовський В. У затінку Просвітництва. Російське ідеологічне привласнення Південної України в останній третині XVIII – на початку XIX ст. *Нариси з історії освоєння Південної України XV–XVIII ст.* : колективна монографія / за ред. О. Репана; Укр. ін-т нац. пам'яті. Київ : К.І.С., 2020. С. 11–48.
2. Друль О. Антисоціальна параноя росіян як діагноз. 28.03.2023. URL: <https://ucu.edu.ua/news/antysotsialna-paranoja-rosiyan-yak-diagnoz/> (дата звернення: 10.05.2023)
3. Емоційно, але по факту про російсько-українську війну. 6.12.2022. «Vox veritatis». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=A3PLeAI-ee0> (дата звернення: 10.05.2023)
4. Загадкова «русская душа» – вона така різна. 3.09.2022. «Vox veritatis». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tzGlquZfKjQ> (дата звернення: 10.05.2023)
5. Зиновьев О. Гомо советикус. Пара беллум. Москва: Советский рабочий, 1991.
6. Знову про Бандеру для росіян. 12.02.2023. «Vox veritatis». URL: https://www.youtube.com/watch?v=NsdCURrfb_I (дата звернення: 10.05.2023)
7. Крим не відпускає. 21.10.2021. «Vox veritatis». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IaiijKD6kTU> (дата звернення: 10.05.2023)
8. Незручні питання про російсько-українську війну. 7.02.2023 «Vox veritatis». URL: https://www.youtube.com/watch?v=IDIUFqW_ofk (дата звернення: 10.05.2023)
9. Однотипні росіяни. 6.02.2023 р. «Vox veritatis». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8UzPVeTBxOk> (дата звернення: 10.05.2023)

10. Радянськість не відпускає. 10.02.2023 «Vox veritatis». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FuHYel2Bs6I> (дата звернення: 10.05.2023)
11. Раз – путініст, два – брехун. 7.06.2022 «Vox veritatis». URL: https://www.youtube.com/watch?v=vqvYui_-FF8 (дата звернення: 10.05.2023)
12. Росіяни виправдовують агресію проти України. 8.02.2023. «Vox veritatis». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9Lhp-w8jRJE> (дата звернення: 10.05.2023)
13. Саїд Е. Орієнталізм / Пер. з англ. В. Шовкун. Київ: Основи, 2001.
14. Співак Г. Чи може підпорядковане промовляти? /Переклад М.Зубрицької. 04.02.2009. URL: <https://vpered.wordpress.com/2009/02/04/spivak-subaltern/>
15. Томпсон Е. Трубадури імперії: російська література і колоніалізм / Пер. з англ. М. Корчинської. Київ: Основи, 2006.
16. Три спроби зрозуміти логіку наросіян. 20.03.2022. «Vox veritatis». URL: https://www.youtube.com/watch?v=ZAIUI3xGwCI&list=PLBYsRgTrgMcsV_tnbnFtiSujzjGCN9pZP&index=16 (дата звернення: 10.05.2023)
17. Фігурний Ю. «Русский мир» – важливий чинник агресії Російської Федерації супроти України й українців. Українознавство. 2016. № 3. С. 40–59.
18. Чем больше в армии дубов. 03.09.2021. «Vox veritatis». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7enUa68bC4Y> (дата звернення: 10.05.2023)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ ПАРАМЕТРІВ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ВІЙНА ОЧИМА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ» У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Наталія РОМАНИШИН

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська Політехніка»*

Руслана ЛАПЧУК

*студентка кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська Політехніка»*

Статтю присвячено дослідженню вербалізації емоційних параметрів концептосфери «війна очима цивільного населення» у сучасному українському художньому дискурсі. Основну увагу сконцентровано на особливостях мовного вираження емоцій у творах українських авторів, що відтворюють відчуття війни та її вплив на суспільство. За допомогою корпусного аналізу в Sketch Engine у цьому дослідженні виявлено лексичні одиниці, які відображають ключові емоційні концепти, такі як страх, біль, гнів, єдність та надія. Отримані результати дозволили визначити семантико-стилістичну роль емоційної лексики в художньому відтворенні воєнного досвіду, що допомагає краще зрозуміти специфіку сприйняття та усвідомлення війни цивільним населенням. Дослідження аналізує різні аспекти стилістичних прийомів і мовних засобів, що використовуються авторами для створення сильних емоційних образів, які відображають колективну та індивідуальну травму, спричинену війною.

Ключові слова: вербалізація, емоції, війна, художній дискурс, цивільне населення, корпусний аналіз.

The research is focused on the verbalization of emotional parameters within the conceptual sphere of “war through the eyes of civilians” in modern Ukrainian literary discourse. The study concentrates on the linguistic representation of emotions in the works of Ukrainian authors that represent the experience of war and its impact on society. Using the corpus analysis in Sketch Engine, the lexical items that convey key emotional concepts such as fear, pain, anger, sympathy, and hope were identified. The results of the study reveal the semantic and stylistic role of emotional vocabulary in the artistic depiction of the war experience, deepening the understanding of the perception and interpretation of war by the civilian population.

Key words: verbalization, emotions, war, artistic discourse, civilian population, corpus analysis.

Постановка наукової проблеми та її значення: За умов військового конфлікту, що має значний вплив на життя українців, надзвичайно важливим є розуміння того, як війна через художній дискурс відображається цивільним суспільством. Сучасні автори все активніше змальовують війну як інструмент для відтворення не лише фактів і подій, а й емоційних переживань простих людей. Але вербалізація емоційних параметрів, таких як страх, біль, гнів, надія залишається досі недостатньо вивченою. Зважаючи на це, актуальною науковою проблемою стає аналіз лексичних засобів, за допомогою яких автори передають емоції цивільного населення на події війни.

Актуальність зазначеної проблеми полягає в тому, що вивчення емоцій населення дає змогу зрозуміти колективний та особистий досвід війни. Вивчення цих вербалізованих емоцій сприяє виявленню психологічних наслідків війни.

Аналіз досліджень цієї проблеми: У дослідженні вербалізації емоційних параметрів концептосфери актуальним є огляд наукових праць. Н. М. Абабілова досліджує загальні та специфічні аспекти концепту «війна» в різних дискурсах, а також аналізує перекладацькі трансформації при відтворенні емоційного змісту концепту «війна» в різних перекладах [1]. Н. І. Бойко розглядає особливості лексико-семантичного поля концепту «війна», наголошуючи на своєрідному способі зображення війни за допомогою лексичних одиниць, що посилюють її емоційний вплив [2]. Дослідження Зарицького В. про концептуальні метафори та когнітивні фрейми у військовому дискурсі є значним внеском у дослідження когнітивних стратегій, які застосовуються для створення образу війни у головах читачів [4]. Костюченко Н. І. звертає увагу на вживання когнітивних фреймів у

сучасній українській літературі, що є важливим для вивчення способів вираження колективних та індивідуальних емоційних станів [6]. Саме ці наукові праці підкреслюють важливість вивчення емоційної вербалізації концепту «війна очима цивільно населення» та його значимість у відображенні психо-емоційного стану цивільного населення, що є важливим аспектом сучасного українського художнього дискурсу.

Виклад основного матеріалу:

Потрібно зазначити, що Яворська Г. М. подає визначення поняття «**вербалізація** – це процес вираження думок, ідей, почуттів чи концепцій за допомогою слів» [11, с. 19]. Вербалізація в лінгвістиці означає передачу складних ідей чи образів словами, тобто переведення абстрактних ідей у мовну категорію. Особливо це важливо при описі складних понять, таких як емоції або культурні явища, які іноді важко виразити словами. У військовій художній літературі вербалізація емоцій може включати опис почуттів, страхів, смутку, надії тощо за допомогою відповідних мовних засобів.

Сологуб Н. М. пояснює «**концепт**, як багатозначне поняття, яке має кілька аспектів, це ментальна одиниця, яка зберігає певне узагальнене уявлення про об'єкт, явище, процес або емоцію» [9, с. 354]. Концепти охоплюють не лише знання, а й емоції, уявлення, та культурні сенси. Зокрема, концепт «війна» може містити такі складові, як насильство, руйнування, захист, патріотизм і навіть напругу між страхом і відвагою. Концепти виконують важливу роль в систематизації інформації, у формуванні світогляду та є підґрунтям для комунікації.

Вивчення вербалізації емоційних параметрів концепту «війна очима цивільного населення» у сучасному українському художньому дискурсі базується на емпіричному матеріалі п'яти основних творів сучасних українських авторів: Олени Грицюк «Чернігів-2022. Війна цивільними очима», Ольги Карі «Життя посеред життя», Богдана Логвиненка «Деокупація. Історії опору українців.2022», Євгена Стеблівського «Лють», а також Христини Біляковської та Вікторії Середи

«Я тебе ... Війна» [3, 5, 7, 8, 10]. У кожному з цих творів відображено індивідуальне сприйняття війни через переживання та емоції цивільного населення, що дає цінний матеріал для вивчення особливостей емоційної лексики та стилістичних прийомів, які формують концептуалізацію війни.

В основу методологічного підходу дослідження було покладено корпусний аналіз у середовищі Sketch Engine, який дозволяє не лише визначити частотність лексем, пов'язаних із емоційними концептами, а й проаналізувати їхню сполучуваність та колокацію та синонімію. За допомогою корпусного аналізу було відібрано ключові емоційні концепти, серед яких виділяються страх, біль, гнів, надія, що є важливими для відображення внутрішнього світу персонажів.

Під час аналізу кожного з п'яти творів було проаналізовано тенденції у відображенні емоційного досвіду війни. До прикладу, у творі Олени Грицюк «Чернігів-2022. Війна цивільними очима» на перший план виноситься концепт індивідуального болю та втрати, що передається через лексеми з негативною семантикою «смерть», «руйнування», «втеча», які посилюють емоційну напруженість і трагічність відображення описуваних подій [3].

У книзі Ольги Карі «Життя посеред життя» в центрі уваги постає боротьба між відчаєм і надією, що відображається за допомогою лексем «порятунок – смерть», «надія – відчай», які формують когнітивний фрейм війни як безперервного протистояння між життям і смертю [5].

У книзі Богдана Логвиненка «Деокупація. Історії опору українців. 2022» це приклад індивідуальної життєстійкості та громадянського опору, де основними емоційними концептами є патріотизм і гордість, які мають позитивне забарвлення і виражені такими лексемами, як «боротьба», «гідність», «воля» [7].

У романі Євгена Стеблівського «Лють» переважає переважно агресивне емоційне тло, яке відображається лексемами на позначення ненависті, гніву та протесту «винищення», «гнів», «відплата», що наголошують на характері емоційних переживань під час війни [10].

У книзі Христини Біляковської та Вікторії Середи «Я тебе ... Війна» війна виступає підґрунтям для особистих історій кохання та втрат, де присутні як негативні «горе», «самотність», так і позитивні емоційні лексеми «любов», «відданість», що створюють багатоаспектний емоційний образ війни як певного життєвого виклику [8].

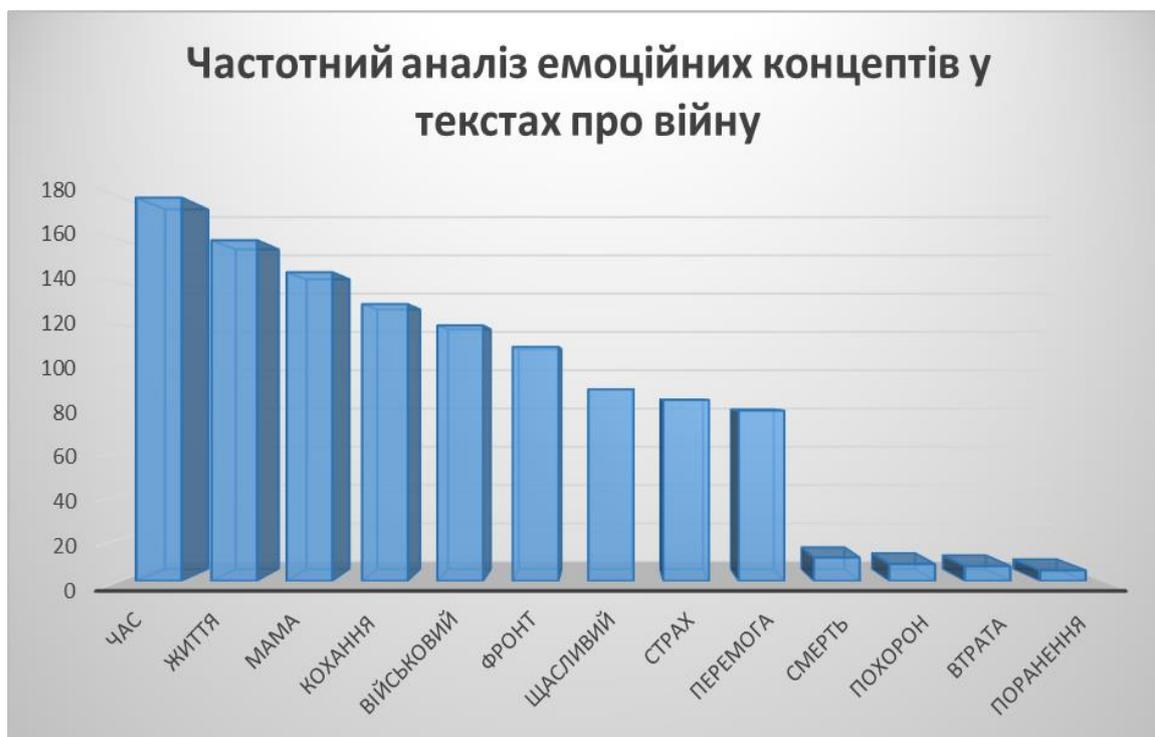
За допомогою інструменту Sketch Engine мені вдалось виокремити сполучуваність за допомогою функції Word Sketch, через функцію Concordance вдалось вибрати цікаві колокації, синонімію вдалось виокремити через функцію Thesaurus, а також були зроблені таблиці частотності іменників, дієслів та прикметників.

Проаналізувавши частотність, ми можемо виокремити найпоширеніші слова, саме слово *«війна»* займає перше місце за частотою вживання 226 випадків, що цілком логічно, оскільки воно є ключовим поняттям у контексті військових конфліктів, іншими поширеними словами є *«час – 180 випадків вживання»*, *«життя – 160 випадків»*, *«мама – 145 випадків вживання»* і *«кохання – 130 випадків»*, які показують, що, крім військових аспектів, значна увага приділяється людським цінностям, родинним зв'язкам і взаєминам.

Лексичні одиниці, такі як *«військовий – 120 випадків»*, *«фронт – 100 випадків»*, відтворюють реалії війни і часто застосовуються для опису конкретних подій та військових дій. Ці слова у текстах підкреслюють наявність війни як фізичного та емоційного явища.

Важливими для розкриття внутрішнього світу персонажів та відображення їхніх переживань є слова, що описують емоційні стани та почуття, такі як *«щасливий – 90 випадків»*, *«перемога – 80 випадків»*, *«страх – 85 випадків вживання»*. Вони показують різноманітні емоційні реакції на війну – від болю і втрат до надії і радості від перемоги. Такими словами, як *«смерть – 11 випадків»*, *«втрата – 7 випадків»*, *«поранення – 5 випадків»*, *«похорон – 8 випадків вживання»*, відображають болючі аспекти війни, слугують для передачі глибоких

емоційних переживань, пов'язаних із втратами, і надають текстам трагічної забарвленості.

Діаг. 1 – Діаграма частотного аналізу емоційних концептів

Загалом частотність свідчить про те, що тема війни розкривається досить широко: це не лише опис подій, а й акцент на емоційних та моральних аспектах, які відображають багатогранний життєвий досвід людини під час конфлікту.

Висновки та перспективи подальших досліджень: Дослідження продемонструвало, що сучасний український художній дискурс відтворює багатий спектр емоційних концептів у межах концептосфери «війна очима цивільного населення». В результаті корпусного аналізу було виявлено ключові емоційні параметри, такі як страх, біль, гнів та надія, які є основними елементами вербалізації досвіду війни та його сприйняття цивільним населенням. Проведений аналіз лексичної семантики та стилістичних прийомів, використаних українськими авторами, виявив розмаїття мовних засобів, які формують глибокий та емоційно насичений образ війни, зокрема через індивідуальний та колективний досвід.

Основним внеском цього дослідження є виявлення ролі емоційної лексики у відтворенні військового досвіду, що дає змогу краще зрозуміти особливості сприйняття війни цивільним населенням та її емоційний вплив на суспільство.

Подальші перспективи дослідження спрямовані на заглиблення аналізу емоційної концептосфери через розширення корпусу текстів, що охоплюють різні жанри та стилі сучасної української воєнної літератури. Важливим напрямом подальших досліджень є також порівняльний аналіз емоційної лексики у творах українських авторів, що дозволить визначити спільні та відмінні риси у вербалізації воєнного досвіду в різних культурних контекстах. Поширення дослідження на інші аспекти концептуалізації війни, такі як соціально-психологічні наслідки та посттравматичний досвід, може значно розширити уявлення про емоційний вплив війни на цивільне населення.

Список використаної літератури

1. Абабілова Н. М. Перекладацькі трансформації як засіб досягнення еквівалентності текстів. *Мова і культура*. 2012. Т. 6. № 15. С. 416–420.
2. Бойко Н. І. Специфіка лексикосемантичного поля концепту «війна» в кіноповіді О. Довженка «Україна в огні». *Література та культура Полісся*. 2021. Т. 17, № 102. С. 116–130.
3. Грицюк О. Чернігів-2022. Війна цивільними очима. Харків : Ранок, 2023. 213 с.
4. Зарицький В. Концептуальні метафори і когнітивні фрейми у військовому дискурсі. Київ : Ранок, 2023. 115 с.
5. Карі О. Життя посеред життя. Київ : Yakaboo Publishing, 2022. 216 с.
6. Костюченко Н. І. Когнітивні фрейми у текстах сучасної української літератури про війну. *Мова і культура*. 2022. № 6. С. 34–42.
7. Логвиненко Б. А. Деокупація. Історії опору українців 2022. Київ : Українер, 2023. 279 с.
8. Середа В., Біляковська Х. Я тебе... Війна. 100 історій кохання. Віват, 2023. 224 с.
9. Сологуб Н. М. Концептуалізація лексеми «війна» в мовотворчості Олеся Гончара. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2015. № 13. С. 350–355.
10. Стеблівський Є. В. Лють. Харків : Фабула, 2023. 336 с.
11. Яворська Г. М. Концепт «війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 1. С. 14–23.

ЛЕКСИЧНИЙ МАСИВ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ СУБМОВИ

Наталія РУКОЛЯНСЬКА

завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР, кандидат філологічних наук, доцент

Автором статті порушено питання лексичного складу текстів кримінально-процесуальної субмови, зокрема чинного Кримінального процесуального кодексу України та Коментаря до нього. Визначено дефініції базових понять «юридична термінологія», «правнича термінологія» та групи лексики (базові, залучені, загальнонаукові терміни, слова широкої семантики), які функціонують у мові права. Також виокремлено групи термінів за сферою функціонування.

Ключові слова: субмова, кримінально-процесуальна субмова, юридична термінологія, правнича термінологія, спеціальна лексика, слова широкої семантики, номенклатура, сфера функціонування термінології.

The article addresses the issue of lexical composition of the texts of the criminal procedure sublanguage, in particular, the current Criminal Procedure Code of Ukraine and the Commentary on it. The author defines the basic concepts of “legal terminology”, “legalese” and groups of vocabulary (basic, involved, general scientific terms, words of broad semantics) which function in the language of law. The groups of mentioned terms are also distinguished by the sphere of functioning.

Key words: sublanguage, criminal procedural sublanguage, legal terminology, legalese, specialized vocabulary, words of broad semantics, nomenclature, sphere of functioning of terminology.

Мова науки у своєму загальному значенні і конкретна термінологічна система, зокрема, здатні відтворювати інформаційну картину світу, що відповідає певному етапу розвитку суспільства і складається з окремих понять. Хоча семантичним ядром будь-якої субмови є саме спеціальна лексика, яка дозволяє здійснювати основні функції мови наукових текстів – функції об’єктивації і передачі наукових знань, тобто когнітивну і комунікативну функції, які мають визначальну роль у виборі мовних засобів, що відповідають цим завданням, проте не лише вона складає її лексичний масив.

З огляду на те, що у кримінально-процесуальній субмові, зокрема сфері її функціонування, є досить розгалужений (неоднорідний) лексичний масив, виникає дослідницька потреба визначити місце тієї чи іншої його одиниці у терміносистемі. Загалом питання стратифікації на рівні лексики порушували такі

дослідники: В. Лейчик (на загальнонауковому матеріалі) [15], Г. Онуфрієнко (у правничій терміносистемі) [7], Т. Пристайко (у науково-технічній терміносистемі) [8] та ін.

Мета статті – визначити лексичний склад сучасних українських текстів кримінально-процесуальної субмови.

У сфері функціонування, як відомо, термінологія є основним, але не єдиним прошарком лексики мови науки. Вона функціонує не ізольовано, а в поєднанні із загальнонавчаною лексикою, яка є лексичним фоном для наукового тексту. Проте загальнонавчана лексика у складі такого тексту має семантичні ознаки, співвідносні з загальним семантичним навантаженням лексики певної галузі знань. При цьому переважно у будь-якому спеціальному тексті можна семантично розмежувати звичайні слова від фахових. Основою такого розмежування є відношення термінів та загальнонавчаних слів до різних понять: співвіднесеність відповідно до спеціальних і неспеціальних понять, а також особливості мови науки.

Однак для з'ясування питання, виявляє чи ні лексема ознаки терміна, слід ураховувати її багатозначність, оскільки та сама лексична одиниця може функціонувати у фаховому тексті і як у загальнонавчаному чи загальнонауковому значенні, так і у вузькоспеціальному. Наприклад, слова *привід*, *протест*, *процес*, *спеціаліст* та інші мають у субмові кримінального процесуального права певне спеціальне значення, яке відрізняється від значень і вживання цих слів в інших сферах. *Порівняємо:*

Юридичний словник-довідник:
За ред. Ю.С. Шемшученка. К.:
Феміна, 1996. С.532

Івченко А.О. Тлумачний
словник української мови.
Харків: Фоліо, 2000. С.360

Привід – у кримінальному
процесі примусове приведення
до органів дізнання, слідчого,

Привід – те, що стає основою,
причиною для якихось дій,
вчинків, нагода до чогось;

прокурора або суду підозрюваного, зачіпка
обвинуваченого, підсудного,
свідка, потерпілого, які не
з'явилися без поважних причин
за викликом у призначений строк

Безперечно, що основою будь-якого фахового тексту є термінологія, тому у межах дослідження маємо з'ясувати сутність понять «юридична термінологія» і «правнича термінологія». Юридичний термін співвідноситься з правовим поняттям як першоелементом правового значення і слугує його знаковою (мовною) моделлю, представленою у звуковій та буквеній формах. Поняття, його внутрішній зміст, обсяг і структура є логіко-сисловою основою для побудови термінологічного значення у формі дефініції, яка узагальнює найістотніші ознаки і взаємозв'язки правового явища. Поняття сутність зумовлює місце і статус юридичного терміна в терміносистемі, його категорійні та класифікаційні ознаки. За наявності визначення у нормативно-правових актах він вважається кодифікованим, тобто нормою, еталоном для використання у подальших законодавчих і підзаконних актах, діловій документації та сфері усної правової комунікації [1].

Оскільки кожна національна мова виробляє стільки субмов, скільки є галузей знань, то відповідно в лексичному складі юридичної термінології виокремлюється стільки термінологічних мікросистем, скільки є правових галузей. Так, мова юриспруденції репрезентована термінологіями окремих правових наук, а саме: фінансове право, цивільне право, кримінальне право, кримінальне процесуальне право, міжнародне право, сімейне право, екологічне право, земельне право, цивільно-процесуальне право, трудове право, адміністративне право та ін. Тому якщо співставити юридичний термін і термін окремої галузі права, зокрема кримінально-процесуального, то юридичну термінологію можна розглядати як множинність, а термінологію кримінального

процесуального права – як підмножинність. Між ними є багато спільного, проте, на нашу думку, разом із тим й певні розбіжності. Це зумовлено передусім тим, що будь-яка правова галузь є складовою частиною юриспруденції як науки. Відповідно не слід плутати такі поняття, як «юридична термінологія» та «правнична термінологія», оскільки вони дещо різняться. Свідченням цього є і різне тлумачення понять «юридичний» і «правничий» у фаховій літературі [2, с. 462], де термін «юридичний» пропонується уживати стосовно до з'ясування сутності категорій, що пов'язані із серцевиною юридичної «матерії» – юридичними нормами, а термін «правничий» – стосовно до правотворення, правозастосування, правознавства тощо, проте у лінгвістичних словниках [12, с. 991; 6, с. 926] вони подаються як синоніми. Вважаємо, що ці поняття поєнані родо-видовою парадигмою: «правнична термінологія» є вузким за поняття «юридична термінологія», а точніше є складовим компонентом останнього.

Під поняттям «юридична термінологія» розуміємо «прошарок спеціальної лексики, яка обслуговує правознавство і пов'язана з юриспруденцією як наукою, як фахом, як галуззю професійної діяльності» [9, с. 32].

У юридичній лінгвістиці існують й інші визначення поняття «юридична термінологія». Наприклад, за твердженням Н. Артикуци, «це історично сформована сукупність термінів, яка виражає систему правових понять і призначена забезпечувати специфічні потреби спілкування у сфері законодавства, юридичної науки і практики» [1, с. 86]. Як «сукупність номінацій (найменувань) правових явищ і понять, що функціонують у мовно-правових сферах законодавства, ділової документації та правничих наук, являє собою великий і надзвичайно важливий фрагмент літературного словника будь-якої національної мови з погляду його соціально-комунікативної та її інформаційної значущості» [4, с. 400] визначає юридичну термінологію М. Криськів. Під цим поняттям О. Сербенська розуміє «ту частину лексики, яка обслуговує правову сторону життя, яка зв'язана з юриспруденцією і має обмежену памками правових наук сферу вживання» [10].

Правничу термінологію А. Токарська та І. Кочан дефінують як «сукупність номінацій, що позначають правові явища і поняття, притаманні правничим наукам, до яких належить: законодавство, судочинство» [13, с. 45].

Правничу термінологію, на нашу думку, - це сукупність назв правових явищ і понять, пов'язаних із певною галуззю права та її функціонуванням у суспільстві. Відповідно до кримінально-процесуальної термінології відносимо назви предметів, дій, явищ, осіб тощо, що безпосередньо пов'язані з такою галуззю права як кримінальне процесуальне та її функціонуванням у суспільстві.

Істотною рисою правничих термінів є те, що вони мають особливу функцію – відображають офіційну волю законодавця, впливаючи на суб'єктів правовідносин. Передавати цю волю для сприйняття можуть лише правничі терміни. Використання спеціального термінологічного фонду нормативно-правової інформації зумовлено природою цієї інформації, її соціальним призначенням.

Також слід зазначити, що за сферою функціонування можна виокремити дві групи правничих термінів:

- 1) які функціонують лише у законодавчих актах (наприклад, *касаційна інстанція, інститут слідчої дії, апеляційний суд*);
- 2) які функціонують і в законодавчих документах, і в загальноповсякденній мові (наприклад, *адвокат, слідчий, суд*).

Субмова права, на думку Г. Онуфрієнко, формується різними за структурою, архітектонікою і складом номінативними одиницями, тому всю її термінологічну лексику дослідниця класифікує за логіко-лінгвальними ознаками, відповідно до яких «виокремлюються сім груп одиниць, між якими виникають рухомі границі, чим уможлиблюється взаємоперехід термінологічних одиниць з однієї групи в іншу і доводиться відтак динамічність, гнучкість та еволюційність системних зв'язків у складній терміносистемі юридичної галузі знань» [7, с. 249-250]. Якщо проаналізувати лексику кримінально-процесуальної субмови у контексті класифікації дослідниці, можна виокремити такі групи:

1) *базові* (вузькоспеціальні) терміни, тобто ті, що позначають базові поняття кримінально-процесуального права і становлять його ядро (*слідчий, допит, підзахисний, підслідність*); крім цього, що такі терміни позначають суто фахові поняття, їх специфікою є те, що вони рідко вихолять за межі системи;

2) *залучені* терміни, тобто взяті з інших суміжних правових і неправових галузей та активно використовувані в текстах досліджуваної галузі (з економічної галузі: *беззбитковість, безприбутковість, вартість*; з етики: *благодійність, моральність, правдивість, тактовність, чесність* та ін.; з медицини: *лікарська експертна комісія*; з кримінального права: *злочин, покарання*; з адміністративного права: *адміністративний нагляд*; з міжнародного права: *міжнародні правовідносини, міжнародна угода, федеральний окружний суд*). Такі терміни мають розумітися правниками у тому значенні, яке закріплено за ними у відповідній галузі.

3) *загальнонаукові* (*можливість* (муз., філос., мист., лінгв., ек.)) та *міжнаукові* терміни (*бездоглядність* (пед., юр.), *безстроковість* (фіз., юр.), *відомчість* (соц., юр.), *відповідність* (філ., ек.), *ідентичність* (мист., філос., юр.)), тобто ті, що мають однакову семантику в усіх або кількох галузях, проте конкретизують її, входячи до складу термінів окремих галузей;

4) *слова широкої семантики*, тобто ті, що у кожній із терміносистем, до якої входять, зберігають найзагальніше (нетермінологічне) значення (*дія, кімната, каяття*). Вони є компонентами складніших за структурою складених термінів (*дійове каяття, нарадча кімната, слідча дія*).

Термінологічна лексика хоч і є основним інформаційним пластом лексики текстів кримінально-процесуального права, номінативним виразником його категорійно-поняттєвого апарату, проте поряд із термінами функціонують як слова широкої семантики, так і *номенклатура* - система специфічних назв конкретних правових об'єктів: державних та міжнародних органів, установ та організацій, посад, документів, державних нагород (*Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах,*

Закон України «Про прокуратуру», Державний департамент України з питань виконання покарань, Постанова «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина», Європейська хартія регіональних мов або меншин, Європейська конвенція про видачу правопорушників). Чималу кількість номенклатурних назв виявлено у Коментарі до Кодексу досліджуваної галузі [5], досить невелику кількість – у Кримінальному процесуальному кодексі України [3], що зумовлено, на нашу думку, передусім кодифікованістю нормативно-правового акта.

Номенклатура – це сукупність назв типових об'єктів певної наукової галузі, що створюються за певними правилами. Вона може бути виражена будь-якими умовними знаками (графічними, формульними та ін.), символами, що не властиве терміну, тому не репрезентує науку в системі понять. Переважна більшість учених, серед них і Л. Симоненко, Н. Цимбал [11; 14], називають номен різновидом терміна. Безперечно, номінація – процес, який супроводжує пізнання людиною різних сфер життєдіяльності, проте терміни – це своєрідні імена наукових понять, їх словесні знаки, а номени – імена окремих предметів у ряду однорідних.

Отже, лексичний склад сучасних текстів кримінально-процесуального права поділяється на ядро (базові, вузькоспеціальні терміни галузі) та периферію (терміни інших правових і неправових терміносистем, слова широкої семантики та номенклатура). Визначення лексико-семантичних категорій термінів кримінально-процесуальної субмови у діахронічному і синхронічному аспекті, їх порівняльний аналіз може стати перспективами подальшого наукового дослідження.

Список використаної літератури

1. Артикуца Н. В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць*. Київ : КНЕУ, 2005. Вип. 4. С. 84-89.
2. Воробйова С. А., Зайцев Ю. Є., Соломашенко Н. В. Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання. Київ. : Українська Правнича Фундація, 1994. 553 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Суми : ТОВ «ВВП НОТІС», 2023. 424 с.
4. Криській М. Правнича термінологія у мовленні студента-юриста. *Вісник: Проблеми української термінології*. Львів: Державний університет «Львівська політехніка», 2002, № 453. 554 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Станом на 12 квітня 2024 року / За заг. ред. Стратонова В .М. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2024. 1336 с.
6. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. К.: Видавництво «АКОНІТ», 2001. Т. 4. 941с.
7. Онуфрієнко Г. С. Фахова термінологія як національна лінгвомодель системи фахових понять у науковому інформаційному просторі (на матеріалі джерел української правничої термінології). *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. Запоріжжя : Вид-во Запорізького юридичного інституту, 1999. Вип. 2. С. 235-252.
8. Пристайко Т. С. Лексико-номинативная организация специального текста. Днепропетровск : УкО ІМА -прес, 1996. 200 с.
9. Руколянська Н. В. Лексика текстів кримінально-процесуального права в українській мові. Дисертація канд. філол. наук: 10.02.01, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2013. 203 с.
10. Сербенська О. А. Розвиток української юридичної термінології після Великої Жовтневої Соціалістичної революції: Автореф.дис....кандидата філол.наук. Львів, 1965. 21 с.
11. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія: формування та функціонування. Навчальний посібник. Умань : РВЦ «СОФІЯ», 2006. 103 с.
12. Словник іншомовних слів: 23 000 слів і термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустановіт та ін. К. : Довіра, 2000. 1018 с.
13. Токарська А. С., Кочан І. М. Культура фахового мовлення правника: Навч. посібник. Львів : Світ, 2003. 312 с.
14. Цимбал Н. Сучасна українська термінологія органічної хімії. Умань : РВЦ «Софія», 2007. 135с.
15. Lejczyk W., Biesiekińska L. Terminoznawstwo: przedmiot, metody, struktura. Białystok, 1998. С. 94-96.

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Наталія СЕРГІЄНКО

*викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних
дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Стаття присвячена актуальній проблемі вивчення української мови як іноземної. Основну увагу зосереджено на проблемах і методах вивчення української мови як іноземної, а

також на розробці сучасної стратегії вивчення української мови як іноземної. Виділено практичну спрямованість навчання, прийоми відбору і подання мовного матеріалу тощо.

Ключові слова: методи, проблеми, українська мова як іноземна, комунікація, текст, слово.

The article is devoted to the actual issues of studying the Ukrainian language as a foreign language. The main focus is on the problems and methods of learning Ukrainian as a foreign language, as well as on the development of a modern approach for learning Ukrainian as a foreign language. The practical orientation of education, methods of selection and presentation of language material, etc. are highlighted.

Keywords: methods, issues, Ukrainian as a foreign language, communication, text, word.

У зв'язку з розвитком світових інтеграційних процесів питання багатомовності стає дуже популярним. «Оволодіння новими способами вираження думки сприяє удосконаленню людини як багатомовної особистості, а оволодіння культурою іншого народу приводить до формування толерантності, поваги до національної самобутності й культурного розмаїття», – зазначають сучасні науковці [1]. Бажання оволодіти однією чи кількома мовами, використовувати їх у спілкуванні, а також для взаєморозуміння, отримання нових знань, сьогодні тільки зростає.

Термін «українська мова як іноземна» увійшов до широкого вжитку в другій половині ХХ століття, коли активізувався приїзд громадян з інших держав для навчання і здобуття освіти. Методика викладання української мови як іноземної стала одним із пріоритетних напрямів української лінгвістичної дидактики. Предметом сучасних досліджень у цій сфері стають нові методи і прийоми у навчанні української мови як іноземної.

Постановка проблеми. Стаття передбачає вирішення наступних завдань: виокремити основні етапи навчання; визначити суттєві методичні прийоми у вивченні української мови як іноземної; розглянути найуживанішу лексику; створити різні проблемні ситуації на заняттях; визначити комунікативний підхід у вивченні усного мовлення.

Мета статті – визначення проблем та перспектив під час вивчення української мови як іноземної, виокремлення практичних шляхів ефективного застосування методів вивчення української мови як іноземної.

Аналіз останніх досліджень. В Україні проблемі вивчення української мови як іноземної присвятили свої дослідження багато науковців: В. Корженко, О. Туркевич, І. Кочан, І. Зозуля, В. Бадер тощо. Вони зазначали, що під час вивчення української мови як іноземної треба враховувати психолого-педагогічні та соціально-педагогічні чинники, а також рівень знань і комунікативні потреби. В останній час з'являються навчальні посібники і підручники, які суттєво допомагають у вивченні української мови як іноземної. Вони дають можливість викладачам використовувати різноманітні техніки і методики для вивчення мови.

Особливості застосування різних методів під час вивчення української мови як іноземної відображено в наукових працях Т. Сидоренко, Ю. Трубнікової, Т. Лях, М. Тишковець та ін. Саме завдяки ефективним методам можна досягти швидкого подолання мовного бар'єру, здійснювати навчання української мови як іноземної з нульового рівня знань, використовувати мову в життєвих ситуаціях тощо.

Виклад основного матеріалу. Мова кожного народу – це основна ознака нації, етносу. Протягом усього часу спостерігалось вивчення іноземних мов, але методики викладання іноземних мов з'явилися пізніше. Методика викладання української мови як іноземної активно розвивається з дев'яностих років минулого століття, коли збільшився інтерес до української мови, до нашої культури, до самої держави.

Мову, як і будь-який інший механізм, необхідно вивчати таким чином: як цей механізм працює і який має склад, і як на практиці використовувати набуті знання.

Лінгвістичне обґрунтування методики навчання української мови як іноземної впливає перш за все із системного характеру мови, із вимог вивчати не сторонні факти, а систему мовних явищ. Іншими словами, здійснювати відбір тих мовних одиниць і явищ, які у своєму поєднанні забезпечують процес спілкування, і таких форм роботи, які дають змогу студентам або учням послуговуватися в мовленні конкретним мовним матеріалом.

Основною метою в навчанні української мови як іноземної є комунікативна, саме вона визначає увесь навчальний процес, що викликає необхідність реалізації комунікативно-діяльнісного підходу – вивчення мови як засобу спілкування у процесі взаємопов'язаного та цілеспрямованого вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності студентів / учнів: аудіювання (слухання – розуміння), читання, говоріння, письма. У свою чергу, робота над мовною теорією, формування умінь із мови підпорядковується інтересам розвитку мовлення; передбачає широке застосування інноваційних методів навчання, оптимальне поєднання групової та індивідуальної форм організації навчального процесу [1].

Перед освітянами постає завдання створення якісного мовноосвітнього середовища для вивчення української мови як іноземної. Протягом минулих 30-ти років в українських закладах вищої освіти створювали різні системи навчання української мови як іноземної. Загальний організаційний і змістовий обсяг навчання цієї дисципліни визначають типові положення та відповідні робочі навчальні програми.

Основне завдання вивчення української мови як іноземної – поступова комунікативна організація навчального процесу. Мова – це предмет навчання, і саме завдяки процесу навчання учень або студент зможе розуміти, навчатися, спілкуватися, отримувати необхідну інформацію.

Сьогодні багато науковців зазначають, що необхідно основну увагу приділяти вивченню логіко-граматичної системи української мови. Саме тоді студенти або учні краще засвоюють граматику, але не повною мірою зможуть користуватися мовою, спілкування викликатиме у них певні труднощі. Інші вчені вважають, що вивчення мови сприяє розвитку розумово-логічних здібностей, але більшість все ж наголошує, що пріоритетом у вивченні мов має бути комунікативність. Адже вона передбачає використання мови, яку вивчають, із початкового етапу навчання [2]. Комунікативність передбачає вибір прийомів навчання, застосування умінь і навичок, способи викладення матеріалу, зміст загальних завдань.

Вагомим чинником ефективності методичної системи є правильно визначені принципи. Сучасні розроблення в методиці навчання мови ґрунтуються перш за все на дидактичних принципах – системі положень, які визначають зміст, організаційні форми та методи навчальної роботи згідно з вимогами загальної мети виховання і навчання і, відповідно, закономірностей навчального процесу.

Для ефективного навчання української мови як іноземної важливим є: виділення певних етапів навчання; практична спрямованість навчання; вивчення морфології та лексики на синтаксичній основі; функціональний підхід до вибору і подання навчального матеріалу.

З якою метою обирають вивчення української мови? Перш за все, для спілкування, користування необхідною літературою, вільного читання, розуміння і перекладання текстів, для елементарної побудови діалогів, але навчання і дітей, і дорослих матиме більший успіх, якщо вивчення мови буде відбуватися свідомо.

Сьогодні саме українська мова стає засобом спілкування, навчання, здобуття освіти. Це передбачає досить вільне володіння українською мовою, тобто читання рідної літератури різного спрямування, вільні бесіди на різні теми. Звісно, такого обсягу знань неможливо досягти за короткий термін навчання. Ті цілі, які ставляться, визначаються не тільки індивідуальними потребами, але й підтримуються мовленнєвими запитами сучасного суспільства, умовами його розвитку.

Починаючи процес навчання української мови, треба чітко визначити форми спілкування, життєві ситуації, за яких студент або учень хоче користуватися українською мовою. Зважаючи на це, необхідно вирішити, які саме тексти використовувати на заняттях, які вправи або практичні завдання виконувати і в якій саме формі. Усе це визначає обсяг навчального матеріалу, систему усних і письмових завдань тощо [3].

Якщо аналізувати лексичний склад української мови, то треба зазначити, що він дуже великий. Люди не використовують всі слова, представлені, наприклад, у словнику української мови. На думку вчених-лінгвістів, активний запас дорослої

людини складає приблизно 10-15% усього активного словникового складу її рідної мови. Вважають, що кількість слів, які має знати людина, вивчаючи українську мову як іноземну, складає 3000 слів. І саме ця кількість дозволяє зрозуміти приблизно 95% будь-якого тексту.

Мінімальна кількість слів, що дозволяє користуватися мовою як засобом спілкування, називається лексичним мінімумом. На заняттях української мови не приділяється час для вивчення застарілої лексики, професіоналізмів, діалектизмів, адже саме ця лексика є зрозумілою у певному колі людей. До лексичного мінімуму не входить розмовно-просторічна лексика та незначною мірою вивчаються стилі мови. Відбір вивчення лексики здійснюється за певними критеріями: семантична цінність слова, тематична співвіднесеність, здатність слова сполучатися з іншими словами, актуальність тих чи інших понять тощо.

Успішність опанування українською мовою залежить від того, який час перебуває людина на території України, адже вона вже чула певні слова чи фрази в різних мовних ситуаціях. Саме місце, час, стосунки між людьми впливають на вибір і функціонування мовних одиниць. На заняттях необхідно створювати різні тематичні проблемні ситуації, бо саме завдяки такому спілкуванню моделюються ситуації, які є типовими для національної культури, менталітету тощо. Така організація навчального матеріалу – один із значних проявів комунікативності. Вищезазначена ситуативна організація навчального матеріалу сприяє прояву комунікативної активності учня або студента, стимулює самостійну мовленнєву діяльність [5].

Ситуативність навчання – важлива умова вивчення української мови, тому викладач має створювати на заняттях атмосферу невимушеного спілкування. Теми розмов можуть братися з прочитаних текстів, життєвих ситуацій, кінофільмів тощо. Спираючись на це, студент або учень може побудувати аналогічний текст, поставити питання до тексту, сформулювати тему тексту, проаналізувати зміст тексту тощо. Позитивним також буде застосування на заняттях групових форм роботи.

Комунікативна спрямованість навчання вимагає того, щоб лексичний чи граматичний матеріал використовувався на заняттях саме в тексті. Саме комунікативна спрямованість навчання вимагає, щоб на будь-якому рівні володіння мовою всі практичні вправи були максимально наближені до умов мовленнєвого спілкування, створювали типові життєві ситуації.

Протягом процесу навчання поступово накопичується кількість вивчених слів і фраз, речень, тому на заняттях необхідно організовувати бесіди, де передбачено питання і відповіді. Також значне місце у навчальному процесі відведено тексту монологічного і діалогічного характеру. При цьому він має включати мінімум мовного матеріалу, що відповідає цій темі і забезпечує спілкування у межах обраної ситуації або теми.

Висновки. Як показує досвід, у методиці не існує якогось одного ідеального методу під час вивчення будь-якого питання, тому у процесі викладання української мови як іноземної використовують різні методи. Їх системне застосування допоможе у вивченні дисципліни, зокрема сприятиме розвитку мислення, подоланню певних мовних бар'єрів, а також допоможе самостійно здобувати знання.

Список використаної літератури

1. Бакум З. Українська мова як іноземна: лінгводидактичні проблеми. *Філологічні студії*. Випуск 5. 2022. С. 225-232.
2. Корженко В. Інноваційні методи викладання української мови як іноземної. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2021. №1. С. 155-158.
3. Кушнір І. Шлях стандартизації навчання української мови як іноземної. *Viae Educationis*. 2022. Vol. 1. №3. С. 118-127.
4. Марченко Н. В. Комунікативний метод навчання української мови як іноземної. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. Випуск 86. С. 146-150.

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВНЗ

Юлія СІМІЧЕВА

*викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки
КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР*

У статті розглянуто зростаючу роль іноземних мов у сучасному світі, особливо в умовах глобалізації та потреби в міжкультурній комунікації. Вивчення мов також сприяє когнітивному розвитку студентів і готує їх до професійної діяльності. Виклики, з якими стикається українська освіта під час війни, потребують адаптації до нових умов, зокрема шляхом впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та штучного інтелекту (ШІ) для покращення дистанційного і змішаного навчання. Українські вчені досліджували вплив ШІ на освіту, акцентуючи на персоналізації навчання та адаптації до інтересів студентів. Інструменти ШІ, різноманітні платформи для вивчення мов, дозволяють студентам практикувати мовні навички, отримувати позитивний і негативний зворотний зв'язок, покращувати вимову та слухові навички, що сприяє підвищенню ефективності навчання. Системи адаптивного навчання та віртуальні асистенти є важливими компонентами таких технологій. Практичне дослідження, проведене серед студентів, показало, що використання ШІ у вивченні іноземної мови, зокрема через сервіси для створення ілюстративних матеріалів і анімованих презентацій, суттєво підвищує мотивацію студентів та сприяє кращому засвоєнню матеріалу. ШІ підвищує індивідуалізацію та цікавість навчання, проте є ризик зміщення акцентів з живого спілкування на віртуальне. Таким чином, ШІ позитивно впливає на ефективність та зручність вивчення мов, але для максимального ефекту важливо збалансувати його використання з традиційними формами комунікації.

Ключові слова: штучний інтелект (ШІ), інформаційно-комунікативні технології, освіта, комунікація, методи навчання, технології навчання.

The article proves that learning foreign languages is increasingly important in today's globalized world, especially as it becomes essential for future professionals for cross-cultural communication. It is underlined that a person who knows a foreign language has expanded opportunities for communication, career growth, and cultural understanding, while also enhancing cognitive skills and problem-solving abilities relevant to professional life. The growth of information and communication technologies, especially amid challenges like the war in Ukraine, underscores the need to adapt educational methods to the new reality. AI tools play an essential role in this process. Research by Ukrainian scientists has shown that AI allows to provide personalized and adaptive learning approaches. Practical research has shown that AI applications in higher education provide a real-world practice to speech recognition tools and those virtual assistants support individualized feedback and content creation. These tools enhance motivation through interactive exercises, pronunciation trainers, real-time translation, and speech synthesis for listening practice. AI also assists in automating evaluation, analyzing student work for errors, and offering feedback, which boosts motivation to studying. However, there are some concerns about balancing AI with human interaction in education. Despite AI's benefits, it's important to preserve live communication and social skills within learning environments. The article states that AI tools can improve learning effectiveness, making it more engaging and personalized.

Key words: artificial intelligence (AI), information and communication technologies, education, communication, teaching methods, teaching technologies.

Вивчення іноземної мови набуває все більшого значення в сучасному світі в умовах глобалізації суспільства. В наші дні підготовка майбутніх спеціалістів неможлива без опанування даного інструменту міжкультурної комунікації. Знання іноземної мови не лише відкриває нові можливості для спілкування, кар'єрного зростання та культурного взаєморозуміння, але й розвиває когнітивні здібності здобувачів освіти та готує їх до розв'язання проблемно-пошукових завдань в майбутній професійній діяльності [4, с. 156]. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та умови, в яких доводиться навчатись студентам в Україні під час повномасштабного вторгнення держави-агресора зумовлює необхідність змін у підходах до організації навчального процесу. З огляду на те, що значна частина здобувачів освіти навчається дистанційно або у змішаному форматі, впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій стає необхідною умовою підвищення ефективності навчання, при цьому інструменти штучного інтелекту значно полегшують цей процес.

Вітчизняні вчені в останні роки частково дослідили питання впливу штучного інтелекту та інформаційних технологій на освіту в цілому та на дистанційне навчання зокрема. У працях таких науковців, як І. Візнюк, Н. Буглай, Л. Куцак, А. Поліщук та В. Киливник були розглянуті загальні тенденції і підходи до використання штучного інтелекту [2, с. 15]. Вчені дійшли висновку, що використання технологій штучного інтелекту дає змогу адаптувати процес навчання до умов конкретного навчального закладу та персоналізувати його у відповідності до інтересів студентів. Також дослідженням використання штучного інтелекту у вищій освіті займались такі науковці, як О. Бородієнко, І. Драч, О. Базелюк, Н.Базелюк, О. Петроє, І. Регейло, К. Певень, Н. Хміль та Н. Макогончук. Всі вони проаналізували значення штучного інтелекту у сучасних освітніх практиках, але багато аспектів цього питання залишаються невивченими, зокрема вплив технологій ШІ на підвищення ефективності викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах.

Мета нашого дослідження полягає у розкритті поняття «штучний інтелект» та визначенні його ролі для підвищення ефективності засвоєння іноземної мови студентами ВНЗ в процесі їх фахової підготовки.

Штучний інтелект вбачається вченим як інструмент чи програма, яка аналізує інформацію та вирішує завдання аналогічно тому, як це робить людина [1, с. 133]. Вчені зазначають, що штучний інтелект використовує алгоритми, які дозволяють обробляти великі обсяги інформації і знаходити в них закономірності [3, с. 358-359]. Нейромережі, як один із видів штучного інтелекту, мають можливість писати складні алгоритми для вирішення поставлених завдань, мають можливість «навчатися» на основі великої кількості даних і знаходити закономірності.

Штучний інтелект наразі широко використовується майже у всіх сферах діяльності. Що стосується конкретно освіти, то тут штучний інтелект використовується для розроблення нових технологій та інструментів, спрямованих на полегшення навчання і підвищення ефективності освітнього процесу в цілому, і, як зазначають викладачі практики, дає чудові результати [4, с. 21].

Наряду з підвищенням ролі інформаційних технологій спостерігається зміщення акцентів від застосування пасивних інструментів до впровадження методів активного управління процесом навчання. Війна в Україні призвела до того, що викладачі та науковці змушені активно розвивати нові методи навчання, враховуючі сучасні умови. Дистанційне навчання вийшло на новий рівень і стало базою, що дає можливість студентам навчатись з будь якої точки світу та не залежати від певного місця перебування [2, с. 660]. І саме технології штучного інтелекту дозволяють значно спростити процес підготовки навчальних матеріалів та їх диференціації з метою підвищення ефективності мобільної освіти.

Вивчення іноземних мов потребує постійної комунікації, адже саме застосування мови для реалізації практичних цілей, пов'язаних з професійною діяльністю майбутніх спеціалістів створює потужний мотиваційний стимул і дає

поштовх до цілеспрямованого засвоєння знань. Значною перевагою використання інструментів ШІ є застосування платформ для вивчення іноземних мов на його основі, що надають студентам доступ до широкого спектру автентичних матеріалів, що дає можливість студентам навчитися говорити більш природнім і ефективним способом, тоді як інтерактивні вправи зацікавлюють практикувати свої мовні навички [5, с. 38].

Використання штучного інтелекту для вивчення мови формує середовище вільного спілкування та наближає дистанційне навчання до звичних нам освітніх норм [7, с. 808]. Поширеними також є програми для розпізнавання мовлення, що дозволяють студентам практикувати свою вимову та отримувати негайний зворотний зв'язок. Тренажери вимови, що допомагають студентам покращити свою вимову та інтонацію, інструменти перекладу, які дозволяють студентам перекладати текст або мову в режимі реального часу, що може бути корисним для розмовної практики, інструменти синтезу мовлення, завдяки яким можна прослухати текст перед його прочитанням, може бути корисним для розвитку їхніх навичок аудіювання та розуміння на слух [8, с. 161].

На сучасному етапі система освіти в Україні активно впроваджує напрямки використання інформаційно-комунікативних технологій у ВНЗ, включаючи електронні підручники, освітній портал, аудиторії, обладнані інтерактивними дошками та сенсорами, а також електронний документообіг. Це значно полегшує процес обробки та засвоєння інформації, дозволяє автоматизувати засоби контролю. Штучний інтелект в галузі освіти використовується для розробки нових технологій та інструментів, спрямованих на полегшення навчання та підвищення ефективності освітнього процесу в цілому.

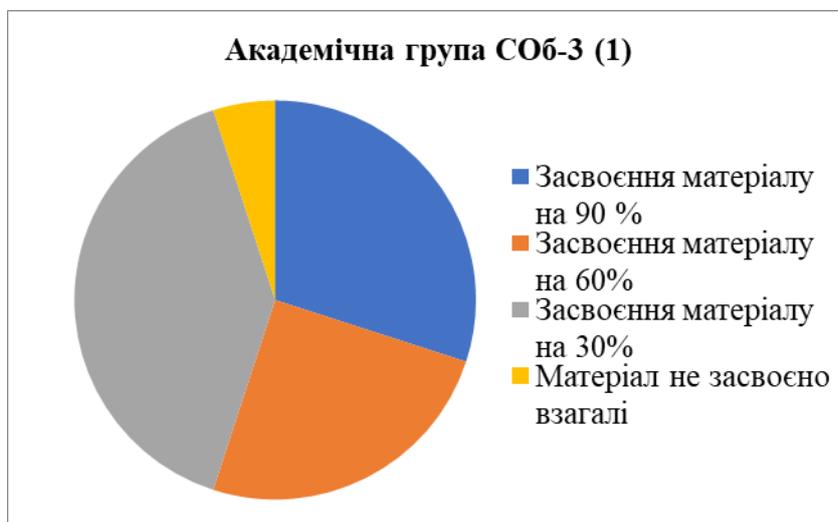
До інноваційних технологій ШІ слід віднести системи адаптивного навчання, що використовуються для створення персоналізованих навчальних програм, які адаптуються до індивідуальних потреб кожного здобувача освіти [5, с. 37]. Варто зазначити, що подібні системи враховують рівень знань, інтереси та навчальні прагнення кожного студента, реалізуючи особистісно-орієнтований

підхід до навчання. Однією з передових і широко вживаних технологій є віртуальний асистент, який відповідає на запитання здобувачів освіти, надає пояснення та допомагає розв'язувати конкретні складні завдання. Такі асистенти можуть функціонувати як чат-боти або взаємодіяти у форматі голосового помічника [6, с. 310]. Варто зазначити, що подібні системи враховують рівень знань, інтереси та навчальні прагнення кожного студента, реалізуючи особистісно-орієнтований підхід до навчання. Здобувачі освіти можуть взаємодіяти з навчальним матеріалом курсу та задовольняти свої інформаційні потреби за допомогою вищезазначених інструментів [2, с. 20].

Такий відомий приклад використання штучного інтелекту, як Chat GPT, може використовуватись для розробки систем автоматичної оцінки та аналізу текстових робіт здобувачів освіти. За допомогою цієї технології можна проводити аналіз текстів на наявність помилок, визначати рівень знань здобувача та надавати рекомендації з покращання його навичок [5, с. 37]. Також варто зазначити, що штучний інтелект підвищує мотивацію студентів до вивчення мови через гейміфікацію, адже більшість онлайн-ігор і навчальних тренажерів працюють на штучному інтелекті.

Нами було проведено дослідження серед студентів 3 курсу спеціальності 016 «Спеціальна освіта» з метою дослідження впливу технологій штучного інтелекту на ефективність засвоєння навчального матеріалу та занурення в мовне середовище під час навчання. В дослідженні брало участь 23 студенти денної форми навчання. Протягом тестового періоду, який тривав 2 місяці, студенти розглядали дві навчальні теми по 4 тижні кожен. Протягом вивчення першої теми “The world of objects” за підручником Navigate B1 викладачем були використані традиційні технології синхронного і асинхронного навчання, такі як робота з підручником, самостійне опрацювання лексичного і граматичного матеріалу, робота в групах, перегляд навчальних відео, тощо. Зважаючи на те, що навчальний процес в Хортицькій національній академії відбувається в режимі онлайн, синхронне навчання відбувалось за допомогою програми Zoom.

Наприкінці вивчення теми студенти також були залучені до проектної діяльності, в якій із задоволенням брали участь. Підсумки підведено за допомогою вихідного тестування, результати якого представлені в діаграмі нижче.

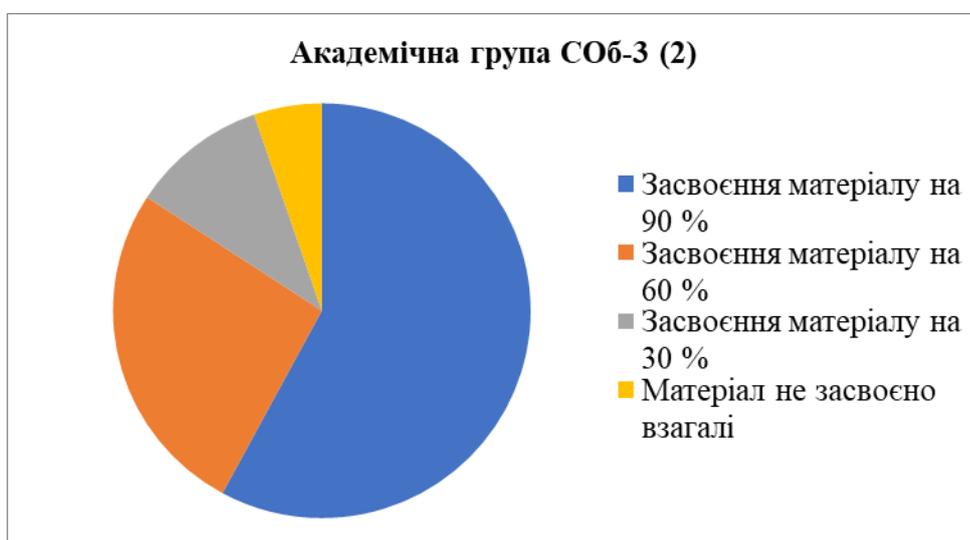

Як можна побачити, студенти засвоїли навчальний матеріал на достатньому рівні, але після усного опитування нами було встановлено, що здобувачам освіти не вистачало розмовної практики під час навчальних занять. Не всі з них мали змогу відвідувати заняття онлайн, багатьом доводилось опановувати тему в асинхронному режимі і брак комунікації вплинув на якість засвоєння лексичних та граматичних конструкцій.

Протягом другого місяця навчання група СОБ-3 опановувала тему «Changes and challenges» із залученням сервісів штучного інтелекту. Студентам пропонувались традиційні завдання, методи і форми роботи, а також інструментарій для створення творчих завдань. Одним з прикладів є сервіс *Deepai*. Ця програма пропонує набір інструментів, що генерує картинки за текстовими запитами. Студентам було запропоновано підготувати ілюстративний матеріал до першого уроку теми, вводячи запити англійською мовою з використанням активної лексики. Згенеровані зображення наглядно показували, наскільки правильно була використана лексика, і студенти мали можливість скоригувати їх в залежності від власних уявлень і побажань.

Наприкінці вивчення теми студенти виконували групову проектну роботу зі створення власного відеоролика- презентації новітніх технологій для удосконалення роботи логопеда, що на пряму пов'язано з їх майбутньою професійною діяльністю. В цьому їм на допомогу прийшов сервіс *Kaiber*, який дає можливість створити анімований ролик за вказаним зображенням та текстовим наповненням. Під час виконання завдання студенти мали комункативну мету, а робота в групах значно підвищила мотивацію до навчальної діяльності.

Результати вихідного тестування по завершенню теми представлені у діаграмі нижче.

Таким чином можна побачити, що використання цифрових технологій початку у поєднанні з сервісам штучного інтелекту значно підвищили рівень засвоєння знань, адже лексичні і граматичні конструкції були застосовані на практиці в цікавій для студентів формі, вони мали можливість персоналізувати завдання та запити до програми ШІ та створити творчий продукт, що повністю відповідав їх очікуванням.

На думку М. Толмач, незважаючи на всі позитивні відгуки впровадження в освіті, ШІ може негативно впливати на деякі аспекти освітнього процесу. Одним із таких недоліків може бути зменшення живого спілкування учасників навчального процесу. По мірі того, як технології стають все більш поширеними, необхідно зберігати належний баланс між безпосереднім спілкуванням студентів з

викладачами і використанням ШІ, заохочуючи їх до співпраці і розвитку соціальних навичок [8, с. 160].

Отже, можна зробити висновок, що штучний інтелект допомагає зробити процес вивчення мови більш ефективним і зручним для студента і викладача. На відміну від традиційних занять, процес навчання з використанням інструментів штучного інтелекту в поєднанні з іншими інформаційно-комунікативними технологіями проходить цікавіше і продуктивніше, підвищується рівень індивідуалізації навчання. Використання ШІ докорінно змінить методики, підходи та технології навчання, розширить доступ до інформації і отримання знань, змінить підготовку вчителів. Важливо враховувати можливі ризики та виклики, пов'язані з використанням інформаційних технологій в цілому та штучного інтелекту зокрема для досягнення максимального позитивного впливу на ефективність навчального процесу у ВНЗ.

Список використаної літератури

1. Берегова Я., Борисенко Н. Штучний інтелект як інструмент розвитку креативності майбутнього вчителя початкової школи. *Science, people and the latest technologies : the bulletin of the IV International Scientific and Practical Conference*, October 09–11, 2023 y. Sofia, Bulgaria, 2023. С. 132–135
2. Візнюк І. М. Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. № 59. С. 14–22.
3. Гембара Т. Застосування технологій штучного інтелекту для сучасної педагогічної мобільності. *Професійний розвиток педагога в умовах інтеграції до європейського освітнього простору: міжнародна академічна та професійна/професійно-педагогічна мобільність* : матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції Національний університет «Львівська політехніка», 26–27 листопада 2021 р., Львів, 2021. С. 119–121.
4. Засанська Г. М., Думас І. Р. Інноваційні форми, методи і технології навчання. *Modern research in world science : proceedings of the 11th International scientific and practical conference* (Lviv, January 29–31, 2023). Lviv, 2023. 680 с.
5. Ніконов О. В., Матвієнко Ю. С. Вплив штучного інтелекту на процес цифрової трансформації освіти. *Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті* : тези доповідей XLVI Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2022 рік (м. Полтава, 25 квітня 2023 р.). Полтава, 2023. С. 36–38.

6. Певень К. О., Хміль Н. А., Макогончук Н. В. Вплив штучного інтелекту на зміну традиційних моделей навчання та викладання: аналіз технологій для забезпечення ефективності індивідуальної освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 11 (29). С. 306–316.
7. Семенишина І. В., Кочарян А. Б., Савастру Н. І. Майбутнє вищої освіти: роль онлайнкурсів та адаптивних підходів. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 10 (16). С. 807–821.
8. Толмач М. Цифрові технології в освіті: можливості й тенденції застосування. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2021. № 4 (2). С. 159–171.

ЕМІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ І ПРЕСА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США ТА КАНАДИ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ Й ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

Ірина СКОВРОНСЬКА

*доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»,
кандидат філологічних наук, доцент*

У статті йдеться про початок та історичні причини еміграційних процесів з України до Канади, США, Аргентини, Бразилії й започаткування преси української діаспори у цих країнах. Розглянуто їх роль, значення, передумови розвитку і здійснено проєкцію на сучасні події в Україні та еміграційні процеси в час війни.

Зазначено, що ще зовсім нещодавно, у 90-х роках ХХ сторіччя, у житті цивілізованого світу вагомою була роль друкованого на папері живого слова. Преса і тогочасні засоби масової інформації були пріоритетними джерелами отримання вістей про світ і про події, що відбувалися у ньому. Видавці і редакційні колеги несли відповідальність за інформацію та її правдивість. Сьогодні усе і простіше, і складніше водночас. Інтернет миттєво розповсюджує будь яку інформацію, яка перекладається всіма мовами світу, однак правдивість її буває складно перевірити. У цьому і полягає проблема.

Доведено, що взаємозв'язок політики і преси є не опосередкованим, а безпосереднім.

Ключові слова: еміграційні процеси, преса, рідна мова, освіта, школа.

The article deals with the beginning and historical reasons for the emigration processes from Ukraine to Canada, the United States, Argentina, and Brazil and the establishment of the Ukrainian diaspora press in these countries. Their role, significance, and prerequisites for development are examined and projected onto current events in Ukraine and emigration processes during the war.

It is noted that until quite recently, in the 90s of the twentieth century, the role of the living word printed on paper was significant in the life of the civilized world. The press and the mass media of that time were the priority sources of news about the world and the events taking place in it. Publishers and editorial boards were responsible for the information and its veracity. Today, things are both easier and more complicated. The Internet instantly disseminates any information that is translated into all the languages of the world, but it can be difficult to verify its veracity. This is the problem.

It is proved that the relationship between politics and the press is not indirect, but direct.

Keywords: emigration processes, press, mother tongue, education, school.

Постановка проблеми та її значення. Преса віддзеркалює сучасність, є виявом політичного і господарського, мистецького і торгівельного, літературного і наукового життя. Вона нотує факти історії в процесі її творення. Завдяки пресі кожна людина є сьогодні учасником світових подій і свідком творення історії.

Аналіз досліджень проблеми. Серед дослідників періодичної преси здавна побутувала думка про те, що для розвитку преси, у тому числі й діаспорної, необхідні певні передумови, а саме: масовий, освічений читач, швидкі засоби комунікації, відповідна техніка репродукції друкованого слова, папір [1, с. 12], та чи не найважливішим фактором є політичні умови. Їх вплив помітний в усіх галузях суспільного життя, відображенням якого була і залишається преса. Побут та існування українців поза межами України довгий час не були сюжетом всебічних науково-публіцистичних досліджень, хоча процеси еміграції взагалі висвітлювали ще І. Франко, В. Стефаник. Переважно про життя української еміграції ми довідувалися здебільшого з мандрівних нотаток та оповідей туристів.

Виклад основного матеріалу. Наші країни живуть на усіх материках, хоча найбільше їх у США, Канаді, Аргентині, Австрії, Бразилії. Інституційні органи цих держав приймали емігрантів і дозволяли українцям створювати етнічні поселення. Важко сказати, скільки емігрантів з України проживають на даний момент у цих країнах. Про це можна буде говорити після війни, але у 90-х роках минулого сторіччя українська діаспора становила близько 10 млн. чол. [2, с. 4]. Серед основних причин, що породили масові еміграційні процеси у той час була колоніальна залежність України від інших окупаційних держав [3, с. 110], однак найдавнішим є еміграційний рух з України до Канади й США. Саме в США та Канаді вперше на Американському континенті виникла українська еміграційна преса.

За думкою О.Антонюка, діаспора – слово грецьке, яке означає розсіяння (етнічної спільноти) за межами країни його походження [4, с. 22]. Історики-українознавці (А. Животко, М. Марунчак, Ф. Заставний, В. Маруняк та інші) виділяють три хвилі еміграції: I-а – під час революції; II-а – період другої світової

війни та повоєнні роки; III-я – 60-70 р.р. XX століття (дисиденти). Ф. Заставний вказує й на четверту хвилю еміграції. З цього приводу він зазначає, що з середини 80-х років з України зросли еміграційні відпливи єврейського населення в основному в США і Канаду. Це так звана четверта найбільш масова після революції хвиля еміграції [2, с. 21]. Ці три хвилі різнилися за своїм якісним складом. У першому випадку – це була трудова еміграція, у другому – в основному політична, у третьому – викликана лише політичними мотивами. В час повномасштабної війни, яку розпочала Росія проти України, маємо говорити про п'яту хвилю еміграції, спричинену цією війною. Понад ... мільйонів українців вимушено покинули рідну землю. Досліджувати ці процеси можна буде лише після припинення військової агресії, оскільки війна триває, то й тривають еміграційні процеси.

Сьогодні зарубіжні українці, які покинули Україну ще до війни, є повноправними громадянами кількох десятків країн різних континентів. В умовах багатоетнічного оточення вони зберігають у своєму середовищі рідну мову, звичаї, культурні, мистецькі і побутові традиції, тобто свою національну самобутність [4, с. 27].

Вже з другої половини 1860 років стартували еміграційні процеси соціально і економічно гноблених народних мас, що особливо значущими були на західноукраїнських землях. Та, власне, еміграція у повному розумінні цього слова розпочалася у другій половині 1871 р. Емігрували в основному з Карпатської України та Лемківщини, і лише в 1890-х роках – з Галичини і Буковини. Цікавим видається той факт, що нащадки тих, хто покинув Україну тоді, зараз відомі у цілому світі. Останні розвідки свідчать, що прабабуся Марка Цукерберга народилася 1892 році на Тернопільщині й емігрувала до США у віці 25 років.

Першу хвилю еміграції зумовив факт скасування кріпацтва у 1861 році. Нестача аграрних угідь викликав переселення біднішої верстви селян з України у причорноморські степи, на Кубань, у Сибір, на узбережжя Тихого океану. У цей час розпочалася і еміграція селян до Америки та Канади.

Початком масової еміграції до США вважається 1877 рік. Мотивами до переселення стали соціально-економічні причини. Виїздили з України переважно трудящі люди, бідність яких у більшості супроводжувалася неписьменністю, а це значно ускладнювало як сам переїзд, так і адаптацію у нових умовах. Емігрували на той час переважно із Галичини, Буковини, Закарпаття [5, с. 25].

Для того, щоб забезпечити проживання сім'ї, селянин повинен був володіти шістьма гектарами землі, а понад 70% селянських господарств в Україні мали менше цього мінімуму. Але й ті землі, які належали селянам, через відсутність сільськогосподарських машин не давали високих врожаїв [2, с. 12-42].

Великі групи емігрантів зі східної України, що прибули у 1892 році до Вірджинії, а у 1896 році до Південної Дакоти, заснували тут низку поселень, одне з яких отримало назву «Київ». Деяко пізніше галичани у Північній Дакоті заснували поселення «Україна» [6, с. 51-56].

Перша світова війна спинила процес еміграції, водночас перервавши зв'язок емігрантів з Україною. На той час до США уже переїхало близько 700 тисяч українців.

Внаслідок навальних історичних подій, що розгорнулися початку ХХ століття відбувся черговий поділ України. У 1917 році здійснилася жовтнева революція (більшовицький переворот). Громадянська війна закінчилася в Україні встановленням радянської влади. З розпадом Австро-Угорської монархії у 1918 році утворився ряд незалежних держав. Україна знову була поділена. Галичина потрапила під владу Польщі, Південна Буковина під владу Румунії. Ця обставина вельми подіяла на життя українського народу, окремо й на еміграційні процеси. Ознакою цього періоду стало суттєве збільшення переселень із політичних мотивів і поява політичної еміграції [6, с. 52].

На виняткову увагу заслуговує той факт, що початок 20-х років позначений явищем рееміграції до України. Так реемігрували Володимир Винниченко, Михайло Грушевський, Мирослав Ірчан та інші. Але репресії, що почалися у роки сталінського правління, змусили багатьох вдруге емігрувати [7].

На еміграційні явища могли впливати й чинники насильницького характеру, зокрема під час голодомору 1932-1933 та репресій 30-х років еміграція з Радянської України стала взагалі неможливою.

У міжвоєнний період Україну залишили понад 300 тисяч емігрантів.

Друга хвиля еміграції, на відміну від першої, охопила людей, як правило, освічених. Неписьменні являли на той час досить незначний відсоток, тому пристосування до умов чужоземного життя відбувалося швидше і легше. Переселенці активно включалися у громадську роботу, навіть провадили громадсько-політичні організації. Еміграція збагатилася науковцями, митцями, високоінтелектуальними людьми, тому українська національна культура почала активно розвиватися за межами України.

Під час Другої світової війни еміграційні процеси були призупинені, які відновилися тільки з її закінченням і стали відомими під назвою «третьої хвилі еміграції». Потік емігрантів складали колишні військовополонені, яких в СРСР мали за зрадників і на яких через перебування у полоні ворога очікувала кара; а також ті, кого вивезли загарбники до Німеччини як безоплатну робочу силу; працівники, які небезпідставно побоювались сталінських репресій і через те не повернулися в Україну.

Отже, третя хвиля еміграції в колах дослідників та науковців вважається політичною. Питанням емігрантів та біженців з 1945 року займалися міжнародні організації. Всього з України до США, Канади, Великобританії, Австрії, Бразилії, Аргентини, Франції, Німеччини у етап з 1947 по 1953 рік виїхало близько 250 тисяч громадян.

Приймаючи до себе українську еміграцію, уряд Америки повинен був подбати, аби надати емігрантам перспективу здобути освіту. Тому в українських землях почалося масове будівництво шкіл. Та англомовні вчителі не виказували виняткового бажання працювати у дальніх школах українських колоній. Складним питанням було й те, що вони не могли порозумітися з поселенцями, оскільки ті не знали англійської мови. Діти не розуміли вчителів, а

вчителі – дітей, тому природно в українців виникла потреба у підготовці для таких шкіл двомовних українсько-англійських вчителів. Адже відповідно до шкільного закону Грінвей-Льорінґс 1897 року двомовне навчання дозволялося.

На землях України, які належали Австро-Угорській монархії, у 1912 році діяло «Українське педагогічне товариство». Саме воно «унапрямувало освітню політику українців під всіма займанщинами та в діаспорі» [8, с. 12]. У 1926 році товариство перейменовано на «Рідну школу».

У звітах Департаменту Освіти 1897 року інспектор А. Йонг згадує про шкільну округу в околиці Стюардбурн. Він зауважує, що тут за останній час помітно зросла кількість вихованців завдяки дітям галичан, які оселилися в цій околиці [9, с.36]. Уряд Манітоби належно оцінив цю ситуацію, і з 1905 року у Вінніпезі почала працювати Руська Учительська Семінарія.

У 1907 році Руську Учительську Семінарію перенесено до Брендона. У 1911 році сформувалася опозиція до двомовної системи навчання, метою якої було за допомогою асиміляційного натиску перетворити емігрантів в одну канадсько-британську націю. Акцію ініціювали місіонери і місіонерські педагоги. Вони вишукували всілякі аргументи, щоб довести, що двомовна система навчання не лише непрактична, але й шкідлива. Цю політику асиміляції вітав ліберальний уряд. Консервативний уряд, навпаки, доводив, що асиміляція настане природним шляхом.

Найбільш точно ці події відображені у звітах Міністерства Освіти, які мали назву «Special Report on Bilingual Schools» [9, с. 7]. Інші документи Міністерства Освіти, що торкалися двомовного шкільництва в Манітобі, були знищені незнаною особою після ліквідації двомовного шкільництва, а Вінніпезький щоденник «*Free Press*», неофіційний орган ліберальної партії, до 29 січня 1913 року опублікував близько 30 статей, спрямованих проти двомовної системи навчання.

Не однаково дивилися на цю проблему українські часописи. Так, часопис «*Канадійський Фармер*» підтримував політику ліберальної партії, хоча вона

велася не в інтересах української еміграції, а газета «Ранок» спрямувала роботу проти католицизму і свою політичну орієнтацію скерувала на ліберальну партію.

В обороні двомовних шкіл виступила газета «Канадійський Русин», яка підтримувала лінію консерваторів.

Часопис «Український голос» вів найактивнішу полеміку на захист двомовного шкільництва. Його підтримували часописи «Канада» і «Новини». Із англomовних газет двомовну систему шкільництва обороняв тільки «Вінніпег-Телеграм».

У 1916 році, з приходом до влади ліберальної партії, двомовна система шкільництва була скасована, були скасовані й двомовні семінарії, що значно підірвало основи для повнокровного функціонування освітньої системи, яка пізніше могла стати надійним фундаментом для всебічного розвитку двомовної періодичної преси.

Закон про заборону двомовних шкіл діяв з 1916 до 1962 року. Ця ситуація змусила українців Канади організувати курси українознавства. У США україномовні школи діяли при церквах. У 50-х роках розпочався рух за вивчення української мови в школах Альберти. У 1959 році у середніх школах Альберти щодня одну годину відводили на вивчення української мови. 25 січня 1974 року відбулися збори у справі відновлення двомовного шкільництва. І вже у цьому ж місяці у п'яти школах Едмонтона були організовані україномовні дитячі садочки як перший крок до відновлення двомовних шкіл у провінції Альберті [10, с. 280].

Основну масу емігрантів складали національно і соціально малосвідомі селяни, а тому вони були нездатні боротися з тим же лихом, яке переслідувало їх як удома, так і в еміграції. І лише з початком розвитку української преси за океаном почався період національно-культурного піднесення еміграції, якої до половини 1888 р. було близько 100 000. (1890-1900 рр. – 78 тис.; за 10 р. ХХ ст. – 224 тис.). На цій об'єднувальній ролі діаспорної преси акцентує А. Животко. За таких невідрадних піонерських обставин українська преса, як мовчазна ідейна зброя недержавного народу, що сягала геть далеко у віддалені закутини

поселеного розпорошення, – взяла на себе роль вчителя, виховника, порадирика, інформатора, організатора, формувача, опікуна-консерватора, вартівника й захисника української душі. Українське друковане слово почало закликати читацьку аудиторію до самоорганізації й самопомоги; українська преса почала плекати між емігрантами ідеї всенаціональної єдності народу, як передумову національного визволення й самостійної держави [11, с. 291]. Економічна заробітчанська еміграція своїм виїздом з рідних місць запротестувала проти існуючих там порядків, а завдяки емігрантській пресі вона переростає в еміграцію політичну.

Приблизно у 1868 році до Америки емігрував з Київщини священник Агапій Гончаренко. Саме з його іменем, іменем політичного емігранта зі Східної України, пов'язані перші відомості про Україну і її народ, що офіційно з'явилися у пресі. У А. Гончаренка виникає задум створення двомовного періодичного видання, який він втілює 1868 року, заснувавши англо-російський часопис *«Аляска Геральд»* [1, с. 80]. Уже в одному з перших номерів англійською мовою було надруковано статтю, яка була побудована на довільному переказі поеми Шевченка *«Кавказ»*. У подальших виданнях друкувалися й інші твори Шевченка. А. Гончаренко прагнув привернути увагу американців до українських національних проблем, жертв під владою російського царизму. Проте чіткого уявлення про державне відродження України А. Гончаренко ще не викладає, оскільки у нього його ще і не склалося. У серпні того ж 1868 року А. Гончаренко став публікувати додаток до газети *«Аляска Геральд»* українською та англійською мовами. Додаток отримав назву *«Свобода»*. У 1872 р. *«Свобода»* стала окремою газетою, проіснувавши до червня наступного року [12, с. 115-119]. Цей часопис можна вважати, як стверджує А.Животко у своїй праці *«Історія української преси»*, «попередником української преси, української журналістики за океаном» [11, с. 20-26]. На жаль, нам не відомий ні тираж, ні обсяг, оскільки не існувало покажчика цієї газети.

Не володіючи англійською чи французькою мовами, українські поселенці відчували більшу потребу рідного друкованого слова. Великі простори вимагали інших методів господарювання. Незнання законів і звичаїв стало теж поштовхом до творення української преси на нових місцях поселення. Тільки преса рідною мовою могла належно інформувати про господарювання, права, звичаї, історію та державний устрій нової країни [1, с. 90].

Декілька років пізніше два священики із Західної України – о. Іван Волянський та о. Григорій Грушка – продовжили справу, яку започаткував А. Гончаренко. Завдяки їх зусиллям 15 серпня 1886 року побачив світ перший примірник газети *«Америка»*, що почав виходити у Шенандоа, штат Пенсільванія, на кошти І. Волянського за редакцією В. Сіляновича. Вона й стала першим українським друкованим органом.

«Проте, – як згадував сам І. Волянський на сторінках газети *«Свобода»* за 1912 рік, – газета виходила двічі на місяць, але при моїх часто-густо душпасторських подорожах і на те не ставало часу... Газета мала примітивний вигляд, не було жодної системи у подачі матеріалів, версталася на чотири колонки, «внакрутку». Основний її зміст – інформаційна хроніка з життя української еміграції» [12].

Першою українською газетою, що виходила протягом досить тривалого часу, стала газета *«Свобода»*. Її видавництво з 15 вересня 1893 року організував Григорій Грушка. Ця газета мала значний вплив як на розвиток української преси в Америці, так й на процеси американізації та збереження національно-культурної ідентичності переселенців. Коментуючи внутрішньоукраїнські справи, *«Свобода»* намагалася займати таку надпартійну й надгрупову позицію, котра об'єднувала б українців на платформі всенаціональних прагнень і вірувань [13, с. 26]. *«Свобода»* була своєрідним інформативним місточком між українцями в Канаді та українськими емігрантами США.

Висновки. Досвід української еміграційної преси США і Канади збагатив теорію і практику української журналістики загалом, надав можливості творчо

використовувати кращі традиції цієї періодики в національній журналістиці з метою удосконалення форм і методів формування етносвідомості українського народу. Виникнення і функціонування української діаспорної преси зумовлене насамперед прагненням української спільноти у США і Канаді не втрачати основних ознак своїх етнічних коренів, зв'язків із рідною Батьківщиною. Діаспорна преса виконувала і виконує сьогодні функцію інформаційного мосту між Україною і українцями в діаспорі. Сучасна українська періодика США і Канади входить до складу загальної системи національної української мови. Вона виразно відображає національний дух, ментальність свого народу; на чужих землях виступає репрезентанткою культурно-історичних надбань української нації, а також є важливим засобом порозуміння між різними народами.

Список використаної літератури

1. Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді. Мюнхен, 1977. 314 с.
2. Заставний Ф. Українська діаспора. Львів, 1991. 120 с.
3. Павлюк С. Хто він, зарубіжний українець? *Віче*. 1993. № 4. С. 109-116.
4. Антонюк О. Етнополітика в Україні: історія та сучасний стан. *Український історичний журнал*. 1999. № 4. С. 15-28.
5. Шлепаков А. Українська трудова еміграція в США, Канаді (кін. ХІХ поч. ХХст.). Київ, 1960. 200 с.
6. Кучер І. «Київ» і «Україна» на карті США. *Брідщина*. 1993. № 2. С. 51-56.
7. Дорошенко Д. Нарис історії України. Львів, 1991. 572 с.
8. Леник В. Українці на чужині або репортажі з далеких доріг. Львів, 1994. 335 с.
9. Білаш Б. Англійсько-українське шкільництво в державній системі Манітоби. Мюнхен; Вінніпег, 1984. 223 с.
10. Західноукраїнський збірник / Упорядник Яр Славутич. Едмонтон. 1975, Ч. 2. 384 с.
11. Животко А. Історія української преси / З передмовою К. Костєва. Мюнхен, 1989-90. 334 с.
12. Варварцев М. Агапій Гончаренко – піонер української еміграції в США. Мюнхен, 1994. 126 с.
13. Гриценко О. Українська преса США і Канади (1991-1995 рр.). Київ, 1995. 102 с.

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВИХОВАННЯ

Галина ХМЕЛЬ-ДУНАЙ

*доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних
дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»,
кандидат біологічних наук, доцент*

Сучасна людина живе в полікультурному оточенні. Це потребує нових моделей співіснування індивідів у певному соціумі, затвердження відповідних етнокультурних цінностей та етносоціальних норм у суспільній свідомості, формування адекватної духовної атмосфери і, звичайно, розробки та впровадження у практику відповідного міжнародного законодавства, адаптації вітчизняного законодавства у сфері освіти і культури до вимог світової спільноти. Міжнародні документи у площині поліетнічності – це фундаментальне узагальнення уявлень міжнародної демократії про стандарти у галузі охорони прав етноспільнот, їхньої культури, мови, вірувань, захисту прав індивідів як носіїв певної етнокультури.

Яким би бурхливим не був розвиток суспільства, досягнення науки або виробництва, людина, як частина природи, замислюється над своїм минулим, спостерігає незворотні зміни в сьогоденні. Людина є часткою природи і вона повинна знайомитись із своєю сутністю, походженням, призначенням та планувати майбутнє, зберігати матеріальні та нематеріальні об'єкти, які є ознаками її етнокультури.

Ключові слова: поліетнічність, етнокультурні зв'язки поколінь, національна свідомість.

Modern society exists within a multicultural environment, which necessitates new models for how individuals coexist. This requires the recognition and approval of relevant ethno-cultural values and social norms in the public consciousness, the creation of a supportive spiritual atmosphere, and the development and implementation of appropriate international legislation. Additionally, domestic laws regarding education and culture must adapt to the requirements of the international community. International documents on multiethnicity serve as a fundamental expression of democratic principles regarding the protection of the rights of ethnic communities, including their culture, language, and beliefs. They also uphold the rights of individuals who represent specific ethnic cultures. Despite the rapid development of society, advancements in science, and progress in production, humans – as part of nature – reflect on their past and witness the irreversible changes occurring in the present. It is essential for individuals to understand their essence, origins, purpose, and future plans while preserving both tangible and intangible objects that symbolize their ethnic culture.

Keywords: multiethnicity, ethno-cultural ties of generations, national consciousness.

Людина розумна цікавиться своєю сутністю та майбутнім але інколи перед нею постає питання: яке у неї коріння, як могли жити, прогресувати люди, коли не було таких науково-промислових можливостей?

Останнім часом в Україні ми можемо спостерігати активне зростання національної свідомості, яке викликає значний громадський інтерес до всіх проявів української традиційної культури, до глибинних витоків народного

мистецтва. Духовна пам'ять людства навіки закарбована в мові, піснях, танцях, звичаях, обрядах, традиційних ремеслах та мистецтві, державотворчості та багатьох інших видах діяльності. Сьогодні ми можемо ще собі дозволити спостерігати традиційні звичаї та обряди на острівцях повсякденного життя, але без перебільшення можна говорити, що ми останні серед тих, кому дається можливість закарбувати культурну пам'ять для майбутніх поколінь, так як носії автентичної культури, на жаль, вже «відходять у вічність».

Народне мистецтво, то найсправжніше мистецтво, бо воно створено нагальними потребами самого народу та перевірене віками. Одними із найстаріших ремесел та мистецтв були гончарство, ткацтво та вишивка.

Ми радіємо сучасним здобуткам, а несправедливо забуваємо свої витoki: «Тільки той моє майбутнє, хто пам'ятає минуле».

У структурі нормативно-правових актів чітко вимальовуються принципи, на основі яких можна вибудувати концепцію співжиття у поліетнічних суспільствах: багатоетнічність, полікультурність, багатомовність як головне багатство суспільства, визначальний чинник його розвитку і процвітання; толерантність, терпимість; вирішення проблем через діалог, результатом якого є визнання різних культур, права на їх існування і подальший розвиток, а в разі необхідності і охорона від асиміляції і зникнення.

Проблема етнокультурного виховання представлена у нормативно-правових актах Організації Об'єднаних Націй. У Статуті ООН з питань освіти, науки і культури (документ №995-014 в редакції від 12.05.1954 року) зазначено, що народи, котрі підписали цей статут, прагнуть до миру, розвитку і постійного розширення зв'язків з метою взаєморозуміння, надбання чітких, адекватних уявлень про культуру, особливості життя один одного. Для того, щоб забезпечити державам – членам даної міжнародної організації недоторканність і збереження своєрідності їх культур та систем освіти, ООН відмовляється від будь-якого втручання у справи, що входять до внутрішньої компетентності цих країн (стаття 1, пункт 3) [1].

«Загальна декларація прав людини», прийнята і проголошена резолюцією 217А Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, констатує: визнання гідності, притаманної всім членам людської сім'ї, є основою свободи та загального миру у всьому світі; необхідно охороняти права людини силою закону; потрібно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами. Статті зазначеного документа проголошують, що: кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватися творами культури, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами (стаття 27, пункт 1); кожна людина має право на захист творів культури, автором яких є (стаття 27, пункт 2).

Варто вказати і на обов'язки, які висуває «Загальна декларація прав людини» до кожного члена людської спільноти, зокрема: кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому можливий вільний і повний розвиток її особистості; належно визнавати і поважати права і свободи інших з метою задоволення справедливих вимог моралі, порядку в громаді, загального добробуту в суспільстві (стаття 29).

«Загальна декларація прав людини» – це певний зразок, рівнятися на який мають усі народи і держави, в тому числі й Україна як член ООН, для того, щоб кожна людина, кожна суспільна структура постійно прагнули навчитися визнавати права і свободи інших людей, поважати їх шляхом проведення просвітницької та виховної діяльності, прогресивних заходів на національному та міжнародному рівнях [2].

Усі наступні міжнародні правові акти були укладені, посилаючись на «Загальну декларацію прав людини». Зокрема, у грудні 1966 року прийнято відразу два важливі документи, що заслуговують на увагу: 1) «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права» (прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року, Україною ратифікований 19 жовтня 1973 року, набув чинності, в тому числі і для України, 23 березня 1976 року); 2) «Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права» (прийнятий і відкритий для

підписання, ратифікації та приєднання резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року, Україною ратифікований 19 жовтня 1973 року з певними поправками і доповненнями; набув чинності, в тому числі і для України, 3 січня 1976 року).

Генеральна Асамблея Організація Об'єднаних Націй закликає всі держави – сторони заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право (частина 1, стаття 3). Усі положення Пакту та поправки до нього, після того як набули чинності, є обов'язковими для всіх держав-сторін ООН (частина IV, стаття 51, пункт 3) [2].

Далі документ акцентує увагу на культурних правах кожної людини, зокрема: право на участь у культурному житті спільноти; право користуватися результатами наукового прогресу (як одного із аспектів культури) у власній практичній діяльності; право захисту моральних і матеріальних інтересів творців об'єктів культури як авторів; проведення необхідних заходів для охорони, розвитку і поширення досягнень науки та культури; визнання і повага свободи, необхідної для наукових досліджень і творчої діяльності; визнання користі від заохочення і розвитку міжнародних контактів та співробітництва у науковій і культурній галузях.

Будь-яка законодавча база є суто декларативною. Головне в напрямі збереження матеріальної та культурної спадщини: знайти, зберегти, відтворити копії артефактів, донести до громадян державного суспільства ці надбання. Велике значення у такій відновлювальній роботі має неспосередня участь небайдужих, здібних, талановитих людей.

На власному бажанні та особистому прикладі хочу познайомити з напрямками в просвітницькій та виховній роботі з питань збереження зразків та технік української вишивки, відтворення українського традиційного одягу.

Для загального знайомства людей із автентичними зразками дуже доречно брати участь в ярмарках, виставках, тематичних лекціях, майстер-класів на будь-яких локаціях. Під час таких заходів можна дізнатись які питання, види народного

мистецтва цікавлять учасників заходу. Продемонструвати зразки повних костюмів традиційного вбрання українців, елементів одягу, залучити до навчання різним технікам вишивки. Дуже часто на такі заходи приходять родинами: зазвичай мама або бабуся з дітьми. У кожного з них свої спогади із особистого життя, або бажання дізнатися, опанувати різні види українського традиційного мистецтва, привчити дітей до розуміння того, ким є українці. Після таких зустрічей відбувається продовження спілкування на заняттях та консультаціях для опанування та вдосконалення навичок майстерності вишивки. Дуже часто серед новачків зустрічаються дуже талоновиті, натхненні, завзяті люди (жінки і чоловіки), які швидко і досконало опановують давнє українське мистецтво **ВИШИВКИ**.

У багатьох родинах є речі родинного спадку: рушники, серветки, скатерки, сорочки, тощо. Необхідно такі скарби у виробках або на фотографіях, що насичені енергетикою захисту роду, частіше розглядати, торкатися їх, згадувати родичів, які їх виготовили, до яких сімейних подій або дат. Найкраще, якщо такі оглядини та спогади проходять за участю дітей, онуків, щоб вони це сприймали як глибинний процес оживлення генетичної пам'яті роду, формували шану людям, які за буденною тяжкою працею знаходили сили, бажання створювати високий рівень побутової української культури та мистецтва.

Держава і майстри народної творчості, небайдужі люди повинні проводити організаційну роботу пов'язану з охороною та збереженням нематеріальної культурної спадщини, яка повинна донести до наступних поколінь живу спадщину української нації. І лише спільними зусиллями діячів культури і мистецтва, краєзнавців і науковців, громадських діячів, ЗМІ, благодійників та грантодавців, представників влади, а саме головне – носіїв цієї культури, буде збережено міжпоколінний зв'язок.

Проведення виставкових та освітньо-виховних заходів

У виставці до дня вишиванки в Університеті митної справи та фінансів взяли участь студенти та викладачі ДГУ. Учасниця виставки доцент кафедри МКСГД, член НСМНМ України Галина Хмель-Дунай., травень 2024 рік.

Презентація виставки вишитого одягу у відділі мистецтв обласної бібліотеки, червень, 2017 рік, м. Дніпро

Виставки «Чисті джерела» та день міста Дніпро різних років.

У дні вишиванки, взяли участь викладачі та студенти ДГУ. Травень 2017 рік.

Майстер-клас на мистецькому заході в центрі «Арт-вертеп», серпень 2011 рік, м. Дніпро

Лекція-зустріч для студентів ДГУ, грудень 2016 рік, м. Дніпро

Лекція-зустріч для студентів спеціальності «туризм» у Будинку мистецтв, жовтень 2011 рік, м. Дніпро

Список використаної літератури

1. Загальна декларація прав людини. *Права людини в Україні: Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини*: Випуск 21. Київ, 1998. 455 с. С. 31-37. URL: rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995-742&c=1#Current
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. *Права людини в Україні: Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини*: Випуск 21. Київ, 1998. 455 с. С. 38-55.

СИСТЕМА ЦІННІСНИХ НАРАТИВІВ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ОСНОВА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я: НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЯРИНИ ЧОРНОГУЗ

Марія ЯКУБОВСЬКА

кандидатка філологічних наук, доцентка, Конгрес літераторів України

Валентина ДАНЬШОВА

викладачка-методистка вищої категорії

ДВНЗ «Київський-механіко-технологічний фаховий коледж»

У статті простежено систему ціннісних наративів особистості в умовах війни як основу ментального здоров'я: на прикладі творчості Ярини Чорногуз. Проблема творення ментального здоров'я нації в умовах воєнних випробувань є важливою для системи творення духовного поля сучасності, що є основою формування завтрашнього дня суспільства. На прикладі творчості письменників-фронтовиків спостерігаємо творення філософсько-психологічних основ світогляду, в основі якої сформований екзистенційний інтелект, що є здатністю особистості піднятися над системою власних переживань та випробувань до рівня загального осмислення подій.

Ключові слова: наративи особистості, умови війни, ментальне здоров'я, світогляд, екзистенційний інтелект.

The article examines the system of value narratives of a personality in the conditions of war as the foundation of mental health: on the basis of the works of Yaryna Chornohuz. The problem of maintaining mental health of the nation in the conditions of military trials is important for the system of creating the spiritual field of modernity, which is the basis for the formation of future society. On the basis of the works of writers-frontline soldiers, we can observe the creation of the philosophical and psychological foundations of a worldview based on of which is formed by existential intelligence, which is the ability of an individual to rise above the system of his own experiences and trials to the level of general understanding of events.

Key words: personal narratives, conditions of war, mental health, worldview, existential intelligence.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження особистості є центральною проблемою психолінгвістики, розширює її понятійне поле. Літературні тексти в умовах воєнних випробувань активізують когнітивні

процеси індивіда та регулюють його психоемоційний стан, що сприяє формуванню ментального здоров'я народу, який проходить через систему катарсису, що дозволяє пришвидшувати психологічні процеси деколонізації свідомості та формувати систему ціннісних наративів особистості, яка звільнилася із системи тоталітарного мислення.

Метою статті є простежити систему ціннісних наративів особистості в умовах війни як основа ментального здоров'я: на прикладі творчості Ярини Черногуз.

Виклад основного матеріалу. Поетичні тексти поетів-воїнів показують найголовніше у системі екзистенційного осмислення світу: деколонізацію свідомості, яка проходить відразу до узагальнення, проминувши систему аналітичного осмислення дійсності.

Психічна структура письменників-фронтовиків виявилася чи не найміцнішою у поколіннєвому циклі початку ХХІ століття. Їхня творчість – ознака того, що на українському ґрунті народився здоровий організм Я-духовного людської індивідуальності, який уже пройшов етап узагальнення.

Правда життя, випробувана на полі бою, стала культивуваною силою творення духовної енергії світу. Прийде час, коли ми зможемо без фанатизму й запобігання осмислити роль цього покоління в історії людства, бо саме це покоління на випередження часу, спромоглося скласти чесну сповідь боротьби України у світовому вимірі.

Екзистенційний інтелект, творений на полі бою, за яку Україна розплачується найдорожчим – людським життям, формується найбільшою мірою на основі життєвостійких цінностей – віри, надії, любові, які сфокусовані у парадигмі пам'яті як категорії філософської і психологічної. Ярослава Черногуз – поетка, яка найвиразніше подає код системи деколоніального мислення через призму художнього тексту.

Рай – це момент прозріння й любові,
що триває без тижня вічність.

І ця недовга мить, з якої сміються
В якомусь убогому жарті, розтає і розходиться вітром
Наче траншейна земля по голій шкірі.
Голій шкірі – принесеній не в жертву, а в дар.
Вона і є рай. За нею вигнання.
За нею мовчання. Занадто гучне [4].

Ярина Черногуз народилася 1995 року, активістка і волонтерка (вона з тих, на чиєму прикладі можна говорити про «покоління активістів і активісток» чи про «перше вільне покоління»), пізніше пішла до війська: морська піхота, військова медицина, розвідка. За час повномасштабної війни має дві нагороди – медалі «За військову службу Україні» та «За врятоване життя». Про свою книжку «[dasein: оборона присутності]» (видавництво «Віхола», 2023 рік, дизайнерка обкладинки – Ольга Арістова, ілюстрації – фотографії Ярини Черногуз із війни, передмова філософа Вахтанга Кебуладзе) поетка висловилася так: «Поезія – це моя медитація. Не всім близька, далеко не всім зрозуміла, місцями надто далека й філософічна, але в ній точно є моя правда про смерть, любов, межу, на якій стається пізнання. Такий собі трикутник війни» [4].

Воєнні дії стали не лише випробуванням для фізичної міці людини, але найбільше – випробуванням для системи людських цінностей. Сенси нової доби, для якої архетип художнього хронотопу перемоги як лейтмотиву людського буття. Літературні тексти періоду війни дозволяють досліджувати структури та системи представлення знань індивіда та стратегії їхнього використання для когнітивного оброблення дискурсу.

У системі поезики Ярини Черногуз спостерігаємо, як аглютинація, система внутрішнього мовлення, утворює нові семантичні поля із алегоричним закодованим змістом, у якому фокусуються оголені наративи духовних сенсів.

Тиша приходить гучно, мов скеля,
Що йде до пророка.
Мов гора, перед якою завмирають вживу.
Мов гора, з якої сміються в якомусь убогому анекдоті [4].

Внутрішньо-сміслові використання тексту складається із слів, несхожих за структурою і способом традиційного функціонування. Текст формується із концентрованих згустків змістів. У вірші Ярослави Черногуз «Дванадцять ключів» зі збірки «Як вигинається воєнне коло» (2020) читаємо:

я знала чоловіка
в якого волосся із золота
тіло із золота
голос із золота
все із золота
він золотий
я бетонна тінь місяця
я розмовляю з ним дивною мовою ступні
у його днів – голови китів
вручена ним
в'язка металу в руці каже чітко одне:
на цей раз заковпачена не троянда,
а лілія...[4].

У поетичному тексті Ярослави Черногуз бачимо глибинне осмислення закономірностей людського життя. Попередня епоха була епохою закостенілого емпіричного мислення, де філософські пізнання про світ зводилися до тоталітарної системи мислення. І на нинішній час є надзвичайно важливе повернення до різноманітності наукових поглядів на світ і на місце людини у цьому світі, пояснення причинно-наслідкових поглядів на тривання життєвих процесів у світі. Оскільки тривання нашого життя, нашої долі не починається із нашим народженням і не закінчується із нашим відходом.

«Оце ключі від усіх дверей мого замку.
Але ти не входи до кімнат, я привезу тобі всього,
чого лишень схочеш. Я їду у світ.
Дивися, щоб тут не пропало ні ниточки»
перший ключ – говорить
другий – висить на шиї, мов знаряддя тортур
третій, як і будь-що третє, без властивостей –
він відмикає дім
четвертий відмикає проковтнуті шафи

п'ятий сміється із чисел
шостому бракне рубців
сьомий всі губи ховає в мішок, мов монети
решта чотири – близнюки між собою
і металічно торочать:
«ти ні жінка, ні чоловік» [4].

Загальні закономірності, яким підпорядковується як доля і окремих людських індивідуальностей, і цілих народів, і світових цивілізацій. Ніщо не починається з нічого і не витікає у нікуди. Кожна наша думка, кожен наш вчинок лягає основою для безперервного буття. І тільки від нас залежить, які барви домінуватимуть: світлі чи темні; а відповідно – де перебуватимуть наші душі після смерті (хоча поняття смерті як філософської субстанції не існує): у долині світла чи темряви, у мороці тисячолітніх ущелин чи у райській долині джерел.

лихо, у цьому замкові, де є Та Яка Відає,
що вчить, як затикати руку за пояс?
як зле, що в моїй із ним мові,
замок для ключів і замок, де кімната із квіткою – одне старе, наче сонце,
слово
горнята глиняні, брички різьблені,
туги бетонні, світи засліплені,
свобода – мов запнута в хустку ящірка [4].

Кожна епоха розвитку людства продукує свої сенси та смисли, доки вони не будуть усвідомлені на усіх рівнях як соціального буття, так і на рівні особистісного становлення; так і не буде усвідомлений розвиток людської життєдіяльності у загальному вимірі.

Дослідження творчості письменників-фронтовиків, зокрема творчості Ярини Черногуз підтверджує теорію Хомського, який стверджував, що «люди володіють особливою, вродженою здатністю до мови, і що складні синтаксичні структури, як-от рекурсія, «жорстко запрограмовані» в мозку, структури та використання мови пов'язані з формуванням онтологічних уявлень – це є підтвердженням теорії дискурсу когнітивного розвитку особистості та його мовленнєвого становлення.

Висновки. Проблема творення ментального здоров'я нації в умовах воєнних випробувань є важливою для системи творення духовного поля сучасності, що є основою формування завтрашнього дня суспільства. На прикладі творчості письменників-фронтовиків, у даному випадку поезії Ярослави Черногуз, спостерігаємо творення філософсько-психологічних основ світогляду, в основі якої сформований екзистенційний інтелект, що є здатністю особистості піднятися над системою власних переживань та випробувань до рівня загального осмислення подій.

Список використаної літератури

- 1.Засекіна Л. В., Засекін С. В. (2008). *Психолінгвістична діагностика*. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки.
- 2.Засекіна Л. В., Засекін С. В. *Вступ до психолінгвістики*. Навчальний посібник. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002.
- 3.Карачова Дар'я; Притиченко Ганна (30 квітня 2021). Переклад як об'єкт психолінгвістичного дослідження. *Молодий вчений* (укр.) (4 (92)). С. 202–205.
4. *Психолінгвістика: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти магістерського рівня освітньо-професійної програми «Українська мова та література»* (2021). Вінниця: Видавництво ФОП Кушнір Ю. В., 2021. 68 с.
- 5.Черногуз, Я. (2024) Електронний ресурс: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
- 6.Daniel R. Walter (2023). *Psycholinguistic Approaches to Instructed Second Language Acquisition: Linking Theory, Findings and Practice* (англ.). Channel View Publications. с. 224. ISBN 9781788928779.

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ, РЕКОМЕНДАЦІЇ

ДОВЖЕНКО: ПОГЛЯД КРІЗЬ СТОЛІТТЯ

Олег БАБІЙ

член Національної спілки журналістів України,
лауреат премії імені В. Думанського,
громадський кореспондент, с. Березівка

Україна – це ж ідилія біленьких хат та зелених садків, де «хрущі над вишнями гудуть». Україна – це океан золотої пшениці й блакиті неба. І знамено у нас таке ж – кольори мирної України. Коли приходить лихо, то змінюється все: природа, люди, відносини і знамена теж. Два кольори – червоне і чорне. Колір пожеж та крові людської. Колір згарищ та чорної ріллі, засіяної кулями, вкритої білим трупом.

1943 рік. Українські міста і села палають у вогні, перетворюються на руїни. Народ переживає трагедію, коли захисники змушені були тимчасово відступити. Почалася довга окупація, яка спричинила партизанську боротьбу.

Олександр Довженко – одна з найталановитіших і надзвичайно трагічних постатей ХХ століття. Видатний кінорежисер-новатор, «поет слова і кадру, віртуоз монтажу», самобутній письменник, мислитель і філософ краси. На Батьківщині він – вигнанець із вовчим білетом, «підкошена тінь довічного заслання і мученика за народ».

Саме в цей час Олександр Довженко створює кіноповість «Україна в огні» – один із кращих творів воєнного часу. Та ця кінопопея не сподобалась радянському керівництву. Твір заборонили друкувати. Чому так сталося? Чому «Україну в огні» назвали антирадянським, націоналістичним твором? А причина в тому, що автор був відвертий із читачами, сказав гірку правду про тогочасні колгоспи, про Червону армію, про органи НКВС. Про те, як доведено український народ до зубожіння, до безправ'я, як у людях вбито гідність і почуття національної гордості.

Довженко у своєму щоденнику зробив запис: «Написав я «Україну в огні» з огненним болем у серці і палким стражданням за Україну, що перебувала в німецьких лапах, з болючим жалем і страхом за її долю...». Сама назва вже говорить за себе: головним образом твору є Україна, пригноблена, стражденна, знедолена і знівечена.

«О українська земле, як укривавилась ти! Ріки кров'ю поналивано, озера – слізьми та жалем. Байраки й переправи трупом запалися... Світе мій убогий! Де на

тобі пролилося стільки крові, як у нас на Україні? Де стільки передсмертних криків, сліз, відчаю? Горе розлилося по недобитих вокзалах».

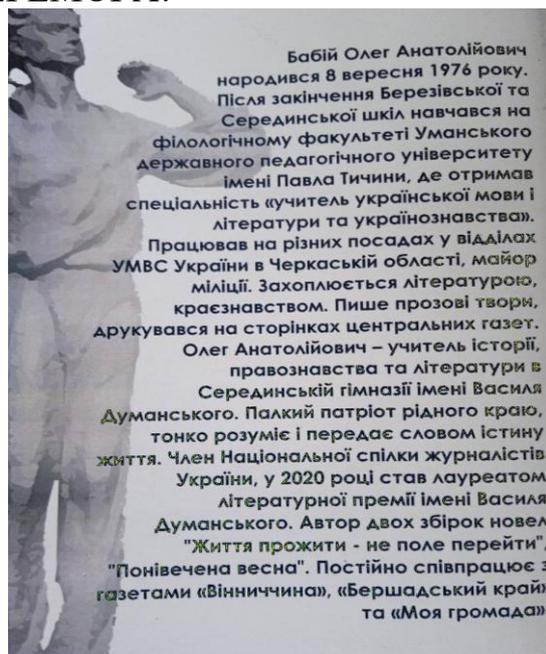
Покоління, до якого належав Довженко, називали петлюрівським й уенерівським, воно формувалося й дорослішало на хвилі піднесення національних визвольних змагань. Двадцятирїохрїчний Довженко виборював Україну зі зброєю в руках, добровольцем петлюрівського війська. Цей вибір визначився в дитинстві, родинним оточенням, а згодом – атмосферою революційних подій.

А як писав би Олександр Петрович сьогодні? Україна знову в огні.

Страшну, руйнівну трагедію, яка нищила долі, показав у 1956 році в своєму фільмі Довженко, розкривши прозу скаліченої природи, як символу трагедії суспільного колективізму, що знищив суть людяності. В Довженковому фільмі «Поєма про море» закрила все, розгорнувши безкраю безодню. У цій сивій безодні залишився лише залізний корабель, на якому під одним небом зібрані всі актори драми – покинуті далеко від берега, невпевнені, змушені плавати через свою нікчемність. На такий завершальний символ, який не зрадив основному змісту алегорії, Довженко відповідає картиною краху колективізму, який протиставив себе величезному потягові людини до свободи, а не знищенню гуманізму та неповторної індивідуальності людини.

Великий Луг – чи є ще десь в Україні історичне місце настільки героїчне, романтичне і сакральне?

На тлі цього невимовного горя не хочеться пишномовно говорити про якусь історичну карму чи ще щось подібне, але просто пам'ятаймо: під водами Каховського водосховища московською колоніальною владою була похована славна історія українського козацтва, а сьогодні ці води ховають під собою сучасних українців. Московський монстр із епохи радянського тоталітаризму ніяк не відпускає Україну, яка чимдуж хоче вилізти з безодні темного минулого. Ця боротьба надто жорстока, весь вільний світ допомагає Україні, і є лише один варіант завершення боротьби – повна ПЕРЕМОГА!

КОНТЕНТ МІЖМОВНОЇ СИНЕРГІЇ

МАРІЯ СЛОБОДЯНИК – м. Кам'янське (Дніпропетровська область). Випускниця ДДТУ (кафедра перекладу). Член НСПУ та НСЖУ.

Автор книг: «Потойбічне», 2018 (поезія, переклади), «Третє століття», 2019 (переклади), «Небо на столі», 2020 (переклади), «Макадамські сльози», 2020 (мала проза). Публікації в журналах «Всесвіт», «Дзвін», «Золота пектораль», «СТОС», «LiryDram»(Польща) та інші.

Лауреат Міжнародної німецько-української премії ім. О. Гончара (2019) та обласної премії В. Підмогильного (2018). Керівник молодіжної секції ГО «Творче об'єднання «Альтернатива».

Ми з Марією належимо до покоління кінця ХХ століття. І хоча живемо на різних континентах, нас об'єднує не лише молодість, а й світосприйняття через особливу мову, що не потребує перекладу, – мову поезії.

Більше п'яти років тому я доєдналася до літературних проєктів творчого об'єднання «Альтернатива» на Facebook. Його молодіжну секцію очолює Марія Слободяник. Відтоді й розпочалося наше спілкування. На той час вона працювала над перекладами класиків світової літератури та сучасних поетів після закінчення університету. Для участі моїх віршів у літературних проєктах Марія робила їх переклади, тому коли з'явилася можливість опублікувати їх у київському журналі «СТОС», виявилось, що вона відібрала твори, які я вважаю для себе важливими. До прикладу, переклад вірша з цієї публікації:

ПРОСТО ТОМУ ЩО

Просто тому що людей скалічено
Якщо хтось під капелюхом ховає обличчя
Це не означає що він замкнений
Якщо хтось зовсім не має грошей
Це не означає що він хоче війни
Якщо хтось багатий
Це не означає що він дуже щасливий
Кожен має свої переконання
І це не обов'язково призведе до ненависті

Якщо хтось має вищу освіту
Це не означає що він застрахований від деградації
Якщо хтось страждає від ожиріння
Це не означає що він потворний
Якщо в когось інше віросповідання

Це не означає що він є загрозою
Якщо хтось приїхав з іншого штату
Це не доводить його нерівність
Якщо Ви незгодні вживайте ліки від застуди
Визнайте суперечки
У світі сьогодні
Важко досягнути мети
Усе почате має бути закінченим

Публікація стала доступною читачеві кілька років тому, ще до початку повномасштабної війни в Україні. Коли загальнолюдські цінності втрачають актуальність, починаються війни. Мої змістовні й емоційні акценти у віршах Марія відчуває на рівні синергії і точно відтворює українською мовою. Такі переклади додають піднесення, їх якість і особливий стиль виводять на новий рівень творчості.

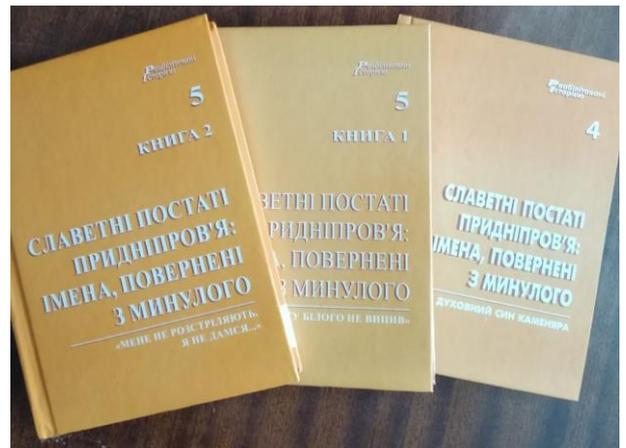
Завдяки нашому спілкуванню я зацікавилася чудовою мовою і народом, який створив її різнобарвною та надзвичайно мелодійною. А ще мені відкрився неповторний багатий світ дівчини з міста на Дніпрі, яка у свої неповні тридцять років видала чотири книги поезії, малої прози та перекладів у власному креативному оформленні. Я щаслива від зустрічі з Марією Слободяник та вдячна їй за плідну творчу співпрацю.

Аліса Д'АМІКО, США, Нью-Йорк, поет,
психолог, автор двох поетичних збірок

РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ

Андрій ЛИМАР

Директор Комунального підприємства «Науково-редакційний центр»
Обласної редакційної колегії по підготовці й виданню тематичної серії книг
«Реабілітовані історією»

Комунальне підприємство «Науково-редакційний центр обласної редколегії по підготовці й виданню тому серії книг «Реабілітовані історією» створено 1992 року Дніпропетровською обласною радою з метою зібрання матеріалів періоду тоталітаризму, підготовки та видання томів серії книг «Реабілітовані історією», а також здійснення заходів щодо пошуку і впорядкування поховань жертв політичних репресій.

Основними напрямками діяльності підприємства передбачено: пошук документальних матеріалів у архівах України та за її межами; консультації авторів; організація написання, рецензування та редагування підготовлених матеріалів; опрацювання та видання науково-методичної літератури; формування обласного банку даних поховань жертв війни та політичних репресій громадян України та іноземців, які загинули внаслідок воєн, депортації та політичних репресій; створення музейних експозицій, стаціонарних та пересувних виставок щодо періодів історії України; організація конференцій, симпозіумів, «круглих столів» з висвітлення проблем становлення та функціонування тоталітарної системи; пропагування через засоби масової інформації цілей та завдань роботи, пов'язаної з увічненням жертв тоталітаризму тощо.

Враховуючи вищезазначені види діяльності, робота редакторів підприємства носить переважно виїзний характер, оскільки потребує пошуку і опрацювання необхідних матеріалів в державних архівах, архівах Служби безпеки України, наукових бібліотеках, музеях області, а також зустрічей із фахівцями та

науковцями, із працівниками видавництв та друкарень у процесі підготовки видань до друку.

Основні результати діяльності Науково-редакційного центру (НРЦ) відображені у виданих ним книгах.

За час роботи НРЦ було видано більше 25 тис. книжок за профілем діяльності підприємства, які розподілені між бібліотеками, музеями, навчальними закладами та іншими організаціями області.

Структурно книги об'єднані у тематичні серії, такі як «Реабілітовані історією. Дніпропетровська область» у 2-х томах; «Історична пам'ять Дніпропетровщини: події, факти, імена» у 5-ти томах; «Міста і села Дніпропетровщини у вирі політичних репресій» у 5-ти томах; «Трагічне минуле: документи свідчать» у 5-ти томах; «Славетні постаті Придніпров'я: імена, повернені з минулого» у 5-ти томах.

На особливу увагу істориків і філологів заслуговує, на нашу думку, серія «Славетні постаті Придніпров'я: імена, повернені з минулого».

Радянська тоталітарна система з особливою жорстокістю переслідувала і нищила духовно-культурну еліту української нації. У жорна репресій потрапив і молодий поет В. О. Мисик. Покарання він відбував на Соловках. Йому пощастило вижити як у радянському, так і фашистському концтаборах. Книга «Син українського степу» містить спогади сучасників про життєвий і творчий шлях поета, та розвідку про його трагічну долю. Три розділи книги складає епістолярна спадщина письменника та його дружини.

Другий том серії «Самотній дозорець на варті страждання», присвячений життю і творчості українського письменника і перекладача В. П. Підмогильного. Книга містить епістолярну спадщину прозаїка, спогади сучасників про життєвий і творчий шлях письменника та дослідження про його долю.

У третьому томі «Один із тих, хто не зламався» досліджується життя і творчість письменника і публіциста О. Досвітнього, розміщено його публіцистичні і прозові твори.

До четвертого тому «Духовний син Каменяра» увійшла епістолярна спадщина, статті про мистецтво, літературу і театр, спогади сучасників про життєвий і творчий шлях поета М. Вороного.

Четвертий том складається з двох книг «І світу білого не випив» та «Мене не розстріляють, я не дамся...», які об'єднує схожа трагічна доля письменників Дніпропетровщини – А. Казки і Б. Тенети. Обидва, не витримавши тортур і не бажаючи бути розстріляними, покінчили життя самогубством у в'язниці. Книги висвітлюють творчий і життєвий шлях обох письменників, містить їхні творчі доробки.

У 2022-2025 рр., незважаючи на складну ситуацію, у якій опинилася Україна внаслідок повномасштабної російської агресії, НРЦ продовжує свою роботу. Так, починаючи з 2024 р., розпочата нова серія книг «Засуджені за націоналізм», вже вийшов перший том серії під назвою «Боротьба органів НКДБ-

МДБ з націоналістичним підпіллям на Дніпропетровщині (30-ті – 50-ті роки ХХ століття)».

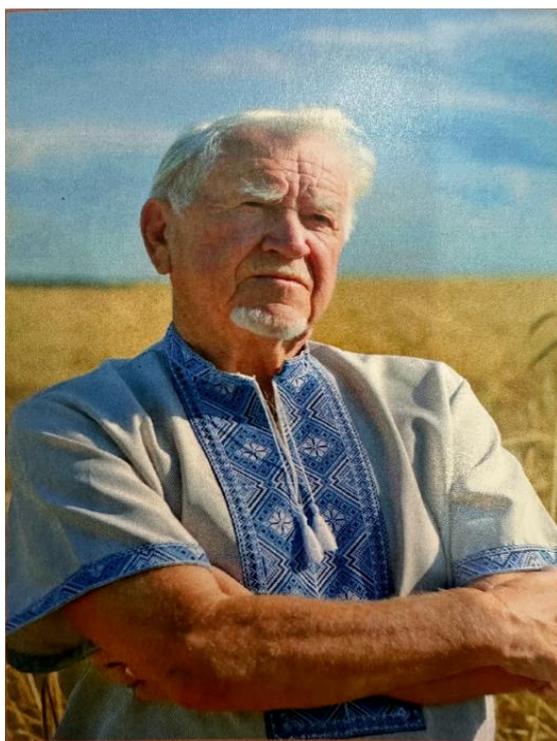
Метою даної книги є введення до наукового обігу та ознайомлення громадськості з новими архівними документами, які висвітлюють протистояння радянської влади та українського визвольного руху на території Дніпропетровської області. Одним із аспектів боротьби радянської влади з українським визвольним рухом була агентурна робота, тому в книзі представлені переважно матеріали агентурних розробок рядових членів підпілля ОУН на Дніпропетровщині. Також у книзі вміщено ряд документів, які ілюструють те, як відбувався розшук членів Центрального Проводу ОУН, зокрема, В. Кука.

ЮРІЙ ПАСТУХ «НЕ СУШУ МОЛОДОСТІ ВЕСЛА!»

Ірина СКОВРОНСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент
професор кафедри мовної підготовки

Львівського державного університету внутрішніх справ

Пастух Юрій Петрович. Український журналіст, редактор, поет. Творчі псевдоніми: Петрович, Юрко.

Народився у 27.08.1940 у селі Заболотці Бродівського району Львівської області у національно свідомій українській селянській сім'ї Петра Пастуха – сільського кравця, переслідуваного польською владою за національні погляди.

Заарештований за ці ж погляди у 1940 році представниками радянської влади, Петро Пастух був розстріляний у Золочівській тюрмі у 1940 році.

Юрій Пастух закінчив факультет журналістики Львівського університету імені Івана Франка 1962 року. У 1962-1963 рр. працював на посаді літпрацівника редакції Ізюмської міської газети «Робітниче життя» у Харківській обл., згодом – інструктором Бродівського райкому комсомолу у Львівській області, редактором місцевого радіомовлення, старшим літпрацівником Бродівської районної газети «Прапор комунізму», відповідальним секретарем редакції цієї ж газети.

З 1976 року під тиском наглядових органів, зокрема КДБ, був відсторонений від роботи в радянсько-партійних засобах масової інформації і вимушений покинути трудову журналістську діяльність. Працював техніком з непромислового персоналу, майстром з непромислового персоналу, інженером з цивільної оборони, а також у відомчих газетах, зокрема був відповідальним секретарем і редагував багатотиражну газету «Лісівник Бродівщини». У 2000 році прийнятий на посаду кореспондента Бродівської районної газети «Голос відродження». Був відповідальним за випуск Бродівської міської газети «Броди вечірні».

Друкувався у літературному альманасі «Кременець» (Харків, 1964-65 рр.), увійшов до авторського складу поетичної збірки «Кетяг калини» (Львів, 1993 р.), включений до авторського і редакційного колективу історично-мемуарного збірника «Броди і Брідщина» (1998 р.), був членом редакційної колегії літературно-краєзнавчого журналу «Брідщина».

У 2020 році світ побачила збірка віршів Юрія Пастуха «Не сушу молодості весла» – це відверта, невимушена розповідь про родину, рідний край; духовна, патріотична та лірична поезія. Автор уміло складає щирі безпосередні слова у віршовані рядки, які щедро дарує людям. Із теплом передає свої емоції та почуття, власне бачення світу й майбутнього. Пропонуємо до вашої уваги декілька з них.

До вашої уваги декілька поезій збірки:

Угору стежиною рвешся гірською.
Ти прагнеш вершини, не хочеш спокою.
Надію неспинну пускай перед себе –
Здолаєш вершину, обіймеш пів неба.
І вивільниш думку від страху на волю,
Знайдеш тоді щастя і радісну долю.

Розплітаються звуки в октави,
І лягають на луки в отави.
А там тихий зелений вітер
Пеленає мелодію в квіти.
Лиш легенький дотик – й заграла
Пелюсток веселкова заграва.
Я збираю ці звуки руками

І виношую в муках роками
У надії – нагода буде
У серця їх посіяти людям.

Я не вірю бузувіру,
Хоч бий мене, стріляй, души.
Звучати буде вічно ліра,
Якщо є віра у душі.

Став у вагонок день за ніччю,
А та шука останній день.
В житті чергуються одвічно
Брутальна темність й світло вічне,
Як звуки дзвонів – *бом та дзень*.
Торує стежку, мов примара,
По моїх споминах журба.
В них чорно-кучерява хмара,
Громів і блискавиці пара,
Стіка безмірно, мов судьба.
Там з неба пада дощ срібlistий,
Там тягне відьма сонце вниз,
Там сльози стріхи, мов намисто,
Осяяні, дзвінки і чисті
Мені на душу пролились.

СПОГАД

Не можу спогад зупинити,
Впиваюсь спомином добра:
Он дім – кубелечко сповите,
Вклякну в знемозі сивим вітром
Серед забутого двора,
Щоб помолитись...
Знов в минуле. Бачу вишню,
Що розцвіла серед зими.
О, Боже мій! Прости, Всевишній, -
Це ж ненька з хати сива вийшла,
І я завмер. Я став німий.
І слова вимовить не в силі
Розпуки батьківській землі...
Пливуть без мене сиві хвилі,
Без мене вітер вербу хилить,
Летять без мене журавлі.
Чого ти, згадко, серце колеш,

Голками житньої стерні?
Он босоніж іду по полі
І плачу гірко ... Давні болі
Живуть донині ще в мені.
Себе здурити не посмію,
Бо доля ця – судьба моя.
Іду життям так, як умію,
А рану споминів омию
Сльозами пісні солов'я.

РАНОК НА МАЙДАНІ БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА ШЕВЧЕНКОВІ У БРОДАХ

Згаса свіча солодкого спочинку,
Сховала ніч свій зоряний кептар,
В сорочку дня вдягаються будинки,
Пошиту сонцем, виткану із хмар.
Вантаж ходінь узяв собі на плечі
Розбуджений щербатий тротуар,
В тім тягарі – політ прощань лелечий,
Журба надій, чекань болючий жар.
По хіднику – людська хода рікою
Шука свій берег у черговий раз.
А юній мамі доброю рукою
Дитя гойдає у візку Тарас.

В СЕЛІ ПЕРЕД ГРОЗОЮ

Підморгує далека блискавиця,
Буркоче грім у неба животі.
Неначе перса, житні дві копиці
Ледь-ледь тремтять на полі золотім.
Промчався вітер курявим гостинцем,
Через леваду вихором пробіг
І, натовившись, ждати грозовицю
Кудлатим псом приліг під оборіг.

РАНОК УКРАЇНИ

Сурмою Гімн звучить по Україні,
Блакить і сонце задивились в роси.
Встають на ноги, витерши коліна,
Зневажені колишні малороси.
І журавлині розпростерши крила,
Свободою наповнений по вінця,
Злітає день, утверджуючи сили,

В ім'я звитяг народу – українця.
У нас нестримні, чисті поривання,
Хоч в колючках трояндових дорогах...
Тож уперед, братове! у єднанні
Любов творити й вірити у Бога.
Вершинність дум і поетична мрія,
Наснага рук і серце незгориме
Хай утверджуються у піднебессі,
Зріють
На добру честь, во славу України.

ЕЛЕГІЙНЕ

Зірок зерновиця у полоні часу
По Шляху Чумацькім над старим селом
В сивім іскрограї в тиху ніч на Спаса
До землі схиляє голубим чолом.
Розіллялась яблук ароматна повінь
У саду припишклім, як вода, густа.
Ген, на видноколі, місяченько-повень
Сяйно розтуляє золоті уста.
В срібло одягнула росяниця трави.
Падають в знемозі зоряні ножі.
І нема спочинку тій правдивій правді,
Як цілує осінь літо на межі.

ОБРАЗОК ЩАСЛИВОЇ ПЕЧАЛІ

На луки човгала угості
В жовтавій блузі пані осінь:
Навкруг таїнно шелестіло,
Землі вкривало змерзле тіло
Травою й листям, що летіло,
Домів дерев лишивши кості,
У низину до високості.
Стогнав Східняк, як шепотіла
В любовній тузі в лузі осінь;
Я – золотиста від падолиста.
Я – золотиста, не сніжно-біла,
Коханця маю, дивися – ось він,
Його сьогодні я захотіла.
Без вітру крутить довгасті вуса,
Злітає пташка з його плеча.
Віддам йому широку душу –
Він мій. Він жде. Він не зачах.

Його пригорну. Який він гарний!
І буде шепіт уста в уста.
Над нами вечір брови нахмарить
Й в туманах сірих нас захова...

По луках клигала розлука
Й шукала тих, хто полюбив...
Лиш очерет в ревливих муках
Ще довго й тужно вітром вив.

БАБИНЕ ЛІТО

Уже лелеки відсурмили літо.
Прощально ластівки потріпали крильми.
Розбилось небо келихом поліття,
Щоби запах терпкий нектар зими.
Летить до неба паленінь картоплиськ,
Всідлавши вітру голубе крило.
А сонячний жовтогарячий розпис
Ласкає лисе гарбуза чоло.
Мажорні струни бабиного літа
Ще не порвались – кольором бринять.
Заговорила осені палітра
Абеткою, в якій початок «ять».

ДВА ЕТЮДИ

Згаса багряне золото дерев –
Яка краса у цій природній смерті:
У листяній мажорній круговерті
Пролог життя уже розгін бере.
Я з ним у парі молододі радію
І з ним згоряю свічкою увесь,
Бо не остудить холодність небес
Весни прийдешньої надію.

Серед юрби загублені
Наприкінці зими,
Стривожені, залюблені,
З тобою стрілись ми.
І зойкнув світ від заздрості,
Напевне неспроста.
Як палко в юній радості
Торкнулись уст уста.

Хоч вбий мене, не вбий мене,
Це не моя вина, –
Та з нашими обіймами
Розпочалась весна.

НЕ СУШУ МОЛОДОСТІ ВЕСЛА

Тумани сиві барвінкових весен,
Візьміть мене у незворотню путь.
Я ще не сушу молодості весла!
Іще у серці яблуні цвітуть.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АЛЕКСЕЄВ АРТУР – викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

АНДРІШКО ОЛЕГ – вчитель української мови та літератури Комунального закладу «Ліцей № 29» Кам'янської міської ради

ВАРАКУТА МАРИНА – старший викладач кафедри психології ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ВАСИЛЕНКО ОЛЕНА – кандидат педагогічних наук, професор кафедри правничої лінгвістики Національної академії внутрішніх справ

ВОЗНЯК ІГОР – асистент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка»

ВОЗНЯК ІГОР – аспірант кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка

ДАВИДОВА ТЕТЯНА – старший викладач кафедри перекладу та іноземних мов Українського державного університету науки і технологій

ДАНЬШОВА ВАЛЕНТИНА – викладачка-методистка вищої категорії ДВНЗ «Київський-механіко-технологічний фаховий коледж»

ДУДНИК ОЛЕНА – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ЗАВ'ЯЛОВ ДМИТРО – викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ЗАПОТІЧНА РОКСОЛАНА – доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», кандидат економічних наук

КВІТИНСЬКА ЛІАНА – викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

КИРПИТА ТАМАРА – доцент кафедри перекладу та іноземних мов Українського державного університету науки і технологій, кандидат філологічних наук, доцент

КОРСУНСЬКА ВІКТОРІЯ – практичний психолог, психолог-консультант ОС Україна з Європейської методики з професійної орієнтації для підлітків «Магеллано Університет», практичний психолог, волонтер організації соціального забезпечення «Leuchtturm – Perspektive Mensch» Галле (Заале), Німеччина, аспірантка Класичного приватного університету Запоріжжя, Україна

КРАШЕНІННІКОВА ТЕТЯНА – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ЛАПЧУК РУСЛАНА – студентка кафедри прикладної лінгвістики Національний університет «Львівська Політехніка»

ЛЕВИЦЬКА СВІТЛАНА – старший викладач кафедри іноземних мов Українського державного університету науки і технологій

ЛЕОЩЕНКО ДМИТРО – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

ЛИМАР АНДРІЙ – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін

ЛУЧАНІНОВА ОЛЬГА – доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського (м. Київ)

МОРГУНОВА АЛІНА – завідувачка відділом «Музейний центр О. П. Блаватської та її родини» Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького, культуролог

МОСЕЙКО АНЖЕЛА – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

НЕЖИВА ОЛЬГА – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ПАНКОВ ОЛЕКСАНДР – викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ПЙОНТИК ВІКТОРІЯ – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Національного університету «Львівська політехніка»

ПОПОВСЬКИЙ АНАТОЛІЙ – доктор філологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України Дніпровського державного університету внутрішніх справ

РЕВА ІРИНА – науковий співробітник відділу історії України 1914-1945 рр., Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького

РОМАНИШИН НАТАЛІЯ – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій, Національного університету «Львівська політехніка»

РУКОЛЯНСЬКА НАТАЛІЯ – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна Академія» Запорізької обласної ради

СЕРГІЄНКО НАТАЛІЯ – викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

СІМІЧЕВА ЮЛІЯ – викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

СКОВРОНСЬКА ІРИНА – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ХМЕЛЬ-ДУНАЙ ГАЛИНА – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ХОЛОД ІРИНА – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ЯКУБОВСЬКА МАРІЯ – кандидатка філологічних наук, доцентка, Конгрес літераторів України

